

Головний редактор:

Клименко А. П.,

ректор Чорноморського національного університету імені Петра Могили, д.т.н., професор, Заслужений діяч науки і техніки України, Президент Асоціації університетів України

Заступники головного редактора:

Федоренко В. Г.,

д.е.н., професор, Заслужений діяч науки і техніки України, академік УАН

Смелянов В. М.,

д.держ.упр., професор, директор Інституту державного управління Чорноморського національного університету імені Петра Могили

Норд Г. А.,

к. е. н., професор, професор кафедри фінансів і кредиту Чорноморського національного університету імені Петра Могили

Відповідальний секретар:

Кучеренко Г. Б.

Члени редакційної колегії:

Антонова А. В., д.держ.упр., професор, завідувач кафедри обліку і аудиту Чорноморського національного університету імені Петра Могили

Бакуменко В. Д., д.держ.упр., професор, проректор з наукової роботи Академії муніципального управління

Бистряков І. К., д.е.н., професор, завідувач відділу ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України»

Великий Ю. В., д.е.н., професор кафедри обліку і аудиту Чорноморського національного університету імені Петра Могили

Гайдучук І. П., к.е.н., науковий співробітник науково-дослідної лабораторії менеджменту ФММ НТУУ «КПІ»

Горлачук В. В., д.е.н., професор, завідувач кафедри Чорноморського національного університету імені Петра Могили

Дацій Н. В., д.держ.упр., доцент, професор кафедри Академії муніципального управління

Дацій О. І., д.е.н., професор, заслужений працівник освіти України

Денисенко М. П., д.е.н., професор, професор кафедри Київського національного університету технологій та дизайну

Анджей Стельмах, доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політичних систем Університету імені Адама Міцкевича (м.Познань, Польща)

Тадеуш Валлас, доктор політичних наук, професор, декан факультету політичних наук та журналістики Університету імені Адама Міцкевича (м.Познань, Польща)

Джерзі Бабяк, доктор політичних наук, професор, заступник декана факультету політичних наук та журналістики Університету імені Адама Міцкевича (м.Познань, Польща)

Івашова Л. М., д.держ.упр., професор, завідувач кафедри Академії митної служби України

Кальниш Ю. Г., д.держ.упр., с.н.с., професор кафедри парламентаризму та політичного менеджменту Національної академії державного управління при президентіві України

Коваль Г. В., д.держ.упр., завідувач кафедри, професор кафедри соціальної роботи, управління і педагогіки Чорноморського національного університету імені Петра Могили

Кузьменко О. Б., д.е.н., професор, заступник декана Чорноморського національного університету імені Петра Могили

Кураташвілі А. А., д.е.н., професор факультету Бізнестехнологій, Грузинський технічний університет (Тбілісі, Грузія), Академік і Віце-Президент Міжнародної Академії соціально-економічних наук, Міжнародної Академії політичного менеджменту, Міжнародної Академії Юридичних наук, дійсний член Нью-Йоркської Академії наук

Плеханов А. О., д.держ.упр., доцент, завідувач кафедри державної служби Чорноморського національного університету імені Петра Могили

Савченко О. Ф., д.е.н., професор, професор кафедри Полтавського університету економіки та торгівлі

Сиченко В. В., д.держ.упр., доцент, завідувач кафедри Дніпровського державного аграрного університету

Сорока С. В., д.держ.упр., професор кафедри місцевого самоврядування, регіонального розвитку та політичної аналітики Чорноморського національного університету імені Петра Могили

Сорока М. П., д.держ.упр., професор, народний депутат України

Федоренко С. В., доцент кафедри інформаційних систем і технологій ІПК ДСЗУ, академік академії будівництва України, к.т.н., доцент

Чорна А. О., д.е.н., професор, завідувач кафедри фінансів оподаткування і підприємництва Вінницького інституту конструювання одягу та підприємництва

ІНВЕСТИЦІЇ:

ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 21 листопад 2019 р.

Журнал засновано у січні 2002 року.

Виходить 2 рази на місяць.

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук з ЕКОНОМІКИ

(наказ Міністерства освіти і науки України № 747 від 13.07.2015)

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:

- Index Copernicus (IC);
- SIS;
- Google Scholar.

Свідоцтво КВ № 23727-13567ПП від 17.12.2018 року
ISSN 2306-6814

Передплатний індекс: 23892

Адреса редакції:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Поштова адреса:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 223-26-28, 537-14-33

Тел./факс: (044) 458-10-73

E-mail: economy_2008@ukr.net

www.investplan.com.ua

Засновники:

Чорноморський національний університет імені Петра Могили, ТОВ "ДКС Центр"

Видавець:

ТОВ "ДКС Центр"

Передрукування дозволяється лише за згодою редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій.

За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою Чорноморського національного університету імені Петра Могили 14.11.19 р.

Підписано до друку 14.11.19 р.

Формат 60x84 1/8, Ум. друк. арк. 24,7.

Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний.

Замовлення № 1411/2.

Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»

м. Київ, пров. Куренівський, 17

Тел. (044) 537-14-34

Головний редактор:

Клименко А. П.,
ректор Чорноморського національного
університету імені Петра Могили, д.т.н.,
професор, Заслужений діяч науки і
техніки України, Президент Асоціації
університетів України

Заступники головного редактора:

Федоренко В. Г.,
д.е.н., професор, Заслужений діяч науки і техніки
України, академік УАН
Ємельянов В. М.,
д.держ.упр., професор, директор Інституту держав-
ного управління Чорноморського національного
університету імені Петра Могили
Бистряков І. К.,
д.е.н., професор, завідувач відділу ДУ «Інститут
економіки природокористування та сталого роз-
витку НАН України»

Відповідальний секретар:

Кучеренко Г. Б.

Члени редакційної колегії:

Антонова А. В., д.держ.упр., професор, завідувач кафедри обліку
і аудиту Чорноморського національного університету імені Пете-
ра Могили
Антонов А. В., д.держ.упр., доцент кафедри соціальної роботи,
управління і педагогіки Чорноморського національного універ-
ситету імені Петра Могили
Бакуменко В. Д., д.держ.упр., професор, проректор з наукової
роботи Академії муніципального управління
Беглиця В. П., д.держ.упр., доцент, проректор з наукової роботи
Чорноморського національного університету імені Петра Могили
Великий Ю. В., д.е.н., професор Чорноморського національного
університету імені Петра Могили
Горлачук В. В., д.е.н., професор, завідувач кафедри Чорномор-
ського національного університету імені Петра Могили
Дацій Н. В., д.держ.упр., доцент, професор кафедри Академії му-
ніципального управління
Дацій О. І., д.е.н., професор, завідувач кафедри Академії
муніципального управління
Андрей Стельмах, доктор політичних наук, професор, завідую-
чий кафедрою політичних систем Університету імені Адама Міцке-
вича (м.Познань, Польща)
Тадеуш Валлас, доктор політичних наук, професор, декан факульте-
ту політичних наук та журналістики Університету імені Адама
Міцкевича (м. Познань, Польща)
Джерзі Бабяк, доктор політичних наук, професор, заступник де-
кану факультету політичних наук та журналістики Університету
імені Адама Міцкевича (м.Познань, Польща)
Євтушенко О. Н., д.політ.н., професор, завідувач кафедри місце-
вого самоврядування, регіонального розвитку та політичної ана-
літики Чорноморського національного університету імені Пете-
ра Могили
Івашова А. М., д.держ.упр., професор, завідувач кафедри Академії
митної служби України
Калюшиш Ю. Г., д.держ.упр., с.н.с., професор кафедри парламен-
таризму та політичного менеджменту Національної академії дер-
жавного управління при президентові України
Коваль Г. В., д.держ.упр., завідувач кафедри, професор кафедри
соціальної роботи, управління і педагогіки Чорноморського на-
ціонального університету імені Петра Могили
Кузьменко О. Б., д.е.н., професор, заступник декана Чорномор-
ського національного університету імені Петра Могили
Кураташвілі А. А., д.е.н., професор факультету Бізнестехно-
логій, Грузинський технічний університет (Тбілісі, Грузія), Ака-
демик і Віце-Президент Міжнародної Академії соціально-еко-
номічних наук, Міжнародної Академії політичного менеджменту,
Міжнародної Академії Юридичних наук, дійсний член Нью-
Йоркської Академії наук
Міщенко К. С., к. н. з держ. упр., доцент кафедри публічного
управління та адміністрування Інституту підготовки кадрів
державної служби зайнятості України
Плеханов А. О., д.держ.упр., доцент, завідувач кафедри держав-
ної служби Чорноморського національного університету імені
Петра Могили
Савченко О. Ф., д.е.н., професор, професор кафедри Полтавсько-
го університету економіки та торгівлі
Сиченко В. В., д.держ.упр., доцент, завідувач кафедри Дніпров-
ського державного аграрного університету
Сорока С. В., д.держ.упр., професор кафедри місцевого самовря-
дування, регіонального розвитку та політичної аналітики Чорно-
морського національного університету імені Петра Могили
Сорока М. П., д.держ.упр., професор, народний депутат України
Стоян О. Ю., д.держ.упр., в.о. завідувача кафедри, доцент
кафедри менеджменту Чорноморського національного
університету імені Петра Могили

ІНВЕСТИЦІЇ:

ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 21 листопад 2019 р.

Журнал засновано у січні 2002 року.

Виходить 2 рази на місяць.

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

*Журнал включено до переліку наукових фахових
видань України, в яких можуть публікуватися
результати дисертаційних робіт на здобуття
наукових ступенів доктора і кандидата наук з*

ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

(наказ Міністерства освіти і науки України

№ 1528 від 29.12.2014)

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:

- Index Copernicus (IC);
- SIS;
- Google Scholar.

Свідоцтво КВ № 23727-13567ПП від 17.12.2018 року
ISSN 2306-6814

Передплатний індекс: 23892

Адреса редакції:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Поштова адреса:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 223-26-28, 537-14-33

Тел./факс: (044) 458-10-73

E-mail: economy_2008@ukr.net

www.investplan.com.ua

Засновники:

**Чорноморський національний університет
імені Петра Могили,**

ТОВ "ДКС Центр"

Видавець:

ТОВ "ДКС Центр"

Передрукування дозволяється лише за згодою
редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть
автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів
публікацій.

За зміст та достовірність реклами несе
відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою Чорноморського
національного університету
імені Петра Могили 14.11.19 р.

Підписано до друку 14.11.19 р.

Формат 60x84 1/8, Ум. друк. арк. 24,7.

Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний.

Замовлення № 1411/2.

Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»

м. Київ, пров. Куренівський, 17

Тел. (044) 537-14-34

© ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД, 2018

ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 21 листопад 2019 р.

У НОМЕРІ:

Економічна наука

Сьомкіна Т. В., Згурська О. М.

Формування інноваційного ресурсно-компетенційного потенціалу диверсифікації підприємств 5

Мельник Л. Ю., Радзівський О. І.

Діяльність економічної системи регіонів як центрів розвитку сільських територій 10

Лазебник Ю. О., Корепанов О. С., Хабалиць Д. А.

Оцінка диференціації розвитку підприємств сільського господарства за регіонами України 15

Халатур С. М., Махія Д. В.

Удосконалення управління фінансовими ресурсами сільськогосподарського підприємства 21

Костишко Л. А., Євтушенко М. В.

Фінансова стійкість корпоративних підприємств у категоріях економіко-вартісного тяжіння показників 28

Онищенко В. П.

Елімінування прибутку з внутрішньогрупових операцій при консолідації фінансової звітності методом середнього відсотка 34

Опенько І. А.

Інституціональні передумови ефективного використання та охорони земель лісгосподарського призначення 39

Колеснік Я. В., Мажара А. В.

Роль управління фінансовими ресурсами в процесі підвищення прибутковості сільськогосподарського підприємства 49

Паламаренко Я. В.

Сучасний стан та перспективи розвитку біогазової галузі України 54

Хеллаєр Марк

Лібералізація торгівлі: теорія, прогнозування наслідків впровадження та практичні реалії 63

Бірюков Є. І.

Ресурсний потенціал підприємств електроенергетики та особливості його ефективного використання 71

Снеткова А. В.

Інвестиції у необоротні активи підприємств олійно-жирової промисловості України: динаміка, проблеми та перспективи 75

Державне управління

Сальнікова О. Ф., Кушнір В. О., Чернобай О. Ю.

Розбудова системи стратегічних комунікацій: досвід НАТО 84

Акімов О. О.

Системогенезний підхід до здійснення державно-управлінської діяльності в Україні: проблеми формування 90

Усаченко О. О.

Формування системи фінансових правовідносин у сфері оборонної промисловості 96

Білозір О. В.

Форми та інструменти державної соціальної політики 100

Перестюк І. М., Мельник М. М.

Особливості механізму оподаткування об'єктів житлової нерухомості в Україні 105

Тілікіна Н. В.

Національні показники становища молоді як інструмент моніторингу й оцінки ефективності реалізації молодіжної політики в Україні 111

Барзилович А. Д.

Принципи та функції державного регулювання ринку медичних послуг — теоретичний аспект 122

Александров О. В.

Взаємозв'язок ефективності формування організаційних засад інформаційно-аналітичної діяльності та зростання якості публічного управління: світовий досвід 127

Березін М. Ю.

Основні принципи забезпечення охорони громадського порядку в сучасних умовах криміногенних загроз 132

Біляєв Я. М.

Аналіз грантових програм Європейського Союзу, що сприяють соціальній мобільності молоді 137

Прав Р. Ю.

Роль механізму державно-приватного партнерства у розвитку кібербезпеки України на сучасному етапі 143

INVESTYTSIYI: PRAKTYKA TA DOSVID

№ 21 / 2019

CONTENTS:

Economy

Semkina T., Zgurska O.

FORMATION THE INNOVATIVE RESOURCE POTENTIAL OF DIVERSIFICATION ENTERPRISES 5

Melnik L., Radzievskii O.

ACTIVITIES OF ECONOMIC SYSTEM OF REGIONS AS CENTERS OF RURAL DEVELOPMENT 10

Lazebnik Iu., Korepanov O., Khavalyts D.

ASSESSMENT OF THE DIFFERENTIATION OF AGRICULTURAL ENTERPRISE DEVELOPMENT BY REGIONS OF UKRAINE 15

Khalatur S., Makhynia D.

IMPROVEMENT OF FINANCIAL RESOURCES MANAGEMENT IN AGRICULTURAL ENTERPRISE 21

Kostyrko L., Yevtushenko M.

FINANCIAL STABILITY OF CORPORATE ENTERPRISES IN THE CATEGORY OF ECONOMICALLY VALUABLE GRAVITY 28

Onyschenko V.

ELIMINATION OF PROFIT FROM INTRA-GROUP TRANSACTIONS IN CONSOLIDATION OF FINANCIAL STATEMENTS BY THE AVERAGE PERCENT METHOD 34

Openko I.

INSTITUTIONAL PREREQUISITES FOR EFFICIENT USE AND PROTECTION OF LAND FOREST PURPOSE 39

Kolesnik Ya., Mazhara A.

THE ROLE OF FINANCIAL RESOURCES MANAGEMENT IN THE PROCESS OF INCREASING THE PROFITABILITY OF THE AGRICULTURAL ENTERPRISE 49

Palamarenko Y.

THE CURRENT SITUATION AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF THE BIOGASE INDUSTRY OF UKRAINE 54

Hellyer Mark

TRADE LIBERALIZATION: THEORY, PREDICTING THE CONSEQUENCES OF IMPLEMENTATION AND PRACTICAL REALITIES 63

Biriukov Ie.

RESOURCES POTENTIAL OF ELECTRIC POWER ENTERPRISES AND THE FEATURES OF ITS EFFECTIVE USE 71

Snetkova A.

INVESTMENTS IN NON-CURRENT ASSETS OF UKRANIAN'S SUNFLOWER OIL AND FATS COMPANIES: DYNAMICS, PROBLEMS AND PROSPECTS 75

Public administration

Salnikova O., Kushnir V., Chernobai O.

STRATEGIC COMMUNICATION SYSTEM DEVELOPMENT: NATO EXPERIENCE 84

Akimov O.

SYSTEM-GENESIS APPROACH TO THE IMPLEMENTATION OF PUBLIC ADMINISTRATION IN UKRAINE: PROBLEMS OF FORMATION 90

Usachenko O.

FORMATION OF THE SYSTEM OF FINANCIAL LEGAL RELATIONS IN THE DEFENSE INDUSTRY 96

Bilozir O.

FORMS AND INSTRUMENTS OF THE STATE SOCIAL POLICY 100

Perestyuk I., Melnyk M.

FEATURES OF TAXATION MECHANISM OF RESIDENTIAL PROPERTY OBJECTS IN UKRAINE 105

Tylikina N.

THE NATIONAL INDICATORS OF YOUTH CONDITION AS A TOOL FOR MONITORING AND EVALUATING THE EFFECTIVENESS OF YOUTH POLICY IMPLEMENTATION IN UKRAINE 111

Barzylovykh A.

PRINCIPLES AND FUNCTIONS OF STATE REGULATION OF THE MEDICAL SERVICES MARKET — THEORETICAL ASPECT 122

Aleksandrov A.

THE RELATIONSHIP BETWEEN THE EFFECTIVENESS OF ORGANIZATIONAL FOUNDATIONS OF INFORMATION AND ANALYTICAL ACTIVITIES AND GROWTH OF QUALITY OF PUBLIC ADMINISTRATION 127

Berezin M.

BASIC PRINCIPLES OF PROVIDING THE PROTECTION OF PUBLIC ORDER IN CURRENT CONDITIONS OF CRIMINAL THREATS 132

Bilyaev Y.

ANALYSIS OF EUROPEAN UNION GRANTS PROGRAMS TO PROMOTE YOUTH SOCIAL MOBILITY 137

Prav R.

THE ROLE OF PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP MECHANISM IN THE DEVELOPMENT OF UKRAINE'S CYBER SECURITY AT THE CURRENT STAGE 143

УДК 330.341.1:330.565

Т. В. Сьомкіна,
д. е. н., професор, професор кафедри підприємництва, торгівлі та біржової діяльності,
Державний університет телекомунікацій, м. Київ
ORCID ID: 0000-0003-2852-2989
О. М. Згурська,
к. е. н., доцент кафедри підприємництва, торгівлі та біржової діяльності,
Державний університет телекомунікацій, м. Київ
ORCID ID: 0000-0003-3878-3007

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.21.5

ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РЕСУРСНО-КОМПЕТЕНЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ

T. Semkina,
Doctor of Economic Sciences, Professor of Entrepreneurship, Trade
and Exchange Activities Department, State University of Telecommunications, Kiev
O. Zgurska,
PhD in Economics, Associate Professor of Entrepreneurship, Trade
and Exchange Activities Department, State University of Telecommunications, Kiev

FORMATION THE INNOVATIVE RESOURCE POTENTIAL OF DIVERSIFICATION ENTERPRISES

У статті виділено та проаналізовано сукупність основних аспектів та факторів формування ресурсного потенціалу з метою забезпечення результативного процесу диверсифікації підприємств. Наголошено на особливостях ресурсної концепції як загальноприйнятої теорії диверсифікації. Визначено суть та роль управлінського механізму до формування та застосування методу диверсифікації. Сформовано основні категорії, що характеризують управлінський механізм проведення процесу диверсифікації на підприємстві. Сформовано структуру управлінського механізму забезпечення диверсифікації діяльності підприємства. Розглянуто загальну управлінську систему формування диверсифікації діяльності підприємства. Наголошено на ринковому підході до здійснення диверсифікації на підприємстві, його поетапних кроках імплементації. Виділено основне завдання інформаційно-комунікативного механізму проведення диверсифікації на підприємстві. Наведено пріоритетні напрями та програмні завдання інформаційно-комунікативного забезпечення диверсифікованих підприємств. Охарактеризовано системний підхід для оцінки впливу диверсифікації виробництва на виробничу систему, який ґрунтується на виявленні інформаційної і економічної сутності процесу як складового елемента механізму управління диверсифікації підприємства. Наголошено на ієрархічному підході, що упорядковує всі підходи та механізми здійснення диверсифікації підприємницької діяльності.

This article has identified and analyzed a complex of basic aspects and factors of resource potential formation in order to ensure a productive process of enterprise diversification. There have been emphasized the features of the resource concept as a commonly accepted theory of diversification. The resource concept is a widely accepted theory of diversification, the essence of which is to expand the range of its businesses through using growth potential. There has been determined the essence and role of managerial mechanism of formation of diversification method. Managerial mechanism of application of diversification method is a mechanism that includes a complex of organizational, managerial and economic methods and instruments of influence on the internal economic activity of the enterprise in order to ensure the achievement of its strategic purposes and tasks. There has been formed the main categories which characterize the managerial mechanism of realization the process of diversification at the enterprises. The article has been determined that the effectiveness of the management mechanism contributes to the formation and improvement of organizational and economic potential, achievement competitive advantages and efficient functioning of the enterprise. There has been formed the structure of the management mechanism providing diversification of the enterprise activity.

There have been considered the general management system of formation diversification activity of the enterprises.

There have been emphasized the complex nature of the managerial mechanism of competitiveness formation. There has been reasoned the market approaches to enterprise diversification, its phased implementation steps.

There has been determined the main task of the information and communication mechanism of diversification at the enterprise. There has been specified the priority directions and program tasks of information and communication support of diversified enterprises. There have been characterized a systematic approach for assessing the impact of production diversification on the production system, which is based on revealing the information and economic nature of the process as an integral part of the enterprise diversification management mechanism. There has been emphasized the hierarchical approach which regulates all approaches and mechanisms of diversification of entrepreneurial activity.

Ключові слова: диверсифікація, ресурсно-компетенційний потенціал, управлінський підхід, управлінський механізм, управлінська система, інформаційно-комунікативне забезпечення.

Key words: diversification, resource-competence potential, management mechanism, management system, information and communication providing.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

З метою забезпечення результативного процесу диверсифікації необхідно сформувавши ресурсний потенціал з врахуванням сукупності факторів, що впливають на нього і водночас визначають його ефективність. Основними такими аспектами є: екологічний, соціальний, економічний, виробничий та фінансовий, що виступають як невід'ємні елементи системи підвищення ефективності використання ресурсно-компетенційного потенціалу. Ресурсна концепція є загальноприйнятою теорією диверсифікації і полягає в тому, що підприємства розширюють спектр своєї діяльності шляхом використання потенціалів зростання, які приймають форму організаційних компетенцій або успадкованих управлінських ресурсів. Особливість ресурсного підходу в тому, що тут вид диверсифікації ставиться в залежність від гнучкості ресурсів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Основні положення формування ресурсного потенціалу диверсифікації викладені у працях як зарубіжних вчених: Д. Аакера, І. Ансоффа, П. Друкера, Ф. Котлера, М. Портера, Р. Румельта, Й. Шумпетера та ін., так і у працях вітчизняних науковців: І. Алексєєва, Б. Гаврилишина, В. Геєць, М. Корінько, О. Кузьміна, В. Борисова, Н. Бутенка, В. Гришка, Г. Демченко, С. Ілляшенка, М. Корецького, Н. Куденко, Л. Мельника, В. Немцова, С. Оборської, О. Олефіренка, П. Перерви, О. Мельника, В. Момота, А. Старостіна, В. Трубочаніна, Л. Федулова, Н. Чухрай, З. Шершньова та ін. Процес інноваційного розвитку підприємств має циклічний характер, що відзначається у працях В. Гейця, П. Друкера, Й. Шумпетера, Н. Чухрай, Ю. Погорєлова та ін.

Вагомий внесок у розвиток теоретико-методологічних аспектів диверсифікації зробили такі зарубіжні вчені: Д. Аакер, І. Ансофф, К. Бері, А. Буз, Г. Буз, М. Горт, Є. Новицький, Р. Пітс, Н. Рудик, Г. Хопкінс та інші.

Проте, попри численність наукових праць з вказаної проблематики, протягом останнього часу залишається не повністю вирішеним питання щодо аналізу особливостей формування інноваційного ресурсно-компетенційного диверсифікованого розвитку підприємств.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Поглиблений аналіз ключових умов формування інноваційного ресурсно-компетенційного потенціалу диверсифікації діяльності підприємств. Основним завданням дослідження слід вважати подальше дослідження сукупності інноваційного ресурсного потенціалу, що спрямований на досягнення загальних, стратегічних і тактичних цілей диверсифікації підприємства шляхом реалізації обраних відповідно інноваційних стратегій.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Виділяючи, формуючи та концентруючи увагу на своїх сильних сторонах, підприємство володіє широкими можливостями виступати відразу на багатьох ринках і страхуватися, таким чином, від циклічних коливань на окремих ринках. Якщо в результаті зіставлення продукції, що випускається і наявних ресурсів виявляються надлишкові потужності, то у відповідь на це може бути створено новий підрозділ підприємства, як самостійна господарська одиниця. Якщо ресурсорієнтований аналіз процесного ланцюжка виявляє наявність незавантажених ресурсів, то виникає питання про їх використання. Вони можуть бути застосовані не тільки на вже освоєних ринках, але і стати базою для розширення активності підприємства на інших ринках [5, с. 221].

Під управлінським підходом до застосування методу диверсифікації нами визначено управлінський механізм, що включає в себе сукупність організаційно-управлінських і економічних методів та інструментів впливу на внутрішньогосподарську діяльність підприємства з метою забезпечення досягнення його стратегічних цілей та завдань.

Основні категорії, що характеризують управлінський підхід до проведення диверсифікації, наведено у таблиці 1.

Оскільки природа внутрішніх факторів управління підприємством є різноманітною (організаційні, структурні, технічні, економічні, адміністративні, матеріальні фактори), слід виділяти певні види механізмів управління [4, с. 275]. Управлінський механізм підприємства являє собою сукупність організаційних, структурних, технічних, фінансовий, економічних та адміністративних

Таблиця 1. Основні категорії, що характеризують управлінський підхід до проведення диверсифікації на підприємстві

Категорія	Сутність категорії
Конкурентоспроможність	Комплексна порівняльна категорія, що відображає рівень переважання сукупності показників оцінки потенційних можливостей
Стратегія розвитку підприємства	Комплексний план розвитку підприємства, спрямований на досягнення довгострокової мети, що включає напрями, завдання та пріоритети розвитку підприємства та сукупність відповідних послідовних заходів, дій та рішень
Стратегічне планування	Систематичний процес, за допомогою якого суб'єкти управління спрямовують свою діяльність на майбутній розвиток
Стратегічна мета формування конкурентоспроможності	Мета, на досягнення якої направлене функціонування підприємства. Дана мета виходить з усвідомлення закономірностей розвитку та господарювання підприємства
Суб'єкт УП забезпечення конкурентоспроможності підприємства	Будь-який суб'єкт управління, місце якого в комплексній системі є визначеним для відчутного впливу на процес організаційно-економічного розвитку підприємства
Об'єкт УП забезпечення конкурентоспроможності підприємства	Виробничо-господарська діяльність підприємства
Завдання УП забезпечення ефективності диверсифікації на підприємстві	Визначаються, виходячи із особливостей господарської діяльності підприємства та є набором цілеспрямованих заходів довгострокового характеру з реалізації стратегічних цілей підприємства
Функції УП забезпечення ефективності диверсифікації на підприємстві	Впровадження системи суспільної поведінки, яка сприяє знаходженню компромісу між інтересами та можливостями виробничо-господарської діяльності підприємства на основі координації та контролю цих інтересів, вибору спільних цілей, регулювання організаційно-економічних процесів, стимулювання пріоритетних заходів та контролю за функціонуванням системи

важелів, які чинять вплив на загальногосподарські параметри системи управління підприємством, що, в свою чергу, сприяє формуванню та посиленню організаційно-економічного потенціалу, отриманню конкурентних переваг та ефективному функціонуванню підприємства в цілому. Основними структурними компонентами механізму управління із забезпечення застосування методу диверсифікації виступають: організаційні, економічні, структурні механізми, механізми організації управління, технічні і адміністративні, інформаційні механізми та інші (рис. 1).

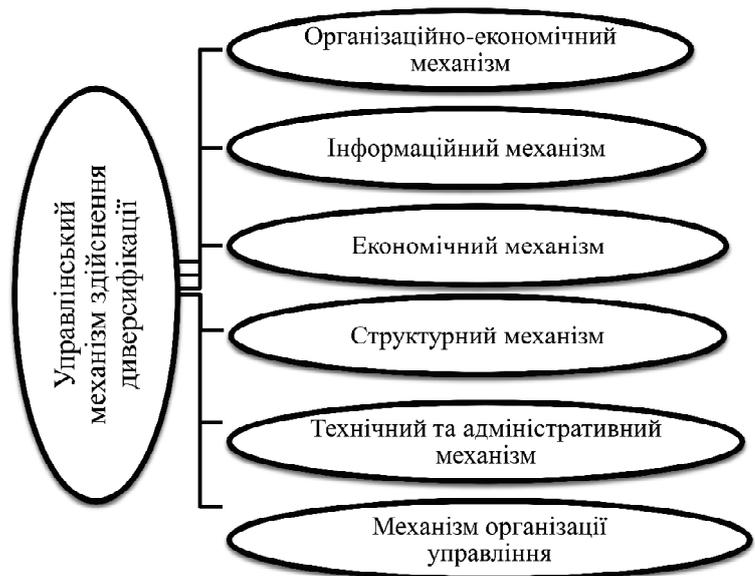
Варто зазначити про те, що механізм управління містить у собі такі компоненти: принципи і задачі управління, методи, форми і інструменти управління, організаційну структуру управління підприємством та його персонал, інформацію та засоби її обробки.

Виходячи із вищесказаного, в якості управлінського механізму забезпечення використання методу диверсифікації слід розглядати комплексну систему, що складається з системи забезпечення, функціональної та цільової системи, які містять певну сукупність організаційних, економічних та адміністративних важелів, що впливають на формування загальногосподарських показників системи управління підприємством з метою забезпечення високого рівня конкурентоспроможності підприємства та отримання стійких конкурентних переваг на міжнародному та національному ринках (рис. 2).

Окрім внутрішніх органів управління підприємством, є вищі органи загальнодержавного управління всіма суб'єктами господарювання. В.Б. Авер'янов, досліджуючи управління підприємством, доводить певну єдність та однопорядковість механізму управління, механізму державного управління, а також механізму виконавчої влади і робить спробу визначити механізм виконавчої влади завдяки аналізу механізму державного управління та механізму управління підприємством [5, с. 68]. З огляду на завдання та цілі свого дослідження, він розглядає механізм управління більшою мірою з позиції структурно-організаційного підходу.

На нашу думку, слід наголосити на комплексному характері управлінського механізму формування конкурентоспроможності, адже механізм управління — це сукупність економічних, мотиваційних, організаційних і правових засобів цілеспрямованого впливу суб'єктів господарювання, що забезпечують узгодження інтересів взаємодіючих учасників управління господарською діяльністю підприємства з метою забезпечення та здійснення диверсифікації діяльності підприємства.

Таким чином, для вирішення завдань з ефективною диверсифікації діяльності, апарат управління готує управлінські рішення, організовує і контролює їх виконання, забезпечує активність працівників у процесі виконання завдань і досягнення цілей організації. Рішення більшості проблем набуває вигляду оптимізаційної за-

Рис. 1. Структура управлінського механізму забезпечення диверсифікації діяльності підприємства

СИСТЕМА ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ:

підсистеми правового, ресурсного, нормативно-методичного, наукового, технічного, інформаційного забезпечення управління підприємством

ФУНКЦІОНАЛЬНА СИСТЕМА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ:

підсистеми планування, організації, мотивації, контролю та регулювання.

ЦІЛЬОВА СИСТЕМА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ:

підсистеми постановки цілей і задач, основних результатів діяльності підприємства, а також критеріїв вибору і оцінки досягнення певних цілей і результатів діяльності підприємства

Рис. 2. Загальна управлінська система формування диверсифікації діяльності підприємства

дачі, коли з безлічі наявних альтернатив вирішення того чи іншого питання вибирається оптимальний варіант, що забезпечує досягнення поставленої мети. Неоднозначність вирішення проблем, що виникають у процесі управління, вимагає відповідного механізму їх подолання.

Ринковий підхід до здійснення диверсифікації включає три основні методи оцінки: метод ринку капіталів, метод угод, метод галузевої оцінки. В рамках цього підходу спірним залишається питання про те, які фак-

- вивчення юридичних та економічних законів та обмежень;
- організація функціональної структури органів управління;
- вибір методів та інструментів господарювання;
- вирішення поставлених управлінських завдань;
- чітке виокремлення об'єктів диверсифікації;
- вибір методів, правил, засобів обробки і передачі інформації.

Таблиця 1. Пріоритетні напрями та програмні завдання інформаційно-комунікативного забезпечення підприємств

Напря́м	Суть напрям́у
Розробка електронних варіантів програмно-документального забезпечення	Доступ до довідкового гіпертекстового каталогу з пошуковою системою
Впровадження у виробничу практику комп'ютерної експертної системи	Розвиток та застосування експертної системи якості на продукцію
Здійснення комплексу заходів для розробки національних стандартів та системи сертифікації програмного забезпечення підприємств	Необхідність використання на підприємствах спеціалізованих комплексів програмних продуктів, які відображають специфіку галузі
Додаткове включення спеціальних поточних модулів за мережевими технологіями, а також модулів, що будуть формувати навички роботи з експертними системами	Введення до поточного навчального процесу працівників елементів віртуального та дистанційного навчання відповідно до тенденцій розвитку науково-технічного прогресу
Здійснення комплексу заходів щодо реклами відповідно до рекомендацій ЄС. Крім того, гармонізація основних технічних вимог з вимогами Європейського Союзу може одночасно служити заходом із захисту українського виробника продукції від конкуренції з низькоякісною продукцією	Удосконалення системи оперативних досліджень та інформування всіх зацікавлених учасників ринку щодо технології виробництва товарів; рівня їх доступності певним групам населення, ефективності діяльності управлінських та контролюючих органів, лабораторій з контролю якості продукції
Формування національних довідників цін на основні товари: для забезпечення порівняльного аналізу цін на національному та міжнародному ринку	Підтримка на належному рівні прозорості та відкритості інформації про наявність на ринку товарів-замінників або супутніх товарів
Забезпечення формування національної бази даних товарів галузі, виробництво яких здійснюється як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках	Залучення засобів масової інформації та телекомунікаційних мереж до інформаційної діяльності серед населення усіх вікових категорій
Забезпечення формування єдиного реєстру працівників відповідної галузі підприємства	Здійснення комплексу заходів для обґрунтування та забезпечення інформаційних ресурсів для організаційно-економічної складової національної економіки

тори привели підприємство до вигідного позиціонування на ринку і яким чином можна утримати та зміцнити ці позиції. Відмітною ознакою ринкової орієнтації є те, що особлива увага приділяється привабливості навколишнього середовища як індикатору зростання, якості ринку, а також товарно-ринковому позиціонуванню по відношенню до конкурентів. Саме тому ринковий підхід має на меті керуватися такими поетапними кроками, від пріоритетності, черговості і послідовності їх дотримання та вирішення залежить успіх диверсифікації:

— визначення цілей і завдань, що стоять перед керованим об'єктом;

Основне завдання інформаційно-комунікативного підходу — забезпечити користувача необхідною інформацією і послугами. Кінцевою метою реалізації цього підходу є досягнення таких цілей [6, с. 118]:

- консолідація, створення сильніших і більших мереж;
- підвищення рівня організаційного менеджменту;
- впровадження нових методів оптимізації процесів управління інформаційно-комунікаційною діяльністю та механізмів управління торгівельними процесами підприємств;
- стабілізація конкурентних позицій суб'єктів господарювання;
- підвищення рівня інформаційного забезпечення ринку;
- ефективне використання наявних кадрових, фінансових і матеріальних ресурсів галузі.

Основним завданням створення єдиного інформаційного середовища є забезпечення виробників продукції, оптово-посередницьких підприємств, науково-педагогічних працівників, споживачів об'єктивною, оперативною, повною, обґрунтованою, доказовою та доступною інформацією, спрямованою ефективно використанню як виробничих, так і кадрових ресурсів.

Пріоритетні напрями та програмні завдання щодо удосконалення єдиного інформаційного середовища галузі викладені у таблиці 1.

Такий підхід інформаційно-комунікативного забезпечення підприємства значною мірою впливає на формування і використання виробничих ресурсів, забезпечуючи вдосконалення технології і техніки виробництва, розробку, освоєння і впровадження нововведень, інтенсифікацію і підвищення ефективності виробництва та закріплення підприємством стійкого конкурентного положення як на національному, так і на міжнародному ринках.

Системний підхід для оцінки впливу диверсифікації виробництва на виробничу систему ґрунтується на виявленні інформаційної і економічної сутності процесу як складового елемента механізму управління підприємством. Він допомагає встановити причини прийняття рішень, він же надає кошти і технічні прийоми для поліпшення планування і контролю [4, с. 325].

Ієрархічний підхід упорядковує всі вищезгадані підходи до здійснення диверсифікації підприємницької діяльності. Послідовно агрегуючи сегменти підприємництва, вище адміністративне управління отримує можливість виявити невикористані потенційні можливості, переосмислити сформовані і знайти нові ринки збуту.

ВИСНОВКИ

Сукупність усіх підходів та єдиної інформаційної системи управління складає загальну систему управління підприємством, яка направлена на реалізацію загальної політики підприємства та знаходиться у процесі постійного контролю, аналізу та вдосконалення.

Тому процес диверсифікації діяльності підприємства слід розглядати як сукупність усіх процесів, що протікають у межах його діяльності. Підпорядкування структури процесам, а процесів — диверсифікації означає, що спочатку треба вибудувати стратегію, тобто сформувані бачення майбутнього підприємства і визначити його стратегічні цілі, потім вибудувати бізнес-процеси таким чином, щоб кожний з них був орієнтований на досягнення конкретної мети, і тільки після цього формувати організаційну структуру підприємства, яка б забезпечувала ефективне виконання диверсифікації.

Література:

1. Ансофф И. Стратегическое управление / И. Ансофф. — М.: Экономика, 1989. — 519 с.
2. Геєць В.М. Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку / В. М. Геєць; Ін-т екон. та прогнозування НАН України. — К., 2009. — 864 с.
3. Друкер П.Ф. Задачи менеджмента в XXI веке / Питер Ф. Друкер. — К.: Издательский дом "Вильямс", 2001. — 270 с.
4. Портер М. Конкуренция / М. Портер / Пер. с англ. — М.: ИД "Вильямс", 2005. — 608 с.
5. Котлер Ф. Маркетинг. Менеджмент / Ф. Котлер, К. Келлер. — СПб.: Питер, 2009. — 816 с.
6. Шумпетер Й. Теорія економічного розвитку. Дослідження прибутків, капіталу, кредиту, відсотка та економічного циклу / Йозеф А. Шумпетер. — К.: Києво-Могилянська академія, 2011. — 242 с.
7. Трубочанин В.В. Диверсификация производства на промышленных предприятиях: концепции, методы, мо-

дели: монография / В.В. Трубочанин; НАН Украины, Ин-т экономики пром-сти. — Донецк: Апекс, 2010. — 315 с.

8. Корінько М.Д. Диверсифікація: теоретичні та методичні основи: монографія / М.Д. Корінько. — Київ: ННЦ "Інсти— тут аграрної економіки", 2007. — 486 с.

9. Тимошук М.Р. Планування соціально-економічного розвитку підприємств: монографія / М.Р. Тимошук, О.Є. Кузьмін, Р.В. Фещур, Р.В. Шуляр, Н.Ю. Подольчак, І.Б. Олексів. — К.: УБС НБУ, 2007. — 449 с.

10. Шутенко Л.Н. Диверсификация производственной деятельности предприятий — основное направление выхода экономики Украины из кризисного состояния на пути ее транс-формации к рыночным отношениям / Л.Н. Шутенко // Коммунальное хозяйство городов: научно-технический сборник. — 2004. — № 54. — С. 37—51.

11. Ковтун О.І. Інноваційні стратегії підприємств: теоретико-методологічні засади / О.І. Ковтун // Економіка України. — 2013. — № 4 (617). — С. 44—56.

References:

1. Ansoff, I. (1989), *Strategicheskoe upravlenie [Strategic management]*, Jekonomika, Moscow, Russia.
2. Heiets', V.M. (2009), *Suspil'stvo, derzhava, ekonomika: fenomenolohiia vzaiemodii ta rozvytku [Society, state, economy: phenomenology of interaction and development]*, In-t ekon. ta prohnozuвання NAN Ukrainy, Kyiv, Ukraine.
3. Druker, P.F. (2001), *Zadachi menedzhmenta v XXI veke [Tasks of management in the twenty-first century]*, Izdatel'skij dom "Vil'jams", Kyiv, Ukraine.
4. Porter, M. (2005), *Konkurencija [Competition]*, Izdatel'skij dom "Vil'jams", Moscow, Russia.
5. Kotler, F. (2009), *Marketing. Menedzhment [Marketing. Management]*, Piter, St.Petersburg, Russia.
6. Shumpeter, J. (2011), *Teoriia ekonomichnoho rozvytku. Dosli- dzhennia prybutkiv, kapitalu, kredytu, vidotka ta ekonomichnoho tsyклу [The theory of economic development. Research on profits, capital, credit, interest and the economic cycle]*, Kyievo-Mohylians'ka akademiia, Kyiv, Ukraine.
7. Trubchanin, V.V. (2010), *Diversifikacija proizvodstva na promyshlennyh predpriyatijah: koncepcii, metody, modeli [Diversification of production in industrial enterprises: concepts, methods, models]*, Apeks, Donetsk, Ukraine.
8. Korin'ko, M.D. (2007), *Dyversyfikatsiia: teoretychni ta meto- dychni osnovy [Diversification: theoretical and methodological bases]*, NNTs "Insty- tut ahrarnoi ekonomiky", Kyiv, Ukraine.
9. Tymoschuk, M.R. (2007), *Planuvannia sotsial'no-ekonomichnoho rozvytku pidpriemstv [Planning of socio-economic development of enterprises]*, UBS NBU, Kyiv, Ukraine.
10. Shutenko, L.N. (2004), "Diversification of production activities of enterprises — the main direction of the Ukrainian economy out of crisis on the way of its transformation to market relations", *Kommunal'noe hozjajstvo gorodov : nauchno-tehnicheskij sbornik*, vol. 54, pp. 37—51.
11. Kovtun, O.I. (2013), "Enterprise innovation strategies: theoretical and methodological principles", *Jekonomika Ukrainy*, vol. 4 (617), pp. 44—56.

Стаття надійшла до редакції 26.10.2019 р.

Л. Ю. Мельник,

*д. е. н., професор, професор кафедри управління персоналом та економіки праці,
Міжрегіональна Академія Управління персоналом*

ORCID ID: 0000-0001-6317-1075

О. І. Радзівський,

*д. е. н., с. н. с., професор кафедри організації туристичної діяльності,
Міжрегіональна Академія Управління персоналом*

ORCID ID: 0000-0002-8769-8098

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.21.10

ДІЯЛЬНІСТЬ ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ РЕГІОНІВ ЯК ЦЕНТРІВ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

L. Melnik,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Personnel
Management and Labor Economics, Interregional Academy of Personnel Management

O. Radzievskii,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Chair of the Organization of Tourism
Activities of the Interregional Academy of Personnel Management

ACTIVITIES OF ECONOMIC SYSTEM OF REGIONS AS CENTERS OF RURAL DEVELOPMENT

Визначено, що підтримка необхідних територіальних пропорцій в економіці, недопущення надмірної диференціації регіонів за рівнем соціально-економічного розвитку, забезпечення ефективного функціонування загальноукраїнського ринку є найважливішими аспектами модернізації української економіки та її сталого розвитку на сучасному етапі. Здійснення такої стратегії територіального розвитку країни вимагає не тільки активізації регіональної політики, але і вдосконалення всіх правових, інституційних, економічних механізмів.

Встановлено, що проблеми організації та управління сільськими територіями необхідно вирішувати з урахуванням того, що регіональна економіка з регіональним господарством є цілісною системою. Організаційна структура управління відповідала принципу системності, сприяла тому, щоб предмети, що відносяться до різних видів власності, розвивалися як цілісна система з дотриманням комплексності та необхідних пропорцій, маючи на увазі, що зайва складність системи знижує ефективність і надійність її функціонування. Інструментами в державній політиці з цього питання могли б бути податкові преференції, субсидії та прискорена амортизація. В основу розвитку регіону має бути покладено орієнтацію на інновації, знання. Дослідження процесів ринкових перетворень у регіональній площині дозволили сформулювати систему антикризового механізму розвитку сільських територій в сучасних умовах та запропонувати комплекс організаційних, економічних, фінансових і соціальних заходів за пріоритетними напрямками подальшого розвитку.

It is determined that maintaining the necessary territorial proportions in the economy, preventing the over-differentiation of regions by the level of socio-economic development, ensuring the efficient functioning of the Ukrainian market are the most important aspects of the modernization of the Ukrainian economy and its sustainable development at the present stage. The implementation of such a strategy of territorial development of the country requires not only the activation of regional policy, but also the improvement of all legal, institutional and economic mechanisms.

It is established that the problems of organization and management of rural territories should be solved taking into account that the regional economy with the regional economy is a coherent system. The organizational structure of management conformed to the principles of systematicity, facilitated that items belonging to different types of property, developed as a holistic system with the complexity and necessary proportions, keeping in mind that the excessive complexity of the system reduces the efficiency and reliability of its functioning. Instruments in public policy on this issue could be tax preferences, subsidies and accelerated depreciation. The development of the region should be based on innovation, knowledge. Studies of processes of market transformations in the regional plane have allowed to formulate a system of anti-crisis mechanism for rural development in modern conditions and to offer a set of organizational, economic, financial and social measures in the priority directions of further development.

Thus, the key purpose of regional governance is to formulate a strategy of priorities and key objectives of agricultural policy, to influence the creation of appropriate conditions, structures and regional programs, forecast the development of industries, limit monopoly and stimulate competition.

For the region, the most appropriate and effective approach will be to preserve viable large state and collective farms with appropriate ownership, but with the restructuring of domestic economic relations, with worldwide support for the newly emerging forms of economic activity that have a fundamentally new economic nature.

*Ключові слова: економічна система, економічна діяльність, регіони, розвиток сільських територій.
Key words: economic system, economic activity, regions, rural development.*

ВСТУП

Тенденція регіоналізації економіки, переміщення в регіони відповідальності за її стан, у тому числі і аграрної сфери, вимагає мати на місцях уявлення про перспективи свого розвитку і відповідні управлінські інструменти його здійснення, адекватні цьому регіону. Підтримка необхідних територіальних пропорцій в економіці, недопущення надмірної диференціації регіонів за рівнем соціально-економічного розвитку, забезпечення ефективного функціонування загальноукраїнського ринку є найважливішими аспектами модернізації української економіки та її сталого розвитку на сучасному етапі. Здійснення такої стратегії територіального розвитку країни вимагає не тільки активізації регіональної політики державного центру, але і вдосконалення всіх правових, інституційних, економічних механізмів державних відносин.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Дослідити теоретичні аспекти та розробити практичні рекомендації щодо діяльності економічної системи регіонів як центрів розвитку сільських територій.

РЕЗУЛЬТАТИ

Регіональне господарство як суспільне виробництво загалом — це не просто сума галузей і виробництв. Воно володіє системними властивостями: спільністю

цілей, властивими їй економічними і соціальними відносинами й інтересами і, як всяка система, характеризується тим, що складається з окремих, певним чином пов'язаних між собою елементів, здатних до самостійного функціонування. Таке утворення регулюється співвідношенням цілого і частини, а також оптимальністю зв'язку між її різними ланками.

Діяльність економічної системи, якою є сільські території регіону, являє собою динамічний процес, в якому найважливіше місце належить двом її сторонам. Перша — побудова системи, від чого залежить також характер взаємодії її елементів. Друга — засобом впливу на ці елементи, за допомогою якого досягається найбільший підсумок. Ці дві грані системи знаходять своє вираження в процесах організації та управління.

Не можна не погодитися з тим, що управління — це та ланка, в яку організовується трансформація і реалізація економічних законів розвитку суспільства, визначаються форми організаційно-економічних, соціальних відносин, пропорції розвитку галузей регіональної економіки. Від того, наскільки професійно розробляються і приймаються рішення, які принципи і механізми закладаються при їх прийнятті, залежить успіх або провал відповідних перетворень [1, с. 54].

Управління сільськими територіями — постійно діючий механізм, що спрямовує діяльність організації, забезпечує збереження структури і реалізацію цілей цієї

системи. Виробництво, розподіл і споживання неможливі без певної організації, порядку, поділу праці. Аграрна реформа — це мета, досягти яку без дієвого та ефективного управління неможливо. Управління економікою регіонального агропромислового комплексу — багаторівнева система, що складається з системи управління господарюючими суб'єктами-підприємствами всіх галузей агропромислового комплексу та їх об'єднаннями, сукупності суб'єктів управління районними, зональними та регіональними об'єднаннями. Всі вони вирішують свої, притаманні лише їм завдання.

Що стосується сільських територій, то управління агропромисловим виробництвом являє собою єдину систему, в якій її елементи, органи управління різних рівнів тісно пов'язані між собою і перебувають у постійній взаємодії. Водночас управлінські функції як на державному, так і на регіональному та місцевому рівнях повинні мати певні розмежування, які виключали б "розрив" цих функцій і тим самим не порушували системності управління. Знаходження оптимуму між поділом управлінських функцій і тісністю їх зв'язків — неодмінна умова забезпечення як часткової, так і загальної рівноваги в економічному розвитку [2; 3].

Узагальнюючи аналіз сучасного стану управлінської системи сільської території на регіональному рівні та взаємодії з державними органами управління, можна зробити висновок про необхідність подальшого вдосконалення управління територією, зміни та уточнення його функцій з урахуванням законів ринкової економіки. Регіони повинні стати центрами розробки стратегії розвитку сільських територій і відповідного їй господарського механізму.

До сучасних функцій регіонального управління депресивними сільськими територіями можливо віднести:

- розробку і реалізацію програм розвитку території, включаючи соціальні програми;
- індикативне планування;
- координацію наукових досліджень у системі сільських територій, підготовку та підвищення кваліфікації кадрів;
- підтримку нових форм індивідуального та колективного господарства;
- залучення інвестицій для здійснення регіональних програм;
- проведення земельної реформи та раціоналізація землеустрою, створення земельного кадастру;
- регулювання процесів екології;
- здійснення інформаційно-консультативної діяльності і аудиту на території;
- забезпечення ефективної взаємодії підприємств і організацій;
- розробку механізму формування кооперації та агропромислової інтеграції на районному та регіональному рівнях [4, с. 138].

Функції регіонального управління депресивними сільськими територіями не вичерпуються перерахованими положеннями, оскільки нині складність виробничих процесів незмірно зросла, надзвичайно ускладнилася і проблема пошуку методів ефективного управління і забезпечення сталого функціонування економіки. Це викликається також тим, що постійно виникає новий рівень невизначеності, нестабільності та мінливості

організаційно-економічного середовища, високий ступінь складності виникаючих проблем, які вимагають розробки нових підходів до регіональних проблем і регіональному управлінню.

На нашу думку, проблеми організації і управління депресивними територіями необхідно вирішувати з урахуванням того, що регіональне господарство, так само як і власність, розташована в його межах, являють собою єдину систему. Всі об'єкти, що знаходяться на території, незалежно від форм власності, якимись "нитками" взаємопов'язані один з одним. Тому бажано, щоб організаційна структура управління відповідала принципом системності, сприяла тому, щоб предмети, що відносяться до різних видів власності, розвивалися як цілісна система з дотриманням комплексності та необхідних пропорцій, маючи на увазі, що зайва складність системи знижує ефективність і надійність її функціонування.

Постановка питання про створення єдиної системи управління сільськими територіями обумовлена, насамперед, тим, що при переході до ринкової економіки повинна зрости роль державної надбудови в забезпеченні еквівалентності обміну, паритету цін, усунення локального монополізму, налагодженні міжгалузевих зв'язків. Водночас одним із критеріїв у виборі складу і меж регіонального сільського господарства як об'єкта управління є наявність прямих технологічних виробничо-економічних зв'язків між галузями і підприємствами [5].

Організаційна цілісність сільських територій забезпечується посиленням інтеграційних процесів на основі створення агропромислових об'єднань з повним циклом виробництва, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції, а також шляхом раціональної концентрації функцій регіонального управління в одному органі.

Економічний же механізм формується на основі системи гарантованих цін, ставок кредиту або бюджетної підтримки певних заходів, субсидій, участі бюджету у страхуванні, диференційованих і пільгових ставок податків за видами діяльності чи форм власності, митних зборів. Подібна система економічних важелів за своєю структурою складна, але необхідна у разі переходу від жорстких планових методів управління до індикативним, більш м'яким і гнучким, але плановим.

Одним з найбільш принципових питань у вдосконаленні системи економічного механізму державного регулювання на регіональному рівні є встановлення співвідношення між саморегульованими і регульованими чинниками функціонування сільського господарства. Оскільки очевидно, що повністю саморегулюючих економічних систем в практиці не існує, то необхідно мати на увазі, що відмови держави від перерахованих вище питань не може бути ні теоретично, ні практично. Без продуманої концепції перелив капіталу в сільське господарство неможливий, бо в умовах вільної конкуренції він не в змозі мати рентабельність, порівняну з вкладеннями в сфери торгівлі, фінансів, послуг [6].

Як відомо, сільська територія як багатоскладовий і багатоцільовий об'єкт, який потребує "диригента", який би керував "оркестром" і направляв його діяльність. У цьому випадку це має бути держава в особі його установ.

Державне управління при цьому націлюється на координацію міжгалузевих і міжрегіональних продовольчих зв'язків, регулювання агропромислового виробництва допомогою проведення цінової, податкової, інвестиційної та фінансово-кредитної політики, прискорення інноваційного потенціалу, виконання необхідних державних контрольно-інспекційних функцій, здійснення норм соціального захисту населення.

Господарське управління — це форма організації діяльності конкретних підприємств, з метою отримання встановленого результату, шляхом узгодження та коригування дій виконавців, характеризується самостійністю, відповідальністю, відповідністю певним організаційно-правовими формами. Основним завданням є ефективна організація виробництва сільськогосподарської продукції.

У результаті досліджень прийшли до висновку про те, що управління розвитком сільських територій повинно являти собою єдину систему, в якій її елементи, органи управління різних відомств тісно пов'язані і перебувають у постійній взаємодії. Водночас найбільш ефективним є створення інтегрованої економіки, де державні структури мають реальні важелі координувати і регулювати агропромислове виробництво, а самі товаровиробники — можливість саморегулювання. Така взаємодія державного регулювання і саморегулювання товаровиробників може бути фундаментом механізму державного регулювання соціально-економічного розвитку сільських територій.

У складних економічних умовах, якщо допустити, що регіон — умовно замкнута система, то саморегулювання сільської території можна визначити як пошук рухомої внутрішньої рівноваги.

Функціонування ринкової економіки депресивних регіонів містить у собі багато невизначеностей, в зв'язку з цим виникає необхідність системного підходу до розробки прогнозу ведення сільськогосподарського виробництва, що враховує особливості діяльності кожного регіону. Головними напрямками є: інтенсифікація виробництва, оновлення матеріально-технічної бази та інноваційна діяльність у менеджменті. Враховувалося так само, що ефективний розвиток аграрного виробництва потребує державної підтримки і регулювання. Все це в перспективі має забезпечити вихід із кризового стану, стабілізацію і стійкий розвиток депресивних сільських територій.

Стратегічним напрямом діяльності сільських територій є стримування стихійних процесів, "бухливіх" в аграрній сфері в умовах ринку, і переведення їх в цілеспрямоване русло. За мету вибрано формування стабільності сільського господарства. Як відзначають фахівці, під стабільним сільським господарством розуміється економічно і біологічно стійка і екологічно безпечна агросистема, яка розвивається. Доцільно погодитися з таким визначенням, якщо додати ще, що ця система буде або повинна бути ефективною [7, с. 17].

Тому з метою усунення галузевої роз'єднаності управління розвитком сільських територій, посилення координації міжгалузевих зв'язків, вироблення і реалізації механізму взаємовигідного співробітництва підприємств і організацій агропромислового комплексу, а також заміни інструкцій та регулюючих заходів, створення кон-

курентного середовища слід здійснити концентрацію функції регіонального управління на регіональному рівні.

Об'єднання різних господарюючих і підприємницьких структур необхідно для створення єдиного ринку певного виду товарів і проведення узгодженої політики в економічних відносинах між учасниками інтегрованого процесу. Інтеграція виступає як засіб боротьби за отримання високих доходів і більш справедливого їх розподілу.

У зв'язку з основним напрямом регіональної політики України на самоврядування і самозабезпечення необхідно, передусім, зменшити залежність економіки регіону шляхом створення ефективного економічного комплексу і формування на його базі внутрішнього ринку. Зрозуміло, що тут не потрібні шаблони. Потрібен доцільний механізм господарювання як вищий критерій, за яким відбирається те, що ефективно.

Таким чином, ключове призначення регіонального управління — це формування стратегії пріоритетних і вузлових завдань аграрної політики, вплив на створення відповідних умов, структур і регіональних програм, прогнозування розвитку галузей, обмеження монополізму та стимулювання конкуренції.

Для регіону найбільш правильним і результативним буде підхід, заснований на збереженні життєздатних великих державних і колективних господарств з відповідною формою власності, але з перебудовою внутрішньогосподарських відносин, при всесвітній підтримці знову народжуваних форм господарювання, що мають принципово нову економічну природу.

Проведений аналіз показує, що подальший розвиток і вдосконалення соціально-економічного розвитку сільських територій пов'язане з необхідністю освоєння досягнень інноваційного потенціалу, без чого неможливо зупинити спад сільськогосподарського виробництва, вийти з кризи і ефективно розвивати аграрний сектор економіки.

Технологічна перевага сільського господарства розвинених країн забезпечується насамперед державною підтримкою і розумною організацією його інноваційної сфери. У цих країнах традиційні напрями інтенсифікації (хімізація, меліорація, механізація, автоматизація і т.д.) є пройденим етапом. Наступний етап — використання генної інженерії і біотехнології.

У наш нелегкий час держава фінансує науку в обсязі: "щоб щось було". У одних підприємств немає грошей на проведення досліджень, у інших — на їх оплату та освоєння. У підсумку згортаються роботи, пов'язані з розвитком інноваційного потенціалу в агропромисловому виробництві, наростає його техніко-технологічне відставання, посилюється стагнація, подовжується і ускладнюється шлях до відновлення.

Не підлягає сумніву, що таке положення пов'язане з економічним ризиком. Вважаємо за необхідне мати в сільському господарстві Регіону відділ впровадження, який займався б вивченням і впровадженням у виробництво інноваційних досягнень. Це має бути регіональний орган, який мав би достатні права для впливу на товаровиробників усіх форм власності, а також мав б своїми формуваннями в районах. Головне завдання такого відділу — забезпечувати зв'язок між фундамен-

тальними дослідженнями і підприємствами сільських територій, підтримувати відносини з науково-дослідними інститутами, повідомляти всю корисну інформацію, фінансувати розробки прикладного характеру. Маючи фінансові можливості, він міг би оплатити найважчу частину досліджень (початкову), а потім з підприємствами і зацікавленими особами (з їх фінансовою участю) швидше втілити в життя нові розробки. У його функції могли б входити функції освіти, навчання та підвищення кваліфікації сільськогосподарських працівників з урахуванням того, що сучасний інноваційний потенціал висуває підвищені вимоги до професійного рівня працівників сільськогосподарського виробництва.

Інструментами в регіональній політиці з цього питання могли б бути податкові звільнення, субсидії та прискорена амортизація. В основу розвитку Регіону має бути покладено орієнтацію на інновації, знання, але першочергова тенденція — упір на власні сили і можливості.

ВИСНОВКИ

Таким чином, дослідження економічної системи регіонів дозволили сформулювати систему антикризового механізму розвитку сільських територій у сучасних умовах та запропонувати комплекс організаційних, економічних, фінансових і соціальних заходів за пріоритетними напрямками подальшого розвитку.

Література:

1. Національна парадигма сталого розвитку України / за заг. ред. академіка Б.Є. Патона. Київ: ДУ "Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України", 2012. 72 с.
2. Васильєва Л.М. Інструменти державного регулювання аграрного сектора економіки. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2010. — № 10. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua>
3. Васильєва Л.М. Аграрний сектор: оцінка рівня державної підтримки. Молодий вчений. 2015. № 1(16). С. 204—209.
4. Маренич Т.Г. Трансформаційна динаміка та механізми економічного регулювання агроформувань (питання теорії, методології, практики): монографія. К.: ННЦ "Інститут аграрної економіки", 2005. 454 с.
5. Стратегія сталого розвитку та інституційного реформування лісового та мисливського господарства України на період до 2022 року. URL: <https://drive.google.com/file/d/0B9CGEXC5v0a9MWZNBWZfY3BsdTg/view>
6. Сталий розвиток і зелена економіка. URL: <http://www.eco-live.com.ua/content/blogs/staliy-rozvitok-izelena-ekonomika>
7. Ходаківська О.В., Шпикуляк О.Г., Супрун О.М. Інститути "зеленої економіки" у забезпеченні сталого розвитку агросектора: теоретичний вимір. Бізнес Інформ. 2017. № 7. С. 13—18.

References:

1. Instytut ekonomiky pryrodokorystuvannia ta staloho rozvytku (2012), Natsionalna paradyhma staloho rozvytku Ukrainy [The national paradigm of sustainable development of Ukraine], DU "Instytut ekonomiky

pryrodokorystuvannia ta staloho rozvytku Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy", Kyiv, Ukraine.

2. Vasil'ieva, L.M. (2010), "Instruments of state regulation of agrarian sector of economy", The government and management: improvement and development, vol. 10, available at: <http://www.dy.nayka.com.ua> (Accessed 25 Oct 2019).

3. Vasil'ieva, L.M. and Bondarchuk, N.V. (2015), "The agricultural sector: assessing the level of state support", Young scientist, vol. 1, pp. 204—209.

4. Marenych, T.H. (2005), Transformatsijna dynamika ta mekhanizmy ekonomichnoho rehulivannia ahroformuvan' (pytannia teorii, metodolohii, praktyky), [Transformational dynamics and mechanisms of economic regulation agroformations (questions of theory, methodology, practice)], NAS of Ukraine; Inst ehkon. and forecasts, Kyiv, Ukraine.

5. Cabinet of Ministers of Ukraine (2017), "Strategy for sustainable development and institutional reform of the forestry and hunting economy of Ukraine for the period up to 2022", available at: <https://drive.google.com/file/d/0B9CGEXC5v0a9MWZNBWZfY3BsdTg/view> (Accessed 25 Oct 2019).

6. Eco-live (2017), "Sustainable development and green economy", available at: <http://www.eco-live.com.ua/content/blogs/staliy-rozvitok-i-zelena-ekonomika> (Accessed 25 Oct 2019).

7. Khodakivs'ka, O.V. Shpykuliak, O.H. and Suprun, O.M. (2017), "Institutes of the "green economy" in ensuring the sustainable development of the agricultural sector: the theoretical dimension", Business Inform, vol. 7, available at: http://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform2017-7_0-pages-13_18.pdf (Accessed 25 Oct 2019).

Стаття надійшла до редакції 30.10.2019 р.

www.economy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

**Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)
Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292**

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

УДК 311.213.3:[332.122:338.43](477)

Ю. О. Лазебник,

д. е. н., доцент, професор кафедри статистики, обліку та аудиту,
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, м. Харків
ORCID ID: 0000-0002-2567-9764

О. С. Корепанов,

д. е. н., доцент, професор кафедри статистики, обліку та аудиту,
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, м. Харків
ORCID ID: 0000-0002-8499-0819

Д. А. Хавалиць,

студент кафедри статистики, обліку та аудиту,
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, м. Харків
ORCID ID: 0000-0003-4939-850X

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.21.15

ОЦІНКА ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ЗА РЕГІОНАМИ УКРАЇНИ

Iu. Lazebnik,

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Statistics,
Accounting and Auditing, V.N. Karazin Kharkiv National University

O. Korepanov,

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Statistics,
Accounting and Auditing, V.N. Karazin Kharkiv National University

D. Khavalyts,

student of the Department of Statistics, Accounting and Auditing,
V.N. Karazin Kharkiv National University

ASSESSMENT OF THE DIFFERENTIATION OF AGRICULTURAL ENTERPRISE DEVELOPMENT BY REGIONS OF UKRAINE

У статті проведено аналіз диференціації розвитку підприємств сільського господарства України за регіонами на основі їх групування із використанням методів кластерного аналізу.

Розглянуто особливості та основні проблеми розвитку сучасного сільського господарства України та підприємств цієї галузі. Доведено необхідність розроблення науково обгрунтованої стратегії розвитку територій України з урахуванням особливостей стану та розвитку підприємств сільського господарства диференційовано для окремих груп регіонів країни. Викладено теоретико-методичні засади та основні етапи застосування методу кластерного аналізу для групування регіонів України за показниками ефективності діяльності підприємств сільського господарства. За результатами проведеного аналізу виділено 3 групи регіонів та визначено регіональні особливості розвитку підприємств. Проаналізовано відмінності в ефективності розвитку та результатах діяльності підприємств сільського господарства за регіонами України, визначено конкурентні переваги певних груп регіонів. Обгрунтовано, що одержані результати дослідження доцільно використовувати під час розроблення регіональних стратегій розвитку підприємств сільського господарства в Україні.

The article analyzes the differentiation of agricultural enterprises development of Ukraine by region on the basis of their grouping using cluster analysis methods.

Features and main problems of modern agriculture development of Ukraine and enterprises of this branch are considered. The current conditions of functioning of the national agrarian markets, assuming the presence of economic and social uncertainty, are analyzed. Such phenomena are inherent, first of all, due to unresolved problems in the economic mechanism, the legislative field, market infrastructure, the emergence of long-lasting lag in updating the information base and the lack of a unified concept of improvement of the agro-industrial complex of Ukraine. The necessity of developing a scientifically sound strategy for the development of the territories of Ukraine to take into account the peculiarities of the state and development of agricultural enterprises has been proved for different groups of regions of the country.

The theoretical and methodological foundations and main stages of application of the cluster analysis method for grouping of regions of Ukraine by indicators of efficiency of activity of agricultural enterprises are presented. On the basis of the application package STATISTICA, a tree diagram of clustering of agricultural enterprises by regions was constructed. According to the results of the analysis, there are 3 groups of regions identified by the level of efficiency of activity of agricultural enterprises. Using the k-means method with division into 3 clusters, the average values of indicators of the efficiency of agricultural enterprises by selected groups were analyzed and the regional peculiarities of the development of agricultural enterprises of Ukraine were determined. Differences in efficiency of development and results of activity of agricultural enterprises by regions of Ukraine are analyzed, competitive advantages of certain groups of regions are determined. It is substantiated that it is expedient to use the obtained research results in the development of regional strategies for the development of agricultural enterprises in Ukraine.

Ключові слова: аналіз диференціації, сільське господарство, сільськогосподарські підприємства, клас-терний аналіз, аграрний сектор.

Key words: differentiation analysis, agriculture, agricultural enterprises, cluster analysis, agrarian sector.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Для визначення стану ринку сільського господарства України необхідно дослідити його кон'юнктуру, що дозволить дати відповіді на найбільш важливі питання щодо подальших дій у розвитку агрокомплексу нашої держави. Провідною складовою господарства України є агропромисловий комплекс, який потребує розробки комплексної та уніфікованої стратегії розвитку на наступні роки. Для цього важливо проаналізувати поточний стан ринку сільськогосподарської продукції, виділити його регіональні особливості та існуючі проблеми, сформувані перспективи подальшого розвитку.

Сучасні умови функціонування національних аграрних ринків передбачають наявність економічної та соціальної невизначеності. Такі явища притаманні, перш за все, через невирішеність проблем у господарському механізмі, законодавчому полі, ринковій інфраструктурі, виникненні тривалих лагів в оновленні інформаційної бази та відсутності єдиної концепції вдосконалення агропромислового комплексу України.

Провідною складовою господарства України є агропромисловий комплекс, який потребує розробки комплексної та уніфікованої стратегії розвитку на наступні роки. Для цього важливо проаналізувати поточний стан ринку сільськогосподарської продукції в регіонах, виділити його особливості, назвати існуючі проблеми, сформувані перспективи подальшого розвитку. Пріоритетним постає питання моделювання диференціації розвитку регіональних ринків сільськогосподарської продукції України. Актуальним є використання отриманих даних під час формування фундаментальних засад конкурентоспроможності національного ринку сільського господарства у регіональному розрізі.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

З кожним роком у сучасних економічних дослідженнях проблемам функціонування та еволюції аграрних корпоративних структур (в основному на прикладах діяльності агрохолдингів) приділяється дедалі більше уваги, як правило, у контексті інноваційно-інвестицій-

ного розвитку аграрного сектору. У провідних наукових центрах немає єдиної думки стосовно перспективності розвитку агробізнесу шляхом тотальної корпоративізації сільськогосподарських підприємств за рахунок активізації діяльності агрохолдингів. Серед авторів, які досліджують зазначену проблему, варто назвати таких українських і зарубіжних вчених: В.М. Микитюк [2], О.В. Михайленко [3], М.К. Пархоμεць, Л.М. Уніят [7], К.В. Петренко, А.Є. Давидович [8], Є.І. Ходаківський, Т.М. Ратошнюк, Л.Л. Капітула, М.Ф. Плотнікова [11] та інших. Однак недостатньо уваги приділено оцінюванню диференціації розвитку підприємств сільського господарства за регіонами України.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

На сьогоднішні дні вченими проаналізовано безліч способів досягнення підприємствами сільського господарства стратегічних цілей економічного розвитку на основі вивчення традиційного селянського сільського господарства, стимулів, робочої сили, маркетингових систем, інвестицій та інновацій. Кожне з зазначених аспектів суттєво впливає на розвиток підприємства. Науковцями підкреслюється необхідність розробки нових підходів до реформування земель, виробництва, продовольства, приватної та громадської власності тощо. Однак зовсім мало уваги приділяється вивченню регіональних особливостей розвитку та оцінюванню диференціації розвитку підприємств сільського господарства за регіонами України.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є виявлення сучасних особливостей диференціації розвитку підприємств сільського господарства за регіонами України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Сільське господарство є важливою галуззю економіки України. Основним суб'єктом галузі виступає підприємство, що може перебувати у будь-якій формі господарювання. Проте найбільш поширеною формою організації виступають фермерські господарства та аг-

Таблиця 1. Показники ефективності діяльності підприємств сільського господарства за регіонами України у 2018 році

	ПП, грн/1 зайнятого	РР, %	СВ, млн грн	ВРП, млн грн	ПЛ, тис. га	ОВ, тис. ц	У, ц з 1 га
Вінницька	390686,0	28,1	39393,9	27509,6	554,8	38430,5	69,3
Волинська	385734,1	27,6	9281,5	7853,5	128,6	7434,2	57,8
Дніпропетровська	297758,7	24,6	25491,3	18643,9	668,2	21289,5	31,9
Донецька	234914,2	23,8	10460,9	9754,3	398,1	9721,1	24,4
Житомирська	358517,6	23,1	12599,1	11191,4	254,1	13202,7	51,9
Закарпатська	143313,7	18,3	938,9	958,7	19,5	1075,6	55,8
Запорізька	187363,6	21,0	14879,0	13289,0	685,8	17168,4	25,0
Івано-Франківська	360404,6	6,2	6686,5	6000,1	81,2	4219,5	51,9
Київська	323631,0	24,2	35885,4	36546,2	400,7	27906,6	69,7
Кіровоградська	271948,1	20,5	20058,8	18017,2	587,4	27394,9	46,7
Луганська	253180,2	22,4	7970,6	6967,0	323,9	9830,7	30,4
Львівська	415949,7	17,5	10413,4	11350,0	162,2	9268,2	57,1
Миколаївська	248114,6	32,2	14196,0	15597,2	561,1	18736,6	33,4
Одеська	234851,9	28,1	21126,8	20190,6	796,3	30639,7	38,5
Полтавська	297167,4	23,9	29257,1	27211,8	605,5	40380,2	66,7
Рівненська	358643,5	17,9	7924,9	6867,3	114,9	6544,7	56,9
Сумська	410001,1	28,6	19350,4	19704,8	432,3	29753,0	68,9
Тернопільська	414952,6	27,8	14618,4	13338,3	289,0	18387,7	63,6
Харківська	304405,9	16,7	21829,4	20450,7	717,2	27051,1	37,7
Херсонська	263175,4	28,0	14736,7	13765,4	422,5	14500,7	34,3
Хмельницька	387856,8	32,0	21137,3	21223,8	383,0	25728,8	67,2
Черкаська	356411,3	32,9	37231,6	24329,2	433,5	30453,2	70,3
Чернівецька	258428,6	9,7	2925,3	2344,6	42,6	2062,4	48,3
Чернігівська	333260,5	17,9	24296,2	25695,8	485,4	32037,9	66,0

Джерело: розраховано авторами за даними [1; 4—6; 9; 10].

рарні корпоративні структури. В Україні виробництво продукції сільського господарства забезпечується підприємствами різного типу та розміру.

Особливостями та водночас основними проблемами розвитку сучасного сільського господарства України та підприємств цієї галузі є:

— дефіцит інноваційної техніки та машин для збору урожаю, зростання рівня навантаження на техніку, не достатньо конкурента сільськогосподарська техніка та високі ціни на імпорту техніку, що зумовлює недостатній рівень вітчизняної матеріально-технічної бази для українських підприємств;

— скорочення кількості малих (насамперед, фермерських) господарств — суб'єктів підприємництва [17];

— нестача власних фінансових ресурсів для оновлення матеріально-технічного забезпечення, нестача інвестицій у зв'язку з рядом політико-економічних проблем [21];

— найбільший вплив на дохідність підприємств здійснюють рівень собівартості продукції та ціна, важливими факторами впливу є урожайність, машинно-тракторне забезпечення, концентрація та спеціалізації галузей; організаційних особливостей функціонування підприємств.

Вирішення зазначених проблем можливо за умови розроблення науково обгрунтованої стратегії розвитку територій України з урахування особливостей стану та розвитку підприємств сільського господарства диференційовано для окремих груп регіонів країни.

Більшість дослідників використовують для аналізу розвитку підприємств традиційні підходи на основі узагальнюючих показників та часткових показників. Узагальнюючими показниками є показники ефективності діяльності, зокрема рентабельності (майна, капіталу, виробництва, маркетингу тощо), оскільки вони дають змогу зіставити затрати та прибуток. Часткові показни-

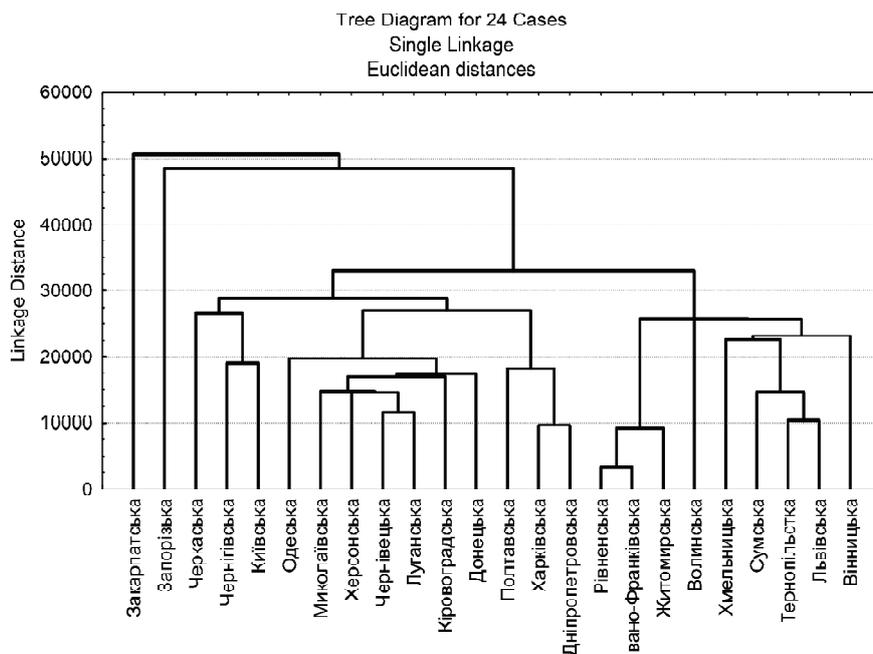
ки — це показники оцінки ефективності оборотного капіталу, операційної, інвестиційної, фінансової діяльності тощо.

Інформаційною базою дослідження стали статистичні дані щодо розвитку підприємств сільського господарства за регіонами України за 2018 рік. Серед показників, що характеризують стан та розвиток підприємств сільського господарства, обрано: продуктивність праці в сільськогосподарських підприємствах за регіонами (ПП, грн/1 зайнятого); рівень рентабельності продукції сільського господарства в усіх підприємствах за регіонами (РР, %); виробнича собівартість продукції (робіт, послуг) сільського господарства в усіх підприємствах за регіонами (загальний обсяг витрат, СВ, млн грн); загальна вартість продукції сільського господарства, реалізованої підприємствами (ВРП, млн грн); збір урожаю культур зернових і зернобобових, зокрема розмір площі збору урожаю (ПЛ, тис. га), обсяги виробництва (ОВ, тис. ц), урожайність з 1 га зібраної площі (У, ц з 1 га).

Зазначені показники є показниками ефективності діяльності підприємств, які найбільшою мірою характеризують результативність їх діяльності. Вихідні дані для аналізу наведено у таблиці 1.

Для дослідження диференціації розвитку підприємств сільського господарства за регіонами України проведено їх кластеризацію на основі обраних показників із застосуванням методів кластерного аналізу. Розрахунки проведені з використанням пакету прикладних програм Statistica.

Використана для аналізу деревовидна кластеризація об'єктів та алгоритм її здійснення передбачає об'єднання об'єктів в достатньо великі кластери на основі певної міри схожості або відстані між об'єктами. Типовим результатом такої кластеризації є ієрархічне дерево. В результаті, усі об'єкти пов'язуються та агрегують-

Рис. 1. Дерево кластеризації регіонів України за показниками ефективності діяльності підприємств сільського господарства

Джерело: побудовано авторами.

ся у кластери, які суттєво відрізняються одне від одного. На останньому етапі кластеризації всі об'єкти об'єднуються разом. На діаграмах кластеризації горизонтальні осі представляють відстань об'єднання (в вертикальних деревовидних діаграмах вертикальні осі представляють відстань об'єднання). Деревовидна кластеризація дає змогу візуально виділити кількість кластерів за певними показниками або ж за спостереженнями та може слугувати інструментом для інших методів кластеризації, які дають змогу віднести конкретний об'єкт за певними показниками до певного кластеру.

Так, першим кроком кластеризації у даному дослідженні є побудова деревовидної діаграми, що дає змогу на основі візуального аналізу визначити кількість кластерів регіонів, які за усіма показниками ефективності діяльності підприємств сільського господарства найбільш подібні між собою.

На рисунку 1 відображено деревовидну діаграму кластеризації підприємств сільського господарства за регіонами України за показниками, обраними для аналізу.

Попередній візуальний аналіз деревовидної діаграми кластеризації дозволив виділити 3 основні групи (кластери) регіонів за ефективністю діяльності підприємств сільського господарства:

1) Рівненська, Івано-Франківська, Житомирська, Тернопільська, Львівська, Харківська, Дніпропетровська;

2) Чернігівська, Київська, Одеська, Миколаївська, Херсонська, Чернівецька, Луганська, Кіровоградська, Донецька, Полтавська, Вінницька, Сумська, Хмельницька;

3) Закарпатська, Запорізька, Черкаська, Волинська.

Другим етапом кластеризації є застосування методу k-means з розподілом на 3 кластери, що визначені шляхом побудови дерева кластеризації. Цей метод дає

найбільш точні результати кластеризації за заданої заздалегідь кількості кластерів.

Наступний крок — визначення рівня значимості кожного показника, що був включений у разі здійснення кластеризації методом k-means. Це можна здійснити за допомогою аналізу значень F-статистики, що повинна бути більше 3, та значення критерію p-value, що має становити не більше 5%. В таблиці 2 представлено результати кластеризації методом k-means, що дало змогу провести угруповання даних та зробити висновок щодо найбільшого вкладу у групування регіонів за усіма змінними, крім рівня рентабельності (F-статистика становить більше 3 та рівень значимості менше 5%). Відповідно, рівень рентабельності доцільно виключити, адже ця змінна не забезпечує суттєвого впливу на віднесення регіону до певного кластеру та може зміщувати результати кластеризації.

Після виокремлення змінних, що найбільше впливають на кластеризацію регіонів, проведено повторну кластеризацію на групи (табл. 3). Рівень значимості менше 5% та достатньо значимі показники F-статистики вказують на незміщені оцінки віднесення регіону до певного кластеру за рівнем ефективності діяльності підприємств сільського господарства.

За результатами проведеного аналізу до першої групи віднесено 6 регіонів: Дніпропетровська, Київська, Кіровоградська, Полтавська, Харківська, Чернігівська.

До другої групи віднесено 10 регіонів: Вінницька, Волинська, Житомирська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Хмельницька, Черкаська.

До третьої групи віднесено 8 регіонів: Донецька, Закарпатська, Запорізька, Луганська, Миколаївська, Одеська, Херсонська, Чернівецька.

Для визначення основних відмінностей між виділеними групами регіонів за основними обраними показниками побудовано та проаналізовано графік середніх значень досліджуваних показників за групами або центроїдів, які виступають центрами об'єднання регіонів у кластери. На рисунку 2 наведено графік центроїдів (середніх) з відображенням відмінностей між групами регіонів за основними показниками кластеризації.

На основі рисунку 2 проаналізуємо основні відмінності між кластерами. Для групи 1 характерно середній рівень продуктивності праці на 1 зайнятого з найбільш високими рівнями витрат (виробничої собівартості), вартості реалізованої продукції, обсягів виробництва. Друга група регіонів характеризується найвищою продуктивністю праці на 1 зайнятого, середнім рівнем собівартості продукції, середнім рівнем вартості реалізованої продукції та обсягами виробництва. Третя група регіонів характеризується найнижчим рівнем продуктивності праці, найнижчими показниками со-

Таблиця 2. Результати значимості кластеризації змінних

Analysis of Variance (Spreadsheet1)						
	Between	df	Within	df	F	signif.
ПП, грн/1 зайнятого	1,085971E+11	2	1,979902E+10	21	57,59225	0,000000
РР, %	3,101858E+01	2	1,004420E+03	21	0,32426	0,726617
СВ, млн грн	7,965712E+08	2	1,724381E+09	21	4,85043	0,018545
ВРП, млн грн	6,909498E+08	2	1,088491E+09	21	6,66516	0,005737
ПЛ, тис. га	3,250699E+05	2	8,486586E+05	21	4,02192	0,033208
ОВ, тис. ц	9,352533E+08	2	2,152711E+09	21	4,56176	0,022636
У, ц з 1 га	2,864830E+03	2	2,668556E+03	21	11,27228	0,000473

Джерело: розраховано авторами.

Таблиця 3. Результати значимості кластеризації регіонів за змінними, що найбільше впливають на виділення груп

Analysis of Variance (Spreadsheet1)						
	Between	df	Within	Df	F	signif.
ПП, грн/1 зайнятого	1,085971E+11	2	1,979902E+10	21	57,59225	0,000000
СВ, млн грн	7,965712E+08	2	1,724381E+09	21	4,85043	0,018545
ВРП, млн грн	6,909498E+08	2	1,088491E+09	21	6,66516	0,005737
ПЛ, тис. га	3,250699E+05	2	8,486586E+05	21	4,02192	0,033208
ОВ, тис. ц	9,352533E+08	2	2,152711E+09	21	4,56176	0,022636
У, ц з 1 га	2,864830E+03	2	2,668556E+03	21	11,27228	0,000473

Джерело: розраховано авторами.

бівартості реалізованої продукції, найнижчими обсягами виробництва.

Для усіх трьох груп регіонів характерно однаковий рівень площ збору урожаю та урожайності з 1 га.

Отримані результати кластеризації регіонів України за рівнем ефективності діяльності підприємств сільсько-

го господарства вказують на суттєві конкурентні переваги певних груп регіонів:

1) перший кластер більш конкурентний за рівнем вартості продукції, що реалізується підприємства сільського господарства на його територіях, площі збору, обсяги виробництва; проте має меншу продуктивність праці та урожайність порівняно з другим кластером, тому потребує перш за все підвищення рівня урожайності та продуктивності праці;

2) другий кластер має такі конкурентні переваги, як високий рівень продуктивності праці та рівень урожайності, проте потребує вирішення проблем з розширенням площі збору та скороченням рівня витрат;

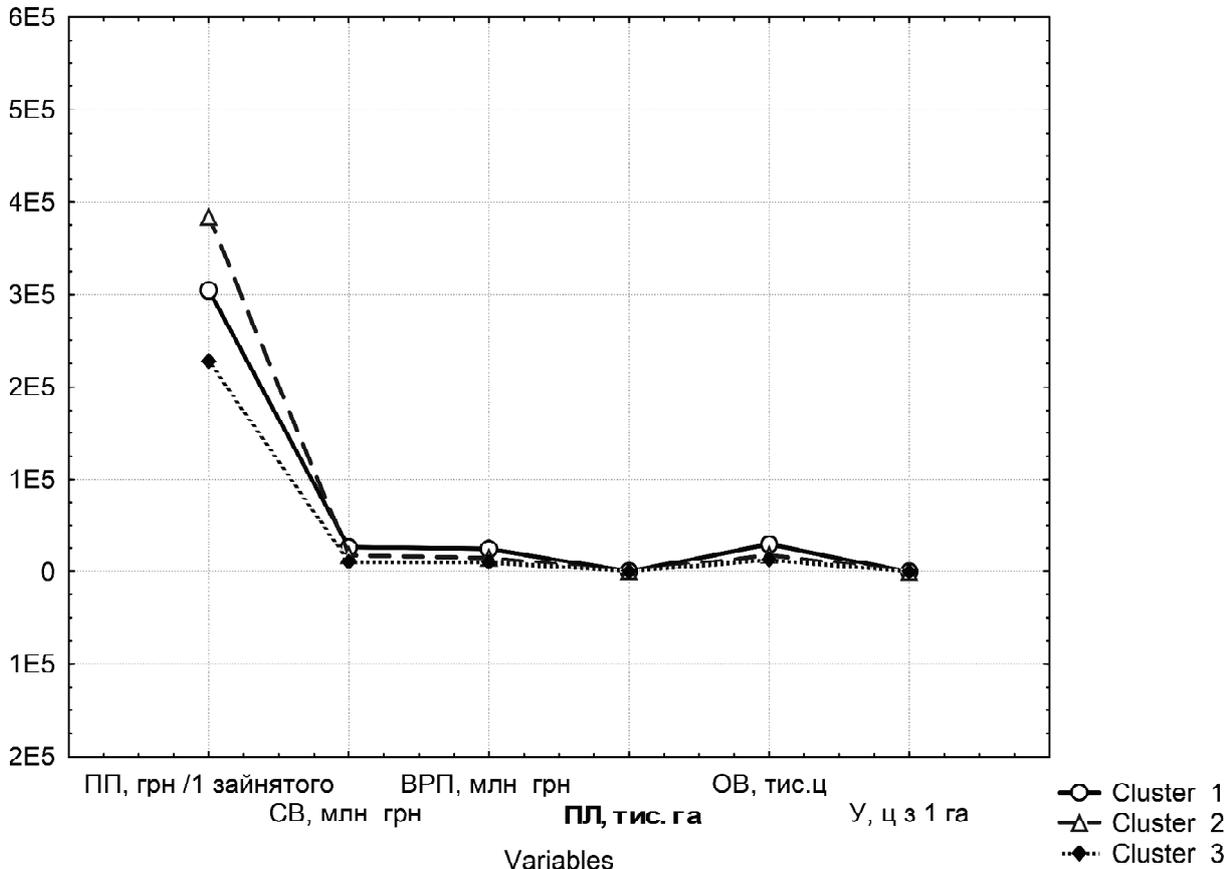
3) третій кластер має такі конкурентні переваги: низька собівартість виробленої продукції, низькі витрати на виробництво реалізованої продукції, площі збору, що дає змогу розширювати обсяги виробництва, які є найнижчими. Низьким є рівень урожайності з одночасно достатнім рівнем

площ збору, що вказує на потреби вирішення цих проблем.

ВИСНОВКИ ТА ПОДАЛЬШІ НАПРЯМИ ДОСЛІДЖЕННЯ

З наведеного вище можна зробити такі висновки.

Plot of Means for Each Cluster

Рис. 2. Середні значення показників ефективності діяльності підприємств сільського господарства за виділеними групами регіонів

Джерело: побудовано авторами.

Сільськогосподарські підприємства України відрізняються регіональними особливостями та різним рівнем конкурентоспроможності. За результатами проведеного аналізу виділено три групи регіонів, яким притаманні відмінності в ефективності та результатах діяльності підприємств сільського господарства, вартості продукції, урожайності, собівартості продукції та витрат на виробництво. Одержані результати дослідження доцільно використовувати під час розроблення регіональних стратегій розвитку підприємств сільського господарства в Україні.

Література:

1. Групування підприємств за розмірами зібраної площі основних сільськогосподарських культур у 2018 році. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення 09.10.2019).
2. Микитюк В.М. Аналіз і перспективи розвитку агробізнесу: регіональний аспект // Наукові горизонти. 2019. № 3 (76). С. 30—37.
3. Михайленко О.В. Аграрний сектор України: сучасний стан, проблеми та перспективи реформування галузі // Електронне наукове фахове видання з економічних наук "Modern Economics". Випуск 15. 2019. с. 148—152.
4. Обсяг виробленої продукції (товарів, послуг) суб'єктів господарювання за видами економічної діяльності (2013—2017). Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення 09.10.2019).
5. Обсяг виробництва, урожайність та зібрана площа сільськогосподарських культур за їх видами по регіонах. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/sg/ovuzpsg/Arh_ovuzpsg_u.html (дата звернення 09.10.2019).
6. Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємства за видами економічної діяльності (2010—2017). Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення 09.10.2019).
7. Пархомець М.К., Уніят Л.М. Аналіз дохідності основних галузей аграрних підприємств та напрямки її підвищення у західних областях України // Науково-інформаційний вісник "Економіка". Випуск 11. 2015. с. 246—253.
8. Петренко К.В., Давидович А. Є. Аналіз розвитку агропродовольчого сектору України // Актуальні проблеми економіки і управління. НТУУ "КПІ". 2017. Вип. № 11.
9. Продуктивність праці в сільськогосподарських підприємствах. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/sg/sg_reg/pp/arh_pp_sg_u.html (дата звернення 09.10.2019).
10. Рентабельність операційної діяльності підприємств за видами економічної діяльності. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2019/fin/rodp/rodp_ed/rodp_ed_u/arh_rodp_ed19_u.htm (дата звернення 09.10.2019).

11. Формування системи розвитку сільських територій на засадах підприємництва, саморегулювання та державного управління / Є.І. Ходаківський, Т.М. Ратошнюк, Л.Л. Капітула, М.Ф. Плотнікова // Подільський вісник: сільське господарство, техніка, економіка. 2016. Вип. 25. С. 158—170.

References:

1. State Statistics Service of Ukraine (2019), "Grouping of enterprises by size of the area of the main crops in 2018", available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (Accessed 9 October 2019).
2. Mykytiuk, V.M. (2019), "Analysis and prospects of agribusiness development: regional aspect", *Naukovi horyzonty*, vol. 3 (76), pp. 30-37.
3. Mykhajlenko, O.V. (2019), "Agrarian sector of Ukraine: current state, problems and prospects of industry reform", *Elektronne naukove fakhove vydannia z ekonomichnykh nauk "Modern Economics"*, vol. 15, pp. 148—152.
4. State Statistics Service of Ukraine (2019), "Volume of output of goods (goods, services) of economic entities by types of economic activity (2013—2017)", available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (Accessed 9 October 2019).
5. State Statistics Service of Ukraine (2019), "Production volume, yield and harvested area of crops by type by region", available at: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/sg/ovuzpsg/Arh_ovuzpsg_u.html (Accessed 9 October 2019).
6. State Statistics Service of Ukraine (2019), "Volume of sold products (goods, services) of subjects of large, medium, small and micro enterprises by types of economic activity (2010—2017)", available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (Accessed 9 October 2019).
7. Parkhomets, M.K. and Uniat, L.M. (2015), "Profitability analysis of the main branches of agricultural enterprises and directions of its increase in the western regions of Ukraine", *Naukovo-informatsijnyj visnyk "Ekonomika"*, vol 11, pp. 246—253.
8. Petrenko, K.V. and Davydovych, A.Ye. (2017), "Analysis of the development of the agro-food sector of Ukraine", *Aktual'ni problemy ekonomiky i upravlinnia*, vol. 11.
9. State Statistics Service of Ukraine (2019), "Labor productivity in agricultural enterprises", available at: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/sg/sg_reg/pp/arh_pp_sg_u.html (Accessed 9 October 2019).
10. State Statistics Service of Ukraine (2019), "Profitability of operating activities of enterprises by types of economic activity", available at: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2019/fin/rodp/rodp_ed/rodp_ed_u/arh_rodp_ed19_u.htm (Accessed 9 October 2019).
11. Khodakivskyj, Ye.I. Ratoshniuk, T.M. Kapitula, L.L. and Plotnikova, M.F. (2016), "Formation of rural development system based on entrepreneurship, self-regulation and public administration", *Podil's'kyj visnyk: sil's'ke hospodarstvo, tekhnika, ekonomika*, vol. 25, pp. 158—170.

Стаття надійшла до редакції 30.10.2019 р.

УДК 338.432:658

*S. Kbalatur,**Doctor of Economic Sciences, associate professor, Professor of Finance, Banking and Insurance Department, Dnipro State Agrarian and Economic University**ORCID ID: 0000-0001-8331-3341**D. Makbunya,**Student of gr. MGFBS-1-18, Dnipro State Agrarian and Economic University**ORCID ID: 0000-0002-2543-1371*

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.21.21

IMPROVEMENT OF FINANCIAL RESOURCES MANAGEMENT IN AGRICULTURAL ENTERPRISE

С. М. Халатур,

д. е. н., доцент, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Д. В. Махія,

студентка гр. МгФБС-1-18, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РЕСУРСАМИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПІДПРИЄМСТВА

This article reveals the issues that arise in the management of agricultural enterprises. Methods and techniques of financial resources management of the enterprise and their improvement by means of planning, analysis, budgeting, crediting are demonstrated. The essence and importance of the financial service in an agricultural enterprise as a separate management body, which takes over the management of financial flows and solving various issues related to the financial activity of an agricultural enterprise, is disclosed by not only scientists but also private business owners who are looking for ways to improve the efficiency of their businesses. With regard to agricultural enterprises, it is determined that the activity of these enterprises has certain features: uneven production, seasonality and dynamic changes. Some regions have differences in the availability of territorial resources, geography of demand, and the number of enterprises of this profile. Therefore, improving the financial resources management is an urgent need of today.

Financial resources management of agricultural enterprises depends on a set of internal and external factors that cause direct or indirect influence. Thus, the effectiveness of financial management of agricultural enterprises depends on the prompt, rational and purposeful selection of appropriate management decisions to enhance incentives and avoid deterrent measures.

The introduction of an effective debt management system will enable the company to control the accounts payable, to repay them within the set time and to formulate a credit policy. In this case, the borrowed funds will be an additional and relatively cheap source of financing for the enterprise. Establishing a financial service will enable the agricultural enterprise to use its financial resources more efficiently and to solve problems that arise in the course of the enterprise's operation.

Стаття розкриває питання, які виникають у процесі управління сільськогосподарськими підприємствами. Демонструються методи і прийоми управління фінансовими ресурсами підприємства та їх удосконалення за допомогою планування, аналізу, бюджетування, кредитування. Розкрито сутність і важливість фінансової служби на сільськогосподарському підприємстві як окремого органу управління, яка бере на себе управління фінансовими потоками і вирішенням різних питань, пов'язаних з фінансовою діяльністю сільськогосподарського підприємства. Питання управління фінансовими ресурсами і удосконалення управління ними зараз є досить актуальним питанням, яке цікавить не тільки науковців, але й власників приват-

них підприємств, які шукають шляхи підвищення ефективності роботи своїх підприємств. Стосовно підприємств сільського господарства визначено, що діяльність цих підприємств має певні риси: нерівномірний характер виробництва, сезонність та динамічні зміни. Окремі регіони мають відмінності у наявності територіальних ресурсів, географії попиту, кількості підприємств даного профілю. Тому удосконалення управління фінансовими ресурсами є нагальною потребою сучасності.

Управління фінансовими ресурсами сільськогосподарських підприємств залежить від сукупності внутрішніх та зовнішніх факторів, які зумовлюють прямий чи опосередкований вплив. Таким чином, ефективність фінансового управління сільськогосподарських підприємств залежить від оперативного, раціонального та цілеспрямованого вибору відповідних управлінських рішень для посилення стимулюючих та уникнення стримуючих заходів.

Впровадження ефективної системи управління заборгованістю дасть можливість підприємству контролювати кредиторську заборгованість, проводити її погашення в установлені строки та формувати кредитну політику. У такому випадку залучені кошти будуть виступати для підприємства додатковим та відносно дешевим джерелом його фінансування. Створення фінансової служби дасть змогу сільськогосподарському підприємству ефективніше використовувати фінансові ресурси і вирішувати проблеми, які виникають у процесі роботи підприємства.

Key words: financial resources, financial activity of enterprises, planning, analysis, lending.

Ключові слова: фінансові ресурси, фінансова діяльність підприємств, планування, аналіз, кредитування.

INTRODUCTION

Financial resource management is a complex system of principles, techniques, methods and tools for influencing the formation and use of these resources. The current financial position of an agricultural enterprise and its role in a competitive market environment depends on the efficient management of its financial resources. Guided by a scientifically sound organization of the process of financial resources management of economic entities, its improvement is urgent, and as one of the priority factors for improving the efficiency of financial activities of agricultural enterprises. It is the managers of the enterprise who have complete and reliable information, so they are the ones who build the future of the enterprise.

ANALYSIS OF RECENT RESEARCH

The issue of improving financial resources management is a very topical task. Consideration of financial support and management of financial resources in agricultural enterprises is widely discussed in the scientific literature. Among the publications can be distinguished research such scientists as: Sabluk P., Vovk V., Nedilskaya L., Gudz O., Supihanov B., Kirilenko I., Demyanenko M., Mesel-Veselyak V., Laiko P., Stetsyuk P. and many other scientists.

Thus, Olena Yatsukh (2018) writes that the performance of any enterprise is conditioned both by the presence and quality of the fixed assets that support the process of its implementation. This issue is especially relevant for agricultural enterprises, as the rate of depreciation of fixed assets has fluctuated between 36-42% in the last decade. The latter, accordingly, necessitates the search for financial resources for their updating. The low level of reproduction processes in

agricultural enterprises is related to the violation of the basic principles of depreciation, price and investment policy. The author noted that, despite the profitable work of the industry, own funds for timely updating of fixed assets in agricultural producers are not enough, which is due to a number of reasons, among which the specificity of agrarian production, ie, the mismatch of the period of investment of funds and receipt of revenue from production, and a significant impact on these inflation processes, even in the short term. An important factor here is the lack of price parity for agricultural products and products of industries. It is quite difficult today to attract external financial resources through bank lending. This is due to both the unstable financial condition of many agricultural enterprises and, as a consequence, the low level of creditworthiness and the high interest rates.

Yatsenko O., Nitsenko V., Karasova N., James H.S.Jr., & Parcell J.L. (2017) argue that the conclusion of a free trade area agreement between Ukraine and the EU involves creating favorable conditions for future cooperation between specific countries or groups of countries. The powerful export potential of Ukrainian agriculture, as well as objective local and global changes in the markets for food and primary commodities, create opportunities for intensifying the trade and economic activity of Ukraine with the countries of the European Union in the context of granting a preferential trade regime. Regardless of the instability of the macroeconomic environment, Ukraine's agrarian sector is one of the few sectors of the economy that has demonstrated a positive foreign trade balance over the last 10 years, scientists say.

Therefore, the issues of improving the management of the financial resources of an agricultural enterprise are extremely urgent and need further investigation.

FORMULATING THE ARTICLE GOALS

The purpose of this article is to find ways to improve the financial resources management in agricultural enterprises.

RESULTS

The financial resources of an agricultural enterprise are the means at the disposal of the enterprise and intended to fulfill certain financial obligations. And the management of financial resources is the process of using different methods to achieve certain goals of the enterprise, which includes: identifying the needs and sources of financial resources that must ensure the process of production and sale of products; determining the need for working capital; financial support for investments in the technical base, etc.; formation and distribution of funds from sales of products for the restoration of working capital, depreciation fund, gross and net income; formation, distribution and use of profit.

Improving the management of financial resources of enterprises is that the market economy is gaining momentum. Together with it, competition and gain as the main mechanism of regulation of the economic process is gaining momentum. The competitiveness of any business entity can only ensure the proper management of the movement of financial resources and capital at their disposal. To organize such management, you need to know the methodology and methodology of financial management, to be able to put into practice its techniques. Financial management, or the management of financial resources and relationships, encompasses a system of principles, methods, forms and techniques of regulation of a market mechanism in the field of finance in order to enhance the competitiveness of an entity.

In the process of managing the financial system of the enterprise the issues of obtaining, managing of financial resources and their use are solved. The basis of the activity of the production enterprise is production, and accordingly the movement of funds is determined by the movement of material resources. In other words, the industry features of the enterprise, its size, the length of the production cycle of production of products determine the structure and methods of financing a particular type of business activity. The financial resources of an enterprise are part of cash in the form of income and external revenues intended to fulfill financial obligations and expenses for the provision of extended reproduction.

Financial resources of the enterprise are formed as a result of production and economic activity of economic entities by obtaining money for the sold goods produced by them, as well as the mobilization of funds in the financial market. All this is reflected in the presence of a large number of cash flows, financial dependencies that form financial relationships. Their participants are:

— state bodies that own, manage and distribute state monetary resources resulting from payments and taxes, form state and local budgets;

— enterprises, institutions and organizations of all sectors and spheres of economy and entrepreneurship, which receive funds from the consumers of their products and spend the latter on the acquisition of factors of production, payment of taxes and accumulation;

— the population (families and individuals) who receive money from the state, businesses, entrepreneurs in the form of salaries, pensions, scholarships, assistance, gifts and spend it on the purchase of consumer goods and services and on savings.

Different authors propose different classification of financial resources of the enterprise depending on what factor underlies the analysis. So Blank I.A. offers the following classification:

1. By ownership, the financial resources formed by the enterprise are divided into two main types — own and borrowed. In the system of financial security management of the enterprise, such division of financial resources is decisive.

a) Own financial resources characterize the total value of an entity's cash and cash equivalents that are owned by them, that is, they form part of its equity.

b) Borrowed financial resources characterize the attracted capital of the enterprise in all its forms on the basis of return and payment. All forms of borrowed financial resources formed by an enterprise to carry out future economic activity represent its financial liabilities that are repayable in due time.

2. By groups of sources of attraction in relation to the enterprise allocate financial resources that are attracted from internal and external sources.

a) financial resources, attracted from internal sources, characterize their own part, which is formed directly at the enterprise to ensure its development. The basis of own financial resources, formed from internal sources, is the net profit of the enterprise.

b) financial resources, attracted from external sources, characterize the part that is formed outside the enterprise. It covers both equity and borrowing capital. The composition of this group of sources of formation of financial resources of the enterprise is quite numerous.

3. The following types of financial resources are allocated according to the time period of attraction:

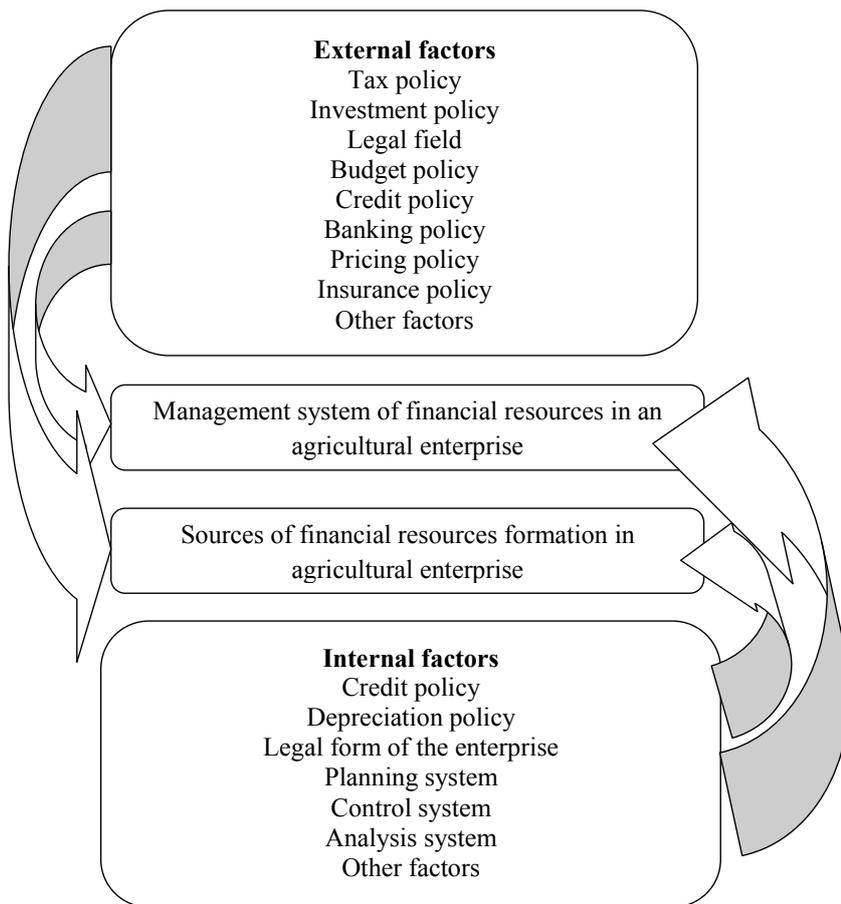
a) financial resources raised on a long-term basis. They consist of the own financial resources of the enterprise, as well as of their loan types, which are attracted for more than one year. The aggregate of equity and long-term debt capital formed by the enterprise is characterized by the term "permanent capital". Financial resources attracted on a long-term basis are the main object of management of the process of their formation in the financial security of the enterprise.

b) short-term financial resources. They are formed by the enterprise for a period of up to one year. In financial security management, they are typically used to meet the temporary economic needs of an entity.

4. According to the level of satisfaction of the financial needs of the enterprise, the total amount of financial resources generated is divided as follows:

a) financial resources are not sufficient to fully meet the financial needs of the enterprise. This level of formation of financial resources does not allow to fully fulfill the main goal of financial security management — to create sufficient potential for sustainable growth of the enterprise in the future.

b) financial resources that fully meet the financial needs of the enterprise. This state of formation of financial

Fig. 1. Factors influencing the quality of financial resources management in agricultural enterprises

Table 1. Agricultural enterprises that received losses, % of the total number of enterprises

Year	Millions UAH	%
2009	6426,1	30,3
2010	5014,3	30,5
2011	5049,3	17,0
2012	6914,0	21,7
2013	11349,2	20,1
2014	30493,6	15,8
2015	25742,6	11,5
2016	12832,7	12,2
2017	20532,6	13,8
2018	26404,6	13,8

resources has their complete balance with the volume of financial needs of the enterprise.

c) financial resources that exceed the financial needs of the enterprise. This state of formation of financial resources is manifested in a number of cases when creating a new enterprise, in particular, a joint-stock company (when capital is formed taking into account the financial needs of the long-term perspective), or in the last stages of its life cycle (when the investment activity of the enterprise decreases). The considerable excess of financial resources over the need for them does not indicate a higher level of protection of the financial interests of the enterprise, as in this case the threats of loss of capital cost from inflation are realized in time.

Being guided by the scientifically sound organization of the process of financial resources management of an

agricultural enterprise, its improvement is urgent, and is one of the priority factors for improving the efficiency of financial activity of agricultural enterprises, to ensure a high level of optimal management decisions.

There are some factors that influence the improvement of financial resources management. The starting factors for the process of financial resource management are the elements of macro and microenvironment, which cause a continuous impact on the activities of agricultural enterprises associated with the formation and use of resources. Macroeconomic factors play a prominent role in the system of financial resources management of agricultural enterprises. The current legislation, tax, credit, banking and insurance systems, pricing and investment policy are the main factors of external influence on the state of the availability of financial resources and their efficient use (Fig. 1). Their imperfection and contradiction now balance the volatile measures of internal financial management. At the same time, external factors have a decisive influence on the choice of internal control levers, and internal factors only encourage external management.

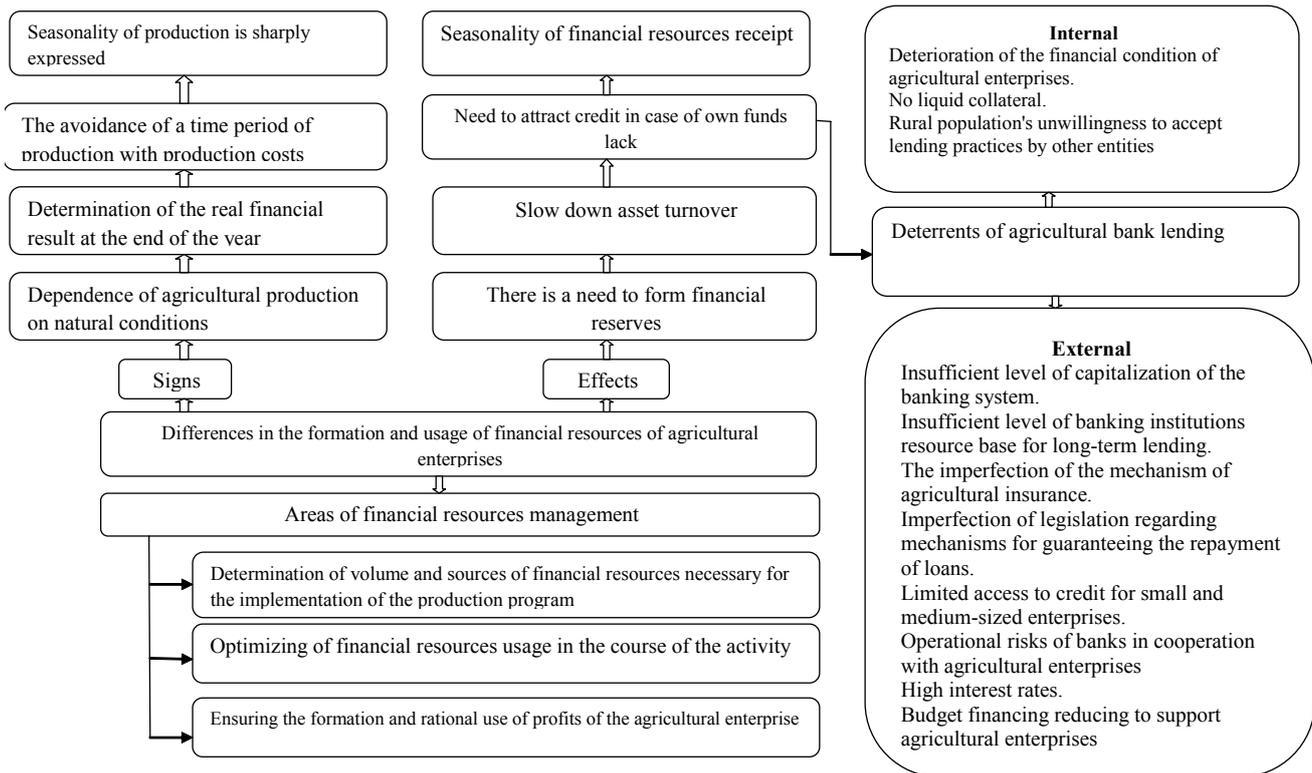
The legal field in the agrarian policy is formed by hundreds of legislative and by-laws, which are unstable, in most cases inactive or ineffective. This factor strongly influences the quality of financial resources management of agricultural enterprises.

In Table 1, we look at the dynamics of the share of agricultural enterprises that received losses.

Successful activity of the enterprise is not possible without effective management of financial resources. It is necessary to formulate goals that require the rational management of financial resources: survival in a competitive environment; ensuring the profitability of the enterprise; profit maximization; cost minimization; ensuring the profitability of the enterprise; bankruptcy prevention; leadership in the fight against competitors; growth in production and sales; maximizing the market value of the enterprise. Management of financial resources of the enterprise is carried out in such basic stages.

The first stage examines the total volume of financial resources formation, the correspondence of the growth rate of own and borrowed capital to the rate of growth of property and volume of sales of the enterprise, the dynamics of the share of own and borrowed resources in the total volume of formation of financial resources in the pre-planned period.

In the second stage of the analysis the sources of formation of financial resources are considered. First of all, the ratio of external and internal sources of financial resources formation, as well as the cost of attracting equity and borrowed capital from various sources is studied.

Fig. 2. Signs of agricultural production and their impact on financial resource management

The third stage of the analysis assesses the sufficiency of the financial resources generated by the enterprise in the reporting period. In the fourth stage, the ratio of internal and external sources of formation of own and debt financial is optimized.

In Fig. 2, agricultural production signs and their impact on financial resource management are grouped.

Management of financial resources on the basis of groups of management goals and objectives with clearly defined criteria will ensure a high level of making optimal management decisions. Thus, the management of financial resources should be based on the developed long-term financial policy, which sets goals and priorities for each level of management and stage of development of agricultural production. The system of diagnostics and optimization of financial resources management methods will allow economic entities to strengthen their financial position and position in the market environment. The main functions of the management process are planning, accounting, analysis, regulation. Planning is intended for formation of tasks of the enterprise; accounting — to obtain objective information about the state of the enterprise; analysis — to establish a diagnosis of the state of enterprises; regulation — to form alternative options for improving the condition of enterprises.

The directions of operational financial planning in the production activity of enterprises and the development of economic diagnostics and financial analysis for the operational management of financial resources have been substantiated, as well as the model of decision making on external financing based on the forecasted creditworthiness of the economy.

In the system of management of agricultural enterprises there are the following subsystems: planning of

sources of formation and directions of use of financial resources for ensuring stable development of agricultural enterprise; analysis of financial statements and determination of agricultural enterprise solvency; control over the formation and efficient use of financial resources throughout the enterprise. The effectiveness of these systems depends on the quality of the decisions that are made and the efficiency of the enterprise.

The effective functioning of the management system at an agricultural enterprise depends, first of all, on the planning system, which should have a high degree of detail of the planning information comparable to accounting data. Formed into a management system based on the principles and methods of controlling, containing interconnected subsystems of financial and management accounting, planning, analysis and control allowed on the one hand to plan activities and evaluate the quality of decisions and plans made, on the other hand — to effectively monitor financially-economic activity.

Ways to improve the provision of financial resources to agricultural enterprises include: improvement of the planning and internal control system, the use of threshold standards, the acceleration of the circulation mechanism, the use of the evaluation mechanism of potential opportunities to increase profits, balancing financial flows with the use of instruments of state regulation, optimization of tax and dividend system, risk management, improvement of the system of calculations and payments. This will allow you to find and use reserves to improve the efficiency of the enterprise.

Planning the finances of an enterprise is a process of drawing up, adopting and executing financial plans, which is aimed, on the one hand, to prevent erroneous actions in the activity of the enterprise, on the other — to reduce

the number of unused opportunities. The main document of the financial plan of the enterprise is the balance of income and expenses of the enterprise. The system of operational planning of financial activity is to develop a set of short-term planned tasks for the financial support of the main areas of financial and economic activity of the enterprise. Operational financial planning is necessary for the enterprise to control the actual flow of funds into the current account, the expenditure of funds in the course of economic activity, the implementation of the current financial plan.

One of the effective mechanisms of current planning and management of an enterprise in a market environment is budgeting, which combines a set of methods, the implementation of managerial influences, means of gathering and processing information, motivation techniques, the control system of budgeting, in our opinion, is management technology. Budgeting is characterized by a multiplicity of budgets, the set of which for each enterprise is individual and is determined by the scope of production, the peculiarities of financial and economic activities, the goals of organizing the budgeting system. The main factors that determine the feasibility of introducing budgeting as a management system for agro-industrial enterprises, in our opinion are: the dynamics of market conditions and riskiness of agricultural production, multi-sectoral nature, complex organizational structure of agricultural enterprises and the need to reduce management costs.

The current situation is forcing business entities to look for new ways to optimize their activities. Most operating businesses in recent years do not boast sufficient profitability, and increasingly increase payables. This fact is an indicator of increased activity of business entities in the market, which leads to a significant increase in liabilities over debt. However, borrowing is, in the main, not aimed at restructuring production, but rather at repaying its obligations to other creditors.

Modeling of agricultural production allows predicting the most optimal ratios of industries in the agricultural enterprise and its specialization, which must meet the existing demand for products with the fullest use of all types of resources of the economy. The level of financial and credit support is significantly influenced by the efficiency of agricultural production. Adequate levels of money supply make it possible to fully adhere to agricultural production technology, which ultimately affects production efficiency. Today, debt management is an important area of organization of financial management in the enterprise, because it can be the basis of support of modern business. The value of payables lies in its ability to transform into an additional and relatively inexpensive source of attracting resources.

If an entity is not managing its liabilities well enough, then accounts payable will "work" against the enterprise as its growth will cause its financial condition to deteriorate.

Therefore, it is necessary to constantly develop and implement measures to improve the management of accounts payable, namely:

1. Optimization of accounts payable.
2. Constant control of the turnover of funds in the calculations.

3. Carrying out the selection of potential buyers and determining the terms and forms of payment for the goods stipulated in the contracts and contracts.

2. Constant control of the turnover of funds in the calculations.

3. Carrying out the selection of potential buyers and determining the terms and forms of payment for the goods stipulated in the contracts and contracts.

4. Carrying out the selection of buyers by informal criteria: the level of current solvency of the client, compliance with the payment discipline, projected financial capabilities, financial and economic capacity of the enterprise.

5. Application of the practice of shipment of goods on credit to regular buyers, it can be envisaged providing a small discount when paying in the first days of the crediting period, and in case of non-payment timely establish financial sanctions, the value of which will increase every day.

6. Ranking of accounts payable by maturity. At the same time it is necessary to ensure constant control of bad debts for timely creation of the necessary reserve.

7. Organization of work with debtors in order to optimize accounts receivable and increase as a result own funds for financing the activity of the enterprise, which will help to reduce the share of accounts payable.

8. Constant analysis of the level of all types of debt and determination of their critical level

9. Compliance with the economically sound level of the ratio between accounts payable and accounts receivable.

10. Construction of analytical accounting to ensure receipt of data on the maturity date, the formation of delays, the availability of bills, which will prevent the occurrence of unreasonable debt.

11. Constant monitoring of the status of payments on time.

12. Expansion of the system of advance payments (in the context of inflation, any delay in payment leads to the fact that the organization actually receives only a part of the cost of the work performed);

13. Timely identification of unacceptable types of accounts payable (overdue budgetary arrears, etc.). It is important to emphasize the importance of the financial department in an agricultural enterprise.

For a long time in the domestic practice, the financial services of firms were not independent; their work was limited to servicing calculations using strictly defined forms, drawing up elementary financial plans and reports that have no real impact. The real impact was only the work of accounting, that is, it was advisable to combine financial work with accounting.

This practice of finance organization has existed and still exists in most enterprises. But the manager of the company should take into account that at the same time to be a good accountant and a good financier cannot. It is the managers of the enterprise who have complete and reliable information, so they are the ones who build the future of the enterprise. The Financial Service solves a number of problems that arise when managing finances, such as: drawing up financial plans; crisis management; cost management; cash shortages; cash flow management, etc.

CONCLUSIONS

Financial resources management is part of the overall financial strategy of the enterprise, which is to provide the necessary level of financing for its productive development.

Financial resources management in agricultural enterprises depends on a set of internal and external factors that cause direct or indirect influence. Thus, the effectiveness of financial management of agricultural enterprises depends on the prompt, rational and purposeful selection of appropriate management decisions to enhance incentives and avoid deterrent measures.

The introduction of an effective debt management system will enable the company to control the accounts payable, to repay them within the set time and to formulate a credit policy. In this case, the borrowed funds will be an additional and relatively cheap source of financing for the enterprise. Establishing a financial service will enable the agricultural enterprise to use its financial resources more efficiently and to solve problems that arise in the course of the enterprise's operation.

Література:

1. Демчук Н.І., Халатур С.М., Хідірян М.О. Теоретичні основи аналізу фінансового стану сільськогосподарських підприємств // Економіка та суспільство. — 2017. — 9. — С. 396—400.

2. Колеснік Я.В., Криворучко А.О. Перспективи розвитку фінансового менеджменту у сфері споживчого та іпотечного кредитування / Я.В. Колеснік, А.О. Криворучко // Міжнародний науково-практичний журнал "Економіка та держава". — Київ, 2018. — № 11 (листопад). — С. 77—80.

3. Колеснік Я.В., Чорний В.О. Стратегія розвитку податкового менеджменту сільськогосподарських підприємств / Я.В. Колеснік, В.О. Чорний // Науково-практичний журнал "Інвестиції: практика та досвід". — Київ, 2018. — № 21 (листопад). — С. 55—59.

4. Крючко Л.С. Розвиток інноваційної діяльності сільськогосподарських підприємств регіону // Вісник Запорізького національного університету, Серія: Економічні науки — 2011. — № 4 (12). — С. 158—162.

5. Крючко Л.С. Перспективи піднесення аграрного сектору України в умовах фінансової глобалізації ринку продовольства // Науково-практичний журнал "АгроСвіт". — 2013. — № 15. — С.30—35.

6. Bestuzheva S.V. (2015). Foreign Trade Development Directions in the Agriculture of Ukraine. Global and National Economic Problems, 4, 41—45.

7. Hudym K., Khalatur S. (2016). Systematisation and analysis of MNCs' models of conduct for entering the national agrarian markets // Економічний часопис-XXI, № 5—6, 34—37.

8. Khalatur S. (2015) Mechanism of adaptation of agroindustrial complex of Ukraine in the conditions of global food problem // Visnyk Dnipropetrovs' koho derzhavnoho ahrarno-ekonomichnoho universytetu, 1, 114—116.

9. Khalatur S.M. (2017). Innovative doctrine development of agriculture growth of Ukraine // Технологічний аудит и резервы производства. Vol. 4, 5 (36), 19—26.

10. Official website of the State Statistics Committee. — URL: www.ukrstat.gov.ua

11. Yatsukh O. (2018). Cognitive modeling of factors of influence on the processes of formation and reproduction of fixed assets of agricultural enterprises // Development Management, 16 (4), P. 73—87. doi:10.21511/dm.4(4).2018.07

12. Yatsenko O., Nitsenko V., Karasova N., James H.S.Jr., & Parcell J.L. (2017). Realization of the potential of the Ukraine-EU free trade area in agriculture // Journal of International Studies, 10 (2), pp. 258—277. doi:10.14254/2071-8330.2017/10— 2/18

References:

1. Demchuk, N.I. Khalatur, S.M. and Khidiryan, M.O. (2017), "Theoretical bases of analysis of the financial state of agricultural enterprises", Economics and Society, vol. 9, 396—400.

2. Kolesnik, Y.V. and Kryvoruchko, A.O. (2018), "Prospects of financial management development in the sphere of consumer and mortgage lending", Economy and State, vol. 11, pp. 77—80.

3. Kolesnik, Y.V. and Cherniy, V.O. (2018), "The strategy of development of tax management of agricultural enterprises", Investments: Practice and Experience, vol. 21, pp. 55—59.

4. Kryuchko, L.S. (2011), "Development of innovative activity of agricultural enterprises of the region", Bulletin of the Zaporizhzhya National University, Series: Economic Sciences, vol. 4 (12), pp. 158—162.

5. Kryuchko, L.S. (2013), "Prospects of raising the agrarian sector of Ukraine in the conditions of financial globalization of the food market", AgroSvit, vol. 15, pp. 30—35.

6. Bestuzheva, S. V. (2015), "Foreign Trade Development Directions in the Agriculture of Ukraine", Global and National Economic Problems, vol. 4, pp. 41—45.

7. Hudym K., Khalatur S. (2016). Systematisation and analysis of MNCs' models of conduct for entering the national agrarian markets. Economic Annals -XXI, 5—6, 34—37.

8. Khalatur, S. (2015), "Mechanism of adaptation of agroindustrial complex of Ukraine in the conditions of global food problem", Visnyk Dnipropetrovs' koho derzhavnoho ahrarno-ekonomichnoho universytetu, vol. 1, pp. 114—116.

9. Khalatur, S.M. (2017), "Innovative doctrine development of agriculture growth of Ukraine. Technological audit and production reserves", vol. 4,5 (36), pp. 19—26.

10. Official website of the State Statistics Committee (2019), available at: www.ukrstat.gov.ua (Accessed 15 Oct 2019).

11. Yatsukh, O. (2018), "Cognitive modeling of factors of influence on the processes of formation and reproduction of fixed assets of agricultural enterprises", Development Management, 16 (4), 73—87. doi:10.21511/dm.4(4).2018.07

12. Yatsenko, O. Nitsenko, V. Karasova, N. James, H.S.Jr. and Parcell, J.L. (2017), "Realization of the potential of the Ukraine-EU free trade area in agriculture", Journal of International Studies, vol. 10 (2), pp. 258—277. doi: 10.14254/2071-8330.2017/10— 2/18

Стаття надійшла до редакції 26.10.2019 р.

Л. А. Костирко,
д. е. н., професор, професор кафедри корпоративних фінансів і контролінгу,
ДВНЗ "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана"
ORCID ID: 0000-0002-3447-2343
М. В. Євтушенко,
асистент кафедри корпоративних фінансів і контролінгу,
ДВНЗ "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана"
ORCID ID: 0000-0002-6602-844X

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.21.28

ФІНАНСОВА СТІЙКІСТЬ КОРПОРАТИВНИХ ПІДПРИЄМСТВ У КАТЕГОРІЯХ ЕКОНОМІКО-ВАРТІСНОГО ТЯЖІННЯ ПОКАЗНИКІВ

L. Kostyrko,
Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Corporate Finance and Controlling, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
M. Yevtushenko,
Assistant of the Department of Corporate Finance and Controlling,
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

FINANCIAL STABILITY OF CORPORATE ENTERPRISES IN THE CATEGORY OF ECONOMICALLY VALUABLE GRAVITY

Предметом дослідження є теоретичні засади, методичні основи і практичні аспекти визначення причинно-наслідкових зв'язків між фінансовою стійкістю і узагальнюючими показниками фінансового стану корпоративного підприємства. Методологічною та інформаційною основою роботи є наукові праці, матеріали періодичних видань, ресурси Internet, публічна фінансова звітність корпоративних підприємств кондитерської галузі за дванадцятирічний період. Під час проведення дослідження для вимірювання сили економіко-вартісного тяжіння показників використано методи коефіцієнтного, факторного, кореляційно-регресійного аналізу, методи групування.

Надано дефініцію економіко-вартісного тяжіння показників як комплексної категорії, яка визначає напрям, щільність зв'язку і силу їх впливу на узагальнюючий показник фінансового стану корпоративного підприємства — фінансову стійкість, що діагностується за чотирьома класами. Проведено групування досліджуваної сукупності шістнадцяти корпоративних кондитерських підприємств за типами фінансової стійкості, з'ясовано, що майже половина з них знаходиться у передкризовому і кризовому стані.

Виділено загальні проблемні зони аналізованих кондитерських корпоративних підприємств: брак ліквідності; від'ємне значення власного оборотного (робочого) капіталу; від'ємний, або низький рівень маневреності робочого та власного капіталу; недостатня рентабельність, або збитковість використання власного капіталу. З'ясовано, що сприятливою відносно забезпечення фінансової стійкості є ситуація з концентрацією власного капіталу, покриттям власним капіталом і довгостроковими зобов'язаннями поточних зобов'язань.

Побудовано достовірну, статистично значущу кореляційно-регресійну модель залежності типу фінансової стійкості корпоративного підприємства від коефіцієнта проміжної ліквідності, коефіцієнта покриття, частки власного капіталу і оборотності капіталу. За результатами тестування моделі виділено напрями зміцнення фінансової стійкості і зростання вартості дослідженої сукупності суб'єктів господарювання: збільшення обсягу продаж і чистого прибутку, його капіталізація, оптимізація структури оборотних активів за рахунок скорочення абсолютного розміру і частки запасів і дебіторської заборгованості на користь високоліквідних активів, ліквідація дефіциту робочого капіталу.

The subject of the study is the theoretical basis, methodological foundations and practical aspects of determining the cause and effect relationships between financial soundness and general indicators of the financial condition of a corporate enterprise. The methodological and informational basis of the work are scientific works, periodicals, Internet resources, public financial statements of the corporate enterprises of the confectionery industry for a twelve-year period. In conducting the study, the methods of coefficient, factor, correlation-regression analysis, and methods of grouping were used to measure the strength of economic and cost attraction of indicators.

The definition of economic value attraction of indicators as a complex category is given, which defines the direction, density of communication and the force of their influence on the general indicator of the financial condition of a corporate enterprise — financial stability, which is diagnosed in four classes. The grouping of sixteen corporate confectionery enterprises was grouped according to the types of financial stability, and it was found that almost half of them were in pre-crisis and crisis state.

Common problem areas of the analyzed confectionery corporations are highlighted: lack of liquidity; negative working capital (working) capital; negative or low level of maneuverability of working and own capital; insufficient profitability or loss of equity. It has been found that the situation with concentration of equity, coverage of equity and long-term commitments of current liabilities is favorable for ensuring financial stability.

A reliable, statistically significant correlation-regression model of dependence of the type of financial stability of a corporate enterprise on the ratio of intermediate liquidity, coverage ratio, share of equity and capital turnover was constructed. According to the results of the model testing, the directions of strengthening the financial stability and growth of the value of the studied population of economic entities are highlighted: increase in sales and net profit, its capitalization, optimization of the structure of circulating assets by reducing the absolute size and share of inventories and receivables in favor of highly liquidated assets. working capital deficit.

Ключові слова: фінансова стійкість, корпоративні підприємства, економіко-вартісне тяжіння, кореляційно-регресійний аналіз.

Key words: financial stability, corporate enterprises, economically valuable gravity, correlation — regression analysis.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Потужний розвиток світових фінансових ринків і корпоративного сектора економіки обумовлюють виникнення нових категорій і понять. Сталим синонімом корпоративного управління стало "вартісно-орієнтоване" управління, сталий розвиток. За зазначених умов поняття фінансової стійкості підприємства як відкритої системи трансформується в інтегроване поняття корпоративної стійкості [1, с. 29]. Глибинні економічні зв'язки показників ресурсної фінансової незалежності, джерел покриття активів, їх оборотності, капіталізації, рентабельності та вартості підприємства набувають нових якісних ознак і потребують вимірювання для забезпечення потреб ефективного управління. Єдність корпоративної і фінансової стійкості є запорукою довіри стейкхолдерів, інвестиційної привабливості та кредитоспроможності акціонерного товариства, зростання фондової ціни його активів тощо.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Питання моделювання показників фінансового стану корпоративного підприємства є об'єктом досліджен-

ня багатьох учених. Погоджуємося з Кривов'язюк І.В., що діагностика фінансово-економічної стійкості корпорації необхідна для планування потенціалу, спрямованого на забезпечення, відновлення або збереження фінансово-економічної стійкості [2, с. 356]. Проте чітке виокремлення зовнішніх (екзогенних) та внутрішніх (ендогенних) факторів, які визначають фінансову стійкість, у наукових колах не набуло одностайності [3, с. 309]. Зокрема Рогов Г.К. зазначає, що стратегія забезпечення корпоративної стійкості передбачає орієнтацію організації на оптимальну траєкторію руху фінансових показників за динамічного балансу значень економічних, екологічних і соціальних індикаторів [4, с. 253]. Впровадження механізмів інтегрованої звітності, яка передбачає об'єднання фінансових і нефінансових звітів в єдину модель, сприятиме підвищенню ефективності фінансової стратегії підприємств за рахунок якості інформації [5, с. 96].

Ряд публікацій науковців присвячений галузевим особливостям аналізу фінансової стійкості корпоративних підприємств. Зокрема Шапуровою О.О. [6], Семенко Т.М. [7] досліджено взаємозв'язок виробництва і збуту з фінансовою стійкістю корпорацій автомобільного сектору. У статті Тюхтій М.П., Громоздової Л.В., Коваль О.В. [8, с. 69] викладено результати дослідження показників та системи управління фінансовою стійкістю корпорації на прикладі Міжнародної Кондитерської Корпорації "ROSHEN". Високо оцінюючи науковий доробок зазначених вище авторів, слід визнати брак досліджень, в яких формалізовано взаємозв'язок між фінансовими і економіко-вартісними показниками,

Таблиця 1. Вихідні дані для аналізу фінансової стійкості корпоративних підприємств

Показник	ПАТ «РОШЕНЬ»	ПрАТ «ВОВО «Конті»	ПАТ «Полтавакондитер»	ПАТ «Вінницька кондитерська фабрика»	ПАТ «Ласощі»	ПАТ Продовольча компанія «ЯСЕН»	ПАТ «Рівненська кондитерська фабрика»	ПАТ «Львівська кондитерська фабрика «Світоч»	ПАТ «Харківська бісквітна фабрика»	ПАТ «Кондитерська фабрика «ХАРКІВ'ЯНКА»	ПАТ «Крафт Фуудз Україна»	ПрАТ «КОНДИТЕРСЬКА ФАБРИКА «ІАГОДА»	ПрАТ «Торезька харчосмакова фабрика»	ПрАТ «ОДЕСА-КОНДИТЕР»	ПрАТ «АВК»	ПрАТ Запорізька КФ
КАЛ>0,2	0,000	0,037	0,282	0,001	0,114	0,312	0,001	0,089	0,341	0,028	0,173	0,043	0,138	0,143	0,038	0,051
КПЛ>1	0,034	0,383	1,329	0,082	0,311	0,842	0,149	1,373	1,650	0,130	0,525	0,394	2,089	1,128	0,348	0,444
КП>2	0,432	1,590	3,341	0,579	1,239	2,710	1,355	2,877	4,774	0,471	1,410	1,856	4,302	2,565	1,304	1,178
ЧВК>0,5	0,429	0,332	0,799	0,426	0,341	0,730	0,359	0,772	0,835	0,548	0,586	0,370	0,754	0,673	0,145	0,515
КДКП >1	1,60	2,95	4,24	8,86	0,80	3,14	0,96	5,41	7,14	2,72	1,63	1,74	6,26	2,99	1,44	1,80
КМРК>0,2	-2,06	0,07	0,68	-4,72	0,02	0,61	-0,04	0,54	0,73	-2,32	0,28	0,35	0,54	0,56	-1,84	0,08
КМВК>0,2	-1,35	0,12	0,54	-1,51	-2,00	0,56	-0,35	0,33	0,50	-0,52	0,25	0,76	0,30	0,53	0,68	0,05
ТФС, клас	4	2,67	1	3,75	2,92	1	2,5	1,92	1	3,75	2,83	2,08	1,67	1,67	2	3,42
ОК, разів >1	0,86	0,85	1,88	0,45	2,40	2,19	1,66	1,82	1,61	1,21	2,06	1,98	1,62	1,85	1,17	1,49
РентК >10%	5,12	6,17	6,58	4,80	1,49	16,46	2,09	11,83	13,95	3,44	20,27	1,86	-8,82	-7,28	-7,54	1,32

Умовні позначення:

КАЛ - коефіцієнт абсолютної ліквідності	Var1
КПЛ - коефіцієнт проміжної ліквідності	Var2
КП - коефіцієнт покриття	Var3
ЧВК - частка власного капіталу	Var4
КДКП - коефіцієнт співвідношення довго- і короткострокових пасивів	Var5
РК - власний оборотний (робочий) капітал	Var6
КМРК - коефіцієнт маневреності робочого капіталу	Var7
КМВК - коефіцієнт маневреності власного капіталу	Var8
ТФС - тип фінансової стійкості	Var9
ОК - оборотність капіталу	Var10
РентК - рентабельність капіталу	NewVar

Джерело: власна розробка.

адже фінансовий стан, фінансові результати і вартість капіталу є визначальними індикаторами ефективності функціонування підприємства [9, с. 29].

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є ідентифікація типу фінансової стійкості корпоративних підприємств, визначення факторів її зміцнення і погіршення, кількісна оцінка економічного тяжіння показників, виходячи з потреб вартісно-орієнтованого управління підприємствами.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Фінансова стійкість — основа стабільного становища підприємства [10, с. 58]. Нормальний тип фінансової стійкості корпоративного підприємства є запорукою вагомих переваг: у забезпеченні доступу до отримання кредитів та залучення зовнішніх інвестицій, своєчасного перерахування податків і неподаткових платежів до бюджетної системи, виплати заробітної плати, дивідендів, повернення кредитів і відсотків за ними, обслуговування боргових зобов'язань, викупу власних акцій тощо.

Ключовим показником в системі діагностики тяжіння економіко-вартісних показників є тип фінансової стійкості, який діагностується за чотирьома класами на підставі таких співвідношень: 1 клас (абсолютний тип фінансової стійкості) — власний оборотний (робочий) капітал перевищує запаси; 2 клас (нормальний тип фінансової стійкості) — власний оборотний (робочий) капітал дорівнює запасам (з похибкою +/- 5% їх вартості); 3 клас (передкризовий тип фінансової стійкості) — сума власного оборотного (робочого) капіталу і заборгованості за отриманими короткостроковими кредитами дорівнює, або перевищує вартість запасів; 4 клас (кризовий тип фінансової стійкості, або фінансова нестійкість) — вартість запасів перевищує суму власного оборотного (робочого) капіталу і заборгованості за отриманими короткостроковими кредитами.

Об'єктом дослідження є діяльність 16 корпоративних кондитерських підприємств протягом 2006—2017 рр. (табл. 1).

За середніми даними зазначеного періоду абсолютний тип фінансової стійкості мають ПАТ "Полтавакондитер", ПАТ Продовольча компанія "ЯСЕН", ПАТ "Харківська бісквітна фабрика" — протягом усіх років їх було віднесено до 1 класу.

Перехідний стан фінансової стійкості від 1 класу до 2 класу мають такі підприємства, що підтверджується середніми значеннями: 1,67 — ПрАТ "Торезька харчосмакова фабрика" (клас 1 протягом 2006—2012 рр., клас 4 — у 2013 р. та 2014 р.), ПрАТ "ОДЕСАКОНДИТЕР" (клас 1 — протягом 2006—2013 рр., клас 2 — у 2014 р. і 2015 р., клас 4 — у 2016 р. і 2017 р.), 1,92 — ПАТ "Львівська кондитерська фабрика "Світоч" (клас 1 — протягом 2007, 2009—2011, 2014, 2016—2017, клас 2 — у 2008 р. і 2012 р., клас 4 — у 2006 р., 2013 р., 2015 р.).

Нормальний тип фінансової стійкості за середніми даними має ПрАТ "АВК", у якого протягом 2006—2008, 2012—2014 діагностовано 1 клас, протягом 2009—2010 — 2 клас, протягом 2011, 2015 — 3 клас, протягом 2016 — 2017 — 4 клас. Тобто протягом аналізованого періоду

відбувається чітко виражена тенденція до погіршення фінансової стійкості підприємства.

Близькою до нормальної є фінансова стійкість ПрАТ "КОНДИТЕРСЬКА ФАБРИКА "ЛАГОДА" із середньою оцінкою 2,08 (клас 4 — протягом 2006—2008 рр., клас 3 — у 2012—2013 рр., клас 1 — у 2009—2011 рр., 2014—2017 рр.). Тобто протягом аналізованого періоду відбувається чітко виражена тенденція до покращення фінансової стійкості підприємства.

Проміжне положення між нормальною і передкризовою фінансовою стійкістю має ПАТ "Рівненська кондитерська фабрика" — із середнім значенням 2,5 (клас 4 — протягом 2006—2011 рр., клас 1 — 2012—2017 рр.). Тенденцію зміни типу фінансової стійкості слід визнати сприятливою.

Середньої оцінки "3" типу фінансової стійкості у чистому вигляді не існує. Проміжні значення між класом 2 і класом 3 мають ПрАТ "ВО "Конті" (2,67 — 2 клас — 2006 р., 1 клас — 2010—2013 рр., 3 клас — 2016—2017 рр., 4 клас — 2007—2009 рр., 2014—2015 рр.), ПАТ "Крафт Фудз Україна" (2,83 — клас 4 — 2006—2010 рр., 2012 р., 2017 р., клас 2 — 2013 р., клас 1 — 2011, 2014—2016 рр.), ПАТ "Ласоці" (2,92 — клас 4 — 2006, 2007 рр., 2013—2017 рр., клас 3 — 2012 р., клас 1 — 2008—2011 рр.). Таким чином, динаміка типу фінансової стійкості зазначеної групи корпоративних підприємств є параболічною з покращенням показників в середині аналізованого періоду.

Проміжні значення між класом 3 і класом 4 підтверджують такі середні оцінки: 3,75 — ПАТ "Вінницька кондитерська фабрика" (підприємство відноситься до класу 4, за винятком 2016 р. (1 клас)), ПАТ "Кондитерська фабрика "ХАРКІВ'ЯНКА" (підприємство відноситься до класу 4, за винятком 2007 р. (1 клас)); 3,42 — ПрАТ Запорізька КФ (підприємство відноситься до класу 4, за винятком 2006 р., 2008 р. (3 клас), 2007 р. (2 клас), 2009 р. (1 клас)).

"Абсолютна" фінансова нестійкість (4 клас) протягом 2006—2017 рр. характерна діяльності ПАТ "РОШЕН".

Для виявлення сили тяжіння фінансової стійкості розраховано такі економіко-вартісні показники:

КАЛ — коефіцієнт абсолютної ліквідності (відношення коштів та поточних зобов'язань). Нормативне значення (>0,2) за середніми даними мають: ПАТ "Полтавакондитер" (0,282), ПАТ Продовольча компанія "ЯСЕН" (0,312), ПАТ "Харківська бісквітна фабрика" (0,341). Нульові, або близькі до 0, показники мають ПАТ "РОШЕН" (0,000), ПАТ "Вінницька кондитерська фабрика" (0,001), ПАТ "Рівненська кондитерська фабрика" (0,001). Протягом 2006—2017 рр. жодного разу норматив абсолютної ліквідності не виконувався на таких підприємствах: ПАТ "РОШЕН", ПрАТ "ВО"Конті", ПАТ "Вінницька кондитерська фабрика", ПАТ "Рівненська кондитерська фабрика", ПАТ "Кондитерська фабрика "ХАРКІВ'ЯНКА", ПрАТ "КОНДИТЕРСЬКА ФАБРИКА "ЛАГОДА", ПрАТ "АВК", ПрАТ Запорізька КФ;

КПЛ — коефіцієнт проміжної ліквідності (відношення суми коштів, поточних фінансових інвестицій, дебіторської заборгованості та поточних зобов'язань). Нормативне значення (>1,0) за середніми даними мають: ПАТ "Полтавакондитер" (1,329), ПАТ "Львівська конди-

терська фабрика "Світоч" (1,373), ПАТ "Харківська бісквітна фабрика" (1,650), ПрАТ "Торезька харчосмакова фабрика" (2,089), ПрАТ "ОДЕСАКОНДИТЕР" (1,128). Протягом дванадцятирічного періоду значення нормативу не виконувалося лише тричі на ПАТ "Полтавакондитер" (у 2008 р., 2011—2012 рр.) і ПАТ "Харківська бісквітна фабрика" (2006 р., 2009—2010 рр.);

КП — коефіцієнт покриття (відношення оборотних активів та поточних зобов'язань). Нормативне значення (>2,0) за середніми даними мають: ПАТ "Полтавакондитер" (3,341), ПАТ Продовольча компанія "ЯСЕН" (2,710), ПАТ "Львівська кондитерська фабрика "Світоч" (2,877), ПАТ "Харківська бісквітна фабрика" (4,774), ПрАТ "Торезька харчосмакова фабрика" (4,302), ПрАТ "ОДЕСАКОНДИТЕР" (2,565). Протягом всього дванадцятирічного періоду значення нормативу виконувалося завжди на ПАТ "Полтавакондитер" і ПАТ "Харківська бісквітна фабрика", жодного разу нормативного значення коефіцієнту покриття не було досягнуто на ПАТ "РОШЕН", ПАТ "Кондитерська фабрика "ХАРКІВ'ЯНКА", ПАТ "Крафт Фудз Україна", ПрАТ Запорізька КФ;

ЧВК — частка власного капіталу у пасивах. Нормативне значення (>0,5) за середніми даними мають: ПАТ "Полтавакондитер" (0,799), ПАТ Продовольча компанія "ЯСЕН" (0,730), ПАТ "Львівська кондитерська фабрика "Світоч" (0,772), ПАТ "Харківська бісквітна фабрика" (0,835), ПАТ "Кондитерська фабрика "ХАРКІВ'ЯНКА" (0,548), ПАТ "Крафт Фудз Україна" (0,586), ПрАТ "Торезька харчосмакова фабрика" (0,754), ПрАТ "ОДЕСАКОНДИТЕР" (0,673), ПрАТ Запорізька КФ (0,515). Щорічне виконання нормативу протягом 2006—2017 рр. мало місце у ПАТ "Полтавакондитер", ПАТ Продовольча компанія "ЯСЕН", ПАТ "Львівська кондитерська фабрика "Світоч", ПАТ "Харківська бісквітна фабрика", жодного разу норматив не виконувався на ПрАТ "ВО "Конті";

КДКП — коефіцієнт співвідношення довго- і короткострокових пасивів (відношення суми власного капіталу та довгострокових зобов'язань і забезпечення до короткострокових зобов'язань). За середніми даними значення коефіцієнта, що перевищує 1, мають усі підприємства, за виключенням ПАТ "Ласоці" (0,80), ПАТ "Рівненська кондитерська фабрика" (0,96). Проте за річними даними періодами, коли значення коефіцієнта перевищує 1, є: 2008—2012 (ПАТ "Ласоці"), 2014, 2016—2017 рр. (ПАТ "Рівненська кондитерська фабрика");

власний оборотний (робочий) капітал (РК) — це різниця між оборотними активами і поточними зобов'язаннями. Від'ємні значення за середньорічними даними мають: ПАТ "Вінницька кондитерська фабрика" (-413,8), ПрАТ "АВК" (-182,2), ПАТ "РОШЕН" (-148,9), ПАТ "Кондитерська фабрика "ХАРКІВ'ЯНКА" (-31,7), ПАТ "Ласоці" (-1,3), ПАТ "Рівненська кондитерська фабрика" (-0,6);

КМРК — коефіцієнт маневреності робочого капіталу (відношення коштів до величини РК). Тому від'ємні значення коефіцієнту мають підприємства з від'ємним значенням РК. Середньорічні значення коефіцієнта більше 0,2 мають: ПАТ "Полтавакондитер" (0,68), ПАТ Продовольча компанія "ЯСЕН" (0,61), ПАТ "Львівська кондитерська фабрика "Світоч" (0,54), ПАТ "Харківсь-

Таблиця 2. Кореляційна матриця досліджуваних показників

Correlations (євтушенко.sta)
Marked correlations are significant at $p < ,05000$
N=189 (Casewise deletion of missing data)

	Var1	Var2	Var3	Var4	Var5	Var6	Var7	Var8	Var9	Var10	NewVar
Var1	1	0,484	0,613	0,373	0,194	0,221	0,215	0,128	-0,385	0,211	0,202
Var2	0,484	1	0,895	0,61	0,352	0,267	0,35	0,218	-0,536	0,235	0,129
Var3	0,613	0,895	1	0,627	0,454	0,383	0,424	0,285	-0,685	0,227	0,176
Var4	0,373	0,61	0,627	1	0,416	0,434	0,486	0,279	-0,537	0,29	0,345
Var5	0,194	0,352	0,454	0,416	1	0,176	0,17	0,111	-0,271	-0,13	0,056
Var6	0,221	0,267	0,383	0,434	0,176	1	0,722	0,118	-0,403	0,301	0,252
Var7	0,215	0,35	0,424	0,486	0,17	0,722	1	0,208	-0,444	0,417	0,155
Var8	0,128	0,218	0,285	0,279	0,111	0,118	0,208	1	-0,352	0,185	-0,011
Var9	-0,385	-0,536	-0,685	-0,537	-0,271	-0,403	-0,444	-0,352	1	-0,353	-0,228
Var10	0,211	0,235	0,227	0,29	-0,13	0,301	0,417	0,185	-0,353	1	0,289
NewVar	0,202	0,129	0,176	0,345	0,056	0,252	0,155	-0,011	-0,228	0,289	1

Джерело: власні розрахунки.

ка бісквітна фабрика" (0,73), ПАТ "Крафт Фудз Україна" (0,28), ПрАТ "КОНДИТЕРСЬКА ФАБРИКА "ЛАГОДА" (0,35), ПрАТ "Торезька харчосмакова фабрика" (0,54), ПрАТ "ОДЕСАКОНДИТЕР" (0,56);

КМВК — коефіцієнт маневреності власного капіталу (відношення РК до величини власного капіталу). Середньорічні значення коефіцієнта менше 0,2 мають: ПАТ "Ласощі" (-2,00), ПАТ "Вінницька кондитерська фабрика" (-1,51), ПАТ "РОШЕН" (-1,35), ПАТ "Кондитерська фабрика "ХАРКІВ'ЯНКА" (-0,52), ПАТ "Рівненська кондитерська фабрика" (-0,35), ПрАТ Запорізька КФ (0,05), ПрАТ "ВО "Конті" (0,12);

ОК — оборотність капіталу (відношення чистого доходу (виручки) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) та підсумку балансу підприємства). Усі досліджувані підприємства за середніми даними 2006—2017 рр. мають кількість оборотів більше, ніж 1, за винятком ПАТ "РОШЕН" (0,86), ПрАТ "ВО "Конті" (0,85), ПАТ "Вінницька кондитерська фабрика" (0,45);

РК — рентабельність капіталу (відношення чистого прибутку та підсумку балансу підприємства). Середньорічна збитковість використання капіталу протягом 2006—2017 рр. склала: ПрАТ "Торезька харчосмакова фабрика" (-8,82%), ПрАТ "ОДЕСАКОНДИТЕР" (-7,28%), ПрАТ "АВК" (-7,54%). Рентабельність, що перевищує 10%, притаманна таким підприємствам: ПАТ "Крафт Фудз Україна" (20,27%), ПАТ Продовольча компанія "ЯСЕН" (16,46%), ПАТ "Харківська бісквітна фабрика" (13,95%), ПАТ "Львівська кондитерська фабрика "Світоч" (11,83%).

Для оцінки щільності зв'язку побудовано кореляційну матрицю за допомогою пакету прикладних програм Statistica (табл. 2).

Досліджувані показники характеризуються високим ступенем економіко-вартісного тяжіння, за виключенням таких пар (КАЛ-КМВК, $r=0,128$), (КПЛ-РентК, $r=0,129$), (КДКП—КМВК, $r=0,111$), (КДКП—ОК, $r=-0,130$), (КДКП-РентК, $r=-0,056$), (КМВК—РентК, $r=-0,011$).

З урахуванням показників парної кореляції, а також необхідності усунення явища мультиколінеарності побудовано статистично значущу модель фінансової стійкості з коефіцієнтом детермінації $R=0,7497$ (табл. 3): $ТФС=4,4197+0,879*КПЛ-0,807*КП-0,857*ЧВК-0,368*ОК$ (1).

Статистична помилка загальної моделі, а також факторів і вільного члена значно менше гранично при-

Таблиця 3. Машинограма кореляційно-регресійної моделі класу фінансової стійкості підприємств

Regression Summary for Dependent Variable: Var9

(євтушенко.sta)

$R=,74969916$ $R^2=,56204882$ Adjusted $R^2=,55252815$

$F(4, 184)=59,035$ $p<0,0000$ Std.Error of estimate: ,96005

	Beta	Std.Err.	B	Std.Err.	t(184)	p-level
Intercept			4,419650	0,191065	23,13162	0,000000
Var2	0,458453	0,110504	0,879147	0,211907	4,14873	0,000051
Var3	-0,946839	0,112304	-0,807448	0,095771	-8,43101	0,000000
Var4	-0,165490	0,064379	-0,857029	0,333400	-2,57057	0,010944
Var10	-0,198530	0,051123	-0,367728	0,094694	-3,88335	0,000144

Джерело: власні розрахунки.

пустимого рівня ($p\text{-level} < 0,05$). Вільний член моделі складає 4,4197 і має найбільшу силу впливу на результуючий показник, оскільки t -рівень 23,131. Усі фактори, окрім коефіцієнта проміжної ліквідності (КПЛ), знаходяться з результуючим показником у зворотному зв'язку. Це означає, що при зростанні коефіцієнта покриття (КП), частки власного капіталу (ЧВК) і оборотності капіталу (ОК) бальна оцінка типу фінансової стійкості (ТФС) зменшується і наближається до 1 (абсолютного типу фінансової стійкості). Прямий зв'язок КПЛ з ТФС можна пояснити наявністю в чисельнику дебіторської заборгованості, пов'язаної з тимчасовим вивільненням коштів із обороту підприємства.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

1. Під економіко-вартісним тяжінням показників розуміємо комплексну категорію, яка визначає напрям, щільність зв'язку і силу їх впливу на узагальнюючий показник фінансового стану корпоративного підприємства — фінансову стійкість, що діагностується за класами: 1 — абсолютна фінансова стійкість, 2 — нормальна фінансова стійкість, 3 — передкризова фінансова стійкість, 4 — кризова фінансова стійкість, або фінансова нестійкість.

2. З урахуванням проведеного аналізу економіко-вартісного тяжіння показників 16 кондитерських

підприємств протягом 2006—2017 рр. їх можна поділити на класи таким чином: 1 тип — 3 підприємства, 2 тип — 6 підприємств, 3 тип — 3 підприємства, 4 тип — 4 підприємства. Таким чином, більшість суб'єктів господарювання (9, або 56,25%) мають абсолютну і нормальну фінансову стійкість. Решта з них (7, або 43,75%) знаходяться у передкризовому, або кризовому стані, тобто є фінансово нестійкими.

3. Загальними проблемними зонами аналізованих кондитерських корпоративних підприємств є: брак ліквідності; від'ємне значення власного оборотного (робочого) капіталу; від'ємний, або низький рівень маневреності робочого та власного капіталу; недостатня рентабельність, або збитковість використання власного капіталу. Краще виглядає ситуація з концентрацією власного капіталу, покриттям власним капіталом і довгостроковими зобов'язаннями поточних зобов'язань.

4. Побудовано достовірну, статистично значущу кореляційно-регресійну модель залежності типу фінансової стійкості корпоративного підприємства від коефіцієнта проміжної ліквідності, коефіцієнта покриття, частки власного капіталу і оборотності капіталу. Тестування моделі дозволило виділити такі напрями зміцнення фінансової стійкості і зростання вартості дослідженої сукупності суб'єктів господарювання: збільшення обсягу продаж і чистого прибутку, його капіталізація, оптимізація структури оборотних активів за рахунок скорочення абсолютного розміру і частки запасів і дебіторської заборгованості на користь високоліквідних активів, ліквідація дефіциту робочого капіталу.

Метою подальших досліджень є визначення впливу руху грошових потоків на вартість корпоративних підприємств.

Література:

1. Рогов Г. Теоретична сутність і взаємозв'язок сталого розвитку, корпоративної та фінансової стійкості. *Економіст*. 2015. № 6. С. 28—31.
2. Кривов'язук І.В. Концептуальна модель та принципи діагностики потенціалу фінансово-економічної стійкості корпорації. *Молодий вчений*. 2018. № 3 (1). С. 354—358.
3. Мирончук В.М. Фінансова стійкість депозитних корпорацій: фактори впливу та індикатори оцінки. *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки*. 2011. Вип. 1. С. 306—312.
4. Рогов Г.К. Фінансові аспекти стратегії забезпечення корпоративної стійкості. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2016. № 1. С. 247—254.
5. Костирко Л.А. Інтегрована інформаційна система підтримки фінансової стратегії стійкого розвитку підприємств. *Часопис економічних реформ*. 2013. № 4. С. 91—98.
6. Шапунова О.О. Економічні аспекти корпорацій автомобільної індустрії: виробництво, збут, фінансова стійкість. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2017. Вип. 11. С. 174—180.

7. Семененко Т.М. Підвищення фінансової стійкості корпоративних структур автомобільного сектору: шляхи та напрями. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 16. С. 67—71.

8. Тюхтій М.П., Громоздова Л.В., Коваль О.В. Фінансова стійкість корпорації в регіонах України: теоретичні аспекти аналізу. *Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку. Серія: Економіка та менеджмент*. 2017. № 11. С. 63—73.

9. Косова Т.Д., Дєєва Н.Е. Фінансові механізми оцінки вартості капіталу акціонерного товариства. *Причорноморські економічні студії*. 2018. Вип. 30 (2). С. 80—84.

10. Тюхтій М.П., Громоздова Л.В., Коваль О.В. Фінансова стійкість корпорації: теоретичні аспекти аналізу. *Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку*. 2014. № 6. С. 54—62.

References:

1. Rogov, G. (2015), "Theoretical nature and relationship of sustainable development, corporate and financial sustainability", *Economist*, vol. 6, pp. 28—31.
2. Kryvov'jazuk, I.V. (2018), "Conceptual model and principles of diagnostics of potential of financial and economic stability of corporation", *Molodyj vchenyj*, vol. 3 (1), pp. 354—358.
3. Myronchuk, V.M. (2011), "Financial stability of deposit-taking corporations: impact factors and valuation indicators", *Visnyk Chernivec'kogo torgovel'no-ekonomichnogo instytutu. Ekonomichni nauky*, vol. 1, pp. 306—312.
4. Rogov, G.K. (2016), "Financial Aspects of Corporate Sustainability Strategy. Bulletin of socio-economic research", *Visnyk social'no-ekonomichnyh doslidzhen'*, vol. 1, pp. 247—254.
5. Kostyrko, L.A. (2013), "An integrated information system for supporting the financial strategy of sustainable enterprise development", *Chasopys ekonomichnyh reform*, vol. 4, pp. 91-98.
6. Shapurova, O.O. (2017), "Economic aspects of corporations of automobile industry: production, sales, financial stability", *Naukovyj visnyk Uzhgorods'kogo nacional'nogo universytetu. Serija : Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove gospodarstvo*, vol. 11, pp. 174—180.
7. Semenenko, T.M. (2018), "Improving the financial sustainability of corporate structures in the automotive sector: ways and directions", *Investycii: praktyka ta dosvid*, vol. 16, pp. 67—71.
8. Tjuhtij, M.P. Gromozdova, L.V. and Koval', O.V. (2017), "Financial stability of the corporation in the regions of Ukraine: theoretical aspects of the analysis", *Problemy innovacijno-investycijnogo rozvytku. Serija : Ekonomika ta menedzhment*, vol. 11, pp. 63—73.
9. Kosova, T.D. and Djejeva, N.E. (2018), "Financial mechanisms of valuation of the capital of a joint-stock company", *Prychornomors'ki ekonomichni studii'*, vol. 30 (2), pp. 80—84.
10. Tjuhtij, M.P. Gromozdova, L.V. and Koval', O.V. (2014), "Financial stability of a corporation: theoretical aspects of analysis", *Problemy innovacijno-investycijnogo rozvytku*, vol. 6, pp. 54—62.

Стаття надійшла до редакції 29.10.2019 р.

В. П. Онищенко,
к. е. н., доцент, доцент кафедри бухгалтерського обліку, оподаткування та аудиту,
Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів
ORCID ID:0000-0002-8379-1308

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.21.34

ЕЛІМІНУВАННЯ ПРИБУТКУ З ВНУТРІШНЬОГРУПОВИХ ОПЕРАЦІЙ ПРИ КОНСОЛІДАЦІЇ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ МЕТОДОМ СЕРЕДНЬОГО ВІДСОТКА

V. Onyschenko,
PhD in Economics, Associate Professor, Department of Accounting,
Taxation and Audit, Chernihiv National Technological University

ELIMINATION OF PROFIT FROM INTRA-GROUP TRANSACTIONS IN CONSOLIDATION OF FINANCIAL STATEMENTS BY THE AVERAGE PERCENT METHOD

У статті розглянуто проблему виключення (елімінування) результатів внутрішньогрупових операцій між учасниками консолідованої групи. Причиною проблеми є те, що в ході таких операцій вартість запасів активів придбаних у межах консолідованої групи зростає на суму такого прибутку. Крім того, такий прибуток спотворює консолідований фінансовий результат групи. Для усунення такого впливу використовуються консолідуючі коригування, але обліковою проблемою є визначення суми таких коригувань.

Піднято проблему виключення внутрішньогрупового прибутку з консолідованої фінансової звітності групи компаній. Проаналізовано підходи, які можливо використати з метою елімінування внутрішньогрупового прибутку. Запропоновано підхід, який базується на середньому значенні внутрішньогрупового прибутку та нагадує підходи щодо визначення середнього відсотка транспортно-заготівельних витрат чи середньої торговельної націнки.

The article deals with the problem of exclusion (elimination) of the results of intragroup transactions between participants of the consolidated group. The reason for the problem is that in the course of such transactions, the value of the stock of assets acquired within the consolidated group increases by the amount of such profit. In addition, such income distorts the consolidated financial result of the group. Consolidating adjustments are used to counteract this effect, but the accounting problem is to determine the amount of such adjustments.

The problem of eliminating intra-group profits from the consolidated financial statements of a group of companies has been raised. The approaches that can be used to eliminate intragroup profit are analysed. An approach is proposed that is based on the average of intra-group profit and is reminiscent of approaches to determine the average percentage of transportation and procurement costs or the average trading margin.

The proposed method involves the use in accounting of data on work in progress, finished products, cost of sales only in part that corresponds to the cost of production (materials and raw materials, components, semi-finished products, etc.). The advantage of this method is that it does not require any new data from the accounting system of the enterprise, because data on the content of raw materials, other inventories in work in progress, finished goods are used in the calculation of production cost.

The average percentage of intra-group profit in the model takes into account: intra-group profit for the period; unrealized profit at the beginning of the period; the value of inventories that have been received and at the beginning of the period.

The reliability of the consolidated financial statements is affected by the absence in accounting standards of the procedure for determining unrealized intra-group profit. The application of the developed methodology for the distribution of intragroup profit between inventories and the cost of sales (goods) regulates the determination of the amount of unrealized intra-group profit, and therefore promotes the transparency of consolidation procedures.

Ключові слова: консолідована фінансова звітність, внутрішньогруповий прибуток, процедури консолідації, материнське підприємство, дочірні підприємства, нереалізований прибуток, реалізований прибуток, елімінування, група підприємств.

Key words: consolidated financial statements, intragroup income, consolidation procedures, parent company, subsidiaries, unrealized profit, realized profit, elimination, group of entities.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Процедура консолідації фінансової звітності передбачає процес виключення (елімінування) результатів внутрішньогрупових операцій, що дозволяє подати групу підприємств, які увійшли у периметр консолідації, як єдину економічну одиницю. Кожна операція, яка відбулася між підприємствами групи має бути вилучена з консолідованого обліку, бо вона не змінює фінансового стану, результатів діяльності та реального руху грошових коштів для кінцевих бенефіціарів (тобто власника чи власників) консолідованої групи. Таку процедуру можна назвати елімінуванням.

Однак попри простоту такої ідеї на практиці вона має складнощі у своєму втіленні. І чим більшою є кількість таких внутрішніх операцій, тим вищою є складність процедур елімінування, зростає необхідність побудови окремих додаткових елементів, які створюють обліково-аналітичне забезпечення цих процедур: внутрішньогрупової звітності (можна електронної), коригуючих проведень, консолідаційних таблиць. У сукупності все це створює систему консолідованого обліку.

Одним із завдань системи консолідованого обліку стає розрахунок та елімінування:

- нереалізованого внутрішньогрупового прибутку — це прибуток, який утворений внаслідок трансфертних цін між учасниками групи, та включений до вартості активів, придбаних у межах групи;
- реалізованого внутрішньогрупового прибутку — це прибуток, який утворений внаслідок операцій продажу всередині групи та увійшов до показників фінансового результату, доходів і витрат учасників групи.

Як національні, так і міжнародні стандарти фінансової звітності не мають детального опису того, як здійснити подібне коригування. Така процедура потребує методологічного та обліково-аналітичного забезпе-

чення й бажано декілька методів, оскільки специфіка консолідованих груп буває різною: різна кількість внутрішніх операцій, їх обсяг; бувають торгові та виробничо-промислові консолідовані групи. Найскладнішою є ситуація виробничо-промислової групи, коли нереалізований прибуток "осідає" у складі вартості виробничих запасів, незавершеного виробництва, готової продукції, товарів, а процеси реалізації можуть повторюватися декілька разів між учасниками групи. Описана проблема потребує розв'язку, на що й спрямовується це дослідження.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Серед дослідників, які займалися теоретико-методичними та практичними питаннями виключення результатів внутрішньогрупових операцій можна виділити Є.В. Гушину [1], В.М. Костюченко [2], В.П. Пантелєєва [6; 7], К.В. Безвершого [6] та І.В. Семчук та В.Г. Мазур [9; 10].

Є.В. Гушина описує консолідуючі коригування, у т.ч. й для внутрішньогрупового прибутку [1, с. 4]. В.П. Пантелєєв і К.В. Безверхий пропонують робочу таблицю для складання консолідованої звітності з місцем для консолідуючих коригувань [7, с. 43]. В.П. Пантелєєв поглиблено пояснює причини необхідності виключення нереалізованого прибутку, що виник в ході внутрішньогрупових операцій [6, с. 157—159].

І.В. Семчук відділяє поняття внутрішньогрупових операцій від внутрішньогосподарських операцій, включаючи до них лише розрахунки між материнським і дочірнім підприємством, а також між дочірніми підприємствами [9, с. 330]. Також І.В. Семчук пропонує робочу таблицю для елімінування внутрішньогрупових операцій [9, с. 335]. І.В. Семчук описала розроблену модель про-

Таблиця 1. Можливі підходи щодо елімінування внутрішньогрупового прибутку для консолідуючих коригувань

Пропонований підхід	Переваги	Недоліки
Приблизно розподілити величину внутрішньогрупового прибутку пропорційно між залишками товарів (або інших запасів, що містять внутрішньогруповий прибуток) на кінець періоду та собівартістю реалізованої продукції	Дане рішення є досить простим та не ставить особливих вимог перед бухгалтерським обліком підприємства.	Собівартість реалізованої продукції, а також вартість запасів на кінець періоду може містити не тільки вартість придбаної у межах групи продукції. Отриманий результат не буде достовірним
Здійснювати при складанні консолідованої звітності детальну вибірку про використання продукції, придбаної в учасників групи	Достовірний результат	Трудомісткість, непорівнянність отриманих вигод та витрат
Вважати даний актив проданим у межах кількості та вартості подібних активів, реалізованих ним після його одержання	Дане рішення забезпечує результат максимально наблизений до достовірного	Дана методика потребує того, щоб система бухгалтерського обліку підприємства забезпечувала можливість відслідкувати рух придбаних у межах групи активів

цесу формування консолідованої фінансової звітності, в межах якої виділила зокрема етап наступної консолідації (етап № 2), до якого входить елімінування внутрішньогрупових операцій [10].

ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

Серед описаних досліджень відсутнє вирішення проблеми виділення внутрішньогрупового прибутку. Обліковувати такий прибуток за кожною внутрішньогруповою операцією є досить трудомісткою процедурою при зростанні кількості таких операцій. Вирішити зазначену проблему можна було б на основі використання певних наближених методів розрахунку сум внутрішньогрупового прибутку, наприклад, на основі середньої.

У вказаних дослідженнях часто використовується фіксована націнка [1, с. 4], в той час як у реальній ситуації підприємства можуть продавати продукцію в межах групи зі змінною націнкою або різною націнкою по різним групам товарів. Можуть бути й збиткові продажі — це теж поширена ситуація у консолідованих групах.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є дослідження можливих та обґрунтування найбільш доцільних підходів щодо елімінування внутрішньогрупового прибутку, зокрема на основі середньої величини реалізованого внутрішньогрупового прибутку при консолідації фінансової звітності.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Процедуру елімінування слід розпочати з отримання інформації про результати внутрішньогрупової реалізації. Після такого кроку постає методична проблема визначення того, як саме розподілився внутрішньогруповий прибуток в активах підприємств групи на кінець звітного періоду. Водночас можливі три ситуації: внутрішньогруповий прибуток увійшов у прибуток групи за цей період; внутрішньогруповий прибуток у цьому

періоді "нереалізований" та міститься в активах одного (чи декількох) підприємств групи; частина внутрішньогрупового прибутку, що містилася у вартості придбаних активів залишається у залишках запасів на кінець періоду, а частина увійшла до собівартості реалізованої за межі групи продукції. Порівняльний аналіз можливих шляхів вирішення даного питання наведено в таблиці 1.

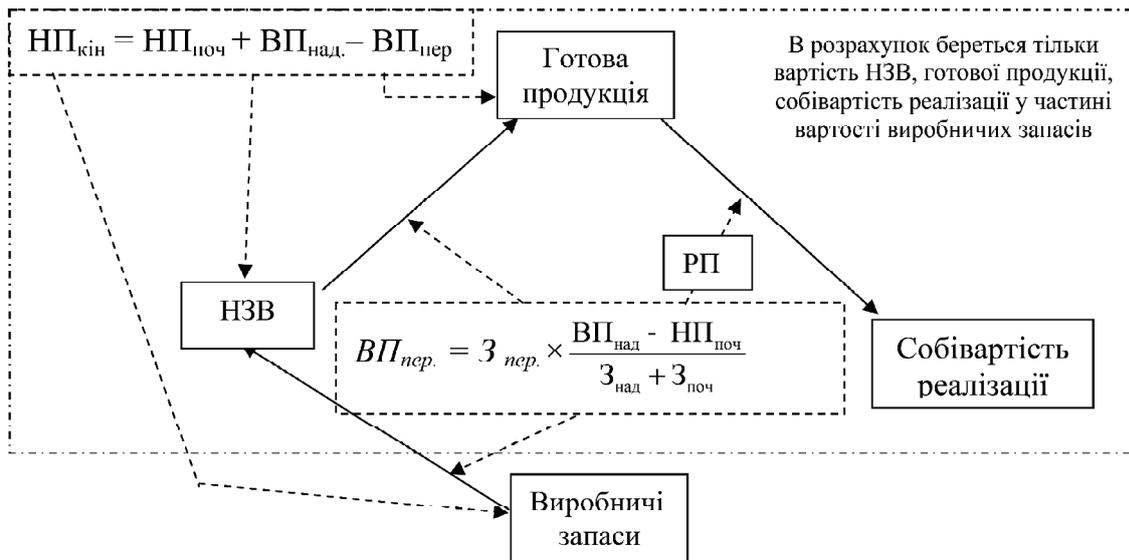
Аналіз можливих способів визначення розподілу внутрішньогрупового прибутку за період дає змогу зробити висновок про те, що найкращий результат забезпечують останні два розглянутих способи (табл. 1). Проте здійснення у разі складання консолідованої звітності детальної вибірки про використання продукції, придбаної в учасників групи неодмінно викличе ускладнення, коли в групі відбуваються внутрішньогрупові переміщення не тільки між одним з учасників та головним підприємством. Наприклад, за вертикальної інтеграції, коли постачання, виробництво і збут здійснюють різні підприємства, що є учасниками однієї групи, відбувається щонайменше два внутрішньогрупових переміщення активів:

- від постачальника до виробника;
- від виробника до підприємства, що займається збутом продукції.

Така методика розподілу внутрішньогрупового прибутку ставитиме особливі завдання перед системою обліку декількох підприємств групи. Тому найбільш оптимальним є підхід, за якого вважається даний актив проданим у межах кількості та вартості подібних активів, реалізованих підприємством після його одержання.

Для реалізації вищевказаного підходу під час визначення величини реалізованого та нереалізованого внутрішньогрупового прибутку при закупівлі у підприємств групи готової продукції та наступному її перепродажу, можуть бути використані такі співвідношення, як у формулах 1 та 2:

$$PP = CP_{пер.} \times \frac{НП_{поч} + ВП_{над}}{Соб_{поч} + Соб_{над}} \quad (1),$$

Рис. 1. Концептуальна схема розподілу внутрішньогрупового прибутку під час здійснення консолідуючих коригувань

$$НП_{кін} = НП_{поч} + ВП_{над.} - РП \quad (2),$$

де $СР_{пер}$ — собівартість реалізованих за період товарів, що надходили внаслідок внутрішньогрупових поставок (чи подібних);

$НП_{поч}$ та $НП_{кін}$ — нереалізований прибуток, що увійшов до вартості товарів на початок та кінець періоду відповідно;

$ВП_{над.}$ — внутрішньогруповий прибуток, що увійшов до вартості товарів за період;

$Соб_{поч}$ та $Соб_{над.}$ — собівартість товарів на початок періоду та тих, що надійшли за період внаслідок внутрішньогрупових поставок;

$РП$ — реалізований внутрішньогруповий прибуток.

Запропонований підхід до розподілу внутрішньогрупового прибутку нагадує методику розподілу транспортно-заготівельних витрат та визначення суми торгової націнки за реалізованими товарами, що описані у п. 9 та п. 22 П(С)БО 9 "Запаси" [7].

На практиці можлива значно складніша ситуація, коли материнське підприємство продає (передає) дочірньому підприємству продукцію, яка є для останнього сировиною (матеріалами) для виробництва своєї власної продукції (чи навпаки, дочірнє підприємство продає (передає) сировину материнському). У цій ситуації на кінець періоду можливі такі варіанти:

— придбані (отримані) запаси повністю використані для виробництва продукції. Отримана готова продукція повністю продана дочірнім підприємством за межі групи;

— придбані (отримані) запаси взагалі не були використані для виробництва продукції або запаси використані повністю, продукція вироблена, але ще не продана за межі групи;

— вартість придбаних (отриманих) запасів розподілилась між залишками виробничих запасів, незавершеного виробництва, готової продукції та собівартістю реалізованої за межі групи продукції. Такий варіант, звичайно, є найбільш поширеним на практиці.

У перших двох варіантах процедура виключення нереалізованого прибутку (збитку) така ж, як і в ситуації

з продажем товарів, яку було розглянуто вище. У першому варіанті необхідно тільки виключити суми доходів та собівартості, що пов'язані з внутрішньогруповою реалізацією, а в другому ще й додатково зменшити вартість запасів, що були отримані (чи готової продукції, якщо запаси повністю використані) на суму нереалізованого прибутку (збитку) материнського підприємства. Третій варіант детально розглянуто в публікації автора [5]. Найпростіше було б у даній ситуації розподілити суму нереалізованого прибутку пропорційно вартісним показникам статей балансу та собівартістю реалізованої продукції. Однак така методика не враховує наявних оборотів по рахунках і в ситуації, коли, наприклад, виробництво взагалі не відбувалось (тобто, не було руху сировини), дасть дуже викривлений результат. До того ж, вартість незавершеного виробництва та готової продукції включає в себе не лише вартість сировини та матеріалів, а тому її нелогічно використовувати як базу розподілу. Отже, за такої методики результат розподілу внутрішньогрупового прибутку не є достовірним, що впливає на достовірність консолідованої фінансової звітності.

Для розв'язання вищезазначеної проблеми логічно використати формули 1 та 2, проводячи розрахунок поетапно в напрямку реального руху активів (див. рис. 1).

На рисунку 1 використано такі позначення:

— $ВП_{пер.}$ — внутрішньогруповий прибуток, що був переданий при русі виробничих запасів;

— $ВП_{над.}$ — внутрішньогруповий прибуток, що міститься у вартості запасів, що надійшли за період;

— $З_{пер.}$ — запаси, що перейшли до вартості незавершеного виробництва, готової продукції, собівартості реалізації (тільки у частині вартості виробничих запасів);

— $З_{поч.}, З_{над.}$ — залишки запасів на початок періоду та ті, що надійшли за період (тільки у частині вартості виробничих запасів);

— $НП_{поч.}$ — нереалізований прибуток у частині вартості запасів на початок періоду;

— РП — реалізований прибуток, що був включений до собівартості реалізованої готової продукції.

У методиці на рисунку 1 спочатку пропонується розрахувати нереалізований прибуток від внутрішньогрупової операції, що припадає на залишок виробничих запасів на кінець періоду (а заодно і прибуток, який включений дочірнім підприємством у витрати на виробництво). На другому етапі розрахувати нереалізований прибуток, який припадає на залишки незавершеного виробництва. На третьому етапі — нереалізований прибуток, який припадає на залишок готової продукції на складі. І тільки потім розрахувати прибуток, що припадає на собівартість реалізованої продукції (детальний приклад такого розподілу наведено у статті автора [5]).

Пропонована методика передбачає використання в обліку даних про залишки незавершеного виробництва, готової продукції, собівартості реалізованої продукції тільки у частині, що відповідає вартості виробничих запасів (матеріалів та сировини, комплектуючих, напівфабрикатів та ін.). Перевагою такої методики є те, що вона не потребує якихось нових даних з системи бухгалтерського обліку підприємства, тому що дані про вміст сировини та матеріалів, інших виробничих запасів у незавершеному виробництві, готовій продукції використовуються під час калькулювання виробничої собівартості.

ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ

На достовірність консолідованої фінансової звітності впливає відсутність в облікових стандартах порядку визначення нереалізованого внутрішньогрупового прибутку. Застосування розробленої методики розподілу внутрішньогрупового прибутку між залишками запасів та собівартістю реалізованої продукції (товарів) регламентує визначення величини нереалізованого внутрішньогрупового прибутку, а отже, сприяє підвищенню прозорості процедури консолідації.

Література:

1. Гущина Е.В. Техника консолидации на простых примерах / Е.В. Гущина // Корпоративная финансовая отчетность. Международные стандарты. Часть 3. — 2017. — № 4. — С. 1—7.
2. Костюченко В.М. Консолідована фінансова звітність: міжнародний досвід та практика України: навчально-практичний посібник / В.М. Костюченко. — К.: Центр учбової літератури. — 2008. — 528 с.
3. Міжнародний стандарт фінансової звітності 10 "Консолідована фінансова звітність". — Режим доступу: https://mof.gov.ua/storage/files/IFRS-10_ukr_2016.pdf
4. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 2 "Консолідована фінансова звітність", затверджене наказом Міністерства фінансів України від 27.06.2013 р. № 628.
5. Онищенко В.П. Виключення внутрішньогрупового прибутку під час складання консолідованої фінансової звітності у виробничих групах / В.П. Онищенко // Проблеми і перспективи економіки та управління. — 2016. — № 1. — С. 312—318.
6. Пантелеєв В.П. Консолідація фінансової звітності групи підприємств: теоретичні й практичні аспекти /

В.П. Пантелеєв, К.В. Безверхий // Науковий вісник Національної академії статистики, обліку та аудиту. — 2014. — № 3. — С. 28—46.

7. Пантелеєв В.П. Консолідація фінансової звітності: навч. посіб. / В.П. Пантелеєв, К.В. Безверхий. — К.: ДП "Інформ.-аналіт. агентство", 2016. — 442 с.

8. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 9 "Запаси", затверджене наказом Міністерства фінансів України від 20.10.1999 р. № 246.

9. Семчук І.В. Вплив внутрішніх операцій на звітність об'єднання (групи) підприємств / І.В. Семчук, В.Г. Мазур // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. — 2011. — № 3. — С. 327—337.

10. Семчук І.В. Удосконалення процесу формування консолідованої фінансової звітності на етапі наступної консолідації звітності / І.В. Семчук, В.Г. Мазур // Економіка і суспільство. — 2016. — № 2. — С. 732—737.

References:

1. Gushhina, E.V. (2017), "Consolidation Technique with Simple Examples", *Korporativnaja finansovaja otchetnost'. Mezhdunarodnye standarty. Chast' 3*, vol. 4, pp. 1—7.
2. Kostyuchenko, V. N. (2008). Consolidated financial statements: international experience and practice of Ukraine: Educational-practical guide. Kyiv: literature educational center.
3. The International Accounting Standards Board (2010), *The International Financial Reporting Standard 10 "Consolidated Financial Statements"*, available at: https://mof.gov.ua/storage/files/IFRS-10_ukr_2016.pdf (Accessed 27 October 2019).
4. Ministry of Finance of Ukraine (2013), *National Accounting Reglment (Standard) 2 "Consolidated Financial Statements"*, available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1223-13> (Accessed 23 April 2013).
5. Onyshchenko, V.P. (2016), "Intragroup income exclusion in the preparation of consolidated financial statements in product groups", *Problemi i perspektivi ekonomiki ta upravlinnja*, vol. 1, pp. 312—318.
6. Panteleyev, V.P. Bezverhij, K.V. (2014), "Consolidation of financial statements of a group of enterprises: theoretical and practical aspects", *Naukovij visnik Nacional'noi akademii statistiki, obliku ta auditu*, vol. 3, pp. 28—46.
7. Panteleyev, V.P. (2016), *Konsolidaciya finansovoyi zvitnosti [Consolidation of financial statements]*, Inform.-analit. agentstvo, Kyiv, Ukraine.
8. Ministry of Finance of Ukraine (1999), *Accounting Reglment (Standard) 9 "Inventories"*.
9. Semchuk, I.V. Mazur, V.G. (2011), "The impact of internal operations on the reporting of an entity (group)", *Problemy teorii ta metodologii bukhalters'koho obliku, kontroliu i analizu*, vol. 3, pp. 327—337.
10. Semchuk, I.V. Mazur, V.G. (2016), "Improvement of the process of formation of the consolidated financial statements at the stage of the next consolidation of the reporting", *Ekonomika i suspil'stvo*, vol. 2, pp. 732—737. *Стаття надійшла до редакції 30.10.2019 р.*

УДК 332.24:630*114(4)

І. А. Опенько,
к. е. н., доцент кафедри геодезії та картографії,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
ORCID ID: 0000-0003-2810-0778

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.21.39

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ПЕРЕДУМОВИ ЕФЕКТИВНОГО ВИКОРИСТАННЯ ТА ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬ ЛІСОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

I. Openko,
PhD, Associate Professor of the Department of Geodesy and Cartography,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

INSTITUTIONAL PREREQUISITES FOR EFFICIENT USE AND PROTECTION OF LAND FOREST
PURPOSE

Ефективне використання та охорона земель лісогосподарського призначення беззаперечно залежить від інституціонального забезпечення в Україні. Існуюча система органів, яка здійснює державне регулювання і управління землями лісогосподарського призначення що визначається Лісовим кодексом України, характеризується розпорошеність повноважень державних регуляторів щодо раціонального використання та охорони земель лісогосподарського призначення потребує значних адміністративних витрат, натомість ефективність управлінських рішень повинна бути детально проаналізована з метою прийняття заходів щодо оптимізації. За нашими розрахунками поточні витрати на охорону атмосферного повітря і проблеми зміни клімату, на які щороку передбачено кошти в державному бюджеті, залежать від обсягу зниження деревного покриву визначеного за даними ДЗЗ Forest Global Watch ($R = 0,76$). Тобто фактично у разі збільшення обсягів зниження деревного покриву видатки на охорону атмосферного повітря та проблеми клімату будуть зростати. Отримані нами результати розрахунків свідчать про неузгодженість дій між органами виконавчої влади, що забезпечують формування та реалізують державну політику у сфері навколишнього природного середовища та лісових відносин. Результати дослідження дають підстави стверджувати, що партисипативне управління землями лісогосподарського призначення є одним із ефективних методів менеджменту, який передбачає децентралізацію управління, участь суб'єктів виробництва в управлінні лісовими ресурсами, ефективне використання людського потенціалу громади та зміні системи мотивації місцевих жителів.

Effective use and protection of forest land depends on institutional support in Ukraine. The existing system of bodies, which carries out state regulation and management of forest land determined by the Forest Code of Ukraine, is characterized by a scattered powers of state regulators on the rational use and protection of forest land requires significant administrative costs, while the effectiveness of management decisions on the need for deciding optimization. Due to the fact that forest plantations are clearly involved in oxygen emission and carbon deposition, we have made appropriate mathematical calculations on the impact of wood cover losses in Ukraine on the total costs of atmospheric air protection and climate change issues. According to our calculations, the current expenditures on atmospheric air protection and climate change, which are provided annually with funds in the state budget, depend on the volume of reduction of wood cover determined according

to the Forest Global Watch (R = 0.76). That is, in fact, as the volume of wood cover decreases, the costs of atmospheric air protection and climate problems will increase. The results obtained by us show that there is a mismatch of actions between the executive authorities that ensure the formation and implementation of state policy in the field of environment and forest relations. A key element of effective use of forest land is transparency in the forest sector (public availability of forest data, legislative, budgetary and other information related to forest land use and forest management; notification of any expected actions by the state forestry agency; and non-timber forest products). In order to clarify the forest management system, an appropriate net-map scheme has been proposed to assess the problems of efficient use of forest land, public administration areas requiring reorganization, and existing links between stakeholders involved in forest management. relations. The main components of decentralization in the area of forest legal relationships are "participatory management". The results of the study suggest that participatory management of forest land is one of the effective management methods, which involves decentralization of management, involvement of production entities in forest management, effective use of community human potential and change of the local residents' motivation system.

Ключові слова: кореляційний аналіз, партисипативне управління, землі лісогосподарського призначення, лісові ресурси, децентралізація.

Key words: correlation analysis, participatory management, forest lands, forest resources, decentralization.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Ефективне використання та охорона земель лісогосподарського призначення беззаперечно залежить від інституціонального забезпечення в Україні.

Існуюча система органів, яка здійснює державне регулювання і управління землями лісогосподарського призначення визначається Лісовим кодексом України (глава 3 ст. 25 — 33) [1], до складу яких відносяться [2]: Верховна Рада України; Кабінет Міністрів України; центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері лісового господарства; центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері лісового господарства; центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері навколишнього природного середовища, у сфері лісових відносин; центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища, у сфері лісових відносин; центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику із здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів, у сфері лісових відносин; Верховна Рада АР Крим, (обласні, Київська та Севастопольська, районні, сільські, селищні, міські) ради; Рада міністрів АР Крим, (обласні, Київська та Севастопольська, районні) державні адміністрації.

Така інституційна розпорошеність повноважень державних регуляторів щодо раціонального використання та охорони земель лісогосподарського призначення потребує значних адміністративних витрат, натомість ефективність управлінських рішень повинна бути детально проаналізована з метою прийняття заходів щодо оптимізації.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Значний науковий внесок у розвиток досліджень, які стосуються інституціональних передумов ефективного використання земель лісогосподарського призначення, здійснили такі вчені: С.А. Генсірук [3; 4], О.І. Фурдичко [5; 6], І.М. Лицур

Таблиця 1. Кореляційний аналіз між поточними витратами на охорону атмосферного повітря і проблеми зміни клімату та втратою деревного покриву в Україні

Рік	Втрата деревного покриву в Україні за даними ДЗЗ (Forest Global Watch), тис. га	Поточні витрати на охорону атмосферного повітря і проблеми зміни клімату, тис. грн
1	2	3
2017	87,7	2104274,3
2016	110,0	1760613,4
2015	49,8	1519827,8
2014	47,9	1238636,7
2013	38,4	1415795,5
2012	56,2	1341527,8
2011	60,8	1475396,9
2010	52,7	1314797,0
2009	48,8	1035156,0
2008	55,0	1349982,6
2007	64,9	1141918,4
2006	42,7	826738,2
2005	37,0	877357,8
2004	50,1	606533,0
2003	39,4	444661,5
2002	27,6	416233,1
2001	29,2	305105,2
Розрахунок коефіцієнта кореляції		
R	Колонка 2	Колонка 3
Колонка 2	1,00	-
Колонка 3	0,76	1,00

Джерело: розраховано автором за даними Forest Global Watch [25] та Державної служби статистики України [26].

[7; 10], Мішенін Є.В. [8], А.М. Дейнека [9], Я.В. Коваль [10], В.С. Бондар [10], О.І. Дребот [11], О.В. Сакаль, І.П. Соловій [12], В.Ф. Сторожук [2] та інші [13—24].

Водночас при існуючій тенденції реорганізації органів державної влади, здійсненні політики щодо децентралізації влади, на нашу думку, рівень інституціональних передумов використання лісових ресурсів в Україні повинен відповідати такими динамічним змінам у нашій країні.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті — здійснення аналізу інституціональних передумов ефективного використання земель лісогосподарського призначення.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Зважаючи на те що лісові насадження безперечно беруть участь у емісії кисню та депонування вуглецю нами було здійснено відповідні математичні розрахунки щодо впливу обсягу втрат деревного покриву в Україні на загальні витрати на охорону атмосферного повітря і проблеми зміни клімату (табл. 1).

За нашими розрахунками поточні витрати на охорону атмосферного повітря і проблеми зміни клімату, на які щороку передбачено кошти в державному бюд-

Таблиця 2. Розподіл повноважень центральних органів виконавчої влади щодо управління та національної політики у сфері лісових відносин

Назва органу виконавчої влади			
№	Центральний орган, що забезпечує формування державної політики у сфері лісового господарства	Центральний орган, що реалізує державну політику у сфері лісового господарства	Центральний орган, що забезпечує формування державної політики у сфері навколишнього природного середовища
1	2	3	4
<i>Функції органів виконавчої влади визначені Лісовим кодексом України</i>			
1	Забезпечення формування державної політики у сфері лісових відносин	Внесення пропозицій щодо формування державної політики	Здійснення державного управління, регулювання у сфері охорони, захисту, використання та відтворення лісів
2	Розробка та організація виконання державних цільових, галузевих та інших програм охорони, захисту, використання та відтворення лісів	Організація ведення лісового господарства	—

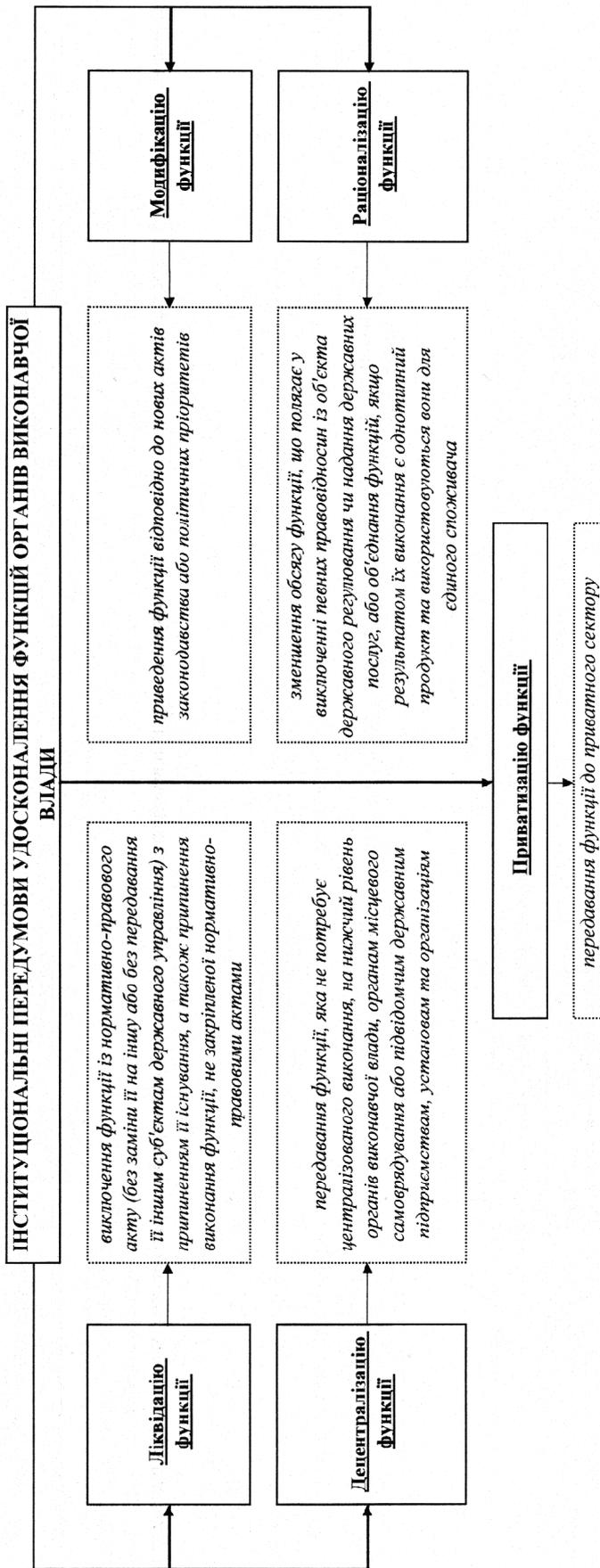
Джерело: підготовлено В. Ф. Сторожуком [2] за Лісовим кодексом України [1].

жеті, залежать від обсягу зниження деревного покриву визначеного за даними Д33 Forest Global Watch (R = 0,76). Тобто фактично у разі збільшення обсягів зниження деревного покриву видатки на охорону атмосферного повітря та проблеми клімату будуть зростати. З метою прогнозування витрат з державного бюджету

Блок 1		Блок 2	
Прозорість, підзвітність та участь громадськості	<ul style="list-style-type: none"> • прозорість в лісовому секторі; • децентралізація, передача повноважень, і участь громадськості в менеджменті лісів; • підзвітність посадових осіб лісових зацікавленим сторонам; • підзвітність в рамках лісових установ. 	Стабільність лісових установ та управління конфліктами	<ul style="list-style-type: none"> • загальна стабільність лісових установ; • управління конфліктами над лісовими ресурсами.
Блок 3		Блок 4	
Якість лісової адміністрації	<ul style="list-style-type: none"> • готовність розглядати питання лісового сектора; • боротьба з корупцією в лісовому секторі; • моніторинг та оцінка лісів. 	Узгодженість лісового законодавства та дотримання закону	<ul style="list-style-type: none"> • якість національного лісового законодавства; • якість реалізації цивільного права та кримінального лісового законодавства; • якість судових рішень щодо порушення лісового законодавства; • визнання та дотримання майнових прав.
Блок 5			
Економічна ефективність, справедливність та стимули	<ul style="list-style-type: none"> • підтримка сталого використання лісів; • стимули для сталого використання і штрафи за порушення; • ціни лісових товарів; • комерційна торгівля деревиною та лісові виробництва; 	<ul style="list-style-type: none"> • справедливий розподіл вигоди від лісів; • ринкові інститути; • лісові доходи і витрати. 	

Рис. 1. Блоки управління лісовими відносинами та їх основні компоненти

Джерело: створено автором за даними В.Ф. Сторожука [2] та Світового банку [27].

Рис. 2. Схема інституціональних передумов удосконалення функцій управління органів виконавчої влади

Джерело: створено автором за даними В.Ф. Сторожука [2].

на охорону атмосферного повітря і проблеми зміни клімату залежно від обсягу втрат деревного покриву, нами було розроблено математичну модель лінійного типу, коефіцієнт детермінації якої становить 0,58 (формула 1).

$$Y = 151883,74 + 18473,09 \times X_1 \quad (1),$$

де Y — поточні витрати на охорону атмосферного повітря і проблеми зміни клімату, тис. грн;

X_1 — площа втрат деревного покриву в Україні, тис. га.

Отримані нами результати розрахунків свідчать про неузгодженість дій між органами виконавчої влади, що забезпечують формування та реалізують державну політику у сфері навколишнього природного середовища та лісових відносин. Розподіл повноважень між якими визначений чинним Лісовим кодексом України (табл. 2).

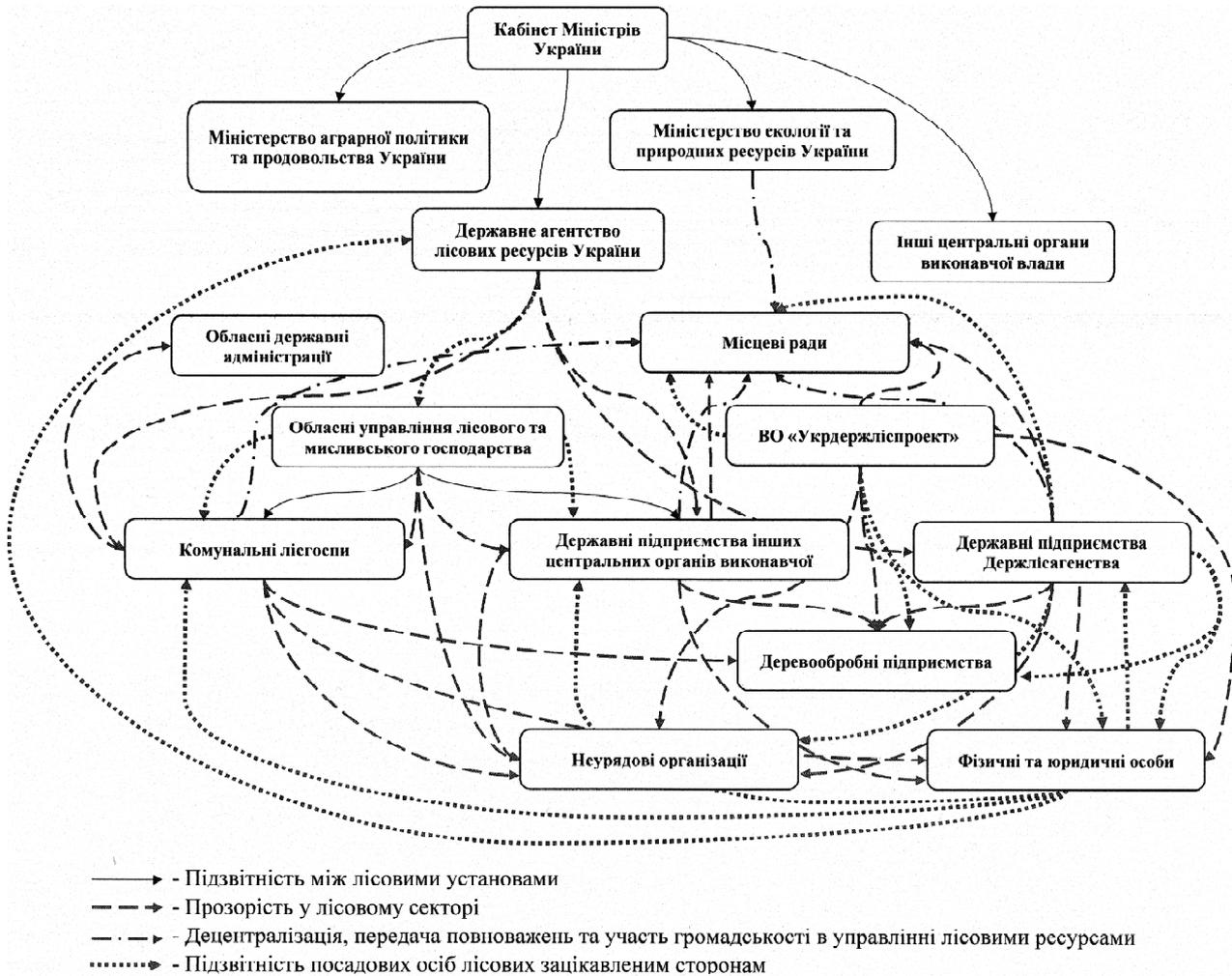
Оцінку стану управління землями лісогосподарського призначення, за пропозицією Світового банку [27] необхідно здійснювати за визначеними категоріями економічних факторів, що впливають на управління лісами [2, с. 18, 27] (рис. 1):

- прозорість, підзвітність та участь громадськості;
- стабільність лісогосподарських установ та врегулювання конфліктів;
- якість лісової адміністрації (управління лісами);
- узгодженість лісового законодавства та верховенства права;
- економічна ефективність, справедливість та стимули.

Водночас удосконалення органів виконавчої влади може бути реалізоване шляхом ліквідації, децентралізації, модифікації, раціоналізації та приватизації функцій управління (рис. 2).

З метою унаочнення системи органів управління в сфері лісового господарства було запропоновано відповідну net-map схему [28], яка дозволяє оцінити проблеми ефективного використання земель лісогосподарського призначення, сфери державного управління, які потребують реорганізації, та існуючі зв'язки між зацікавленими сторонами, які беруть участь у регулюванні лісових відносин (рис. 3).

Зважаючи на підзвітність між лісовими установами, проблема відсутності державної цільової програми "Ліси України". починаючи з 2016 року є відповідальністю Кабінету Міністрів України, тоді як відповідні органи державної влади — Мінагрополітики, Мінприроди, Держлісагентство, інші центральні органи виконавчої влади (див. рис. 4) зацікавленні у затвердженні стратегії управління лісами або цілей розвитку лісового господарства. Водночас цілі та завдання у сфері лісогосподарських правовідносин не спрямовуються обласними управліннями лісового та мисливського господарства

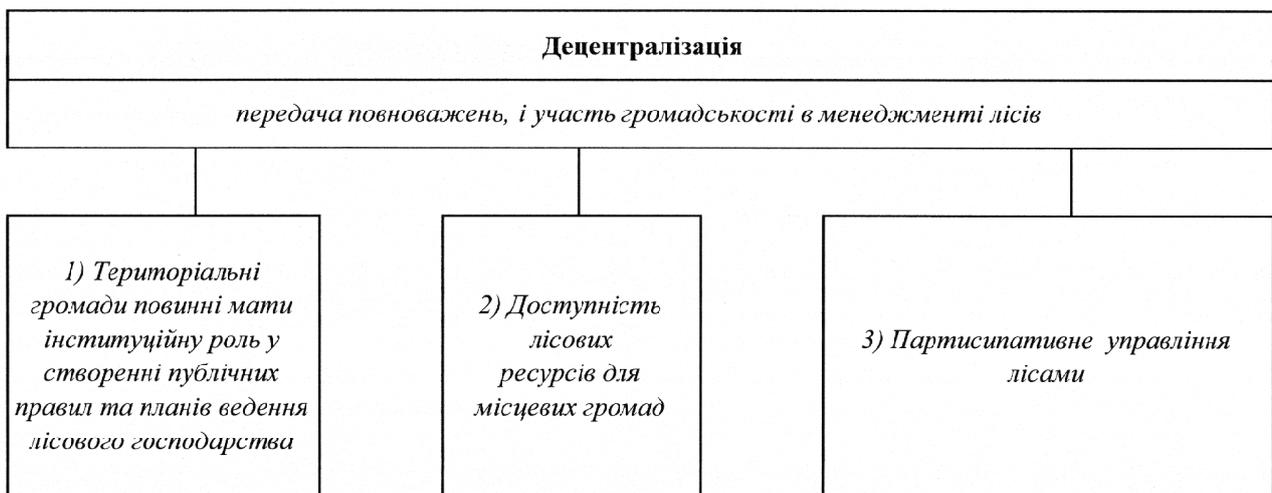
Рис. 3. Net-map схема управління лісовими ресурсами

Джерело: створено автором за даними В.Ф. Сторожука [2].

до комунальних лісгоспів та державних підприємств інших центральних органів [2].

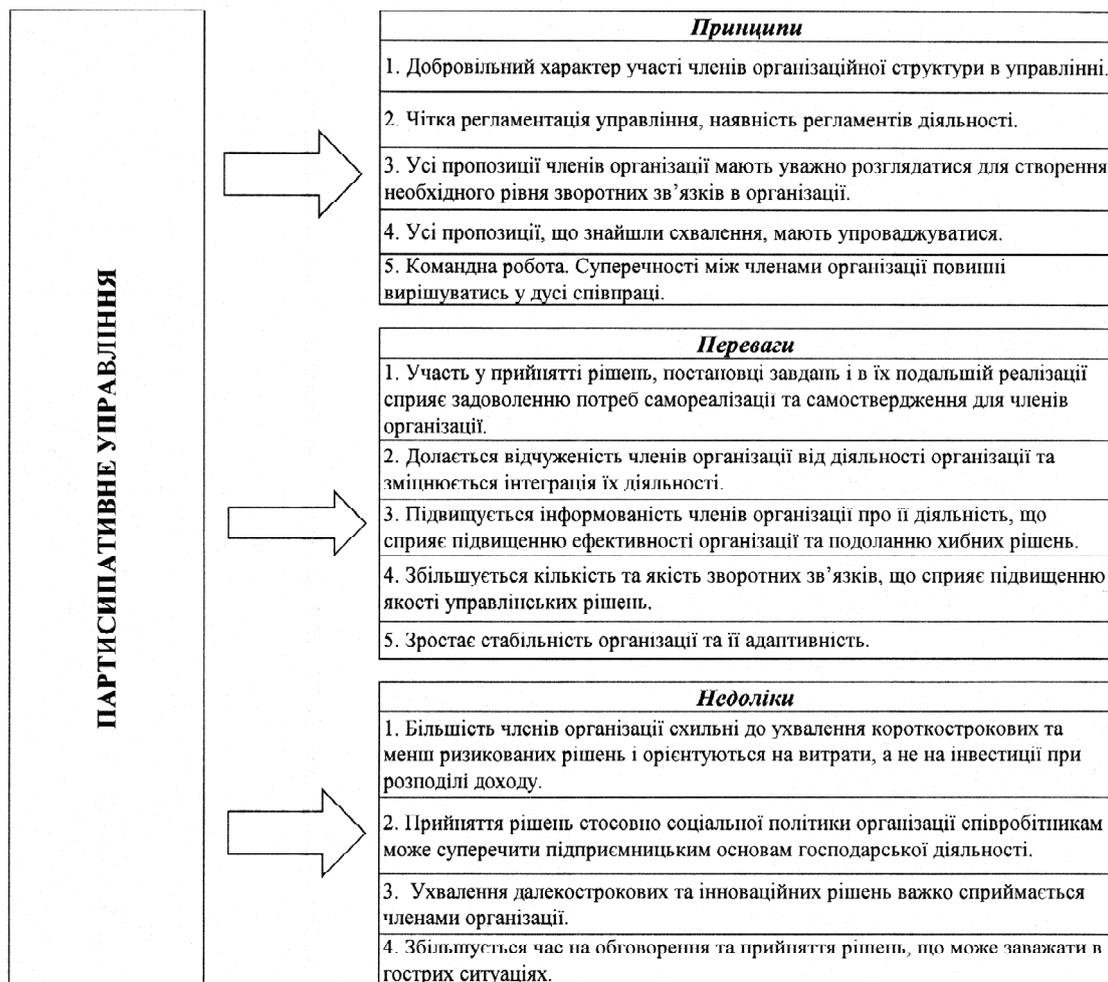
Принциповим елементом ефективного використання земель лісгосподарського призначення є прозорість у лісовому секторі (публічна доступність лісових даних,

законодавчої, кошторисної та іншої інформації, пов'язаної з використанням земель лісгосподарського призначення та веденням лісового господарства; повідомлення про будь-які очікувані дії держлісагентства; розподіл деревини і недревних продуктів лісу). Водночас

Рис. 4. Головні компоненти децентралізації управління землями лісгосподарського призначення

Джерело: створено автором за даними В.Ф. Сторожука [2].

Рис. 5. Принципи, переваги та недоліки партисипативного управління в умовах децентралізації влади

Джерело: створено автором за даними [30].

відповідальними органами державної влади за окреслені завдання є ВО "Укрдержліспроект", Державні підприємства Держлісагентства, державні підприємства інших центральних органів виконавчої влади, комунальні лісгоспи, обласні управління лісового та мисливського господарства, Держлісагентство. Тоді як зацікавленими у реалізації цих заходів є місцеві ради, деревообробні підприємства, фізичні та юридичні особи [2].

У ході дослідження інституційних передумов ефективного використання та охорони земель лісгосподарського призначення, особлива увага була зосереджена на децентралізації, передачі повноважень та участі громади в лісовому менеджменті. Ключовою складовою децентралізації є те, що місцеві громади стануть повноцінними власниками земель лісгосподарського призначення не лише в межах населених пунктів, а й поза ними, та набудуть юридичних повноважень щодо розпорядження цими землями з метою наповнення бюджетів ОТГ, планування та розвитку території, створення нових робочих місць [29] (рис. 4).

Із рисунка 4 видно, що до головних компонентів децентралізації в сфері лісових правовідносин відноситься "партисипативне управління" (від англ. participative management) — це вид менеджменту, який базується на

безпосередній участі найманих працівників у процесі управління виробництвом [30].

В.М. Семяновський наголошує, що "... використання ідей партисипативного управління дає ключ до побудови ефективної системи управління діяльністю складної організації та може бути доречною моделлю організації управління в системі місцевого самоврядування на основі спроможних територіальних громад" [30, с. 49].

Ідея партисипативного управління у класичному розумінні базується на тому, що працівник організації, який приймає безпосередню участь у її діяльності, працює продуктивніше та і якісніше [30; 31]. Тоді як прийняття рішень та участь в управлінні підприємством у вигляді різноманітних форм самоврядування мотивує людину до кращого виконання роботи, що в підсумку позначається на ефективності та якості діяльності організації [30, с. 48].

Разом з тим партисипативне управління характеризується відповідними перевагами та недоліками, які відображені на рисунку 5.

Головними передумовами імплементації принципів "партисипативного управління" у процес децентралізації повноважень у сфері управління землями лісгосподарського призначення є [2] (рис. 6):

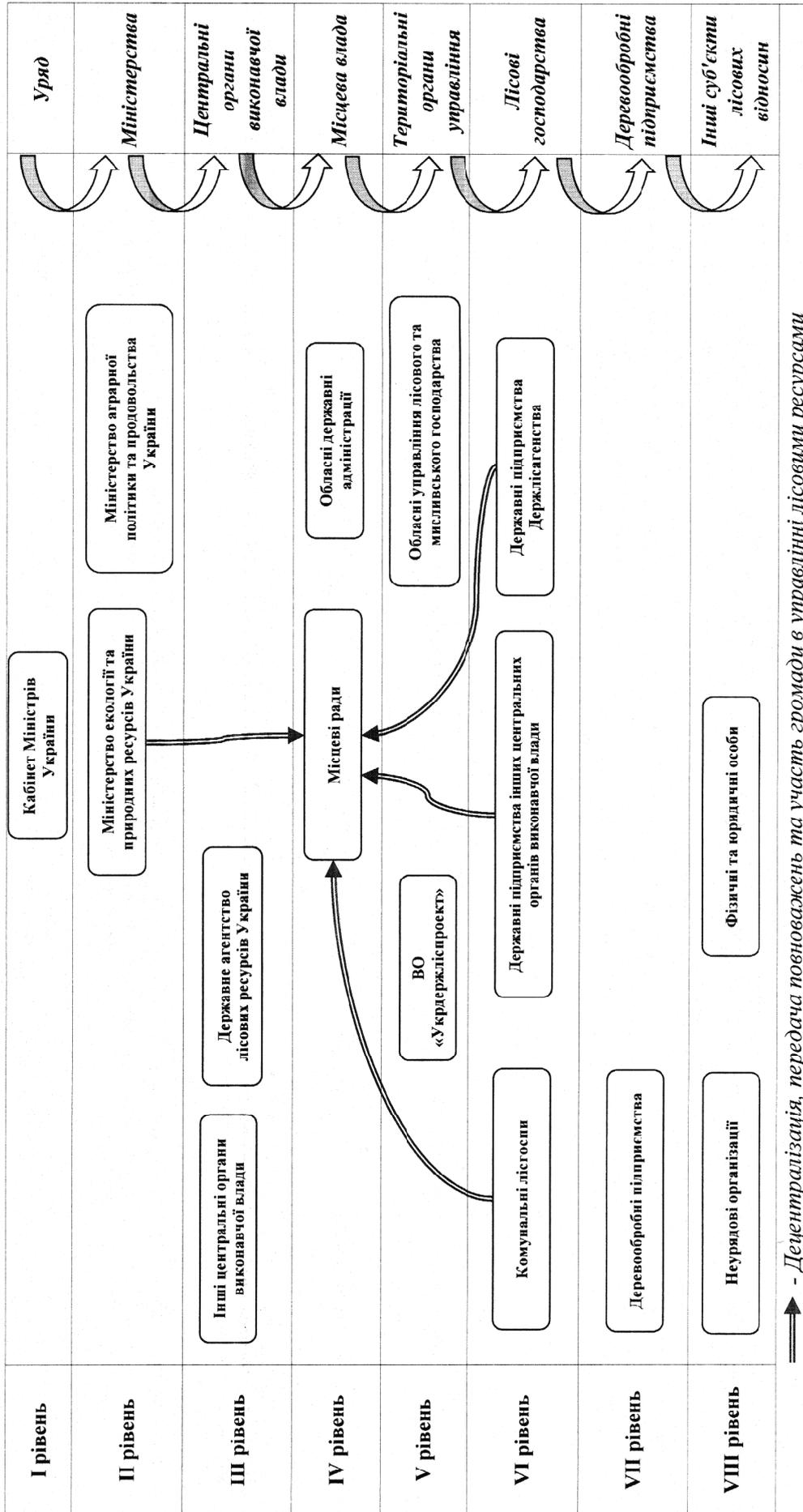

Рис. 6. Net-mar схема децентралізації повноважень у сфері використання земель лісгосподарського призначення

Джерело: створено автором за даними В.Ф. Сторожука [2].

— органи виконавчої влади у сфері природокористування повинні реагувати на інтереси громади (відповідальний орган державної влади — Міністерство екології та природних ресурсів України);

— процес участі громади у сфері управління землями лісогосподарського призначення повинен бути структурований, для досягнення консенсусу (відповідальні організації — Державні підприємства Держлісагентства, державні підприємства інших центральних органів виконавчої влади, комунальні лісгоспи);

— прогнозна оцінка забезпеченості населення "паливною" деревиною (дровами) повинна бути обов'язковою (відповідальні організації — Державні підприємства Держлісагентства, державні підприємства інших центральних органів виконавчої влади, комунальні лісгоспи);

— відсутність аналізу та прогнозних оцінок потреби населення у "будівельній" деревині тощо (відповідальні організації — Державні підприємства Держлісагентства, державні підприємства інших центральних органів виконавчої влади, комунальні лісгоспи).

ВИСНОВКИ

Отже, результати дослідження дають підстави стверджувати, що партисипативне управління землями лісогосподарського призначення є одним із ефективних методів менеджменту, який передбачає децентралізацію управління, участь суб'єктів виробництва в управлінні лісовими ресурсами, ефективне використання людського потенціалу громади та зміні системи мотивації місцевих жителів. Реалізація таких рішень зумовить підвищення рівня задоволення працівників та забезпечення ефективного використання земель лісогосподарського призначення.

Література:

1. Лісовий кодекс України. Відомості Верховної Ради України. Редакція від 01.01.2019, підстава — 2498-VIII [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12>
2. Сторожук В. Ф. Загальна оцінка стану управління лісами в Україні, Київ, 2016, 78 с. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.fleg.org.ua/wp-content/uploads/2016/09/Forest_Governance_Assessment.pdf
3. Генсірук С.А. Ліс — проблема державна і світова. Наукові праці: лісівничої академії наук України. 2002. Вип. 1. С. 22—26.
4. Генсірук С.А. Ліси України. Київ. Наукова думка, 1992. 408 с.
5. Фурдичко О.І. Агроєкологія: монографія. К. Аграр. наука, 2014. 400 с.
6. Фурдичко О.І., Патики В.П., Бойко А.Л. Критерії та індикатори сталого розвитку лісової галузі України: методичні рекомендації з питань ведення та управління лісовим господарством. К. Нора-прінт, 2003. 138 с.
7. Лицур І.М. Еколого-економічні проблеми простої організації лісового комплексу України. К. РВПС України НАН України, 2010. 320 с.
8. Мішенін Є.В., Ярова І.Є. Лісогосподарювання як сучасна парадигма сталого розвитку лісового комплексу.

Наукові праці Лісівничої академії наук України. 2014. Вип. 12. С. 221 — 226. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nplanu_2014_12_34

9. Дейнека А.М. Лісове — господарство: еколого-економічні засади розвитку. К. Знання, 2009. 350 с.

10. Коваль Я.В., Бондар В.С., Голуб О.А., Лицур І.М. Проблеми збалансованого лісостористування в системі сталого розвитку: монографія. За ред. проф. Я.В. Коваль. К. Наук. світ, 2004. 211 с.

11. Дребот О.І. Інституціоналізація лісового сектора економіки в контексті сталого розвитку України. Нац. акад. аграр. наук України, Ін-т агроєкології і природокористування. Київ. ДІА, 2012. 335 с.

12. Соловій І.П. Політика сталого розвитку лісового сектора економіки: парадигма та інструменти. Нац. лісотехн. ун-т України. — Л.: РВВ НЛТУ України: Ліга-Прес, 2010. 368 с.

13. Шевченко О.В., Опенько І.А. Теоретичні передумови раціонального сільськогосподарського землекористування. Збалансоване природокористування. 2017. № 3 С. 126—130.

14. Шевченко О.В., Опенько І.А., Цвях О.М. Економічні передумови чергування культур як спосіб запобігання деградації агроландшафту. Землеустрій, кадастр і моніторинг земель. 2017. № 2. С. 58—65.

15. Tsvyakh O., Openko I. Main directions of urban land optimization in Kiev agglomeration. Baltic Surveying International Scientific Journal. 2017. Vol. 6_1. P. 60—65.

16. Цвях О.М., Опенько І.А. Промислові території, як просторовий базис оптимізації використання земель в місті Києві. Землеустрій, кадастр і моніторинг земель. 2017. № 1. С. 83—91.

17. Опенько І.А., Шевченко О.В., Цвях О.М. Аналіз наукових-методичних підходів до грошової оцінки земельних ділянок із полезахисними лісовими насадженнями. Збалансоване природокористування. 2016. No. 4. С. 137—142 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://natureus.org.ua/index.php/ua/component/phocadownload/category/5-zbalansovane-prirodokoristuvannya-2016-rik?download=17:zbalansovane-prirodokoristuvannya-4-2016>

18. Опенько І.А., Євсюков Т.О. Удосконалення обліку кількості та якості земель під полезахисними лісовими насадженнями в кадастрово-реєстраційній системі. Збалансоване природокористування. 2014. № 3. С. 106—112.

19. Опенько І.А., Євсюков Т.О. Землі під полезахисними лісовими насадженнями: сучасний стан, проблеми, шляхи вирішення. Збалансоване природокористування. 2014. № 1. С. 125—131. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.natureus.org.ua/index.php/ua/component/phocadownload/category/3-zbalansovane-prirodokoristuvannya-2014-rik?download=6:zbalansovane-prirodokoristuvannya-1-2014r>

20. Опенько І.А. Порівняльний аналіз оприлюднення земельно-кадастрових відомостей у зарубіжних країнах та Україні. Землеустрій, кадастр і моніторинг земель. 2013. № 3. С. 80—87.

21. Ievsiukov T., Openko I. An Inventory Database, Evaluation and Monitoring of Especially Valuable Lands at Regional Level in Ukraine. Elsevier, Procedia — Social and

Behavioral Sciences, "GEOMED 2013" The 3rd International Geography Symposium June 10—13. 2013 Kemer, Antalya — Turkey. Access mode: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S18770-42814016619>

22. Євсюков Т.О., Опенько І.А. Моніторинг особливо цінних земель із застосування технологій ДЗЗ та ГІС. Вісник Львівського державного аграрного університету: економіка АПК. 2013. № 20 (2). С. 231—242.

23. Опенько І.А. Еколого-економічна продуктивність використання земель лісгосподарського призначення в Україні. Агросвіт. № 13—14. 2019, С. 44—52 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.agrosvit.info/pdf/13-14_2019/8.pdf

24. Опенько І.А. Кореляційний аналіз впливу існуючої системи державного управління на використання земель лісгосподарського призначення в Україні. Економіка та держава. № 7. 2019, С. 55—62. http://www.economy.in.ua/pdf/7_2019/12.pdf

25. Global Forest Watch. "Tree Cover Loss in [selected area name]" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.globalforestwatch.org.

26. Державна служба статистики України. Поточні витрати на охорону навколишнього природного середовища за видами природоохоронних заходів [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2016/ns_rik/ns_rik_reg/onps_u/pvonps_u.htm

27. Roots for Good Forest Outcomes: An Analytical Framework for Governance Reforms. The World Bank/Agriculture and Rural Development Department/ Report No. 49572-GLB/ 2009 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://siteresources.worldbank.org/INTARD/Resources/forest_governance_combined_web_version.pdf

28. Kishor N. M., Castillo S., Nguyen N. P., Rosenbaum K. L. The political economy of decision-making in forestry: using evidence and analysis for reform (English). Program on Forests (PROFOR). Washington, D.C.: World Bank Group. 2015 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://documents.worldbank.org/curated/en/635501468180853227/The-political-economy-of-decision-making-in-forestry-using-evidence-and-analysis-for-reform>

29. Фурсенко І. "Держгеокадастр як системна помилка. Децентралізація передбачала передавання громадам аграрних земель за межами населених пунктів, але цього не відбулося. Хто винен і що робити?" Економічна правда. 2019. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/columns/2019/07/24/649930/>

30. Семяновський В.М. Партиципативне управління як модель управління територіальними громадами. Статистика України. 2018. № 1. С. 47—51 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://194.44.12.92:8080/jspui/bitstream/123456789/3424/1/47-51.pdf>

31. Якубенко В.Д. Партиципативне управління в соціалізації корпоративних відносин. Науковий вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту КНТЕУ. 2003. Вип. IV. С. 19—24.

References:

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (2019), "Forest Code of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12> (Accessed 28 October 2019).

2. Storozhuk, V. F. (2016), *Zahal'na otsinka stanu upravlinnya lisamy v Ukrayini* [Overall assessment of forest management in Ukraine], Kyiv, Ukraine. available at: http://www.fleg.org.ua/wp-content/uploads/2016/09/Forest_Governance_Assessment.pdf (Accessed 28 October 2019).

3. Gensiruk, S. A. (2002), "Forest is a state and world problem", *Naukovi pratsi: lisivnychoyi akademiyi nauk Ukrayiny*, vol. 1, pp. 22—26.

4. Gensiruk, S. A. (1992), *Lisy Ukrayiny* [Forests of Ukraine], Naukova dumka, Kyiv, Ukraine.

5. Furdychko, O. I. (2014), *Ahroekolohiya* [Agroecology], *Ahrarna nauka*, Kyiv, Ukraine.

6. Furdychko, O. I. Patyka, V. P. and Boyko, A. L. (2003), *Kryteriyi ta indykatory staloho rozvytku lisovoyi haluzi Ukrayiny: metodychni rekomendatsiyi z pytan' vedennya ta upravlinnya lisovym hospodarstvom* [Criteria and Indicators for Sustainable Development of the Forestry Industry of Ukraine: Guidelines on Forest Management and Management], *Nora-print*, Kyiv, Ukraine.

7. Lytsur, I. M. (2010), *Ekoloho-ekonomichni problemy prostorovoyi orhanizatsiyi lisovoho kompleksu Ukrayiny* [Ecological and economic problems of spatial organization of forest complex of Ukraine], *RVPS Ukrayiny NAN Ukrayiny*, Kyiv, Ukraine.

8. Mishenin, Ye. V. and Yarova, I. Ye. (2014), "Forestry as a modern paradigm for sustainable development of the forest complex", *Naukovi pratsi Lisivnychoyi akademiyi nauk Ukrayiny*, vol. 12, pp. 221—226, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nplanu_2014_12_34 (Accessed 28 October 2019).

9. Deyneka, A. M. (2009), *Lisove — hospodarstvo: ekoloho-ekonomichni zasady rozvytku* [Forestry — economy: ecological and economic principles of development], *Znannya*, Kyiv, Ukraine.

10. Koval', Ya. V. Bondar, V. S. Holub, O. A. Lytsur, I. M. (2004), *Problemy zbalansovanoho lisokorystuvannya v systemi staloho rozvytku* [Problems of balanced forest management in the sustainable development system], *Nauk. svit*, Kyiv, Ukraine.

11. Drebok, O. I. (2012), *Instytutsionalizatsiya lisovoho sektora ekonomiky v konteksti staloho rozvytku Ukrayiny* [Institutionalization of the forestry sector in the context of sustainable development of Ukraine], *DIA*, Kyiv, Ukraine.

12. Soloviy, I. P. (2010), *Polityka staloho rozvytku lisovoho sektora ekonomiky: paradyhma ta instrumenty* [Sustainable forestry policy: paradigm and tools], *Liha-Pres*, Lviv, Ukraine.

13. Shevchenko, O. V. and Openko, I. A. (2017), "Theoretical prerequisites for rational agricultural land use", *Zbalansovane pryrodokorystuvannya*, vol. 3, pp. 126—130.

14. Shevchenko, O. V. Openko, I. A. and Tsvyakh O. M. (2017), "Economic preconditions for alternating crops as a way to prevent degradation of the agro-landscape", *Zemleustrij, kadastr i monitorynh zemel'*, vol. 2, pp. 58—65.

15. Tsvyakh, O. and Openko, I. (2017), "Main directions of urban land optimization in Kiev agglomeration", *Baltic Surveying International Scientific Journal*, vol. 6 (1), pp. 60—65.
16. Tsvyakh, O. M. and Openko, I. A. (2017), "Industrial territories as a spatial basis for optimizing the use of land in the city of Kiev", *Zemleustrij, kadastr i monitorynh zemel'*, vol. 1, pp. 83—91.
17. Openko, I. A., Shevchenko, O. V. and Tsvyakh, O. M. (2016), "Analysis of scientific and methodical approaches to the monetary valuation of land with field-protective forest plantations", *Zbalansovane pryrodokorystuvannia*, vol. 4, pp. 137—142, available at: <http://natureus.org.ua/index.php/ua/component/phocadownload/category/5-zbalansovane-prirodokorystuvannya-2016-rik?download=17:zbalansovane-prirodokorystuvannya-4-2016> (Accessed 11 Jul 2019).
18. Openko, I. A. and Ievsiukov, T. O. (2014), "Improving accounting quantity and quality of land for shelter forest plantations in the cadastral registration system", *Zbalansovane pryrodokorystuvannia*, vol. 3, pp. 106—112.
19. Openko, I. A. and Ievsiukov, T. O. (2014), "Lands under field-protective forest plantations: current state, problems, solutions", *Zbalansovane pryrodokorystuvannia*, vol. 1, pp. 125—131, available at: <http://www.natureus.org.ua/index.php/ua/component/phocadownload/category/3-zbalansovane-prirodokorystuvannya-2014-rik?download=6:zbalansovane-prirodokorystuvannya-1-2014r> (Accessed 11 Jul 2019).
20. Openko, I. A. (2013), "A comparative analysis of the publication of land cadastral data in foreign countries and Ukraine", *Zemleustrij, kadastr i monitorynh zemel'*, vol. 3, pp. 80—87.
21. Ievsiukov, T. and Openko, I. (2013), "An Inventory Database, Evaluation and Monitoring of Especially Valuable Lands at Regional Level in Ukraine", *Elsivier, Procedia — Social and Behavioral Sciences*, "GEOMED 2013" The 3rd International Geography Symposium June 10—13, Kemer, Antalya, Turkey, available at: <http://www.science-direct.com/science/article/pii/S1877042814016619> (Accessed 11 Jul 2019).
22. Ievsiukov, T. O. and Openko, I. A. (2013), "Monitoring is especially valuable land from the application of remote sensing and GIS technologies", *Visnyk L'vivs'koho derzhavnoho ahrarynoho universytetu: ekonomika APK*, vol. 20 (2), pp. 231—242.
23. Openko, I. A. (2019), "Ecological and economic productivity of land use in Ukraine", *Ahrosvit*, vol. 13 — 14, pp. 44—52, available at: http://www.agrosvit.info/pdf/13-14_2019/8.pdf (Accessed 28 October 2019).
24. Openko, I. A. (2019), "Correlation analysis of the impact of the existing public administration system on forest land use in Ukraine", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 7, pp. 55—62, available at: http://www.economy.in.ua/pdf/7_2019/12.pdf (Accessed 28 October 2019).
25. Global Forest Watch (2019), "Tree Cover Loss in [selected area name]", available at: www.global-forestwatch.org (Accessed 28 October 2019).
26. The official site of State Statistics Service of Ukraine (2019), "Current costs of environmental protection by nature conservation measures", available at: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2016/ns_rik/ns_rik_reg/onps_u/pvonps_u.htm (Accessed 28 October 2019).
27. The World Bank (2009), "Roots for Good Forest Outcomes: An Analytical Framework for Governance Reforms" available at: http://siteresources.worldbank.org/INTARD/Resources/forest_governance_combined_web_version.pdf (Accessed 28 October 2019).
28. Kishor, N. M. Castillo, S. Nguyen, N. P. and Rosenbaum, K. L. (2015) *The political economy of decision-making in forestry: using evidence and analysis for reform* (English). Program on Forests (PROFOR). Washington, D.C.: World Bank Group, available at: <http://documents.worldbank.org/curated/en/635501468180853227/The-political-economy-of-decision-making-in-forestry-using-evidence-and-analysis-for-reform> (Accessed 28 October 2019).
29. Fursenko, I. (2019), "State Geocadastre as a system error decentralization envisaged the transfer of agricultural land to communities outside settlements, but this did not happen. Who is to blame and what to do?", available at: <https://www.epravda.com.ua/columns/2019/07/24/649930/> (Accessed 28 October 2019).
30. Semyanovs'kyi, V. M. (2018), "Participative governance as a model of territorial community management", *Statystyka Ukrayiny*, vol. 1, pp. 47—51, available at: <http://194.44.12.92:8080/jspui/bitstream/123456789/3424/1/47-51.pdf> (Accessed 28 October 2019).
31. Yakubenko, V. D. (2003), "Participative management in the socialization of corporate relations", *Naukovyy visnyk Chernivets'koho torhovel'no-ekonomichnoho instytutu KNTEU*, vol. 4, pp. 19—24.

Стаття надійшла до редакції 31.10.2019 р.

www.dy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвитку

Виходить 12 разів на рік

Видання включено до переліку
наукових фахових видань України
з ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

УДК 336

Я. В. Колеснік,
к. е. н., доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Дніпровський державний аграрно-економічний університет
ORCID ID: 0000-0001-8364-1396
А. В. Мажара,
магістр, Дніпровський державний аграрно-економічний університет
ORCID ID: 0000-0002-0429-3045

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.21.49

РОЛЬ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РЕСУРСАМИ В ПРОЦЕСІ ПІДВИЩЕННЯ ПРИБУТКОВОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПІДПРИЄМСТВА

Ya. Kolesnik,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Finance,
Banking and Insurance, Dnipro State Agrarian and Economic University
A. Mazhara,
master's degree, Dnipro State Agrarian and Economic University

THE ROLE OF FINANCIAL RESOURCES MANAGEMENT IN THE PROCESS OF INCREASING THE PROFITABILITY OF THE AGRICULTURAL ENTERPRISE

Статтю присвячено теоретичним аспектам ролі управління фінансовими ресурсами сільськогосподарського підприємства з метою підвищення його прибутковості, а також розробці на цій основі пропозицій щодо якісного поліпшення наявних фінансових ресурсів підприємств. Стабільне фінансове функціонування підприємства, що базується на досягнутих економічних показниках, знаходиться не тільки у взаємозв'язку з одержуваними фінансовими результатами, але і з ефективною побудовою управлінського механізму використання фінансових ресурсів.

Можливість узгодження цілей управління фінансовими ресурсами з поточною і стратегічною їх достатністю має теоретико-методологічну основу, яка відрізняє виявленням факторів і умов прийняття ефективних управлінських рішень на інноваційній основі. Теоретичне осмислення сутнісної природи фінансової діяльності підприємства не може бути в повній мірі з'ясовано без оцінки її результатів як з позицій наявного економічного, так і фінансового потенціалів.

У цьому контексті авторами у даному дослідженні було уточнено дефініцію управління фінансовими ресурсами, розглянуто фактори впливу та розкрито особливості та механізми реалізації процесу підвищення прибутковості сільськогосподарського підприємства в ринкових умовах. У статті розглянуто питання, що стосуються безпосередньо теоретико-методичної основи концепції виявлення і управління додатковими резервами підвищення прибутковості і рентабельності підприємства, зокрема галузі агропромислового комплексу, в умовах поточної і стратегічної достатності (недостатності) фінансових ресурсів, поліпшення використання фінансових ресурсів підприємством.

Якість управління результатами фінансової діяльності підприємства залежить від досягнутого рівня його фінансово-господарської діяльності. Низька фінансова результативність має зворотний негативний вплив на формування механізму управління результатами фінансової діяльності підприємства. Наслідком достатності фінансових результатів має бути вдосконалення процесу управління фінансовими ресурсами сільськогосподарського підприємства.

This article is devoted to the theoretical aspects of the role of financial resources management of an agricultural enterprise in order to increase its profitability, as well as to develop on this basis proposals for qualitative improvement of the available financial resources of enterprises. Stable financial functioning of the enterprise, based on the achieved economic indicators, is not only correlated with the obtained financial results, but also with the effective construction of a management mechanism for the use of financial resources.

The possibility of reconciling the goals of financial resources management with their current and strategic sufficiency has a theoretical and methodological basis, which distinguishes the identification of factors and conditions for making effective management decisions on an innovative basis. The theoretical understanding of the essential nature of the financial activity of an enterprise cannot be fully understood without evaluating its results both from the standpoint of available economic and financial potentials.

In this context, the authors of this study have clarified the definition of financial resources management, considered the factors of influence and revealed the features and mechanisms of implementation of the process of increasing the profitability of agricultural enterprises in market conditions. The article deals with issues related directly to the theoretical and methodological basis of the concept of identifying and managing additional reserves for increasing the profitability and profitability of the enterprise, in particular the agroindustrial complex, in terms of current and strategic sufficiency (insufficiency) of financial resources, improving the use of financial resources by the enterprise.

The quality of management of results of financial activity of the enterprise depends on the achieved level of its financial and economic activity. Low financial performance has the opposite negative impact on the formation of a mechanism for managing the results of financial activities of the enterprise. The consequence of the sufficiency of the financial results should be to improve the process of managing the financial resources of the agricultural enterprise.

Ключові слова: прибуток, сільськогосподарське підприємство, фінансові ресурси, фінансовий менеджмент, фактори впливу.

Key words: profit, agricultural enterprise, financial resources, financial management, factors of influence.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Ринкова трансформація аграрного сектора країни передбачає не тільки формування ефективних власників засобів виробництва (особливо земельних), формування багатоструктурної економіки, але і фінансове оздоровлення сільськогосподарських підприємств. Однак за десятирічний період аграрних перетворень економічна ситуація в сільській місцевості навіть погіршилася в порівнянні з періодом до реформування. Сільські виробники відчувають гостру нестачу у оборотних коштах, мають застарілу і зношену матеріальну базу, збільшують фінансову заборгованість за зобов'язаннями і часто не мають коштів навіть на здійснення простого відтворення. Для підтримки сільськогосподарських товаровиробників необхідні значні фінансові ресурси, які держава нині не в змозі реально виділити в повному обсязі. Але навіть якщо обсяг фінансової допомоги збільшиться, вона автоматично не введе господарства на рівень рентабельного виробництва, оскільки ресурси можуть бути використані нерационально. Тому поряд з державною підтримкою аграрного сектора необхідна активна участь у здійсненні господарської діяльності самих підприємств. Поліпшення ситуації в сільськогосподарському секторі економіки можуть бути досягнуті за умови забезпечення функціонування внутрішніх механізмів отримання прибутку на основі виробництва конкурентоспроможної продукції, необхідного обсягу і рівня рентабельності на кожному окремому підприємстві і в галузі в цілому, а також збалансованості у наявних фінансових ресурсах та інноваційних підходів до процесу управління ними. Це і обумовило актуальність обраної теми дослідження.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблема шляхів підвищення прибутку з урахуванням процесу управління фінансовими ресурсами привертала увагу багатьох економістів, вчених і практиків, та породила різноманітні наукових поглядів на її природу, зміст і процес формування. Представники сучасної економічної думки розглядають прибуток як дохід від

використання всіх чинників виробництва і як найважливіший показник його ефективності. Великий внесок у розробку методологічних і практичних засад формування прибутку внесли роботи вітчизняних і зарубіжних авторів: І.Т. Балабанової, В.С. Белова, І.А. Бланка, Н.В. Богачева, М.Л. Лішанського, П.В. Смекалова, Е.С. Стоянової, А.Д. Шеремета, К. Бабо, К. Друрі, Б. Коласса, М. Трейсі та інших. Але проведені дослідження виявили, що в науковій літературі розкриваються тільки окремі аспекти щодо шляхів підвищення прибутковості підприємства без визначення конкретного впливу процесу управління фінансовими ресурсами.

ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

В умовах сьогодення деякі аспекти зазначеної проблеми, з урахуванням умов нестабільності цін на ресурси і економічного середовища загалом, досліджені недостатньо і вимагають уточнення: визначення залежності величини прибутку і рентабельності виробництва від зміни його обсягів і структури витрат; розподіл витрат підприємства між окремими видами продукції; вибір і реалізація управлінських рішень щодо підвищення прибутковості виробництва, наявність достатньої кількості фінансових ресурсів — як власних, так і залучених, та інше. Недостатньо висвітлюються питання забезпечення фінансової самостійності підприємств аграрного сектора, що стримує їх ефективний розвиток і адаптацію до ринкових відносин. Це, в свою чергу, вимагає нових підходів до обґрунтування механізму формування доходів і прибутку господарств, що і зумовило вибір теми дослідження.

МЕТА СТАТТІ

Головною метою цієї роботи є вивчення питання впливу процесу управління фінансовими ресурсами на підвищення прибутковості сільськогосподарського підприємства.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Діяльність будь-якого підприємства спрямована на результат, тобто на отримання прибутку. Створення

ефективного бізнес-рішення для сільськогосподарського виробництва безпосередньо впливає на його діяльність. Швидке реагування на мінливий стан зовнішнього середовища у сучасному розумінні призводить до швидкої реакції на ці зміни і до швидкого впровадження адекватних дій. Оптимізація виробничого процесу — одна з найважливіших, стратегічно важливих цілей підприємства, яка визначає всю його подальшу діяльність, ефективно управління фінансами.

Очевидно, що на управління фінансовими ресурсами підприємства впливають різні фактори. Їх можна розділити на зовнішні і внутрішні. До зовнішніх факторів впливу ми можемо віднести можливі зміни в законодавстві, нормативних актах, Податковому кодексі України; конкуренцію, рівень попиту на ту чи іншу сільськогосподарську культуру.

До внутрішніх чинників відносять кваліфікацію персоналу, що дозволить виконувати роботу швидко і на високому рівні; якість продуктів, що виробляються; застосування новітніх технологій та інноваційних підходів до ведення бізнесу. На ринку свідомої чесної конкуренції перед топ-менеджером постійно постає питання оптимізації роботи підприємства, тобто скорочення його співфінансування.

У сучасних умовах існує значна кількість внутрішніх чинників, які погіршують фінансове становище сільськогосподарських підприємств, а саме: нераціональна структура активів, неефективна організація виробництва, затрати ресурсів, а також низький рівень фінансової роботи загалом. Найчастіше обмеження ресурсної бази фермерських господарств спонукає їх до виробництва низькодохідної або навіть збитковою продукції, а рентабельна продукція виробляється в обмежених кількостях, що визначає загальний фінансовий результат діяльності.

На думку авторів, управління фінансовими ресурсами підприємства — це один з найважливіших факторів забезпечення ефективної фінансово-господарської діяльності підприємства в сучасних умовах, спрямованих на оптимізацію фінансової діяльності, механізми роботи підприємства, координацію фінансових операцій, забезпечення їх впорядкованості та чіткої системи "балансування".

Найважливішим завданням управління фінансовими ресурсами є визначення обсягів, джерел та форм залучення фінансових ресурсів для господарської діяльності підприємства. Формування фінансових ресурсів здійснюється за рахунок ряду джерел. Відповідно до джерела створення існують дві великі групи джерел: власні (ресурси, які належать підприємству і сформовані в результаті його фінансово-господарської діяльності: статутний капітал, резервний капітал, додатковий капітал, нерозподілений прибуток) і залучені (ресурси, що тимчасово перебувають у розпорядженні підприємства і можуть бути використані для досягнення статутних цілей: довгострокові та поточні зобов'язання).

Вибір і реалізація оптимальних рішень під час управління фінансовими ресурсами залежать від їх економічної ефективності, тобто результат повинен відповідати понесеним витратам з урахуванням мінімального ризику.

Нині головним завданням сільськогосподарського виробництва є отримання високих врожаїв зернових

культур з мінімальними економічними витратами. Статистично високий прибуток результат грамотного управління і злагодженої діяльності всіх підрозділів підприємства. Процес константного отримання прибутку неможливе без детального аналізу складових виробничого потенціалу підприємства, виявлення результатів зростання виробництва і реалізації продукції, зниження її собівартості та оптимізації структури витрат.

Збільшення розриву між ціною і собівартістю реалізованої продукції сприяє зростанню прибутку і підвищенню рівня рентабельності. В сучасних кризових умовах важливо оперативне управляти прибутком підприємства, намагаючись як мінімум отримувати запланований прибуток [1, с. 48].

Сільське господарство — один з найважливіших секторів української економіки, що забезпечує потреби в продуктах харчування і сировину для взуттєвої, текстильної, парфумерної та інших галузей промисловості.

Забезпечення ефективного функціонування організації вимагає економічно грамотного управління їх діяльністю, яке багато в чому визначається вмінням її аналізувати. Аналіз являє собою розчленовування явища або предмета на його складові частини (елементи) з метою вивчення їх внутрішньої сутності.

Так, для розуміння сутності прибутку потрібно знати основні джерела його отримання, а також фактори, що визначають його величину. Чим детальніше вони досліджені, тим ефективніше можна керувати процесом формування фінансових результатів.

Таким чином, економічний аналіз діяльності є важливим елементом у системі управління виробництвом, дієвим засобом виявлення внутрішньогосподарських резервів, основою розробки науково обґрунтованих планів-прогнозів і управлінських рішень і контролю за їх виконанням з метою підвищення ефективності функціонування підприємства [2, с. 96—99].

Основна мета діяльності підприємства полягає в отриманні прибутку як найбільш надійного фінансового джерела добробуту і самої організації, і її власників. Прибуток є одним з найважливіших показників господарської роботи організації. З його допомогою визначається рівень рентабельності, тобто прибутковість, а також ефективність функціонування компанії.

Прибуток визначається як різниця між виручкою від реалізації і витратами на виробництво і продаж. Якщо встановлюється, що власні витрати вище грошових надходжень від продажу, тоді у організації формуються збитки від реалізації. Саме прибуток є кінцевим фінансовим результатом підприємства, однак в процесі роботи за деякими господарськими операціями у підприємства можуть виникати і збитки, які зменшують отриманий прибуток і знижують рентабельність.

Кожне підприємство для визнання корисності його діяльності прагне до отримання позитивного фінансового результату. Серед сучасних економістів і аналітиків, які приділяють значну увагу вивченню фінансових результатів господарської діяльності існують різні підходи до визначення економічного змісту цього поняття.

У контексті вищевикладеного розглянемо думку науковця І.М. Суркова, який говорить, що фінансові результати підприємства характеризуються сумою отри-

маного прибутку або чистого доходу, а також рентабельністю. Ці показники визначають економічну ефективність роботи підприємства [2, с. 96—99].

Зробити висновок про те, який кінцевий фінансовий результат отриманий за підсумками реалізації, можна тільки очистивши його від непрямих податків і собівартості. Якщо виручка перевищує податкові витрати, то виходить позитивний фінансовий результат, тобто прибуток від продажів. Зворотна ситуація покаже збиток від продажів.

Таким чином, кінцевим фінансовим результатом від продажів виступає саме прибуток або збиток, отримані за підсумками доходів від продажів, зменшені на величину податкових витрат і витрат по випуску продукції, виконання робіт і надання послуг.

Ефективність підприємства в цілому, а також прибутковість окремих напрямків, характеризується показниками рентабельності. Ці показники найбільш повно відображають остаточний фінансовий результат господарювання, бо їх величина показує співвідношення ефекту з наявними або спожитими ресурсами.

Аналіз фінансово-господарської діяльності та фінансових результатів підприємства передбачає всебічне вивчення технічного рівня виробництва, якості, і конкурентоспроможності продукції, що випускається, забезпеченості виробництва матеріальними, трудовими і фінансовими ресурсами та ефективності їх використання. Вони засновані на системному підході, всебічному обліку різноманітних факторів, якісному підборі достовірної інформації і є важливою функцією управління [3, с. 668—669].

Пошук резервів підвищення ефективності використання всіх видів наявних ресурсів — одне з найважливіших завдань будь-якого виробництва. Оцінка резервів збільшення прибутку дуже важлива складова фінансового планування на будь-якому підприємстві. Господарські резерви — це можливість поліпшення до продуктивної фінансової діяльності підприємства за допомогою максимального використання наявного виробничого потенціалу, фінансових ресурсів, досягнень науково-технічного прогресу і передового досвіду.

Резерви зростання прибутку — це кількісно вимірні можливості щодо його збільшення. Вони визначаються по кожному виду товарної продукції окремо. Виявлення резервів збільшення виробництва продукції рослинництва може здійснюватися за такими напрямками:

- розширення посівних площ;
- поліпшення структури посівних площ;
- запобігання загибелі посівів;
- підвищення врожайності культур.

Важливим резервом щодо збільшення виробництва і відповідно зростання суми прибутку є недопущення втрат під час збирання та зберігання врожаю. Одним з факторів, що впливають на підвищення ціни реалізації є пошук більш вигідних ринків збуту.

Це пошук нових споживачів на вироблену продукцію шляхом використання маркетингових заходів, а саме: реклами та пошуку нових покупців, які готові придбати продукцію на більш вигідних умовах.

Якість продукції — один з основних факторів, від яких залежить рівень середньої ціни реалізації. За вищою якістю продукції встановлюють більш високі ціни, і на-

впаки. Для зниження витрат необхідно раціонально використовувати трудові та фінансові ресурси, удосконалити організацію виробництва, нормування праці, скорочувати чисельність обслуговуючого персоналу, поліпшувати умови праці.

Важливим фактором скорочення повної собівартості є зниження матеріальних затрат на виробництво одиниці продукції і вдосконалення технології виробництва, використання прогресивних і ресурсозберігаючих видів матеріальних ресурсів, впровадження оптимальних норм витрат матеріальних цінностей.

Навіть незначне заощадження сировини, матеріалів, палива і енергії при виробництві кожної одиниці продукції загалом по підприємству дає великий фінансовий та економічний ефект. Спрощення та здешевлення апарату управління, економія на управлінських витратах, скорочення питомої ваги витрат ручної праці у виробництві, економічне витрачання допоміжних матеріалів, що використовуються при експлуатації техніки і обладнання, на інші господарські потреби також вплине на зниження собівартості, а отже, підвищення прибутку.

Сталий розвиток сільських територій є запорукою не тільки продовольчої безпеки, а й територіальної цілісності країни. Водночас сучасний рівень вітчизняного сільського господарства підвищує значущість проблеми стабільного функціонування цього сектора економіки до надзвичайності [6, с. 114—116].

Державна допомога для сільського господарства повинна бути конкретною, адресною. Так, пільгове кредитування повинно бути доступним для більшості сільськогосподарських товаровиробників. Крім державної допомоги сільськогосподарські підприємства повинні застосовувати фінансові важелі в процесі управління своїми фінансовими ресурсами [4].

В умовах ринкової економіки критерієм конкурентоспроможності того чи іншого господарюючого суб'єкта виступає раціональне управління і ефективне функціонування його фінансових ресурсів. Управління фінансами організацій можна трактувати як комплекс дій та рішень, який сприяє регулюванню фінансових потоків. Фінансовий менеджмент спрямований на нарощування фінансових ресурсів, інвестицій і збільшення обсягу капіталу з урахування податкового менеджменту. У фінансовому менеджменті, як механізмі керування рухом фінансових ресурсів, де кінцева мета управління — підвищення конкурентоспроможності підприємства, максимізація прибутку і оптимізація витрат, здійснюється через механізм формування та ефективного використання прибутку [5, с. 55—59].

Сьогодні відзначається переважно невисока ефективність систем управління фінансовими ресурсами аграрних підприємств. На цьому етапі економічного розвитку, що характеризується високою інтеграцією у світовий соціально-економічний простір, важливе значення має розробка новітніх форм і можливих методів управління фінансами, які не тільки враховують поточні характеристики та особливості функціонування АПК, але і служать основою для розвитку та підвищення ефективності аграрного виробництва [4].

Для вирішення завдань стабільного розвитку агропромислового комплексу головною проблемою стає підвищення ефективності виробництва за рахунок

внутрішніх факторів. Можливим і одним із суттєвих інструментів його вирішення є створення ефективного економічного механізму управління фінансами [7, с. 19—26]. Однак управління фінансовими ресурсами сільськогосподарських підприємств, у порівнянні з організаціями інших галузей, не таке ефективне і характеризується такими особливостями та напрямками сучасного часу:

— трансформація системи управління на підприємствах і низька ступінь обізнаності власників у питаннях управління фінансами сільськогосподарських підприємств;

— невелике застосування запитів раціональної організації виробництва в питаннях стимулювання, планування і контролю;

— зниження регулюючого впливу держави на господарюючі суб'єкти і процес аграрного виробництва;

— підвищення потреби у відновленні керованості агропромисловим комплексом з боку органів влади у створенні прогресивних структур фінансового менеджменту;

— поліпшення механізмів державного втручання в розвиток сільського господарства;

— організація ефективної системи контролю відносин серед суб'єктів власності та господарювання.

Перераховані вище особливості істотно впливають на формування і функціонування фінансового менеджменту в сільськогосподарських підприємствах та прямо відображаються на фінансових результатах.

ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ

На думку авторів, для підвищення ефективності системи управління фінансами сільськогосподарських підприємств з метою максимізації прибутку загалом, а також в інвестиційній сфері їх діяльності необхідно провести ряд заходів, що знайде своє позитивне відображення на фінансовому результаті:

— використовувати специфічні методи фінансового менеджменту при визначенні результатів фінансової та господарської діяльності підприємств галузі АПК;

— розраховувати можливі варіанти результату при виборі об'єкта інвестування;

— складати капітальний бюджет по всім можливим варіантам управління фінансами;

— проводити постійну економічну оцінку та ранжування варіантів управління грошовими потоками підприємств, з метою вибору найбільш оптимального, вигідного й економічно ефективного виду фінансового управління як для власників, так і інших інвесторів;

— враховувати ефект фінансового важеля під час розгляду системи управління фінансами та інвестиційної діяльності.

Отже, основа системи ефективного фінансового менеджменту є не самоціллю, а лише одним з етапів, незамінним інструментом для загального підвищення ефективності і стійкості сільськогосподарського виробництва країни з метою максимізації прибутку.

Література:

1. Белов Е.Н. Сокращение потерь и повышение качества продукции агропромышленного комплекса: / Е.Н. Белов, С.М. Белова. — М.: Знание, 2015. — 48 с.
2. Богославский Д.И., Герасименко О.А. Финансовые аспекты повышения эффективности деятельности

сельскохозяйственной организации / Д.И. Богославский, О.А. Герасименко О.А. // Инновационная наука. 2016. — № 4-1. — С. 96—99.

3. Герасименко О.В. Устойчивое финансовое состояние сельскохозяйственного предприятия — условие его непрерывного и эффективного функционирования // В сборнике: Научное обеспечение агропромышленного комплекса / Отв. за вып. А.Г. Коцаев. 2016. — С. 668—669.

4. Колесник Я.В., Харіна А.В. Шляхи вдосконалення фінансового стану сільськогосподарського підприємства / Я.В. Колесник, А.В. Харіна // Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка". 2018. №12. — Режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/12_2018/101.pdf

5. Колесник Я.В., Чорний В.О. Стратегія розвитку податкового менеджменту сільськогосподарських підприємств / Я.В. Колесник, В.О. Чорний // Науково-практичний журнал "Інвестиції: практика та досвід". — м. Київ, 2018. — № 21 (листопад). — С. 55—59.

6. Халатур С.М. Механізм адаптації агропромислового комплексу України в умовах глобальної продовольчої проблеми / С.М. Халатур // Вісник Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету. — Дніпро, 2015. — № 1. — С. 114—116.

7. Khalatur S.M. Innovative doctrine development of agriculture growth of Ukraine / S. Khalatur // Technology audit and production reserves. — 2017. — № 4 (5). — С. 19—26.

References:

1. Belov, E. (2015), Sokrashhenie poter' i povyshenie kachestva produkcii agropromyshlennogo kompleksa [Reducing losses and improving the quality of agricultural products], Znanie, Moscow, Russia.

2. Bogoslavskij, D. and Gerasimenko, O. (2016), "Financial aspects of increasing the efficiency of the agricultural organization", Innovacionnaja nauka, vol. 4-1, pp. 96—99.

3. Gerasimenko O. (2016), Ustojchivoe finansovoe sostojanie sel'skhozjajstvennogo predprijatija — uslovie ego nepreryvnogo i jeffektivnogo funkcionirovanija [The stable financial condition of the agricultural enterprise is a condition for its continuous and effective functioning], Nauchnoe obespechenie agropromyshlennogo kompleksa, Moscow, Russia.

4. Kolesnik, Ya. and Harina, A. (2018), "Ways to improve the financial condition of an agricultural enterprise", Efektyvna ekonomika, [Online], vol. 12, available at: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/12_2018/101.pdf (Accessed 15 Dec 2018).

5. Kolesnik Ya. and Chornyj V. (2018), "Strategy of development of tax management of agricultural enterprises", Investytsii: praktyka ta dosvid, vol. 21, pp. 55—59.

6. Khalatur, S. (2015), "Mechanism of adaptation of agroindustrial complex of Ukraine in the conditions of global food problem", Visnyk Dnipropetrovs' koho derzhavnogo ahrarno-ekonomichnogo universytetu, vol. 1, pp. 114—116.

7. Khalatur, S.M. (2017), "Innovative doctrine development of agriculture growth of Ukraine", Tehnologicheskij audit i rezervy proizvodstva, vol. 4 (5), pp. 19—26.

Стаття надійшла до редакції 31.10.2019 р.

Я. В. Паламаренко,
к. е. н., ст. викладач, Вінницький національний аграрний університет, м. Вінниця
ORCID ID: 0000-0001-9972-4313

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.21.54

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ БІОГАЗОВОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ*

Y. Palamarenko,
PhD in Economics, Vinnytsia National Agrarian University (Vinnytsya)

THE CURRENT SITUATION AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF THE BIOGASE INDUSTRY
OF UKRAINE

В умовах сьогодення виникає потреба постійного підвищення енергетичної автономії аграрних підприємств та поліпшення балансу гумусу за рахунок конверсії побічної продукції виробництва біогазової галузі. Саме ця необхідність зумовлює реальну потребу у впровадженні інноваційних енергозберігаючих технологій, орієнтованих на виробництво саме біогазу та органічних добрив, які можна отримати шляхом переробки органічних відходів. У статті досліджено економічний потенціал біогазу в агропромисловому комплексі України та основні аспекти виробництва біогазу. Проаналізовано динаміку зростання біогазових установок та їх потужностей у нашій країні, що працюють за "зеленим" тарифом. Виокремлено переваги необхідності виробництва та використання біогазу. Наведено концепцію застосування біогазових установок в агропромисловому виробництві України до 2030 року. Автором запропоновано схему напрямів підвищення ефективності функціонування біогазової галузі України на рівні держави, підприємства та регіональному рівнях із врахуванням екологічних, організаційних, соціально-економічних й технологічних чинників впливу. Проведене дослідження дало змогу сформулювати висновки та пропозиції щодо екологічної, економічної і соціальної ефективності для населення країни від виробництва та споживання біогазу.

Our country has great agricultural potential for the production of alternative energy sources. One of the promising directions for achieving the autonomy of agricultural enterprises is the production of biogas, the raw materials for which are supplied by agriculture. Nowadays, there is a need to constantly increase the energy autonomy of agricultural enterprises and to improve the humus balance through the conversion of by-products of the biogas industry. It is this need that determines the real need for the introduction of innovative energy-saving technologies focused on the production of biogas and organic fertilizers, which can be obtained through the processing of biological raw materials and organic waste.

The article explores the economic potential of biogas in agricultural production in Ukraine and the main aspects of biogas production. The dynamics of growth of biogas plants and capacities in our country operating under the "green" tariff is analyzed. The advantages of the necessity of production and use of biogas are highlighted. The concept of application of biogas plants in agricultural

* Стаття включає результати досліджень відповідно до НДДКР "Розробка новітньої концепції використання відходів сільського господарства для забезпечення енергетичної автономії аграрних підприємств" Вінницького національного аграрного університету (номер державної реєстрації 0119U100786 від 19.02.2019 р.).

production of Ukraine till 2030 is presented. The author proposes a scheme of directions of increasing the efficiency of functioning of the biogas industry of Ukraine at the state, enterprise and regional levels with consideration of environmental, organizational, socio-economic and technological factors of influence. The conducted research made it possible to formulate conclusions and suggestions on environmental, economic and social efficiency for the population of the country from the production and consumption of biogas.

The peculiarity of biogas production and consumption for Ukraine is to reduce energy dependence on the European gas markets, low cost of raw materials for biogas production, wide range of applications, create new jobs, develop the local economy, improve the environment and increase soil fertility, address the problems of utilization and utilization the environment in general. Reducing hazardous waste through primary waste processing is the only alternative to ensuring high growth rates, while limiting the use of natural resources.

Ключові слова: альтернативна енергія, біогаз, переробка відходів, дегістат, біогазові потужності, сільське господарство, ефективність.

Key words: alternative energy, biogas, waste processing, digestat, biogas capacities, agriculture, efficiency.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В альтернативній енергетиці особливе місце займає переробка біомаси метановим бродінням з отриманням біогазу, який містить близько 70% метану. Надзвичайно важливою є утилізація біомаси в сільському господарстві, де на різні технологічні потреби витрачається велика кількість палива та безперервно зростає потреба у високоякісних органічних добривах. У свою чергу біомаса дозволяє отримати сьому частину світового об'єму палива, а по кількості отриманої енергії займає поряд із природним газом третє місце. У свою чергу цей газ з органічної біомаси, не залежно від походження, становить істотну конкуренцію традиційному паливу за рахунок низької вартості біомаси.

Наша країна має великий сільськогосподарський потенціал для виробництва альтернативних джерел енергії. З огляду на це, в наш час питання виробництва й споживання біогазу є надзвичайно актуальним, адже енергетична безпека нашої держави практично повністю залежить від імпорту традиційних джерел енергії.

Тому в умовах сьогодення запобігання наступним екологічним кризам є не можливим без використання нових екобіотехнологій з метою очищення стокових вод, використання перспективних методів переробки як твердих, так і рідких відходів промислового виробництва, підвищення ефективних способів біологічного відновлення забрудненості ґрунтів, заміни агрохімікатів на нові органічні добрива.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

На думку багатьох вчених-економістів, українська біогазова галузь має великий потенціал для ефективного розвитку. Але на сьогоднішній день, попит на біогазові установки відсутній, що потребує визначення причин та методів їх подолання. Виробництво й споживан-

ня біогазу є актуальною проблемою в Україні, що активно досліджується. Цей напрям широко розглядали такі науковці: Гелетуха Г.Г. [1], Градовий В.В. [2], Калетник Г.М. [3], Охота Ю.В. [4], Пришляк Н.В. [5], Романчук С.В. [6], Скорук О.П. [3], Токарчук Д.М. [8], Трипольська Г.С. [9] та ін. Україна характеризується високим ресурсним, інтелектуальним та інноваційним потенціалом. Однак, на заваді реалізації цього потенціалу стає брак фінансових ресурсів та недосконалість нормативно-правової бази. Тому більш глибокого аналізу потребує дослідження питання перспектив розвитку біогазової галузі з врахуванням економічної, екологічної та соціальної оцінки ефективності.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою є дослідження результатів від виробництва біогазу, його необхідність та ефективність використання в країні. У свою чергу це передбачає аналіз потенціалу біогазу в Україні та дослідження тенденцій та перспектив розвитку біогазової галузі.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Виробництво енергії з відновлюваних ресурсів на даний час є однією з головних тем, котрі актуальні як у Європі, так і у всьому світі. Дорожня карта з виробництва біогазу в країнах ЄС показує можливість виробництва біогазу в 27 країнах ЄС у 2020 р. в обсязі, еквівалентному 29,43 млн т н.е. (еквівалент 36,29 млрд м³ природного газу). Для цього достатньо буде використовувати 35% усіх гнойових відходів тваринницьких ферм і вирощувати енергетичні культури під біогаз на 5% сільськогосподарських земель. За оцінками аналітиків, ринок біогазу продовжить стрімко розвиватися, заміщуючи інші енергоносії в загальній структурі енергетичного балансу країн.

Рис. 1. Узагальнюючий комплекс досягнення еколого-економічної та соціальної ефективності при виробництві біогазу

Джерело: систематизовано автором.

Біогаз являє собою узагальнену назву горючої газової суміші, яка отримується шляхом природного розкладання речовин органічного походження у результаті анаеробного мікробіологічного процесу тобто метанового бродиння. Технологія виробництва цього газу є біологічним процесом, за якого анаеробно здійснюється розщеплення органічної субстанції, а це значить, що субстрат буде розкладається без кисню. Біогаз, в основному, складається з метану, який багатий на енергію, а також з вуглекислого газу з залишкових газів, до яких відноситься аміак, сірководень та водяна пара. Залишки бродиння можна використовувати як органічні добрива в природному кругообігу речовин. Процес виробництва цього газу дає змогу запобігти викиданню метану в атмосферу, а також знизити об'єми використання хімічних добрив, зменшує небезпеку для забруднення ґрунтових вод. Найбільш важливим для економіки України є те, що вироблений біогаз є побічним продуктом у переробці органічних відходів [4].

Національна економіка є цілісною системою, де розуміння та бажання досягти максимальної еколого-економічної ефективності є першочерговою ціллю господарюючих суб'єктів. Визначення реальної еколого-

економічної ефективності — надзвичайно складна проблема. Соціальні, моральні, екологічні наслідки шкоди, заподіяної господарською діяльністю навколишньому середовищу, не піддаються кількісному вираженню і не можуть бути відображені в економічній оцінці [6, с. 88].

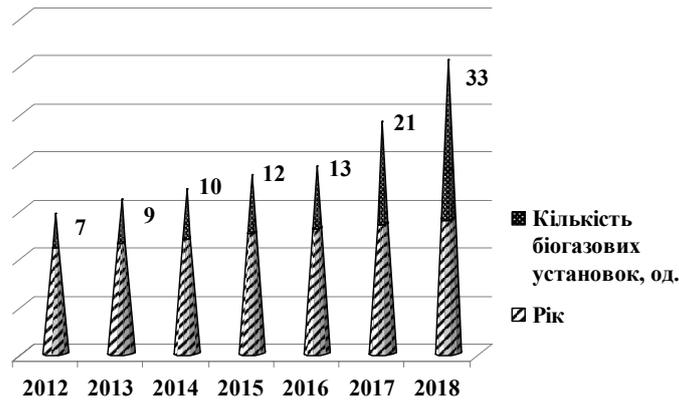
Зменшення шкідливих відходів за рахунок переробки відходів первинного виробництва є єдиною альтернативою для забезпечення високих темпів росту за умови обмеження використання природних ресурсів (рис. 1).

Використання біомаси та біогазу має значний потенціал виробництва тепла та електроенергії завдяки наявним залишкам рослинництва та тваринництва у сільському господарстві, сприятливих кліматичних умов, наявності сільськогосподарських угідь, відносно недорогою робочою силою та великою кількістю полігонів твердих побутових відходів. У 2015 р. потенціал біомаси був достатнім для заміщення близько 27 млн т у.п. енергії на рік. Відповідно до розрахунків Біоенергетичної асоціації України, нові біоенергетичні потужності, встановлені в 2015 р., дозволили замінити близько 500 млн куб. м природного газу, а фактично біоенергетика замістила 3 млрд куб. м газу на рік [9]. Незважаючи на те, що по-

Таблиця 1. Економічно доцільний потенціал виробництва біогазу в Україні, 2018 р.

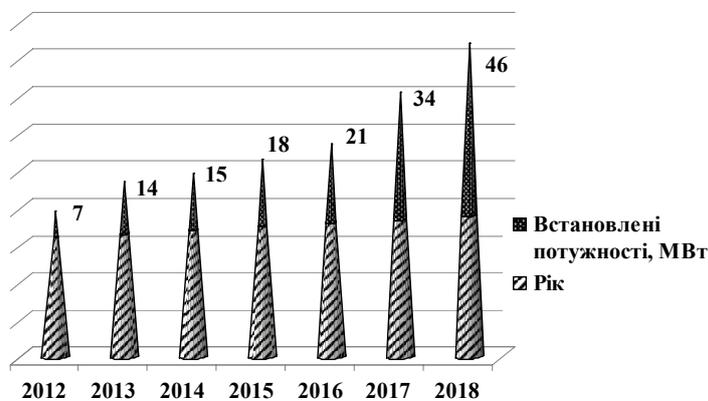
Типи підприємства	Основний вид відходів	Вміст сухої речовини, %	Кількість компаній, од.	Усього відходів, млн т/р	Потенціал виробництва біогазу, млн куб. м/год	Частка економічно доцільного потенціалу на БГУ з міні ТЕЦ від 0,1 МВт
Тваринницькі ферми	Послід	10-12	5079	20,5	385,8	97%
Свиноферми	Послід	7-10	5634	4,7	160,3	30%
Птахоферми	Послід	25-30	785	2,9	377,7	68%
Пивоварні	Післяспиртова барда	20-25	51	1,4	121,8	10%
Цукрові заводи	Меляса	10-12	60	6,5	975,5	46%
Спиртзаводи	Післяспиртова барда	6-8	58	4,5	116,8	13%
Переробка молока/виробництво сиру	Молочна сироватка	6-7	300	0,9-25	90	12%
Енергетичні плантації	Силос кукурудзи	20-25	Вирощування на 40 % площі орних земель		7405,5	-
Разом			11667		9633,4	54%

Джерело: систематизовано автором на основі [8, с. 116].

Рис. 2. Динаміка зростання кількості біогазових установок в Україні, 2012–2018 рр., од.

Джерело: сформовано автором за офіційним даними Держенергоефективності України [13].

Рис. 3. Динаміка зростання біогазових потужностей в Україні, 2012–2018 рр., МВт

Джерело: сформовано автором за офіційним даними Держенергоефективності України [13].

голів'я великої рогатої худоби в 2015 р. знизилася порівняно з 2000 р. у шість разів, поголів'я курей зростає (за 2000—2013 рр. воно виросло у п'ятеро). Поголів'я птиці очікувано зростатиме в майбутньому, а поголів'я свиней і великої рогатої худоби продовжуватиме знижуватися [10]. Станом на 2017 р. в Україні працюють близько десяти великих біогазових установок. За оцінками IRENA, в Україні використовується менше 5% потенціалу біогазу від АПК. У 2014 р. було використано 49,5 млн куб. м біогазу з сільськогосподарських відходів та 33 млн куб. м біогазу з полігонів ТПВ [11]. Проаналізуємо економічний потенціал виробництва біогазу в Україні (табл. 1).

Для реалізації ефективних енергетичних біогазових проектів важливо стимулювати виробництво електроенергії з біогазу, отриманого не тільки з відходів біомаси, а й зі спеціально вирощеної рослинної сировини. Паралельно з виробництвом електроенергії в Україні доцільно впроваджувати виробництво біометану для прямого заміщення природного газу або більш ефективної енергетичної утилізації біогазу в виробництві електроенергії та тепла.

Важливим є те, що виробництво біогазу дозволяє скоротити кількість викидів метану в атмосферу. Метан вносить серйозні корективи до стану атмосфери Землі. Таким чином, виробництво біогазу і подальше його ви-

користання для виробництва тепла і електроенергії є найбільш ефективним засобом боротьби з глобальним потеплінням. З екологічної точки зору, виробництво метану вирішує дві важливі проблеми: утилізація органічних відходів з одержанням корисного енергоносія і сільськогосподарських добрив; обмеження викидів метану в атмосферу [3].

В Україні спектр органічних відходів, придатних для виробництва біогазу є доволі широким. В якості сировини для зброджування можуть бути використані практично всі види органічних відходів. Перш за все, це відходи сільського господарства тваринного (гній) і рослинного походження. Практика показує, що використовуються й відходи промисловості (цукрових, спиртових, молочних, пивоварних заводів), а також станцій очищення комунальних стічних вод. Іншою можливістю є використання природних процесів анаеробного зброджування на прикладі твердих побутових відходів, які містяться на полігонах та звалищах.

Використовуючи зазначену сировину для виробництва біогазу, існують такі найпоширеніші технології, за допомогою яких можна отримати біогаз, серед них виділяють:

- отримання енергії з біомаси шляхом анаеробного зброджування в біогазових установках;

Таблиця 2. Порівняльні енергетичні показники для традиційних енергоносіїв та біогазу

Продукт	Одиниці вимірювання	Еквівалент 1 м ³ неочищеного біогазу 23 МДж/м ³	Еквівалент 1 м ³ очищеного біогазу 35 МДж/м ³
Електроенергія	кВт . ч	0,63	0,95
Природний газ	м ³	0,62	0,94
Вугілля	кг	0,83	1,26

Джерело: систематизовано автором на основі опрацьованої літератури [2].

— застосування технології метанового зброджування, яка дозволяє отримувати крім джерела енергії у вигляді біогазу високоякісні добрива та білково-вітамінні кормові добавки і, по суті, є безвідходною. Врахувавши досвід європейських країн, потенціал і потреби України, виникає необхідність спорудження біогазових установок, яка визначається трьома факторами: одержанням джерела енергії, сільськогосподарських добрив та вирішенням екологічних проблем [4].

У свою чергу, широкий спектр використовуваної сировини для виробництва біогазу дозволяє будувати біогазові установки фактично всюди в районах концентрації сільськогосподарського виробництва та технологічно пов'язаних з ним галузей промисловості. Універсальність способів енергетичного використання біогазу як для виробництва електричної або теплової енергії за місцем його утворення. Водночас стабільність виробництва електроенергії з біогазу протягом року дозволяє покривати перенавантаження в мережі [1].

Наступним кроком є аналіз динаміки біогазових установок (рис. 2) та біогазових потужностей (рис. 3) в Україні, що працюють за "зеленим" тарифом. Варто зазначити, що з початком 2012 року інвестиції сягали близько 74 млн євро.

Проведений аналіз рисунків 2 і 3 показав, що динаміка розвитку біогазової галузі має тенденцію до зростання. Кількість біогазових установок в порівнянні з 2012 р. зросла на 27 од., відповідно у 2018 році діяли 33 установки, у свою чергу, відбулося й зростання біогазових потужностей, за останні 7 років потужність зросла на 39 МВт і в 2018 році склала 46 МВт. Така динаміка свідчить про те, що біогазове виробництво має значний потенціал і його споживання є актуальним та необхідним для досягнення енергетичної безпеки держави, а також й отримання економічного, екологічного

та соціального ефектів. З огляду на такі численні можливості використання біогазу, якщо підсумувати потужності всіх біогазових комплексів України, які дійсно працювали у 2016 році, то вони складуть в електричному еквіваленті 30,3 МВт. Потужність введених в дію в 2017 році — 7,33 МВт.

Дослідження показало, що приріст біогазових установок за 2017 рік склав 24,2%. Зокрема в Україні в 2017 році вступили в дію 4 біогазові установки, із загальною встановленою потужністю 7,33 МВт. Зокрема відзначається, що найбільший з них являється 1 черга біогазового комплексу компанії "Україна-2001" — Теофіпольська Енергетична Компанія потужністю 5,109 МВт, що робить його другим за встановленою електричною потужністю після комплексу "Миронівського хлібопродукту" (МХП), який має потужність 5,692 МВт [12]. У 2017 році ТОВ "Теофіпольська енергетична компанія" (ТЕК) приєдналася до мережі НАК "Укренерго", і в теперішній час 90% енергії, яка виробляється, спрямовується до НАК "Укренерго". Для виробництва біогазу використовуються відходи цукрового заводу та тваринницьких підприємств — буряковий жом і гній, відповідно, а також силос. Електроенергія, вироблена з цього газу, використовуватиметься для потреб підприємства, а також промислової галузі та населення району [11]. В свою чергу, відкриття біогазової установки позитивно вплинуло на соціально-економічний розвиток Теофіпольського району. Створюються нові робочі місця, з'являється додаткова робота для суміжних галузей та додаткові надходження до бюджету [11]. Варто уваги й реалізація проекту по будівництву комплексу з виробництва електроенергії та біогазу з відходів місцевого свиногокомплексу, ТОВ "Журавка", у с. Журавка Варвинського району, Чернігівської області, яка також має позитивну тенденцію розвитку.

Таблиця 3. Концепція застосування біогазових установок в агропромисловому виробництві до 2030 року

Число установок	Загальне виробництво біогазу	Загальна потужність	Загальна теплова потужність	Річне виробництво струму, нетто	Річне виробництво теплової енергії	Скорочення викидів парникових газів	Інвестиції	Створення робочих місць	Площі під кукурудзу
шт	млн куб. на рік	МВт струму	МВт тепла	млн кВт/год	млн Гкал	млн тонн на рік	млн грн	одиниць	Тис га
2020 рік									
143	290	74	97	0,45	0,4	1,2	2645	920	27
2030 рік									
811	1655	420	550	2,5	2,235	6,0	14970	5190	155

Джерело: систематизовано автором на основі опрацьованої літератури [2].

Попри високий потенціал біогазової галузі, її розвиток ось уже багато років перебуває на початковій стадії. Потенційний обсяг біогазового ринку в Україні може бути освоєний протягом 10—20 років (до 2030 року). Необхідною передумовою реалізації цих проектів на першому етапі є запровадження економічно обґрунтованого "зеленого" тарифу для електроенергії з біогазу.

Зокрема у Законі України "Про електроенергетику" прописано встановлення "зеленого" тарифу для цілей стимулювання виробництва електроенергії з альтернативних джерел. Таким чином, "зелений" тариф — це встановлений державою спеціальний тариф, за яким закуповується електроенергія, що виробляється об'єктами електроенергетики, включаючи введені в експлуатацію черги будівництва електричних станцій. Відтак коефіцієнт "зеленого" тарифу щорічно зменшується, проте на кінець 2017 року відповідними постановами Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг його було піднято на 4% у порівнянні з попереднім значенням. Останньою постановою Національної комісії "Про встановлення "зелених" тарифів на електричну енергію та надбавки до "зелених" тарифів за дотримання рівня використання обладнання українського виробництва для суб'єктів господарювання" від 29.03.2019 р. було встановлено коефіцієнт "зеленого" тарифу на електроенергію з біомаси та біогазу на рівні 376,63 коп./кВт·год, що на 15,85 коп./кВт·год менше, ніж у постанові від 28.12.2018 р. [5, с. 15].

Враховуючи те, що в багатьох населених пунктах нашої країни (особливо в сільській місцевості) немає достатнього забезпечення природним газом, але в надлишку сировина для біогазу, таке вирішення альтернативної енергетики представляється досить універсальним. Подібні установки з видобутку біогазу в Україні є дуже перспективними і в якості очисних споруд, оскільки дають можливість переробляти відходи і запобігають скупченню гниючих відходів поблизу великих виробництв, природне бродіння яких призводить до виділення газів і виникненню пожеж. Водночас переробка відходів супроводжується викидом енергії, яку можна використовувати для побутового газопостачання та перетворення в електричну або теплову енергію. Запровадження виробництва біогазу та його подальшого використання як джерела енергії здатні не тільки підвищити рентабельність аграрних підприємств, дозволяючи економити на утилізації відходів і заробляючи на виробництві надлишків тепла та електроенергії, а й перетворюють донедавна розрізнені виробничі процеси та енергозабезпечення в єдиний технологічний цикл.

Відтак біогазові установки мають численні переваги а саме: поєднання відходів сезонно діючих підприємств (наприклад, цукрозаводів) з відходами ферм дозволяє виробляти енергію протягом усього року; створення нових робочих місць або нові можливості отримання доходів протягом року для робітників, зайнятих на цукрових заводах, які в Україні розташовані переважно у невеликих містах і часто виступають основним роботодавцем міста; утилізація дуже широкого кола сільськогосподарських залишків; виробництво органіч-

них добрив, які можна використовувати для органічного землеробства; можливість виробництва енергії поблизу місць виникнення сільськогосподарських відходів; поступовий перехід до моделі децентралізованого енергопостачання для місцевих громад [8, с. 119].

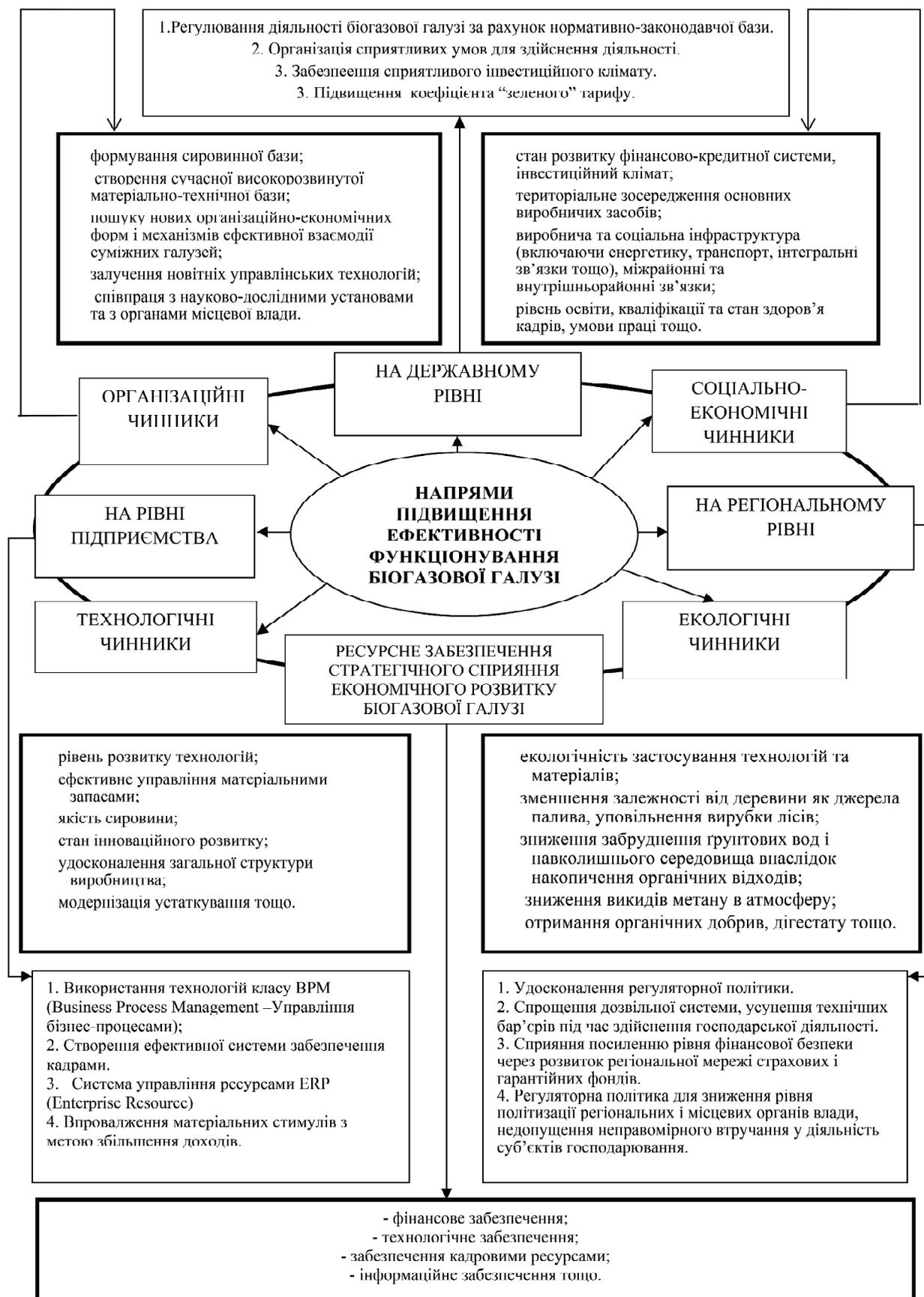
Наведемо порівняльні енергетичні показники для традиційних енергоносіїв та біогазу (табл. 2). Найбільш ефективними вважають біореактори біогазових установок, які працюють в термофільному режимі з температурою 43—62°C. На таких установках із триденною ферментацією гною виробляється 4,5 м³ біогазу на кожний літр з корисного об'єму реактора.

У свою чергу, застосування біогазу дає можливість одержання теплової та електричної енергії, яка є необхідною для фермерських господарств. У разі масового застосування біогазових технологій у сільських регіонах можна забезпечити значну економію органічного палива.

Агропромисловий комплекс України виробляє значні обсяги органічних відходів, має достатню ресурсів для виробництва біогазу, які здатні замінити 1,5 млрд м³ газу в рік. За інтенсивного розвитку даної галузі та широкому використанню рослинної сировини даний потенціал можна довести до 18 млрд м³ у перерахунку на природний газ.

Враховуючи технічну та економічну доцільність та поточну структуру і величину підприємств з агропромислового виробництва України, обсяги ринку з біогазових установок оцінюється близько 1600 установками з міні-ТЕЦ та потужністю від 100 кВт. Сумарна встановлена потужність БГУ може досягнути 820 МВт для електричних та 1100 МВт для теплових. До 2020 року та до 2030 року необхідно освоїти відповідно 10% та 50% економічно доцільного ринку біогазових установок. Водночас загальне річне виробництво електроенергії у 2020 році повинно становити 0,45 млрд кВт/год та 2,5 млрд кВт/год у 2030 році. Із силосу кукурудзи у загальному буде вироблено біля двох третин об'єму біогазу, а решту — з відходів (табл. 3).

Проведений аналіз показав, що для вирощування запланованого обсягу силосу кукурудзи потрібно використати 0,15 млн га орних земель, що складає 0,5% від їх загальної площі чи 4,3% від площі вільних земель. Потенціал використання тепла від міні-ТЕЦ орієнтовно становитиме 0,4 млн Гкал у 2020 році та 2,235 млн Гкал в 2030 році. До 2030 року повинно бути створено близько 5200 робочих місць, а викиди парникових газів повинні скоротитися на 6 млн тонн на рік. У світі виробництво біогазу інтенсивно зростає згідно тенденції до інтенсифікації діючих технологій та пошуків нових видів сировини та технологій з їх переробки, а також максимально повного використання енергії біогазу. Інтенсивний розвиток біогазових технологій в Україні може дозволити у найближчій перспективі виробляти щорічно близько 1,5—6 млрд кубометрів. Це стане значним внеском у забезпеченні енергетичної незалежності України. Необхідно активізувати залучення масштабних інвестицій в цю галузь. За інтенсивного впровадження біогазових установок інвестиції в дану можуть становити не менш як 15 млрд грн до 2030 року [2].

Рис. 4. Схема напрямів підвищення ефективності функціонування біогазової галузі

Джерело: розроблено автором.

У свою чергу, біогазові проекти в агропромисловому секторі можуть бути організовані за одним зі способів:

1. Виробництво біогазу на базі відходів окремого підприємства, водночас один вид відходу буде домінуючим.

2. Виробництво біогазу на базі відходів різних підприємств, з прив'язкою проекту до окремого підприємства.

3. Виробництво біогазу з переважним використанням енергетичних рослин на окремо розташованих БГУ. Зважаючи на слабкі взаємозв'язки аграрних підприємств, перший варіант організації біогазових проектів вважається найбільш перспективним [7, с. 28].

Зокрема інвестиційне забезпечення виробництва біогазу нині є одним з найбільших стримуючих факторів розвитку галузі. Для організації виробництва біопалива на аграрних підприємствах, зокрема, для технічного забезпечення, можна скористатися державною фінансовою підтримкою: це й система фінансування через НАК "Укргролізінг", і 30% компенсація для закупівлі сільськогосподарського обладнання. Ще одним варіантом залучення коштів на придбання біогазової установки для аграрних підприємств є участь у численних європейських програмах пільгового кредитування. Підприємства можуть за власні кошти оплатити 15—30% вартості біогазової установки і одержати кредит європейського банку в євро під 3—5% річних, натомість, українські банки дають кредит під 12% і більше [7, с. 30]. Відповідно до вищевикладеного, аграрні підприємства мають різні варіанти залучення інвестиційних коштів на будівництво біогазової установки.

У свою чергу, підвищення ефективності біогазової галузі, як основної форми господарювання в сучасних умовах трансформації економіки, пов'язане з удосконаленням і активізацією інноваційно-технічного, організаційного та фінансового механізму. Завдання підвищення ефективності потенціалу полягає, насамперед, у вдосконаленні системи державного регулювання та використанні і впровадженні новітніх технологій, які виведуть біогазові галузь на новий етап ефективного розвитку. Для системного підходу характерна комплексна оцінка впливу різнопланових чинників та цільовий підхід до їхнього вивчення. Тоді чинники економічної ефективності діяльності біогазових установок можна представити наступним способом. Для визначення чинників впливу на економічну ефективність діяльності біогазової галузі потрібно розглядати не самі ресурси і рівень їх використання, а систему управління цими поняттями відповідно до поставленої стратегічної мети. Тому напрями підвищення ефективності функціонування біогазової галузі варто розглядати комплексно, що у взаємодії дасть позитивний ефект (рис. 4).

Так, на рисунку 4, продемонстровано зв'язок між організаційними, технологічними, соціально-економічними та екологічними чинниками, напрямами підвищення ефективності біогазової галузі на рівні підприємства, регіональному та державному рівнях. Необхідною умовою для забезпечення ефективного функціонування біогазової галузі є врахування чинників: організаційних, соціально-економічних, технологічних та екологічних,

адже їх вплив відіграє суттєву роль. В свою чергу, до організаційних чинників включають наступні: формування сировинної бази; створення сучасної високорозвинутої матеріально-технічної бази; пошук нових організаційно-економічних форм і механізмів ефективною взаємодії суміжних галузей; залучення новітніх управлінських технологій; співпраця з науково-дослідними установами та з органами місцевої влади. До групи соціально-економічних, відносимо наступні чинники впливу: стан розвитку фінансово-кредитної системи; інвестиційний клімат; виробнича та соціальна інфраструктура; кваліфікація кадрів; умови праці. Важливими є і технологічні чинники, до яких відносять такі: рівень розвитку технологій; ефективне управління матеріальними запасами; стан інноваційного розвитку; удосконалення загальної структури виробництва.

Зокрема до групи екологічних чинників належать наступні: екологічність застосування технологій та матеріалів; зниження забруднення ґрунтових вод і навколишнього середовища внаслідок накопичення органічних відходів; зниження викидів метану в атмосферу; отримання органічних добрив, дігестату.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Отже, на основі проведеного дослідження можна стверджувати, що використання біогазу в Україні є досить перспективною справою, адже біогаз — один із особливих видів альтернативних джерел енергії. Особливість виробництва та споживання біогазу для України полягає в зменшенні енергозалежності від європейських газових ринків, низькій собівартості сировини для виробництва біогазу, широкому полі застосування, створенні нових робочих місць, розвитку місцевої економіки, поліпшенню екології та підвищенню родючості ґрунтів, вирішенні проблем утилізації відходів та покращенні стану навколишнього середовища загалом.

Стимулюючи виробництво електроенергії, виробленої з біогазу та біометану, Україна одночасно підвищить рівень екологічної безпеки на переважній частині своєї території, бо відходи птахівництва, тваринництва, харчової та переробної промисловості вже на сьогодні складають загрозу здоров'ю населення, екологічного стану ґрунтів, повітря, а також підземних водних ресурсів. Застосування біогазових технологій являє собою один з основних і раціональних шляхів для знешкодження органічних відходів. У свою чергу будівництво біогазових установок та відповідної інфраструктури із поступовим переходом на виробництво та застосування власного обладнання додатково стимулюватиме українську економіку. Інвестиції у дану галузь можуть сягнути до 30 млрд. гривень в довгостроковій перспективі.

Зокрема серед всіх поновлюваних джерел енергій біогаз має особливий статус, бо він знаходить різноманітне застосування у всіх сферах електроенергетики, виробництва тепла та використовується у якості пального, а також може постійно вироблятися відповідно до потреб на основі наявної місцевої сировини. Значна ча-

стина потенційного ринку біогазових установок в Україні може бути освоєною до 2030 року. Водночас необхідною умовою для реалізації даних проектів є введення на першому етапі економічно обґрунтованого "зеленого" тарифу для виробництва електроенергії з біогазу. Перспективами подальших розвідок у даному напрямі будуть пов'язані із поглибленням наукових досліджень щодо пошуку нових та найбільш ефективних методів використання сировинних ресурсів, розробки нових технологій виробництва та очистки біогазу, технологій газифікації та метанізації, а також розробленням інноваційних проектів у цьому векторі розвитку.

Література:

1. Гелетуґа Г.Г., Кучерук П.П., Матвеєв Ю.Б. Перспективи виробництва та використання біогазу в Україні. Аналітична записка БАУ №4. 2013. URL: <http://www.uabio.org/img/files/docs/position-paper-uabio4-ua.pdf>
2. Градовий В.В. Еколого-економічна оцінка та напрями забезпечення виробництва біогазу. URL: <http://dspace.tneu.edu.ua/handle/316497/17253>
3. Калетнік Г.М., Скорук О.П., Ратушняк А.А. Доцільність виробництва біогазу в Україні. URL: http://www.rusnauka.com/34_NIEK_2010/Economics/75102.doc.htm
4. Охота Ю.В., Козак К.В. Основні тенденції ефективного використання біогазу в Україні. Ефективна економіка. — Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6264> 2018. №4
5. Пришляк Н.В., Токарчук Д.М., Теоретичні аспекти та інституційні засади ефективного менеджменту відходів аграрних підприємств. Інвестиції: практика та досвід. 2019. № 19. С. 10—17.
6. Романчук С.В. Сутність еколого-економічної ефективності переробки відходів: економічний аспект. Інвестиції: практика та досвід. 2014. № 20. С. 83—89.
7. Токарчук Д.М. Інвестиційне забезпечення виробництва біогазу сільськогосподарськими підприємствами України. Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2016. № 12. С. 26—35.
8. Трипольська Г.С., Дячук О.А., Подолець Р.З., Чепелєв М.Г. Біогазові проекти в Україні: перспективи, наслідки та регуляторна політика. Економіка і прогнозування. Ринок: прогноз і кон'юнктура. 2018. № 2. С. 111—134.
9. У найближчі роки поголів'я ВРХ та свиней в Україні скоротиться на чверть. 13 січня 2017 р. URL: <http://milkua.info/uk/post/u-najblizci-roki-pogoliva-vrh-ta-svinej-vukraini-skorotitsa-na-cvert>
10. IRENA 2015 REmap 2030. Prospects for the development of renewable energy in Ukraine. Abu Dhabi. URL: https://www.irena.org/remap/IRENA_REmap_Ukraine_paper_2015.pdf
11. Відкриття біогазової установки на Теофіпольщині / Офіційний сайт Теофіпольської районної державної адміністрації [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://rdatf.gov.ua/news/id/2931>
12. В Україні в 2017 році вступили в дію 4 біогазові установки / Інфоіндустрія [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://infoindustria.com.ua/v-ukrayini-v-2017-rotsi-vstupili-v-diyu-4-biogazovi-ustanovki/>

13. Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження України URL: <http://saee.gov.ua/uk/content/informatsiyni-materialy>

References:

1. Heletukha, H.H. Kucheruk, P.P. and Matveiev, Y.B. (2013), "Prospects for the production and use of biogas in Ukraine", *Analitychna zapyska BAU*, [Online], vol. 4, available at: <http://www.uabio.org/img/files/docs/position-paper-uabio4-ua.pdf> (Accessed 21 Oct 2019).
2. Gradovy, V.V. (2017), "Ecological and economic assessment and directions of ensuring biogas production", [Online], available at: <http://dspace.tneu.edu.ua/handle/316497/17253> (Accessed 23 Oct 2019).
3. Kaletnik, G.M. Skoruk, O.P. and Ratushniak, A.A. (2010), "The expediency of biogas production in Ukraine", available at: http://www.rusnauka.com/34_NIEK_2010/Economics/75102.doc.htm (Accessed 15 Oct 2019).
4. Okhota, Y.V. and Kozak, K.V. (2018), "Main trends in the effective use of biogas in Ukraine", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 4, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6264> 2018. (Accessed 9 Oct 2019).
5. Pryshliak, N.V. and Tokarchuk, D.M. (2019), "Theoretical aspects and institutional framework for the effective management of agricultural companies waste", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 19, pp. 10—17.
6. Romanchuk, S.V. (2014), "The essence of ecological and economic efficiency of waste processing: economic aspect", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 20, pp. 83—89.
7. Tokarchuk, D. M. (2016), "Investment provision of biogas production by agricultural enterprises of Ukraine", *Economy. Finances. Management: topical issues of science and practice*, *Rynok: prohnaz i koniunktura*, vol.12, pp. 26—35.
8. Tripolskaya, G.S. Dyachuk, O.A. Podolets, R.Z. and Chepelev, M.G. (2018), "Biogas projects in Ukraine: perspectives, consequences and regulatory policy *Economics and forecasting*", *Rynok: prohnaz i koniunktura*, vol. 2, pp. 111—134.
9. milkua.info (2017), "The number of cattle and pigs in Ukraine will be reduced by a quarter in the coming years", [Online], available at: <http://milkua.info/uk/post/u-najblizci-roki-pogoliva-vrh-ta-svinej-vukraini-skorotitsa-na-cvert> (Accessed 26 Oct 2019).
10. IRENA (2015), "REmap 2030. Prospects for the development of renewable energy in Ukraine", available at: www.irena.org (Accessed 23 Oct 2019).
11. Official site of Theophily district state administration (2017), "Opening of biogas plant in Teofilpolchyna", available at: <http://rdatf.gov.ua/news/id/2931> (Accessed 28 Oct 2019).
12. Info Industry (2017), "In Ukraine, in 2017, four biogas plants were put into operation", available at: <http://infoindustria.com.ua/v-ukrayini-v-2017-rotsi-vstupili-v-diyu-4-biogazovi-ustanovki/> (Accessed 28 Oct 2019).
13. State Agency for Energy Efficiency and Energy Saving of Ukraine (2018), available at: <http://saee.gov.ua/uk/content/informatsiyni-materialy> (Accessed 28 Oct 2019).

Стаття надійшла до редакції 04.11.2019 р.

УДК 339.9.012.421

Mark Hellyer,
postgraduate student, Kyiv National University of Trade and Economics
Director of CTA Economic & Export Analysts (UK)
ORCID ID: 0000-0001-5665-4052

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.21.63

TRADE LIBERALIZATION: THEORY, PREDICTING THE CONSEQUENCES OF IMPLEMENTATION AND PRACTICAL REALITIES

Марк Хеллаєр,
аспірант, Київський національний торговельно-економічний університет
Директор компанії "СТА" (Великобританія),

ЛІБЕРАЛІЗАЦІЯ ТОРГІВЛІ: ТЕОРІЯ, ПРОГНОЗУВАННЯ НАСЛІДКІВ ВПРОВАДЖЕННЯ ТА
ПРАКТИЧНІ РЕАЛІЇ

Background. *The competitive positions of countries and their companies largely depend on the nature of participation in international economic interaction. It has been proven that countries with high levels of economic development are benefiting from foreign trade through liberalization. However, it remains debatable how much positive expectations identified in trade liberalization theory can be put into practice in economically peripheral countries.*

The fundamental scientific basis for studying the correlation of economic openness in the context of the impact on economic growth, including ambiguous and contradictory impact of trade liberalization, have been studied by various scholars. However, since antagonists of trade liberalization theory often do not fully understand all the positive effects of its application, research in this area is relevant.

The goal of this study is to analyze the development and foundations of trade liberalization theory, as well as to compare projections of the effects of trade liberalization between Ukraine and the EU under the terms of the Deep and Comprehensive Free Trade Area (DCFTA) and the practical realities.

The main results of the research. International trade theory provides explanations for the impact of international trade and the distribution of the gains from trade and particularly trade liberalisation through preferential trade agreements. Classical trade theory supports free trade and advocates against tariffs and restrictions. The assumptions behind the classical trade theory are the following: Completely free trade; no subsidies, tariffs, or commercial restrictions; Frictionless inter-sectoral transfer of labour. However these assumptions do not hold in the real world and gives rise to the debate on the conditions under which free trade provides Gains from Trade.

In the Heckscher-Ohlin model of trade, each nation's comparative advantage is traced to its particular endowments of different factors of production: that is, basic inputs such as land, labour, and capital. Since the costs of these inputs in each country will depend on their availability, differences in factor endowments across countries will create differences in comparative advantage. Each country will tend to export items whose production requires intensive use of the factors with which it is abundantly endowed relative to other nations; conversely, each country will import goods whose production requires intensive use of factors that are relatively scarce. Therefore, countries well endowed with land, like Australia and Canada, and indeed Ukraine, are thus expected to export agricultural products (e.g., wheat and wool), while importing products that require the intensive use of labour (e.g., textiles and footwear).

The article emphasized that Classical theory and Heckscher-Ohlin theory is further developed by the factor price equalization theory, by Paul A. Samuelson. Economic theory of equalization of factors and prices implies that free trade should lead to trends in the equalization of income, capital and labour in different countries.

The example of graphical models illustrates what to expect in an economy that can move from protection to free trade. It has been shown that this will lead to a net increase in welfare. This made it possible to formulate a scientific understanding of why trade theory supports trade liberalization through preferential trade agreements, such as the DCFTA between the EU and Ukraine. The results of this agreement, as shown by the systematization of short— and long-term expectations, should be to increase trade, more effective allocation of resources, equalise wages and stimulate economic growth. According to forecasts, six sectors in Ukraine were expected to generate additional increases in Exports to the EU of over 20% net. However, we stressed that Ukrainian business entities will only gain access to the domestic market if European standards are established and technical regulations are complied with. At the same time, the cost of implementation of EU standards and retrofitting of production should be compensated by the flow of European investment which is going to stimulate restructuring and retrofitting of companies, facilitate new businesses and, as the result, increase the state' revenues.

Our personal research has revealed that with 4 years of data since the effective application of DCFTA provisions on Ukraine's exports to the EU, it shows that Ukraine's exports have not significantly improved under the DCFTA. This runs contrary to both the EU and Ukrainian policy objective of the DCFTA as well as traditional economic theory.

Conclusions. According to the traditional economic theory, trade liberalization brings not only traditional "static gains" from specialization, but also the adoption of new technologies and skills, leading to "dynamic gains" from trade — to higher productivity. But in the case of the practical implementation of the DCFTA on Ukraine's exports to the EU, the opposite consequences were found. It is noted that the results obtained during this study can be used for further research towards optimizing the processes of liberalization and upholding national economic interests in the context of the objective growth of world trade. Our data can also be used to find the real reasons that did not allow the country to benefit from the implementation of the DCFTA, as well as to develop measures to eliminate or minimize the negative effects.

Постановка проблеми. Конкурентні позиції країн значною мірою залежать від характеру участі у міжнародній економічній взаємодії. Доведено, що країни з високим рівнем економічного розвитку отримують вигоду від зовнішньої торгівлі шляхом лібералізації. Однак залишається дискусійним, наскільки позитивні очікування, визначені в теорії лібералізації торгівлі, можна реалізувати на практиці в економічно периферійних країнах.

Проблематику впливу економічної відкритості країн на економічне зростання, у т.ч. неоднозначні наслідки лібералізації зовнішньої торгівлі вивчали різні науковці. Проте, оскільки антагоністи теорії лібералізації торгівлі часто не повністю розуміють усі позитивні наслідки її застосування, дослідження у цьому напрямі є актуальними.

Мета цього дослідження — провести аналіз розвитку та ключових положень теорії лібералізації торгівлі, а також зіставити прогнози щодо ефектів лібералізації торгівлі між Україною та ЄС в умовах поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі (ПВЗВТ) та практичні реалії.

Основні результати дослідження. Теорія міжнародної торгівлі дає пояснення впливу міжнародної торгівлі та розподілу прибутку від торгівлі, зокрема лібералізації торгівлі за допомогою пільгових торгових угод. Класична теорія торгівлі підтримує вільну торгівлю і виступає проти тарифів та обмежень. Припущеннями класичної теорії торгівлі є такі: повністю вільна торгівля; відсутність субсидій, тарифів або комерційних обмежень; міжсекторна передача робочої сили без втрат. Однак ці припущення не мають місця в реальному світі і породжують дискусію щодо необхідності вільної торгівлі з метою отримання прибутку від торгівлі.

Проілюстровано, що у моделі торгівлі Хекшера-Оліна порівняльна перевага кожної нації простежується у власних обсягах різних факторів виробництва: тобто основних ресурсів, як-от: земля, праця та капітал, які використовуються в різних пропорціях у виробництві різних товарів та послуги. Оскільки витрати на ці вкладення в кожній країні залежатимуть від їх доступності, відмінності у факторних фондах у різних країнах створюватимуть відмінності в порівняльній перевазі. Кожна країна прагне експортувати товари, виробництво яких вимагає інтенсивного використання факторів, якими вона наділена в порівнянні з іншими країнами; навпаки, кожна країна імпортуватиме товари, виробництво яких потребує інтенсивного використання факторів, які є відносно дефіцитними. Тому країни, наділені землею, як-от: Австралія та Канада, і справді Україна, очікують експорту сільськогосподарської продукції (наприклад, пшениці та вовни),

водночас імпортують продукцію, яка потребує інтенсивного використання робочої сили (наприклад, текстиль та взуття).

Наголошено, що класична теорія та теорія Хекшера-Оліна були доповнені та розвинені завдяки теорії вирівнювання факторних цін П. Самуельсона. Економічна теорія вирівнювання факторів і цін передбачає, що вільна торгівля повинна привести до тенденцій вирівнювання прибутку, капіталу та робочої сили в різних країнах.

На прикладі графічних моделей проілюстровано, на що варто очікувати в економіці, яка може перейти від захисту до вільної торгівлі — до чистого приросту добробуту. Це дало змогу сформулювати наукове поснення того, чому теорія торгівлі підтримує лібералізацію торгівлі за допомогою пільгових торгових угод, як-от: ПВЗВТ між ЄС та Україною. Як свідчить проведена систематизація коротко— та довгострокових очікувань, результатом цієї угоди має стати збільшення торгівлі, ефективніший розподіл ресурсів, вирівнювання заробітної плати та стимулювання економічного зростання. Наведено прогнози, відповідно до яких шість секторів економіки України вже у короткостроковому періоді мали обумовити додаткове збільшення експорту до ЄС на понад 20%. Водночас наголошено, що українські суб'єкти господарювання отримують доступ до внутрішнього ринку ЄС, якщо будуть встановлені європейські стандарти та дотримані технічні регламенти. Водночас витрати на впровадження стандартів ЄС та переоснащення виробництва повинні компенсуватися потоком європейських інвестицій, які будуть стимулювати реструктуризацію та модернізацію компаній, сприяти новому бізнесу та, як результат, збільшувати доходи держави.

За даними власних досліджень було виявлено, що протягом чотирьох років з моменту ефективного застосування положень ПВЗВТ щодо експорту України до ЄС, експорт України не суттєво покращився в рамках ПВЗВТ. Останнє суперечить як політичній цілі ЄС, так і українській політиці ПВЗВТ, а також традиційній економічній теорії.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Згідно з традиційною економічною теорією лібералізація торгівлі повинна приносити країнам не лише традиційні "статичні вигоди" від спеціалізації, але й "динамічні" через прийняття нових технологій та розвиток нових навичок, що обумовлюють підвищення продуктивності. Проте у випадку запровадження ПВЗВТ щодо експорту України до ЄС були виявлені наслідки, що суперечать теорії. Зазначено, що результати, отримані в ході цього дослідження, можуть бути використані для подальших наукових пошуків у напрямі оптимізації процесів лібералізації та відстоювання національних економічних інтересів в умовах об'єктивного зростання світової торгівлі. Це також може стати підґрунтям для подальшого пошуку реальних причин, які не дозволяють країні отримати вигоди від ПВЗВТ, а також розробки заходів щодо їх усунення або мінімізації негативних наслідків.

Key words: trade liberalization, the Deep and Comprehensive Free Trade Area, economic growth, tariffs, exports, preferential trade agreements.

Ключові слова: лібералізація торгівлі, поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі, економічне зростання, тарифи, експорт, пільгові торговельні угоди.

BACKGROUND

At all stages of economic development, the state has used and continues to use measures of trade policy to ensure a balance between the interests of national producers and global market development trends. The competitive positions of countries and their companies largely depend on the nature of participation in international economic interaction.

Research findings on the impact of the external component on economic growth suggest that the positive impact of foreign trade and its liberalization on economic growth is currently dominant. Discussions on foreign trade liberalization tendencies are part of the problem, which has a contradictory impact on the economic development of free cross-border movement of goods, capital and labor.

It has been proven that countries with high levels of economic development are benefiting from foreign trade

through liberalization. However, it remains debatable how much positive expectations identified in trade liberalization theory can be put into practice in economically peripheral countries.

ANALYSIS OF RECENT RESEARCH AND PUBLICATIONS

The fundamental scientific basis for studying the correlation of economic openness in the context of the impact on economic growth is the publications of such scientists as M. Clemens, J. Williamson [1], D. Dollar, A. Kraay [2; 3], S. Edwards [4], J. Sachs and A. Warner [5] and others. The consequences of foreign trade liberalization, including ambiguous and contradictory ones, have been analyzed in the publications of E. Choudri, D. Hakura [6], G. Duhinets, V. Tronko [7], J. Francois, M. Manchin [8], J. Nugent [9], D. Rodrick [10] and others [11—16].

The antagonists of trade liberalization theory, in our view, often do not fully understand all the positive consequences of putting it into practice. At the same time, in practice, entrepreneurs may not be aware of how they can reap the benefits of trade liberalization. Therefore, the issues of clear coverage of the principles of liberalization and growth theory, as well as the study of various aspects of the application of trade liberalization in practice, are relevant today.

The goal of our study is to analyze the development and foundations of trade liberalization theory, as well as to compare projections of the effects of trade liberalization between Ukraine and the EU under the terms of the Deep and Comprehensive Free Trade Area (DCFTA) and practical realities.

To achieve this goal, we will use the following methods: comparison, systematization, induction and deduction, critical analysis, modeling, etc. Information base of the research is scientific publications, results of own observations and researches.

THE MAIN RESULTS OF THE RESEARCH

International trade theory provides explanations for the impact of international trade and the distribution of the gains from trade and particularly trade liberalisation through preferential trade agreements.

Classical trade theory [17] supports free trade and advocates against tariffs and restrictions. Free trade is defined as the exchange in international markets that is not regulated or restricted by government actions. Classical theory asserts that there will be benefit and a net gain from international trade. According to the Ricardian models the gains from trade result through the optimum uses of available resources so that the national output is greater, and this raises the level of social welfare (static gains). The assumptions behind the classical trade theory are (i) Completely free trade; (ii) no subsidies, tariffs, or commercial restrictions; (iii) Frictionless intersectoral transfer of labour, that labour can move from sector to another interchangeably. However these assumptions do not hold in the real world and gives rise to the debate on the need for free trade in order to obtain Gains from Trade.

Accordingly, moving from a closed economy to free trade (which can result from preferential trade agreements) produce substantial economic gains because trading countries benefit from specialisation and more efficient resource allocation. In addition, many believe that trade not only brings these traditional "static gains" from specialization, but also the adoption of new technologies and skills, leading to higher productivity — the so-called "dynamic gains" from trade.

Classical Trade Theory therefore favours free, or freer trade, and advocates against tariffs and restrictions. Classical Theory purports that principles of gains from trade and that the overall benefit of trade is positive. According to the Ricardian models the gains from trade result through the optimum uses of available resources so that the national output is greater, and this raises the level of social welfare (static gains).

A refinement of Ricardo's basic model is the Heckscher / Ohlin theory [18]. A condition of trade between two

countries is that the countries' differ with respect to the availability of the factors of production. They differ if one country, for example, has many machines (capital) but few workers, while another country has a lot of workers but few machines. According to the Heckscher-Ohlin theory, a country specialises in the production of goods that it is particularly suited to produce. Countries in which capital is abundant and workers are few, therefore, specialise in production of goods that, in particular, require capital. Specialisation in production and trade between countries generates, according to this theory, a higher standard-of-living for the countries involved.

According to Heckscher / Ohlin, the comparative advantages of different countries and the related patterns of trade that go with them can be explained by examining the differences in access to production factors in different countries. That is, countries rich in natural resources export raw materials. Countries with plenty of labour but little capital tend to export labour-intensive goods and import capital-intensive products.

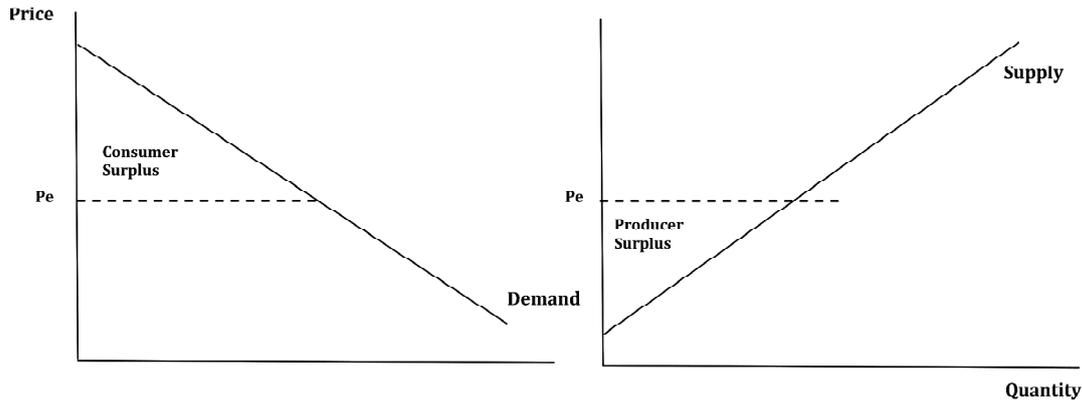
In the Heckscher-Ohlin model of trade, each nation's comparative advantage is traced to its particular endowments of different factors of production: that is, basic inputs such as land, labour, and capital that are used in different proportions in the production of different goods and services. Since the costs of these inputs in each country will depend on their availability, differences in factor endowments across countries will create differences in comparative advantage. Each country will tend to export items whose production requires intensive use of the factors with which it is abundantly endowed relative to other nations; conversely, each country will import goods whose production requires intensive use of factors that are relatively scarce.

Therefore, countries well endowed with land, like Australia and Canada, and indeed Ukraine, are thus expected to export agricultural products (e.g., wheat and wool), while importing products that require the intensive use of labour (e.g., textiles and footwear) from more labour-abundant economies like China and India. This explains whilst advanced economies of Europe, Japan, and the United States, well endowed with capital relative to the rest of the world, export capital-intensive products (e.g. automobiles and pharmaceuticals), while importing labour-intensive goods from less-developed trading partners where supplies of capital are scarce compared to supplies of labour.

The Heckscher-Ohlin theory says that two countries trade goods with each other (and thereby achieve greater economic welfare), if the following assumptions hold:

- The major factors of production, namely labour and capital, are not available in the same proportion in both countries.
- The two goods produced either require relatively more capital or relatively more labour.
- Labour and capital do not move between the two countries.
- There are no costs associated with transporting the goods between countries.
- The citizens of the two trading countries have the same needs.

Classical theory and Heckscher-Ohlin theory is further developed by the factor price equalization theory, by Paul

Fig. 1. Gains from Trade (classical theory)

Source: [17; 18].

A. Samuelson [18] which states that the relative prices for two identical factors of production in the same market will eventually equal each other because of competition. The price for each single factor need not become equal, but relative factors will. Whichever factor receives the lowest price before two countries integrate economically and effectively become one market will therefore tend to become more expensive relative to other factors in the economy, while those with the highest price will tend to become cheaper.

An often-cited example of factor price equalization is wages. When two countries enter a free trade agreement, wages for identical jobs in both countries tend to approach each other. After the North American Free Trade Agreement was signed, for instance, unskilled labour wages gradually fell in the United States, and at the same time they gradually rose in Mexico. The same force has applied more recently to the various countries of the European Union during enlargement.

The economic theory of factor-price equalization predicts that free trade should tend to equalize the returns to capital and labour across countries. For example, to the extent that the United States is rich in capital, and relatively lacking in labour power, returns to capital are theorized to be relatively low and returns to labour relatively high, in the absence of trade. (The logic of this is that a scarce factor will command a higher return — higher demand for a factor, relative to available supplies, increases the price that must be paid for it.) Since factor endowments in Bangladesh are the opposite, capital investments there would be expected to receive high returns in the absence of trade, while workers receive low wages compared to those in the U.S.

Once the two countries start to trade, however, the demand for capital in the United States should rise (because the country now has a larger market for selling its capital-intensive goods), increasing the return on investments there. The demand for labour, however, will fall, since the U.S. now imports labour-intensive goods from Bangladesh. Meanwhile, the demand for labour in Bangladesh should rise (because it now exports labour-intensive goods), putting upwards pressure on wages in that country, while returns to capital there fall. According to this theory, in a (hypothetical) world of perfectly free trade, we would expect wages to eventually converge, so that workers in the United States and Bangladesh would

be paid about the same. Returns to capital investments would also be equalized. The absence of this phenomenon is a result of barriers to trade such tariffs but a free trade agreement will start this equalisation process.

The Stolper-Samuelson theorem then states that trade benefits those who own the factors of production with which the economy is relatively well endowed and trade hurts owners of scarce factors. The reasoning is straightforward: by encouraging specialization in each economy in export-oriented types of production, trade increases the demand for locally abundant factors (and bids up the earnings of those who own those factors), while reducing demand for locally scarce factors (and lowering the earnings of owners of such factors).

The "specific factors" model allows that it can be quite costly to move some factors of production between different sectors in the economy. That is, different types of land, labour skills, and capital equipment often have a very limited or specific use (or range of uses) to which they can be put when it comes to making products. In the specific factors model, the real incomes of different individuals are tied very closely to the fortunes of the particular industries in which they make their living. Individuals employed or invested in export industries benefit from trade according to this model, while those who are attached to import-competing industries are harmed.

In the advanced economies of Europe and the United States, the implication is that owners and employees in export-oriented industries like aerospace, pharmaceuticals, computer software, construction equipment, and financial services, should be much more supportive of trade than their counterparts in, say, the steel, textiles, and footwear industries, which face intense pressure from import competition. There is much evidence supporting these predictions in the real world of trade politics.

The leading research on the political economy of trade now routinely assumes that the specific factors approach is the most appropriate way to think about trade policy preferences, at least in the contemporary context in the advanced economies, but in many historical contexts as well (in which factors of production could not move easily between different sectors within economies).

The demand curve represents the amount of the good that consumers are willing to buy at each price (fig. 1). If the market price turns out to be P_e the shaded area

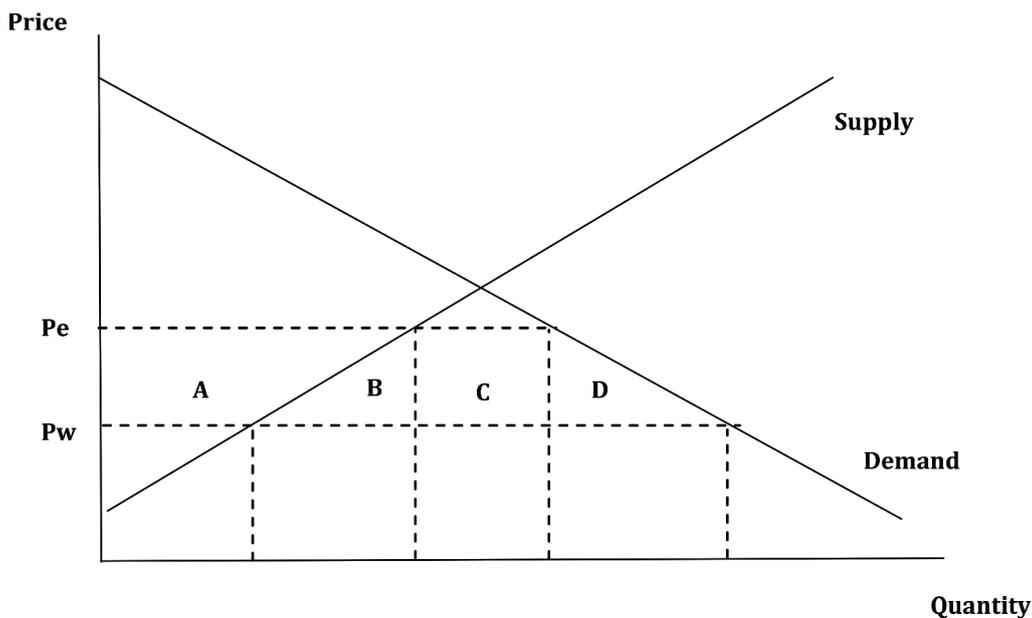

Fig. 2. Benefits of tariff liberalisation *

Source: [17; 18].

represents the total "surplus" value that consumers received in buying units of the good at a price below what they were prepared to pay for them.

The supply curve shows the amount producers are willing to supply at each price. If the market price is P_e the shaded area represents the total value producers received for selling the units of the good at a price higher than the price they were prepared to sell for them. Therefore, trade liberalisation (for example) within a free trade agreement has the following benefit.

Now consider an economy that can shift from protection to free trade. The local market price for the good would fall from P_e to the world price P_w (with the removal of a tariff of size $P_e - P_w$). Local producers lose the amount A, government tariff revenues decline by C, but total gains from consumers amount to $A + B + C + D$. There is thus a net welfare gain of $B + D$ for the economy. Consumers could compensate producers fully for their lost surplus, and make up the lost government revenues, and there would still be efficiency gains left over.

Trade Theory therefore supports liberalisation of trade through preferential trade agreements such as the DCFTA between the EU and Ukraine. The result of this agreement therefore, should be to increase trade, more effective allocation of resources, equalise wages and stimulate economic growth.

In the case of the Ukraine-EU AA/DCFTA, several authors developed Computable General equilibrium (CGE) models, ex ante to predict the impact and it was in total, expected to have a positive impact on trade as shown in table 1.

In the short term (specified in one study as being within one year of implementation of the agreement), there were a range of predictions on impact of between 1 and 15%

Table 1. Predicted Impact of DCFTA on Ukraine's Exports to EU *

Author(s)	Date	Method of estimation	Aggregate Impact (Ukraine's exports to EU)	Timeframe for impact
Berden, Koen & Smakman, Floor & Wymenga, Paul. [20]	2007	Computable General equilibrium (CGE) model	+6.4%	1 year
Sidenko, Volodymyr [21]	2007	Computable General equilibrium (CGE) model	+15%	Short Term
Movchan, Veronika & Giucci, Ricardo [22]	2011	Computable General equilibrium (CGE) model	+6.3%	Immediate
Institute for Economic Research and Policy Consulting [23]	2014	Computable General equilibrium (CGE) model	+9.9%	Immediate
Kravchuk, Alexander & Popovych, Zakhar [24]	2016	GTAP Computable General equilibrium (CGE) model	+1%	1 year

Source: * Composed by the author on the results of various sources analysis.

increase in trade due to the AA/DCFTA; that is, averaging predictions, a 7.7% increase to Ukraine's trade with the EU due to the agreement and in addition to that which would have been expected ceteris paribus, over and above any underlying growth trend.

Many other studies assessing the impact of the AA/DCFTA also predicted (without quantifying) a positive impact of the AA/DCFTA [11—14; 24—26] and others [15; 16] simply refer to previous models (mostly Berden et al (2007) [19]) as this was funded by the European Commission) to back up their own qualitative analysis.

The most comprehensive modelling of the predicted sector impact on Ukraine's exports to EU is given in Berden et al (2007) [19]. It details impact based on 3 scenarios: no agreement with EU (called WTO terms but actually means GSP); Scenario 1 with comprehensive tariff coverage and; Scenario 2 with less ambitious agreement. Since the actual agreement between Ukraine and EU is comprehensive, below in table 2 the results of WTO and Scenario 1 are given. To estimate the predicted impact of the AA/DCFTA on specific sectors (net), the WTO terms

Table 2. Predicted Impact of the Ukraine's Exports to EU by Sector *

Sectors	WTO terms (without DCFTA)	Short-term Impact (with DCFTA)	Long-term Impact (with DCFTA)
Bovine cattle, sheep and goats, horse meat products	+21%	+33%	+34%
Vegetable oils and fats	+17%	+41%	+43%
Dairy products	+9%	+20%	+21%
Processed rice, Sugar	+8%	+9%	+10%
Food products nec	+7%	+28%	+29%
Beverages and tobacco	+6%	+12%	+13%
Textiles	0	+53%	+59%
Wearing apparel	+35%	+273%	+288%
Leather products	+5%	+34%	+39%
Wood products, Paper products, publishing	+13%	+31%	+34%
Petroleum, coal products	+3%	+20%	+22%
Chemical, rubber, plastic products	+2%	+14%	+16%
Mineral products nec	+9%	+53%	+53%
Ferrous metals, Metals nec	0	+3%	+4%
Metal products	+2%	+11%	+12%
Motor vehicles and parts	+9%	+18%	+20%
Transport equipment	+7%	+11%	+13%

Source: * Composed by the author.

should be subtracted from impact under DCFTA as WTO terms shows the expected impact without the DCFTA.

When considering the sectors that were expected to have the largest impact as a result of the DCFTA preferences, six sectors were expected to generate additional increases in Exports to the EU over 20% net (short term impact with DCFTA less WTO terms without DCFTA) in the short run:

- Wearing apparel (238%);
- Textiles (53%);
- Mineral products nec (44%);
- Leather products (29%);
- Vegetable oils and fats (24%);
- Food products nec (21%).

A further 5 sectors were also expected to increase exports to the EU by over 10% net: wood and paper products; petroleum and coal products; bovine cattle, sheep and goats, horse meat products; chemical, rubber, plastic products and; dairy products.

The long run impact of the DCFTA differed very little from the short term as the models were based largely on price effects on trade resulting from tariff liberalisation and although some tariffs were expected (and actually did) decline over the medium term, most were removed immediately and therefore, most of the impact would be seen only in the short term.

Kravchuk (2016) [23] also modelled the expected increase in exports to the EU under the DCFTA at a sector level stating "only the most competitive industries would thrive" suggesting that the tariff preference effect of the AA/DCFTA would not be significant except in the most competitive sectors which may have increased exports anyway. Kravchuk modelled Ukrainian exports retrospectively and identified crop production (cereals and oilseeds) as having the greatest potential with expected growth of 22% followed by textiles and clothing at 18%. No further sectors were presented. However, he concludes, "This scenario has already been borne out by

the actual impacts of the EU's unilateral market opening to Ukraine in 2014".

Other studies such as Usenko (2007) [25] attempts to assess the impact of the DCFTA on specific sectors such as mechanical engineering, chemicals and light industry but this study simply examines the provisions and theoretical positive and negative effects on respective industries without assessing more closely competitiveness, capacity or any other factors. However, it concludes on balance a positive impact "Ukrainian business entities will gain access to the domestic market if European standards are established and technical regulations are complied with. At the same time, the cost of implementation of EU standards and retrofitting of production should be compensated by the flow of European investment which is going to stimulate restructuring and retrofitting of companies, facilitate new businesses and, as the result, increase revenues to the state budget". Moreover, the analysis and conclusions could apply to any sector and it is unclear why these specific sectors were highlighted.

Our personal research has revealed that with 4 years of data since the effective application of DCFTA provisions on Ukraine's exports to the EU, it shows that Ukraine's exports have not significantly improved under the DCFTA. Average EU imports from Ukraine in 2017 (smoothed 2015—2017 to take account of annual anomalies) was € 13.8 billion, compared with imports from Ukraine in 2013 (averaged 2011—2013) of € 14.1 billion. This shows that Ukraine's exports are less post DCFTA than pre DCFTA. Moreover, the average rate of smoothed annual growth in EU imports from Ukraine was negative post DCFTA -0.4% per annum (2014—2017) compared with +10.0% growth in the same time-period prior to DCFTA (2010—2013).

This runs contrary to both the EU and Ukrainian policy objective of the DCFTA as well as traditional economic theory that states that with the removal of tariffs, trade between the two parties should increase due to specialisation in areas of comparative advantage. It therefore would have been expected that Ukraine's exports to the EU (measured by the EU as imports from Ukraine) should have increased post DCFTA.

CONCLUSIONS

According to the traditional economic theory, moving from a closed economy to free trade produce substantial economic gains because trading countries benefit from specialisation and more efficient resource allocation. Trade liberalization brings not only traditional "static gains" from specialization, but also the adoption of new technologies and skills, leading to "dynamic gains" from trade — to higher productivity.

Our study shows that in the theory and practice of economically developed countries the transition from protection to free trade can provide a net increase in welfare. This also clarifies why we should support trade liberalization through preferential trade agreements such as EU-Ukraine DCFTA. Forecasts of the positive consequences of trade liberalization between Ukraine and the EU under the DCFTA in the short and long terms also confirm this. But in the case of the practical implementation of the DCFTA on Ukraine's exports to the EU, the opposite

consequences were found. This runs contrary to traditional economic theory and to both the EU and Ukrainian policy objective of the DCFTA.

We believe that the results obtained during our study can be used for further research towards optimizing the processes of liberalization and upholding national economic interests in the context of the objective growth of world trade. Our data can also be used to find the real reasons that did not allow the country to benefit from the implementation of the DCFTA, as well as to develop measures to eliminate or minimize the negative effects.

References:

1. Clemens, M.A. and Williamson, J.G. (2001), "A Tariff-growth Paradox? Protection's Impact the World Around 1875-1997", NBER Working Paper, Series, vol.8549, pp.121—132.
2. Dollar, D and Kraay, A., "Is Good for the Poor", [Online], available at: <http://ideas.repec.org/p/wbk/wbrwps/2587.html> (Accessed: 20 Oct 2019).
3. Dollar, D. (1992), "Outward-oriented Developing Economies Really Do Grow More Rapidly: Evidence from 95 LDCs, 1976-1985", Economic Development and Cultural Change, vol. 40, pp. 523—544.
4. Edwards, S. (1998), "Openness, Productivity and Growth: What Do We Really Know?", Economic Journal, vol. 108, pp. 383—398.
5. Sachs, J. and Warner, A. (1995), "Economic Reform and the Process of Global Integration", Broking Papers on Economic Activity, vol. 1, 25th Anniversary Issue, pp. 1—118.
6. Choudhri, E.U. and Hakura, D.S. (2000), "International Trade and Productivity Growth: Exploring the Sectoral Effects for Developing Countries", [Online], available at: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2000/wp0017.pdf> (Accessed: 20 Oct 2019).
7. Duhinets, G.V. and Tronko, V.V. (2015), "Deep and Comprehensive Free Trade Area between Ukraine and EU (DCFTA): realities and prospects", Ekonomichnyj chasopys-XXI [Economic Annals-XXI], vol. 155 (11—12), pp. 10—13.
8. Francois, J.F. and Manchin, M. (2009), "Economic Impact of a Potential Free Trade Agreement (FTA) between the European Union and the Commonwealth of the Independent States", CASE Network Reports, vol. 84, [Online], available at: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1393697 (Accessed: 20 Oct 2019).
9. Nugent, J.B. (2002), "Trade liberalization: Winners and Losers, Success and Failures", [Online], available at: <http://uoit.ca/sas/International%20Trade/TradeWinnersLosers.pdf> (Accessed: 20 Oct 2019).
10. Rodrik, D. (2001), "Trading in illusions", Foreign Policy, vol. 123, pp. 54—63.
11. Petrov, R. Van der Loo, G. and Van Elsuwege, P. (2015), "The EU-Ukraine Association Agreement: A New Legal Instrument of Integration Without Membership?", Kyiv-Mohyla Law and Politics Journal, [Online], available at: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/7874/Petrov_The_EU-Ukraine_Association.pdf?sequence=5 (Accessed: 20 Oct 2019).
12. Vosta, M. Musiyenko, S. and Abrham, J. (2016), "Ukraine-EU Deep and Comprehensive Free Trade Area as Part of Eastern Partnership initiative", Journal of International Studies, Vol. 9, No 3, pp. 21—35.
13. Hoekman, B. (2016), Deep and Comprehensive Free Trade Agreements, European University Institute, San Domenico di Fiesole, Italy.
14. Adarov, A. (2016), Trade Effects of DCFTA: Early Results, Challenges and Potential, Vienna Institute for International Economic Studies, Vienna, Austria.
15. Kryvov, V. (2015), "Association Agreement Between Ukraine and EU: Long-Term Opportunities For Cooperation and Risks of Free Trade Area (FTA/DCFTA)", Journal of European Economy, vol. 14, No. 3, pp. 257—267.
16. Adarov, A. and Havlik, P. (2016), Benefits and Costs of DCFTA: Evaluation of the Impact on Georgia, Moldova and Ukraine, The Vienna Institute for International Economic Studies, Bertelsmann Stiftung, Vienna, Austria.
17. Deardorff, A. V. (1980), "The general validity of the law of comparative advantage", Journal of Political Economy, vol. 88, No. 5, pp. 941—957.
18. Feenstra, R. C. (2004), The Heckscher-Ohlin Model. Advanced International Trade: Theory and Evidence, Princeton University Press, UK.
19. Berden, K. G. Smakman, F. and Wymenga, P. (2007), Trade Sustainability Impact Assessment for the FTA between the EU and Ukraine within the Enhanced Agreement, Rotterdam, The Netherlands.
20. Sidenko, V. (2007), "EU-Ukraine Relations in the Context of a Possible Free Trade Agreement", EU Working Papers, vol. 3, pp. 3—18.
21. Movchan, V. and Giucci, R. (2011), Quantitative Assessment of Ukraine's Regional Integration Options: DCFTA with European Union vs. Customs Union with Russia, Belarus and Kazakhstan. German Advisory Group, Institute for Economic Research and Policy Consulting, Berlin/Kyiv, Ukraine.
22. Institute for Economic Research and Policy Consulting (2014), Consequences of the creation of in-depth and Comprehensive Free Trade Area between Ukraine and the EU, Institute for Economic Research and Policy Consulting, Kyiv, Ukraine.
23. Kravchuk, A. and Popovych, Z. (2016), The expected impact of the EU-Ukraine Association Agreement, Transnational Institute, Amsterdam; Rosa Luxembourg Stiftung, Brussels; Center of Social and Labor Research, Kiev, Ukraine.
24. Jakubiak, M. Kolesnichenko, A. Boyarchuk, D. Golodniuk, I. Mykhaylychenko, M. Paczynski, W. Tsarenko, A. and Vavryschuk, V. (2006), Prospects for EU-Ukraine Economic Relations, Center for Social and Economic Research, CASE Reports, vol. 66, Warsaw, Poland.
25. Usenko, O. (2007), "Review of the Impact of the Ukraine-EU Free Trade Agreement on Manufacturing Industries (Mechanical Engineering, Chemical and Light Industry)", The Journal of International Economic Policy, vol. 2, pp. 67—100.
26. Burakovsky, I. Kutsenko, K. Chukhai, H. Kobylyanska, A. Movchan, V. Razdorozhny, Ye. and Sysenko, N. (2010), Costs and Benefits of FTA between Ukraine and the European Union, Institute For Economic Research and Policy Consulting, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 25.10.2019 р.

УДК 334.012:338.45:330.1

Є. І. Бірюков,
аспірант кафедри менеджменту та публічного адміністрування,
ПВНЗ "Міжнародний науково-технічний університет імені академіка Юрія Бугая"
ORCID ID: 0000-0001-5333-8839

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.21.71

РЕСУРСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПІДПРИЄМСТВ ЕЛЕКТРОЕНЕРГЕТИКИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЙОГО ЕФЕКТИВНОГО ВИКОРИСТАННЯ

Ie. Biriukov,
postgraduate student of management and public administration department
PHEI "Academician Yuriy Bugay international scientific and technical university"

RESOURCES 'POTENTIAL OF ELECTRIC POWER ENTERPRISES
AND THE FEATURES OF ITS EFFECTIVE USE

У статті досліджується ресурсний потенціал електроенергетичних підприємств. З'ясовано, що підприємства електроенергетики формують основу існування енергетичної галузі та становлять базову складову ресурсного забезпечення усєї економічної системи країни. Доведено, що дослідження ресурсного потенціалу є одним з ключових аспектів побудови стратегії розвитку електроенергетики. З'ясовано, що поняття "ресурсний потенціал підприємства" має багатовимірність розгляду та тлумачень його сутності. Узагальнено та систематизовано різні погляди щодо сутності поняття "ресурсний потенціал підприємства". Обгрунтовано, що ресурсний потенціал підприємств електроенергетики слід розглядати як спроможність електроенергетичного підприємства забезпечити власну господарську діяльність необхідною кількістю ресурсів, можливість налагодити ефективний процес їх використання за рахунок відповідних управлінських практик. Доведено, що ефективне використання ресурсного потенціалу підприємств електроенергетики можливе шляхом здійснення системної роботи як з боку самих електроенергетичних підприємств, так і зі сторони регуляторних органів.

The article explores the resource potential of electricity companies. It has been found that electric power companies form the basis of the existence of the energy industry and constitute a basic component of the resource supply of the entire economic system of the country. The efficiency and stability of electricity companies is the basis of economic security and independence of the state, acting as an important source and objective limitation of the development of all other sectors of the economy, determining the state's ability to neutralize external negative impacts and stabilize the internal economic environment. It is proved that the study of resource potential is one of the key aspects of building a strategy for the development of electricity. It has been found that the concept of "enterprise resource potential" has a rich dimension of consideration and interpretation of its essence.

Summarizing and organizing different views on the essence of the concept of "enterprise resource potential", we can distinguish two key approaches to the consideration of this category, namely: first, quantitative — defines resource potential as the set of all available enterprise resources; however, their estimation is usually limited to the analysis of the cost parameters of the available resources and their quantitative ratios; second, qualitative — is to understand the resource potential as an aggregate of the enterprise's ability to search, capture, organize the processing process and its further optimization within the existing resource ratios and production constraints in order to most effectively meet the needs of consumers.

It is substantiated that the resource potential of electric power companies should be considered as the ability of the electric power company to provide its own economic activity with the required amount of resources, the opportunity to establish an effective process of their use at the expense of appropriate management practices.

It is proved that the efficient use of the resource potential of electric power utilities is possible through the implementation of systematic work both by the electricity utilities themselves and by the regulatory

bodies, to eliminate such problems as: high deterioration of fixed assets; technical and technological backwardness; high cost of products and services; long payback period of investment investments; Weak management's personal interest in the results of infrastructure monopoly, etc.

Ключові слова: ресурсний потенціал, електроенергія, електроенергетичні підприємства, ефективність використання, розвиток підприємств електроенергетики, енергетична сфера.

Key words: resource potential, electric power enterprises, electricity, efficiency of use, development of electric power enterprises, energy sphere.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сучасний стан вітчизняної економіки характеризується наявністю складних системних проблем розвитку, чий індустріальний уклад більше не в змозі відповідати прогресивним потребам сучасності, здатним забезпечити стабільну основу довгострокового розвитку. Поглиблює проблему відсутність можливостей національної економіки відповідати технологічним, інформаційним, соціальним та екологічним трендам сьогодення, що обумовлено, насамперед, слабкістю та об'єктивною неможливістю ефективного управління ресурсним потенціалом у рамках вітчизняних господарських практик та регуляторних механізмів.

Підприємства електроенергетичної галузі не стали винятком, адже вразливість галузі до зовнішніх дестабілізаційних явищ, зокрема, геополітичної напруженості, нестабільності на сировинних ринках, початок торговельних війн між найбільшими економіками світу, загалом посилення протекціоністських ідей актуалізує проблематику організації ефективного управління ресурсним забезпеченням електроенергетичних підприємств як передумов побудови ефективного механізму їх функціонування в умовах обмеженості, імпортозалежності, високої вартості ресурсів та підтримки належного рівня економічної безпеки підприємств загалом.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідження теоретичних основ організації діяльності електроенергетичних підприємств, особливостей існуючого енергоринку та нормативно-правової бази забезпечення його функціонування представлене великою кількістю наукових напрацювань вітчизняних вчених. Особливо важливий вклад у розвиток цього напрямку досліджень здійснено такими вченими: Н. Богацька, Д. Волошин, І. Гусєва, В. Дергачова, М. Земляний, О. Кремін, Н. Кузьмінчук, А. Мельник, Е. Оборіна, А. Полянська, А. Сменковський, В. Трапезніков, В. Христіановський, Н. Цивенкова, А. Чорна, А. Шевцов та ін.

Однак, враховуючи широке теоретичне висвітлення проблематики функціонування вітчизняних підприємств енергетичного сектору, на нашу думку, більш ґрунтовного висвітлення вимагають питання систематизації теоретичних уявлень щодо ресурсного потенціалу електроенергетичних підприємств та прикладних аспектів ефективного управління ним.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є визначення поняття "ресурсний потенціал" та окреслення специфічних особливостей ресурсного потенціалу електроенергетичних підприємств.

Для досягнення поставленої мети було вирішено такі завдання:

- встановлено особливості діяльності підприємств електроенергетики;
- досліджено сутність поняття "ресурсний потенціал підприємства";
- дано авторське визначення поняття "ресурсний потенціал електроенергетичного підприємства";
- з'ясовано проблеми використання ресурсного потенціалу підприємств електроенергетики;
- визначено напрями ефективного використання ресурсного потенціалу підприємств електроенергетики.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Підприємства електроенергетики у своїй сукупності формують основу існування енергетичної галузі та базову складову ресурсного забезпечення усієї економічної системи держави, незалежно від ступеня ресурсного забезпечення або масштабності економіки. Така ситуація обумовлюється специфічним характером товару, що виробляють електроенергетичні підприємства, адже електрична енергія є невід'ємним елементом ресурсного забезпечення будь-якого суб'єкта економіки. Водночас, така особливість відображається і на діяльності самих енергетичних підприємств, унеможливаючи використання широкого спектру заходів конкурентної боротьби, відмінних від ціни або способів одержання товару.

Саме тому ефективність та стабільність роботи електроенергетичних підприємств є основою економічної безпеки та незалежності держави, виступаючи як важливим джерелом, так і об'єктивним обмеженням розвитку всіх інших галузей економіки, визначаючи можливість держави до нейтралізації зовнішніх негативних впливів та стабілізації внутрішнього економічного середовища.

Однак сучасний стан електроенергетичних підприємств України відзначається наявністю комплексу економічних, техніко-технологічних, фінансових та екологічних проблем розвитку, що поєднується з відсутністю стратегічного бачення направленості розвитку та модернізації галузі з боку державних структур. Виходячи з цього, варто наголосити, що саме дослідження ресурсного потенціалу є одним з ключових аспектів побудови стратегії розвитку електроенергетики, що є, з одного боку, дорожньою картою для вирішення наявних проблем галузі, а з іншого — важливим елементом національної безпеки.

Надійне функціонування промисловості, сільськогосподарства, інших галузей економіки та комунально-побутової сфери країни вимагає випереджального

розвитку енергетичного комплексу. Тому постійний розвиток енергетичного комплексу, ефективне використання енергії шляхом застосування енергозберігаючих, екологічно безпечних технологій у виробництві та побуті можуть розглядатися як основні напрями забезпечення енергетичної безпеки держави [1, с. 17].

Результат функціонування електроенергетичних підприємств визначається безліччю факторів, вивчення яких можливе з позиції системного підходу на мікроекономічному рівні. Результати функціонування визначаються переважно виробничим процесом і багато в чому залежать від ключових показників матеріально-технічних та кадрових ресурсів, які виражаються як у кількісному, так і в якісному вимірі [7, с. 69].

Розглядаючи питання ресурсного потенціалу, варто розуміти комплексну природу цього поняття та наявну багатовимірність розгляду його дефініції серед науковців.

Ресурсний потенціал підприємства визначається, як [3, с. 136; 4, с. 156; 5, с. 55; 6, с. 169]:

— соціально-економічна система функціонування підприємства;

— елемент виробничих відносин підприємства по відношенню до можливості створення матеріальних благ та послуг за долученням до виробництва трудових ресурсів;

— наявність ресурсів підприємства, що можливо залучити для досягнення поставлених цілей;

— сукупність ресурсів (матеріальних, земельних, нематеріальних, фінансових, інформаційних) та здатність працівників підприємства ефективно їх використовувати для досягнення окресленої місії та поставлених цілей підприємства;

— максимально можливий обсяг матеріальних благ та послуг, який можливо отримати за рахунок ефективного їх використання;

— здатність/спроможність підприємства виконувати певну роботу за використанням наявних ресурсів;

— механізм формування та ефективного використання сформованої системи ресурсів, альтернативних ресурсів та їх джерел відповідно до стратегічних напрямів розвитку підприємства;

— складова частина виробничих відносин щодо застосування здатності ресурсів до формування матеріальних благ.

Узагальнюючи та систематизуючи різні погляди щодо сутності поняття "ресурсний потенціал підприємства", можна виокремити два ключові підходи до розгляду такої категорії, зокрема:

кількісний — визначає ресурсний потенціал як множину усіх наявних ресурсів підприємства; при цьому їх оцінка, зазвичай, обмежується аналізом вартісних параметрів наявних у розпорядженні ресурсів та їх кількісних співвідношень;

якісний — полягає у розумінні ресурсного потенціалу як сукупності можливостей підприємства щодо пошуку, опанування, організації процесу переробки та його подальшої оптимізації в рамках існуючих ресурсних співвідношень та виробничих обмежень з метою найбільш ефективного задоволення потреб споживачів.

Слід також наголосити, що ресурсний потенціал з погляду як комплексу необхідних ресурсів, так і підходів

до оптимізації виробничих процесів, забезпечення належного управління ресурсами та формування відповідних стратегій може різнитися залежно від способів виробництва, географічного положення, певних специфічних особливостей конкретного підприємства. Саме тому ресурсний потенціал, на нашу думку, можна визначити як спроможність електроенергетичного підприємства забезпечити власну господарську діяльність необхідною кількістю ресурсів, можливість налагодити ефективний процес їх використання за рахунок відповідних управлінських практик.

Ефективне використання ресурсного потенціалу підприємств електроенергетики можливе шляхом здійснення системної роботи як з боку самих електроенергетичних підприємств, так і зі сторони регуляторних органів з ліквідації таких проблем:

— висока зношеність основних засобів, що подекуди досягає загрозливих рівнів можливої аварійності;

— техніко-технологічна відсталість, що водночас слугує додатковим фактором погіршення інвестиційної привабливості підприємств електроенергетики, обумовлене високими термінами окупності, низькою рентабельністю та відсутністю інвестиційних гарантій;

— висока собівартість продукції та послуг, у тому числі, внаслідок існування застарілої, неефективної інфраструктури;

— тривалий період окупності інвестиційних вкладень та відсутність дієвого механізму їх активізації та підтримки з боку державних та муніципальних органів влади;

— відсутність необхідних виробничих потужностей для переходу до режиму функціонування "розумних мереж";

— слабка особиста зацікавленість менеджменту у результатах роботи інфраструктурної монополії, оскільки фінансові результати господарської діяльності багато в чому залежать від лобювання, можливостей впливу зацікавлених осіб на встановлення тарифу, а також на розподіл бюджетних коштів [8, с. 76];

— відсутність передумов формування ефективного конкурентного середовища;

— штучна монополізація енергоринку;

— бюрократизація та формалізація інструментів антимонопольного регулювання;

— низький рівень ошадливості вітчизняних підприємств електроенергетики, що виявляється як у неефективних ресурсоемних виробничих процесах, так і в значних енерговитратах у процесі транспортування електроенергії;

— селективний характер діяльності контролюючих органів;

— низький рівень екологічної свідомості суспільства, яка при достатньому рівні розвитку здатна стимулювати процеси екологізації енерговиробництва.

Саме тому, проблема використання ресурсного потенціалу електроенергетичних підприємств потребує цілісного та комплексного розуміння, зокрема стосовно усього спектру наявних ресурсів, складових ресурсного потенціалу, принципів його ефективного використання та проблем розвитку, що в умовах активної розбудови спільного з європейськими партнерами економічного та нормативно-правового поля дозволить по-

кращити стан використання ресурсного потенціалу вітчизняних підприємств електроенергетики.

Особливого значення для підвищення ефективності використання ресурсів електроенергетичних підприємств відіграє інноваційна спрямованість розвитку підприємств, що дає можливість оптимізувати та вдосконалити існуючі, а також запровадити інноваційні форми економічної діяльності, виробничо-організаційні операції та процеси. Інноваційна спрямованість розвитку електроенергетичних підприємств сприятиме підвищенню ефективності використання наявних ресурсів, виявленню резервів та потенційних можливостей електроенергетичних підприємств, що сприятиме не тільки підвищенню ефективності їх діяльності, а й енергетичної галузі та економіки в цілому.

Також для функціонування підприємств електроенергетики важливим є екологізація виробництва, що вимагає проведення таких заходів, як:

— системне впровадження новітніх енергозберігаючих технологій у взаємопов'язаних сферах підприємницької діяльності;

— поєднання інвестицій з інноваціями як чиннику активізації процесу екологізації електроенергетичних підприємств;

— здійснення аналізу результативності нововведень і прибутковості реалізованих заходів щодо екологізації діяльності електроенергетичних підприємств;

— задіявання додаткових фінансово-економічних механізмів з боку державного управління у напрямі стимулювання інвестиційної діяльності електроенергетичних підприємств у напрямку екологізації діяльності.

ВИСНОВКИ

Отже, проведене дослідження поняття "ресурсний потенціал підприємства" дає можливість констатувати, що це багатоаспектне поняття. Проведення аналітичного дослідження його сутності дало можливість встановити, що під потенціалом електроенергетичного підприємства слід розуміти певну спроможність електроенергетичного підприємства забезпечити власну господарську діяльність необхідною кількістю ресурсів, можливість налагодження ефективного процесу використання ресурсів за рахунок відповідних управлінських практик. Встановлено, що сучасний стан електроенергетичних підприємств України відзначається наявністю комплексу економічних, техніко-технологічних, фінансових та екологічних проблем розвитку. Їх вирішенню сприятиме системне, комплексне докладання зусиль як з боку самих електроенергетичних підприємств, так і зі сторони регуляторних органів, у тому числі, по відношенню до принципів ефективного використання ресурсного потенціалу електроенергетичних підприємств.

Подальших наукових розвідок вимагають питання розроблення та впровадження функціональної моделі управління підприємствами електроенергетики в умовах диверсифікації ресурсних джерел виробництва електроенергії.

Література:

1. Ажнакін С.Г. Проблеми енергозбереження та енергоефективності діяльності електроенергетичних підприємств. Економічні інновації. 2013. № 55. С. 9—22.

2. Артемчук Т.О. Підвищення суспільної результативності діяльності підприємств природних монополій електроенергетики. Вісник Сумського національного аграрного університету. 2016. № 4. С. 146—151.

3. Богацька Н.М., Хачатрян В. В. Сучасний підхід до оцінки сутності ресурсного потенціалу підприємства. Економіка. і суспільство. 2016. Вип. 3 / 20 С. 134—139.

4. Іваннікова Н. Дослідження ресурсного потенціалу підприємства житлово-комунального господарства. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2015. Вип. 3. С. 154—158.

5. Краснокутська Н. Дефініція поняття — потенціал підприємства в контексті розвитку мікроекономічної теорії. Вісник КНТЕУ. 2008. № 5. С. 54—64.

6. Тульчинська С.О. Інтелектуально-інноваційна модернізація економіки України: теоретико-методологічні аспекти: монографія. Київ, НТУУ "КПІ", 2009. 488 с.

7. Тульчинська С.О., Чорній Б.П. Диверсифікація джерел залучення інвестиційних ресурсів у підприємства розподілення електроенергії. Економічний вісник Національного технічного університету України "КПІ". 2017. Вип. 14. С. 67—74.

8. Ущаровський К.В. Природні інфраструктурні монополії в електроенергетиці України: особливості функціонування та розвитку. Економічний простір. 2015. № 99. С. 68—78.

References:

1. Azhnakin, S. H. (2013), "Problems of energy saving and energy efficiency of activity of electric power enterprises", *Ekonomichni innovatsii*, vol. 55, pp. 9—22.

2. Artemchuk, T. O. (2016), "Increasing the Social Productivity of Natural Power Monopoly Enterprises", *Visnyk Sums'koho natsional'noho ahrarnoho universytetu*, vol. 4, pp. 146—151.

3. Bohats'ka, N. M. and Khachatryan, V. V. (2016), "Modern approach to assessing the essence of the enterprise resource potential", *Ekonomika i suspil'stvo*, vol. 3, no. 20, pp. 134—139.

4. Ivannikova, N. (2015), "Investigation of the Resource Potential of the Housing and Utility Enterprise", *Naukovyj visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu*, vol. 3, pp. 154—158.

5. Krasnokuts'ka, N. (2008), "Definition of the concept — potential of the enterprise in the context of development of microeconomic theory", *Visnyk KNTEU*, vol. 5, pp. 54—64.

6. Tul'chyns'ka, S. O. and Chornij, B. P. (2017), "Diversification of sources of attraction of investment resources in the enterprises of power distribution", *Ekonomichnyj visnyk Natsional'noho tekhnichnoho universytetu Ukrainy "KPI"*, vol. 14, pp. 67—74.

7. Tul'chyns'ka, S. O. (2009), *Intelektual'no-innovatsijna modernizatsiia ekonomiky Ukrainy: teoretiko-metodolohichni aspekty [Intellectual-innovative modernization of Ukrainian economy: theoretical and methodological aspects]*, NTUU "KPI", Kyiv, Ukraine.

8. Uschapovs'kyj, K. V. (2015), "Natural Infrastructure Monopolies in the Electric Power Industry of Ukraine: Features of Functioning and Development", *Ekonomichnyj prostir*, vol. 99, pp. 68—78.

Стаття надійшла до редакції 30.10.2019 р.

УДК 330.322.4, 338.43

А. В. Снеткова,
аспірант кафедри обліку та аудиту,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
ORCID ID: 0000-0002-2185-3059

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.21.75

ІНВЕСТИЦІЇ У НЕОБОРОТНІ АКТИВИ ПІДПРИЄМСТВ ОЛІЙНО-ЖИРОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ: ДИНАМІКА, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

A. Snetkova,
postgraduate student, Taras Shevchenko National University of Kyiv

INVESTMENTS IN NON-CURRENT ASSETS OF UKRANIAN'S SUNFLOWER OIL AND FATS COMPANIES: DYNAMICS, PROBLEMS AND PROSPECTS

Автором проведено аналіз стану олійно-жирової промисловості України, на основі показників обсягу виробництва, експорту, імпорту соняшникової олії у світі та в країні. Розглянуто перспективи розвитку олійно-жирового комплексу України. Зосереджено увагу на аналізі стану переробних потужностей лідируючих підприємств олійно-жирової промисловості України. У статті досліджується сутність необоротних активів та їх структура на прикладі підприємств олійно-жирової промисловості, виявлення основних тенденцій щодо інвестування у матеріальні, нематеріальні та фінансові активи довгострокового характеру. Проведено аналіз структури необоротних активів підприємств олійно-жирової промисловості станом на початок 2019 року. Визначено обсяги необхідних інвестицій у будівництво елеваторних потужностей та ранжування таких потреб за областями України. Встановлено наявність дефіциту елеваторних потужностей в Україні та вкрай нерівномірне їх розташування. Обсяги ємних сховищ майже дорівнюють потребам у Закарпатській, Миколаївській, Івано-Франківській областях. Профіцит потужностей виявлено у Одеській області, проте є області, де потреба в інвестиціях у елеватори вимірюється сотнями мільйонів доларів, лідерами стали Житомирська, Харківська та Дніпропетровська області. Загальний обсяг необхідних інвестицій у будівництво нових елеваторних потужностей становлять у сумі від 3,5 до 4,5 млрд дол. США.

The acceleration of economic and geopolitical integration processes in the European and Eurasian space implies a radical reconstruction and modernization of national production facilities. Under the influence of restructuring of world industrial production, production processes accelerate and change, the country's export potential is increased, and new markets are opened. The author analyzes the state of the oil and fat industry in Ukraine, based on the indices of production, export, import of sunflower oil in the world and in the country. Prospects of development of oil and fat complex of Ukraine are considered. The attention is paid to the analysis of the state of processing capacities of the leading enterprises of the oil and refining industry of Ukraine. Ukrainian business, in view of the enormous natural, resource, intellectual and labor potential of the country, is in the process of continuous integration into the world trading community, which is reflected in the structural and qualitative upgrades of production capacities at domestic processing enterprises, in particular oil and gas enterprises. The article examines the essence of non-current assets and their structure on the example of oil and fat industry enterprises, identifying the main tendencies for investing in tangible, intangible and financial assets of long-term nature. The author analyzes the structure of

fixed assets of oil and fat industry enterprises as of the beginning of 2019. The volumes of necessary investments in the construction of elevator capacities and the ranking of such needs by the regions of Ukraine are determined. It is established that the lack of elevator capacity in Ukraine and their extremely uneven location. The volume of storage facilities is almost equal to the needs in the Transcarpathian, Mykolaiv, Ivano-Frankivsk regions. Capacity surplus was found in the Odessa region, however, there are areas where the need for investments in elevators is measured in hundreds of millions of dollars, the leaders are Zhytomyr, Kharkiv and Dnipropetrovsk regions. The total amount of investment needed to build new elevator facilities is \$ 3.5 billion to \$ 4.5 billion. USA.

Ключові слова: олійно-жирова промисловість, елеваторні потужності, інвестиції.
Key words: fat and oil industry, elevator capacity, investments.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Український бізнес, з огляду на колосальний природний, ресурсний, інтелектуальний та трудовий потенціал країни, знаходиться у процесі постійного інтегрування у світову торговельну спільноту, що знаходить своє відображення у структурних та якісних оновленнях виробничих потужностей на вітчизняних підприємствах переробної промисловості, зокрема підприємствах олійно-жирової промисловості.

На сьогодні однією із найбільш інвестиційнопривабливих галузей в Україні виступає олійно-жирова промисловість. За останні 20 років на території України побудовано 60 нових заводів і модернізовані майже всі підприємства, зокрема 40 великих підприємств, у 6 портах побудовано 16 терміналів з переробки олійних культур, що спричинило ріст потужностей у 8 раз. Загальний обсяг інвестицій, вкладених у розвиток галузі, перевищує 3 млн дол. США. Такі структурні зміни дали можливість сформувати розвинену інфраструктуру, що включає значну кількість елеваторів, логістичних фірм і портів та удосконалити систему логістики шляхом будівництва нових терміналів у морських портах, збільшити кількість зайнятих у галузі.

На рівні менеджменту компанії виникає потреба щодо формування достовірної, повної, неупередженої інформації щодо обсягів та структури інвестицій у необоротні активи підприємств.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженню сутності інвестицій у необоротні активи присвячено праці вітчизняних вчених В.Д. Базилевича, І.А. Бланка, С.Ф. Голова, В.І. Головка, І.А. Деруна, В.М. Диби, Н.І. Дорош, З.-М.В. Задорожного, О.С. Гавриловського, Я.О. Ізмайлова, Т.Г. Камінської, Р.О. Костирка, Г.І. Купалової, Л.Г. Ловінської, Т.П. Остапчука, В.П. Пантелєєва, М.С. Пушкаря, Н.І. Самбурської, В.В. Сопка, Н.М. Ткаченко, В.Г. Швеця, В.О. Шевчука та іноземних вчених Х. Андерсена, М.І. Баканова, В.Ф. Ван Бреди, К. Карпентера, К. Колдуелла, тощо.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧ

Метою дослідження є аналіз стану олійно-жирової промисловості України, на основі аналізу обсягів вироб-

ництва, експорту, імпорту соняшникової олії у світі та в країні. Аналіз переробних потужностей лідируючих агрохолдингів України. Дослідження сутності необоротних активів та їх структури на прикладі підприємств олійно-жирової промисловості, виявлення основних тенденцій щодо капіталовкладень у матеріальні, нематеріальні та фінансові активи довгострокового характеру, аналіз структури необоротних активів підприємств олійно-жирової промисловості станом на початок 2019 року. Визначення обсягів необхідних інвестицій у будівництво елеваторних потужностей та ранжування таких потреб за областями України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Одними із необхідних та важливих чинників збільшення обсягу та поліпшення якості виробленої продукції є забезпеченість підприємств необоротними активами та ефективність їх використання. Розширення, підтримання належного функціонального стану, оновлення та модернізація виробництва неможлива без інвестиційних процесів.

Необоротні активи становлять вагомий частину майна будь-якого суб'єкта господарювання, забезпечуючи тим самим його виробничу діяльність. Саме від структури та якісних характеристик, ефективності їх використання та відтворення залежить успіх підприємства у довгостроковій перспективі. Аналіз необоротних (довгострокових) активів є одним із найважливіших етапів оцінки фінансового стану підприємства. Зрушення у динаміці основних засобах може вчасно вказати менеджменту компанії та її інвесторам на стан економічного потенціалу підприємства, зростання чи зменшення можливостей продуктивної діяльності, ступінь окупності основного капіталу.

Це питання набуває особливої актуальності саме зараз, у час коли українська економіка особливо гостро потребує довгострокових іноземних інвестицій, а з огляду на те, що індекс інвестиційної привабливості України, який вимірює Європейська Бізнес-Асоціація, станом на перше півріччя 2019 року складає 2,85 за п'ятибальною шкалою, політичну та економічну турбулентність, вимушеність підприємств працювати в умовах непередбачуваності, аналіз необоротних активів в умовах сучасного господарювання вимагає більш ґрунтовного та прискіпливого дослідження.

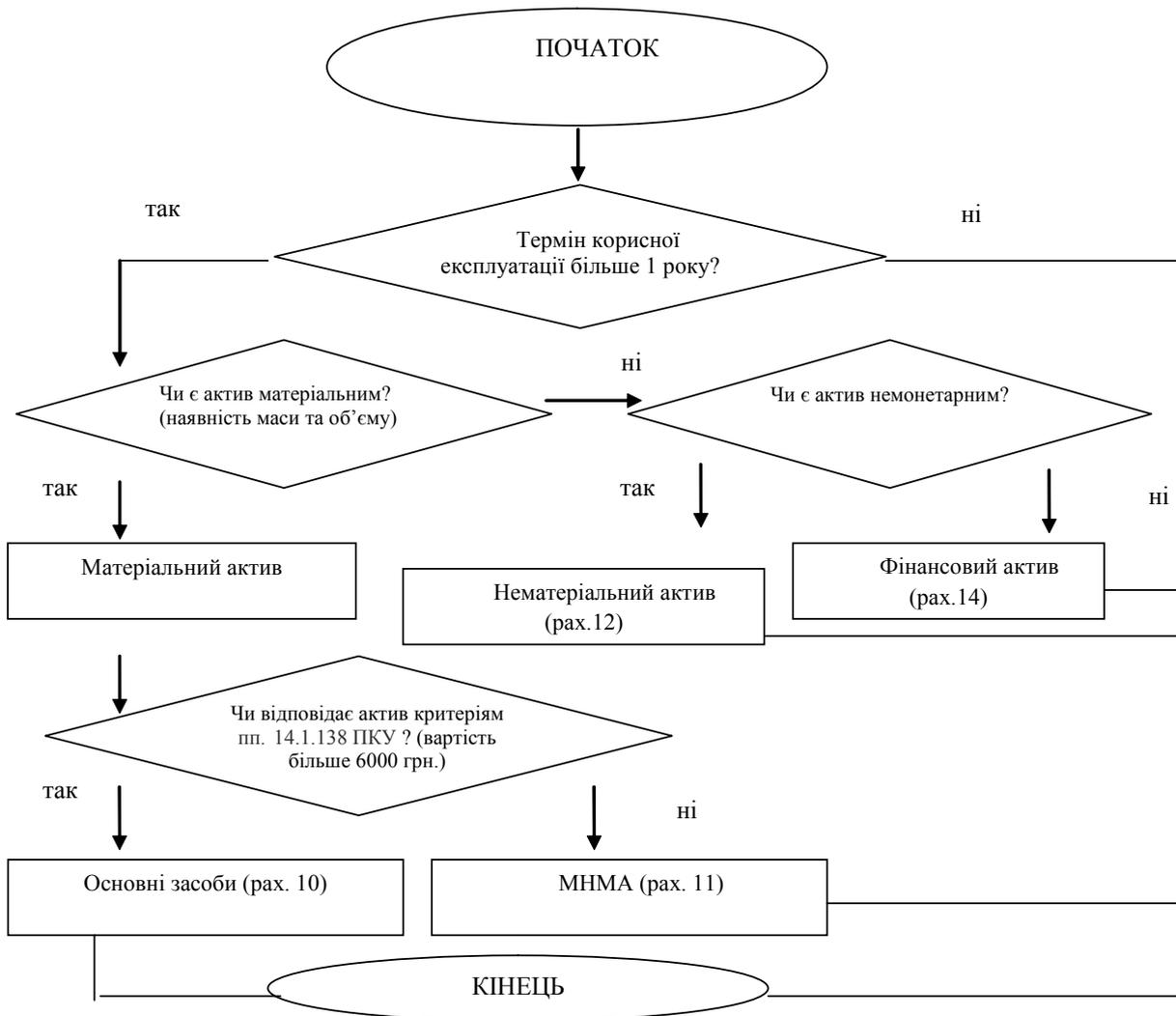

Рис. 1. Алгоритм віднесення активу до складу необоротних активів

Джерело: розроблено автором.

Проте для початку дослідимо сутність необоротних активів.

Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 1 "Подання фінансової звітності", який визначає основи подання та зіставлення фінансової звітності з іншими суб'єктами господарювання, класифікує активи та зобов'язання як "поточні" та "непоточні", а саме у п. 60 стандарту зазначається, що суб'єкт господарювання подає поточні та непоточні активи і поточні та непоточні зобов'язання як окремі класифікації у своєму звіті про фінансовий стан суб'єкт господарювання.

Пунктом 66 МСБО 1 "Подання фінансової звітності" визначено, що суб'єкт господарювання повинен класифікувати актив як поточний, якщо:

- він сподівається реалізувати цей актив або має намір продати чи спожити його у своєму нормальному операційному циклі;
- він утримує актив в основному з метою продажу;
- він сподівається реалізувати актив протягом дванадцяти місяців після звітного періоду; або
- актив є грошовими коштами чи еквівалентами грошових коштів (як визначено у МСБО 7), якщо немає обмежень щодо обміну чи використання цього активу

для погашення зобов'язання принаймні протягом дванадцяти місяців після звітного періоду [3].

Матеріальні, нематеріальні та фінансові активи довгострокового характеру, згідно п. 67 МСБО 1 "Подання фінансової звітності" є складовими "непоточних" активів, водночас цей стандарт не забороняє використання альтернативних визначень, якщо їх значення є зрозумілим.

Проте у термінології Національного положення стандарту бухгалтерського обліку 1 "Загальні вимоги до фінансової звітності" наводиться неоднозначне та розпливчате визначення необоротних активів, а саме необоротні активи — всі активи, що не є оборотними. [1].

Лише за складом статей фінансової звітності, що визначені у Національному положенні стандарті необоротні активи поділяються на нематеріальні активи, незавершені капітальні інвестиції, інвестиційна нерухомість, довгострокові біологічні активи, довгострокові фінансові інвестиції, довгострокова дебіторська заборгованість, відстрочені податкові активи. Інструкцією про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій

Таблиця 1. Структура інвестицій у необоротні активи підприємств України за 2010–2019 рр., %

Назва складової частини НА	Роки									
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019*
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Усього	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Інвестиції в матеріальні активи	96,2	96,1	96,9	95,8	96,6	93,3	96,7	96,3	93,7	94,8
житлові будівлі	14,3	11,0	12,5	14,5	15,1	16,7	12,5	11,9	9,9	10,8
нежитлові будівлі	20,6	20,4	20,0	18,1	18,6	15,9	16,5	14,6	15,4	12,5
інженерні споруди	21,6	24,0	22,5	20,7	21,2	18,7	18,8	17,5	19,2	18,6
машини, обладнання та інвентар	29,9	29,7	28,2	31,6	31,4	30,9	34,3	34,5	32,4	34,8
транспортні засоби	6,1	7,1	9,9	6,5	6,3	7,2	10,2	13,4	12,8	13,8
земля	0,7	0,9	0,6	0,4	0,5	0,5	0,5	0,4	0,3	0,3
довгострокові біологічні активи рослинництва та тваринництва	1,0	1,2	0,7	0,9	0,9	1,0	0,9	0,8	0,8	0,9
інші матеріальні активи	2,0	1,8	2,5	3,0	2,5	2,4	3,0	3,1	2,9	3,1
Інвестиції в нематеріальні активи	3,8	3,9	3,1	4,2	3,4	6,7	3,3	3,7	6,3	5,2
з них:										
права на комерційні позначення, об'єкти промислової власності, авторські та суміжні права, патенти, ліцензії, концесії тощо	1,7	1,7	1,3	2,3	1,4	4,6	1,2	1,3	4,1	1,9
програмне забезпечення та бази даних	1,6	1,3	1,2	1,4	1,5	1,8	1,8	1,8	1,6	2,5
інші інвестиції у нематеріальні активи	0,6	0,8	0,5	0,5	0,5	0,4	0,4	0,6	0,5	0,8

Примітка: * Період січень — березень 2019 р.
Джерело: систематизовано автором за даними [7].

підприємств і організацій до складу синтетичних рахунків Класу 1 "Необоротні активи" окрім вище наведених включають інші необоротні матеріальні активи та гудвіл, а інвестиційна нерухомість виступає субрахунком до синтетичного рахунку 10 "Основні засоби". [2]

Дослідивши сутність необоротних активів, можемо виділити декілька основних характеристик терміну, а саме: майнові цінності, довгострокове використання, підлягають амортизації, призначені не для перепродажу, беруть участь у виробництві, корисний ефект від використання тощо.

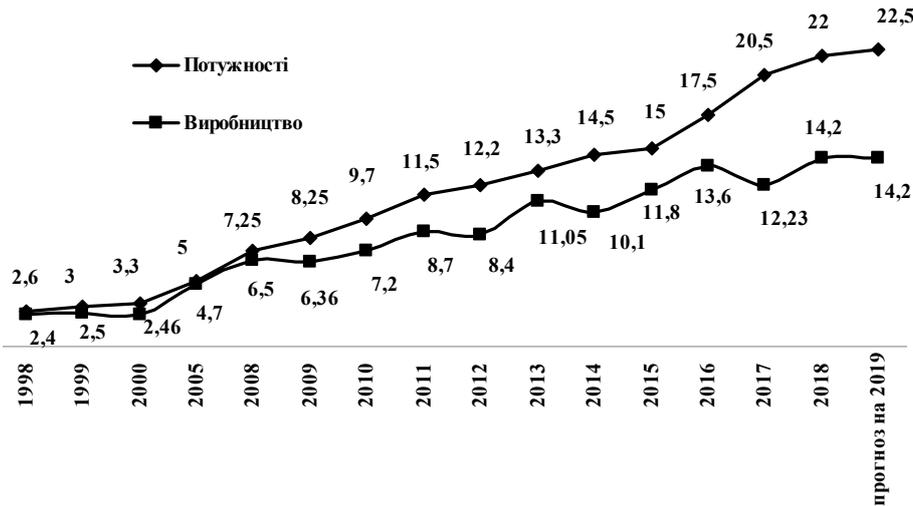
Для визначення групи до якої ми відносимо конкретний необоротний актив пропонуємо застосовувати розроблену нами блок схему (алгоритм), який представлено на рисунку 1.

Аналіз структури необоротних активів підприємств України свідчить, про те, що переважна частина капіталовкладень у необоротні активи відноситься до матеріальних необоротних активів, частка яких у 2010–2019 рр. коливалась у межах 93,3—96,9%, тоді як на нематеріальні активи припадало лише близько 3,1—6,7%. Зокрема у таблиці 1 можна простежити, що най-

Таблиця 2. Структура необоротних активів підприємств олійно-жирової промисловості України

Необоротні активи	ПрАТ з П "Дніпропетровський МЕЗ"	ТОВ АТ "Каргілл"	ТОВ "Бандурський ОЕЗ"	ТОВ "Тридніпровський ОЕЗ"	ТОВ "Українська чорноморська індустрія"	ПАТ "АДМ Іллічівськ"	ТОВ "Олсідз Блек Сі"	ПАТ "Вінницький олійножировий комбінат"	ТОВ "Олітусагро-трейд"
Нематеріальні активи	84,68	0,07	0,07	0,02	0,21	0,12	0,25	0,00	2,90
Незавершені капітальні інвестиції	0,00	2,14	3,60	0,87	7,21	2,58	8,38	0,60	22,93
Основні засоби	9,48	75,57	90,76	98,34	89,02	96,68	91,37	98,00	74,17
Інвестиційна нерухомість	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	1,41	0,00
Довгострокові фінансові інвестиції: які обліковуються за методом участі в капіталі інших підприємств	0,00	0,58	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
інші фінансові інвестиції	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Довгострокова дебіторська заборгованість	0,00	0,00	0,10	0,74	1,31	0,00	0,00	0,00	0,00
Відстрочені податкові активи	5,85	21,39	5,48	0,04	2,25	0,62	0,01	0,00	0,00
Інші необоротні активи	0,00	0,24	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Усього	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Джерело: розроблено автором.

Рис. 2. Динаміка виробництва соняшнику та потужностей з переробки олійних культур в Україні, млн т (період 1998–2018 рр.)

Джерело: сформовано за даними звіту асоціації "Укроліяпром" [6].

більша частка інвестицій в основні засоби припадає на виробничі машини, обладнання та інвентар, а найменша — на житлові будинки. Натомість, у частці інвестицій в нематеріальні активи найбільшу частину займають капіталовкладення у програмне забезпечення. Така низька частка інвестицій в нематеріальні активи є дуже негативною тенденцією, враховуючи той факт, що на сучасному етапі економічного розвитку постійно зростають інвестиції у невідчутні активи (інтелектуальний капітал), що є основним фактором зростання ринкової вартості підприємств.

Аналогічні тенденції до збільшення частки інвестицій у матеріальні активи підприємств спостерігаються й у підприємствах олійно-жирової промисловості, що підтверджується проведенням аналізом структури необоротних активів.

Основні засоби (складова матеріальних активів) займають найбільшу питому вагу у структурі необоротних активів, яка коливається у межах 94—97% від загальної суми необоротних активів, нематеріальні активи складають від 0,02 до 2,9%. Виняток становить Приватне акціонерне товариство "Дніпровський масло екстракційний завод", який із 2002 року входить до складу компанії Bunge (Швейцарія). На нашу думку, такий розподіл активів у балансі підприємства може бути пов'язаний із переоцінкою торгових марок "Олейна" та "Розумниця" або із наявністю інвестицій у формі інтелектуальної власності, тобто вкладень у придбання ви-

няткових прав користування (патентів, ліцензій, товарних знаків), інформаційних послуг (консультації, експертні рекомендації), права користування природними ресурсами (право користування надрами, іншими ресурсами природного середовища, геологічною та іншою інформацією про природне середовище) або прав користування майном (право користування земельною ділянкою відповідно до земельного законодавства, право користування будівлею, право на оренду приміщень тощо).

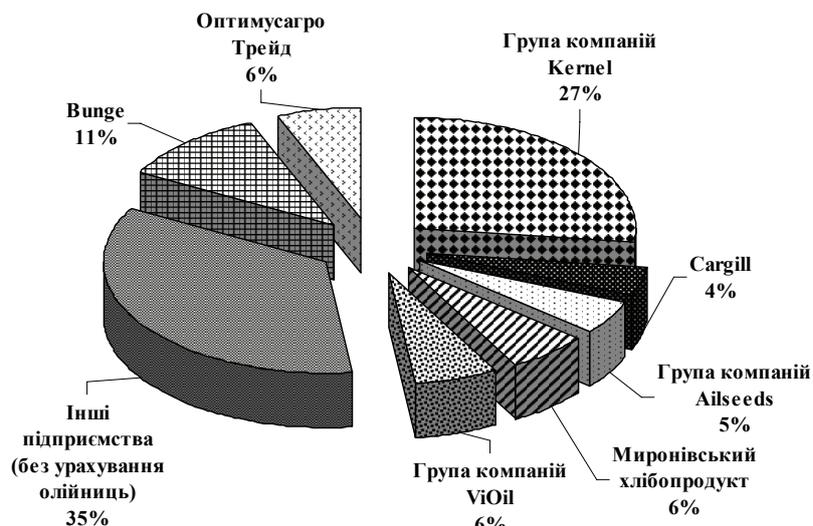
Незавершені капітальні інвестиції складають від 0,6—22,9 %, що свідчить про наявність процесів капітального будівництва, виготовлення (розробки), реконструкції, модернізації чи придбання об'єктів необоротних матеріальних та нематеріальних активів, уведення яких в експлуатацію на дату балансу, а саме на початок 2019 року, не відбулось.

Такі об'єкти необоротних активів як довгострокові фінансові інвестиції та інші необоротні активи є несуттєвими та складають менше 0,5%. Питому вагу відстрочених податкових активів, тобто різниця податкових зобов'язань та кредиту, переважно коливається від 0,01 до 5,8 %, виняток становить показник підприємства ТОВ АТ "Каргілл", який отримав 249 млн грн бюджетного відшкодування, та ставши одним з найбільших одержувачів відшкодування ПДВ в АПК, на рядку із такими підприємствами, як "Кернел-трейд" ("Кернел") — 586,1 млн грн, "Сантрейд" (Bunge) — 393,5 млн грн, "Нібулон" — 117,4 млн

Таблиця 3. Обсяги виробництва, експорту, імпорту соняшникової олії у світі та в Україні (тис. тонн)

Країни світу	Обсяги виробництва соняшникової олії			Обсяги експорту соняшникової олії			Обсяги імпорту соняшникової олії		
	2017/18	2018/19	2019/20	2017/18	2018/19	2019/20	2017/18	2018/19	2019/20
Аргентина	1,300	1,430	1,415	0,600	0,680	0,672	0,000	0,000	0,000
Росія	4,192	4,853	5,121	2,307	2,300	2,600	0,030	0,020	0,020
Турція	0,912	0,903	0,903	0,390	0,360	0,300	0,503	0,450	0,425
Україна	5,913	6,364	6,235	5,341	5,800	5,600	0,001	0,001	0,001
ЄС	3,803	3,718	3,760	0,526	0,530	0,540	1,529	1,500	1,550
Інші	2,386	2,426	2,469	0,570	0,508	0,522	6,462	6,529	6,843
Загалом	18,506	19,694	19,903	9,734	10,178	10,234	8,525	8,500	8,839

Джерело: розроблено на основі звіту Міністерства сільського господарства США (USDA) [4].

Рис. 3. Структура виробництва нерафінованої соняшникової олії в Україні у період вересень-лютий 2018/19 маркетингового року серед крупних холдингів України

Джерело: сформовано за даними звіту асоціації "Укроліяпром" [6].

грн, Катеринопільський елеватор (МХП) — 105 млн грн, Allseeds — 93,4 млн грн.

Таким чином, можемо зробити висновок, що існуюча структура необоротних активів підприємств олійно-жирової промисловості свідчить про зростання темпів розвитку потужностей переробки насіння соняшника. (рис. 2).

Загальні потужності з переробки олійної сировини в Україні збільшилися з 2,4 млн т у 1998 р. до 22 млн т у 2018 р., а в 8,6 раз.

Так у 2019 маркетинговому році очікується збільшення переробного потенціалу олійних культур до 22,5 млн т за рік. Проте, порівнюючи динаміку потужностей та темпи виробництва сировини, виявлено, що близько 35% екстракційних потужностей зараз не використовується, а дефіцит соняшникового насіння становить приблизно 8 млн тонн. Україна займає більше 30% від глобального виробництва соняшникової олії, ставши лідером у глобальному трейдингу соняшникової олії, більше 50% від якої йде на світового експорту (при внутрішньому споживанні 550—480 тис. т) (табл. 3).

В Україні за підсумками вересня — лютого 2018/19 маркетингового року вироблено 2,958 млн т нерафінованої соняшникової олії, що на 10,7% більше, ніж у минулому сезоні.

Так, у розрізі по підприємствах лідируючі позиції з виробництва маркетингового року належить ТОВ "Європейська транспортна стивідорна компанія" (Миколаївський ОЕЗ "Бунге"), яка займає 6,9% ринку (рис. 4).

65% із загального обсягу нерафінованої соняшникової олії (без врахування олійниць) було вироблено підприємствами, які входять до агрохолдингів. Водночас "Кернел", до складу якого входять 8 олійноекстракційні заводів, 50 елеваторів, 2 морських термінали з перевалки зерна, забезпечив майже третину (27%) загального обсягу виробництва. Зобразимо структуру крупних холдингів з виробництва нерафінованої соняшникової олії у 2018/19 МР (вересень — лютий) (рис. 3).

Підприємства за поточний рік виробили більше 1 млн т н/р соняшникової олії кожен, а загальна частка склала 65,6%. У розрізі по підприємствах лідируючі позиції зайняв Миколаївський МОЗ (Бунге) із долею 6,9%

Рис. 4. Рейтинг підприємств з виробництва нерафінованої соняшникової олії в Україні за підсумками вересня — лютого 2018/19 маркетингового року

Джерело: розроблено за даними асоціації "Укроліяпром" [6].

Таблиця 4. Склад потужностей лідируючих агрохолдингів України станом на 01.09.2019 року

Назва	Структура та склад активів
Група компаній «Kernel»	Земельний банк – 550 тис. га
	Олійноекстраційні заводи: ТОВ «Українська Чорноморська Індустрія», ТОВ «Бандурський ОЕЗ», ПрАТ «Кропивницький ОЕЗ», ТОВ «Придніпровський ОЕЗ», ПрАТ «Полтавський ОЕЗ», ПрАТ «Вовчанський ОЕЗ», ТОВ «Приколотнянський ОЕЗ», ТОВ «Придніровський ОЕЗ». Група компаній «Агро Інвест Україна» із земельним банком у 27,5 т га
	Морські термінали з перевалки зерна: ТОВ "Ойлтранстермінал" у м. Миколаєві, ТОВ "Трансбалктермінал" у Одеській обл.
	Є власником 100% акцій компанії «Рейл Транзит Карго Україна» - залізнично-дорожній оператор, в управлінні якої знаходяться більше 3000 вагонів-зерновозів та платформ-лісовозів. Одна із дочірніх компаній Kernel Holdings S.A. є власником 5,85% частки ViOil Holding Ltd.
	Кількість елеваторів – 50 шт.
	Торгові марки: ТМ «Щедрий Дар», "Стожар", ТМ «QLIO», "Чумак", «Le Blanc», KERNEL, «Premi»
Bunge	Олійноекстраційні заводи: ТОВ «Дніпропетровський ОЕЗ», ТОВ «Європейська транспортна стивідорна компанія»
	Морський термінал з перевалки зерна ТОВ "Гринтур-Екс" у м. Миколаєві
	Кількість елеваторів – 6 шт. Торгові марки «Олейна», «Розумниця»
Група компаній «Миронівський хлібопродукт»	Олійноекстраційні заводи: ТОВ «Катеринопільський елеватор», ПАТ «Миронівський завод з виробництва круп і комбікормів» ПрАТ «Зернопродукт МХП»
	Земельний банк – 370 тис. га Елеваторні потужності: Новомовковська філія ПрАТ «Оріль-Лідер» (с. Оріль, с. Рокита) Китайгородський елеватор Добропільський КХП Андріяшівський елеватор ТОВ «Урожайна країна», філія ПрАТ «Зернопродукт МХП» (Ямпільський елеватор, елеваторні комплекси в с. Соколівка та с. Шпиків) Вендичанський елеватор (філія СТОВ «Агрокряж»)
Група компаній Allseeds	Олійноекстраційний завод ТОВ «Олсідз Блек Сі» та термінал рослинних олій у порту Південний
Група компаній «Оптімус Агро Трейд»	Олійноекстраційний завод: ТОВ «Запорізький олійноекстраційний завод»
	Під торговою маркою «Щедро» має розгалужену систему елеваторів, які розташовані в Дніпропетровській, Кіровоградській, Харківській, Запорізькій, Херсонській, Донецькій і Черкаській областях України
Група компаній «Каргілл»	Олійноекстраційний завод: ТОВ «Донецький ОЕЗ»*, ТОВ «Каховський ОЕЗ»
	Торгові марки: ТМ «Purina» та «Provimi»
	У структуру компанії входять Куцовський та Степний елеватори. Будеться термінал в порту «Південний» Олійноекстраційні заводи: ТОВ «Вінницький оліножировий комбінат», в який входить МЄЗ №1 та №2 з переробки насіння олійних культур, гідрогенізаційний завод, лінія розливу у ПЕТ-тару, цех з виробництва м'яких маргаринів та фасованих жирів, цех з виробництва гранульованої лузги (пелети), резервуари для зберігання масла, олійозливна станція, котельня. ТОВ «Чернівецький оліножировий комбінат»
Група компаній «ViOil»	У структуру компанії входять 11 елеваторів, серед яких ТОВ «Голованівське ХПП», ТОВ «Котюжани зерно», ТОВ «Попелюхське ХПП», ТОВ «Войл зерно» та інші

Примітка: * Втрата контролю над маслоекстраційним заводом у м. Донецьк через конфлікт на Сході України у 2014 році.
Джерело: розроблено автором.

від загального обсягу національного виробництва (рис. 4).

Для цілей подальшого дослідження детально розглянемо склад та структуру активів та потужностей лідерів з виробництва соняшникової олії.

Невід'ємною складовою переробних підприємств олійно-жирової галузі є потужності елеваторного, складського, вагового і сушильного господарств, недостатня розвиненість яких підвищує ризик втрати врожаю та знижує показники якості олійної сировини. Саме від наявності елеваторних потужностей залежить можливість агровиробників вирощувати зернові та олійні культури, в тому чи іншому регіоні та гарантувати реалізацію вирощеного врожаю.

В Україні нараховується близько 1150 елеваторів різного класу, які розраховані на зберігання і первинну

обробку більш ніж 36 млн т зерна і насіння олійних культур. З них станом на кінець минулого маркетингового року (на 20.06.18 р.) 898 елеваторів були підключені до Основного реєстру і мали право видавати складські документи на зерно. Безпосередньо у господарствах є певна кількість зерносховищ підлогового зберігання (так звані зерносховища в умовах сільгоспвиробників). Якщо врахувати ці об'єкти, то у пікові періоди навантаження, український агросектор має у розпорядженні потужності для зберігання зернових і олійних на 47 млн т.

За прогнозом у 2020 р. потреба в елеваторах перевищить 70 млн т, а у 2025 р. складе близько 90 млн т. Тобто Україна стоїть на межі тотального дефіциту елеваторних потужностей. Водночас, виходячи з обсягів валового збору зернових і олійних наявний профіцит по-

Таблиця 5. Рейтинг потреби у елеваторних потужностях, станом на 01.09.2019 р.

№ з/п	Область України	Кількість елеваторів станом на 09.10.2019 р., шт.	Потужності зберігання, млн т	Валовий збір зернових та олійних у 2019 році, млн т*	Дефіцит потужностей, млн т	Потреба у інвестиціях, млн дол.	
						min	max
1.	Житомирська	28	1,192	5,236	4,044	485,28	606,6
2.	Харківська	67	2,76	5,350	2,590	310,8	388,5
3.	Дніпропетровська	69	2,909	5,228	2,319	278,28	347,85
4.	Запорізька	37	2,118	4,078	1,960	235,2	294
5.	Черкаська	37	2,434	4,357	1,923	230,76	288,45
6.	Вінницька	63	3,428	5,271	1,843	221,16	276,45
7.	Херсонська	43	1,964	3,525	1,561	187,32	234,15
8.	Хмельницька	52	2,558	4,004	1,446	173,52	216,9
9.	Донецька	26	1,108	2,516	1,408	168,96	211,2
10.	Кіровоградська	73	3,564	4,925	1,361	163,32	204,15
11.	Сумська	42	2,364	3,626	1,262	151,44	189,3
12.	Тернопільська	39	1,646	2,795	1,149	137,88	172,35
13.	Чернігівська	49	2,095	3,169	1,074	128,88	161,1
14.	Луганська	15	0,862	1,891	1,029	123,48	154,35
15.	Київська	40	2,284	3,233	0,949	113,88	142,35
16.	Львівська	24	0,767	1,630	0,863	103,56	129,45
17.	Волинська	20	0,669	1,391	0,722	86,64	108,3
18.	Полтавська	72	4,87	5,423	0,553	66,36	82,95
19.	Чернівецька	6	0,223	0,742	0,519	62,28	77,85
20.	Рівненська	18	0,832	1,233	0,401	48,12	60,15
21.	Івано-Франківська	8	0,427	0,730	0,303	36,36	45,45
22.	Миколаївська	47	4,01	4,226	0,216	25,92	32,4
23.	Закарпатська	2	0,168	0,316	0,148	17,76	22,2
24.	Одеська	63	4,79	4,404	-	-	-
Разом		940	50,042	79,299	29,643	3557,16	4446,45

Джерело: розроблено автором.

Примітка: * За даними Інформаційно-аналітичного порталу АПК України "Поле онлайн" [5].

тужностей у Одеській області, у Закарпатській, Миколаївській, Івано-Франківській областях ємність сховищ майже дорівнює потребам. Але є області, де потреба в інвестиціях у елеватори вимірюється сотнями мільйонів доларів, лідерами стали Житомирська, Харківська та Дніпропетровська області.

Зараз 10 найбільших приватних власників елеваторів володіють потужностями у 13,4 млн т (найбільші — компанії "Кернел Груп", UkrLandFarming і "Нібулон"). Якщо додати до цих об'єктів елеватори, які перебувають в управлінні ДПЗК, Держрезерву і Мінагропроду, цифра зростає до 20 млн т. Але великі гравці, які можуть інвестувати в потужності 100 000+ т, зараз більше зацікавленні у будівництві або розширенні власних портових зернових терміналів.

Отже, складемо рейтинг потреби у елеваторних потужностях та потребу інвестуванні, врахувавши співвідношення наявних потужностей для довгострокового зберігання врожаю з валовим збором зернових і насіння сояшника у 2019 році, за умов, що здебільше будуть елеватори потужністю зберігання до 30 000 т. необхідних обсяг інвестицій у які складає 120—150 дол. за 1 т зберігання.

Таким чином, загальний дефіцит елеваторних потужностей в Україні складає 29,6 млн т. Обсяг необхідних інвестицій у будівництво нових потужностей складає від 3557,2 до 4446,5 млн дол. США. Вливання яких неможливе без повного, адекватного та неупередженого розкриття інформації про стан активів, зокрема необоротних та інвестування у них.

Таким чином, до основних проблем підприємств олійно-жирової промисловості можна віднести брак та застарілість потужностей зберігання. За нинішнього обсягу виробництва в 92 млн тонн зернових та олійних культур, Україна має потужності для зберігання орієнтовно всього 40 млн тонн. Водночас 70% наявних елеваторів морально і фізично застаріли. В більшості з них зерно зберігається просто насипом на підлозі — в таких умовах дуже складно забезпечити якість та безпеку зерна. На них відсутнє ефективне транспортне обладнання, яке би дозволяло швидко завантажити чи відвантажити хоча б один тип зерна. Отже, подальше зростання виробництва тільки посилить дефіцит потужностей зберігання в Україні. Тому Україні потрібна географічно справедлива збільшення нових потужностей зберігання.

Сьогодні елеваторні потужності зберігання зерна розміщені нерівномірно територією України, де вирощують зернові. Ця нерівномірність тепер підсилюється зміною кліматичних та погодних умов — збільшується виробництво зерна в регіонах, де раніше це було рідше виключення з правил (північно-західні області України), і де не було елеваторів для зберігання зерна історично.

Світовий ринок підвищує вимоги до якості та безпечності українського зерна. Сьогодні тільки 100—150 елеваторів в Україні можуть забезпечити стандарти якості, безпеки та логістики відповідні потребам ринку. Зокрема новий технологічний елеватор здатний визначати якість зерна на етапі завантаження, забезпечити якісну очистку та сушку зерна, контролювати

умови (вологість, температуру тощо) під час зберігання, та контролювати якість зерна під час відвантаження. Все це відбувається автоматизовано з використанням сучасних ІТ-технологій, без втручання людини в цей процес.

Будівництво нового технологічного елеватора дозволяє бізнесу значно виграти за рахунок значно нижчих експлуатаційних витрат. Результати опитування компаній-операторів елеваторів показали, що затрати на одну тонну зберігання для нового елеватора в 2 рази менші аніж в старого — \$7 за тонну у порівнянні з \$14 для старого елеватора. Такий ефект є результатом меншого енергоспоживання нового елеватора (7 кВт на тонну зберігання на новому vs 12 кВт на старому елеваторі); більш компактних розмірів нових елеваторів — менші логістичні витрати та менші податки на землю; вищої динамічності роботи — час завантаження вагону на нових елеваторах складає 10—15 хв, а на старих — до 2 годин; менших затрат на ремонтні роботи; більшої продуктивності праці кожного працівника за рахунок автоматизації багатьох процесів.

ВИСНОВКИ

Сучасний стан розвитку сировинної бази олійно-жирової галузі в Україні можна охарактеризувати наступними тенденціями:

— основною олійною сировиною, яка має найбільше промислове значення для олійно-жирової галузі України є насіння соняшнику, ріпаку та сої;

— загальна пропозиція олійного насіння на внутрішньому ринку України формується за рахунок власного виробництва, оскільки частка імпорту є незначною та представлена головним чином посівним матеріалом;

— Україна є лідером у глобальному трейдингу соняшникової олії, більше 50% від якої йде на світовий експорт;

— аналіз структури виробників нерафінованої соняшникової олії за даними у 2018/19 маркетингового року показав, що 65% від загального обсягу виробництва розподілили між собою групи компаній Kernel, Bunge, Cargill, Оптімусагро Трейд, ViOil, Allseeds та Миронівський хлібопродукт.

Виявлено, що перспективи України на світовому зерновому ринку залежать від наявності чи відсутності достатньої кількості нових зберігальних (елеваторних) потужностей.

У ході дослідження було складено рейтинг потреби у елеваторних потужностях та потреб у інвестуванні за областями. Автором було враховано співвідношення наявних потужностей для довгострокового зберігання врожаю з валовим збором зернових і насіння соняшника у 2019 році, за умов, що здебільше будуть елеватори потужністю зберігання до 30 000 т необхідний обсяг інвестицій у які складає 120—150 дол. за 1 т зберігання.

Виявлено наявність дефіциту елеваторних потужностей в Україні та визначено обсяг необхідних інвестицій у будівництво нових потужностей у сумі від 3,5 до 4,5 млрд дол. США. Зазначимо, що за оцінками Української зернової асоціації в Україні загальний обсяг інвестицій складає від \$4,5 до \$8 млрд.

Література:

1. Про затвердження Національного положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 "Загальні вимоги до фінансової звітності" наказ Міністерства фінансів України від 07.02.2013. — № 73 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13>

2. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, затв. наказом Міністерства фінансів України від 30 листопада 1999 року № 291 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99>

3. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 1 "Подання фінансової звітності" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_013

4. Офіційний сайт Міністерства сільського господарства США (USDA) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.usda.gov/media/agency-reports>

5. Інформаційно-аналітичного порталу АПК України "Поле онлайн" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://minagro.gov.ua/ua/map>

6. Офіційний сайт асоціації "Укроліапром" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukroilprom.org.ua/> — q=node/1

7. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

References:

1. The Ministry of Finance of Ukraine (2013), The order "On approval of the National Regulation (Standard) of Accounting 1 "General Requirements for Financial Reporting", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13> (Accessed 30 Oct 2019).

2. The Ministry of Finance of Ukraine (1999), The order "Instruction on the application of the Plan of Accounts for the accounting of assets, capital, liabilities and business operations of enterprises and organizations", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99> (Accessed 30 Oct 2019).

3. International Accounting Standards Board (2017), "International Financial Reporting Standard 1 "Submission of Financial Statements", available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_013 (Accessed 30 Oct 2019).

4. Official site of US Department of Agriculture (USDA) (2019), available at: <https://www.usda.gov/media/agency-reports> (Accessed 20 October 2019).

5. Official site of the Information-analytical portal of APC of Ukraine "Field Online" (2019), "Submission of Financial Statements", available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_013 (Accessed 25 September 2019).

6. Official site of the association "Ukroilaprom" (2019), available at: <http://www.ukroilprom.org.ua/> — q = node / 1 (Accessed 20 October 2019).

7. Official site of the State Statistics Service of Ukraine (2019), available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 20 October 2019).

Стаття надійшла до редакції 31.10.2019 р.

О. Ф. Сальнікова,

д. держ. упр., старший науковий співробітник, начальник навчально-наукового центру стратегічних комунікацій у сфері забезпечення національної безпеки та оборони Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, м. Київ
ORCID: 0000-0002-7190-6091

В. О. Кушнір,

к. держ. упр., докторант кафедри стратегічних комунікацій навчально-наукового центру стратегічних комунікацій у сфері забезпечення національної безпеки та оборони Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, м. Київ
ORCID: 0000-0002-0805-4092

О. Ю. Чернобай,

ад'юнкт кафедри стратегічних комунікацій навчально-наукового центру стратегічних комунікацій у сфері забезпечення національної безпеки та оборони Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, м. Київ
ORCID: 0000-0001-9970-5534

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.21.84

РОЗБУДОВА СИСТЕМИ СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ: ДОСВІД НАТО

O. Salnikova,

Doctor of Sciences in Public Administration, senior researcher, Chief of the educational and research center of strategic communications in the sphere of national security and defense of the National Defence University of Ukraine named after Ivan Cherniakhovskyi, Kyiv

V. Kushnir,

PhD in Public Administration, doctoral student of department of strategic communications of the educational and research center of strategic communications in the sphere of national security and defense of the National Defence University of Ukraine named after Ivan Cherniakhovskyi, Kyiv

O. Chernobai,

associate of department of strategic communications of the educational and research center of strategic communications in the sphere of national security and defense of the National Defence University of Ukraine named after Ivan Cherniakhovskyi, Kyiv

STRATEGIC COMMUNICATION SYSTEM DEVELOPMENT: NATO EXPERIENCE

У статті проаналізовано досвід використання стратегічних комунікацій в Організації Північно-атлантичного договору. Тимчасова окупація Російською Федерацією частини території України, розпалювання збройного конфлікту у східних регіонах України, необхідність формування безпекових та оборонних спроможностей держави і впровадження у практику кращого світового досвіду, яким на сьогодні обґрунтовано вважають досвід держав-членів НАТО, що має забезпечити можливість набуття у майбутньому членства в цій організації, актуалізують опрацювання та аналіз проблемних питань стратегічних комунікацій як ефективної протидії у гібридній війні з боку Російської Федерації в секторі безпеки і оборони України. Аналіз використання стратегічних комунікацій в НАТО показав, що це ефективний і сучасний інструмент у глобальному інформаційному просторі, який дає змогу активно використовувати інформаційно-комунікаційні технології для розроблення чіткої інформаційної політики.

This article analyzes the experience of using strategic communications in the North Atlantic Treaty Organization. Temporary occupation by the Russian Federation of part of the territory of Ukraine, fomentation of armed conflict in the eastern regions of Ukraine, the need to build the country's security and defense capabilities and put into practice the best world experience, which today is reasonably considered by the experience of the NATO member states, which will provide an opportunity for membership. in this organization, actualize the elaboration and analysis of problematic

issues of strategic communications as an effective counteraction in the hybrid war of Russian Federation in defense and security sector of Ukraine.

An analysis of the use of strategic communications in NATO has shown that it is an effective and up-to-date tool in the global information space that enables the active use of information and communication technologies to develop a clear information policy.

For the first time, the issue of strategic communications development in Ukraine was raised in 2014 in the framework of the decisions taken at the NATO summit in Wales to support Ukraine in the face of Russian aggression. Alliance expressed readiness to provide advisory, practical and logistical assistance to Ukraine, including to consider launching a project to establish a national strategic communications center and situational centers within key authorities as a result of further developing a strategic communications system in the security and defense sector Ukraine, taking into account NATO's experience in this field, is extremely urgent and necessary.

Leading strategic communications experts say that we are currently in the process of forming a model for building a strategic communications system, but the system has not even been fully built yet. Important problems associated with the formation of an effective strategic communications system in Ukraine are finding a clear understanding of its components and effective coordination of the strategic communication entities at different levels with their own hierarchy, decision-making system, traditions and goals.

The main task of the state is to ensure the unity of the actions of these structures within a single vector of activity due to the overall practical coordination of actions and the creation of a system of unified messages that do not contradict each other.

At the instrumental level, an effective system of strategic communications is, above all, a uniquely formalized model of interaction between agencies, their operational co-ordination for the affirmation of a certain narrative, formed not only by the state itself, but in close interaction with representatives of society: scientists, experts, and public activists. In view of this, the issue of building a strategic communications system is a matter of coordination.

Ключові слова: стратегічні комунікації, Організація Північноатлантичного договору, інформаційний аспект.

Key words: strategic communications, North Atlantic Treaty Organization, information aspect.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ АБО ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Вперше питання розвитку стратегічних комунікацій в Україні було порушено у 2014 році в межах ухвалених на саміті НАТО в Уельсі рішень щодо підтримки України в умовах агресії Російської Федерації. Альянс висловив готовність надати консультативну, практичну та матеріально-технічну допомогу Україні, у тому числі розглянути питання щодо започаткування проекту створення загальнодержавного центру стратегічних комунікацій і ситуаційних центрів у складі ключових органів влади, як результат питання щодо подальшої розбудови системи стратегічних комунікацій у секторі безпеки і оборони України з урахуванням досвіду НАТО в зазначеній сфері є вкрай нагальним та необхідним.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, У ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ЦЬОЇ ПРОБЛЕМИ

Питання розбудови складових системи стратегічних комунікацій нині досліджують провідні вітчизняні учені та незалежні експерти: В.П. Горбулін, Д.В. Дубов, О.В. Капштик, В.А. Ліпкан, В.М. Телелим та ін. Однак актуальність та проблематика теми статті потребують подальшого дослідження у зазначеній сфері.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є аналіз досвіду використання стратегічних комунікацій в Організації Північноатлантичного договору з метою розвитку системи стратегічних комунікацій у секторі безпеки і оборони України.

**ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ
ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ
ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ
НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ**

У вересні 2015 року секретар РНБО України О. Турчинов та Генеральний секретар НАТО Є. Столтенберг підписали Дорожню карту Партнерства у сфері стратегічних комунікацій, де було визначено загальні цілі та завдання, формат співпраці, джерела фінансування та очікувані результати, а саме розвиток здатності України здійснювати ефективні комунікації, що допоможуть забезпечити тіснішу взаємодію між усіма зацікавленими суб'єктами як урядовими, так і неурядовими [1].

У цьому документі також визначено основні напрями роботи:

на стратегічному рівні — створення самодостатньої внутрішньовідомчої та урядової / міжвідомчої системи стратегічних комунікацій; розроблення і реалізація національної стратегії України у галузі стратегічних комунікацій; створення системи підготовки у галузі стратегічних комунікацій (підготовка інструкторів);

на операційному рівні — вдосконалення нормативних документів, що регламентують процес комунікації у структурах безпеки і оборони; підвищення ефективності державних ЗМІ;

на тактичному рівні — невідкладні заходи з підготовки наявного персоналу у галузі зв'язків з громадськістю / громадської дипломатії в оборонних і безпекових структурах [1].

Імплементация Дорожньої карти Партнерства започаткувала формування сучасної та ефективної системи стратегічних комунікацій у державі. Передусім розпочато процес внесення змін до нормативно-правових документів загальнодержавного значення. Термін "стратегічні комунікації", узгоджений з усталеною термінологією НАТО, нині офіційно вживаються у нормах українського законодавства після впровадження у новій редакції Воєнної доктрини України [2].

У документі "стратегічні комунікації" визначено як "скоординоване і належне використання комунікативних можливостей держави — публічної дипломатії, зв'язків з громадськістю, військових зв'язків, інформаційних та психологічних операцій, заходів, спрямованих на просування цілей держави" [2].

Крім цього, зазначено, що для досягнення переваги над воєнним противником необхідно посилити заходи з реалізації державної інформаційної політики на території, тимчасово окупованій противником, і міжнародній арені, а для забезпечення інформаційної складової воєнної безпеки — запровадити ефективну систему заходів стратегічних комунікацій та через створення єдиної стратегії комунікацій суб'єктів сектору безпеки і оборони визначити єдиний орган для координації та контролю за її реалізацією [2].

Провідні фахівці зі стратегічних комунікацій стверджують, що на цей час ми перебуваємо на етапі формування моделі побудови системи стратегічних комунікацій, але саму побудову системи повноцінно ще навіть не починали. Важливими проблемами, пов'язаними із формуванням в Україні дієвої системи стратегічних комунікацій, є віднайдення чіткого розуміння її складових та ефективна координація суб'єктів стратегічних кому-

нікацій у різномірних системах із власною ієрархією, системою прийняття рішень, традиціями та цілями. Основним завданням держави є забезпечення єдності дій цих структур у межах єдиного вектору діяльності завдяки загальній практичній координації дій і створенню системи єдиних меседжів, що не суперечать один одному [3].

На інструментальному рівні ефективна система стратегічних комунікацій — це передусім однозначна формалізована модель взаємодії відомств, їх оперативна співкоординація для утвердження певного нарративу, сформованого не лише силами самої держави, але у тісній взаємодії із представниками суспільства: науковцями, експертами, громадськими активістами тощо. З огляду на це, питання будівництва системи стратегічних комунікацій — це питання саме координації.

У "Політиці стратегічних комунікацій НАТО" (NATO Strategic Communications Policy) — одному із основоположних документів Альянсу в цій сфері — наведено таке трактування "стратегічних комунікацій НАТО": скоординоване і належне використання комунікативних можливостей і діяльності Північноатлантичного альянсу — публічної дипломатії, зв'язків із громадськістю, цивільних, військових зв'язків із громадськістю, інформаційних та психологічних операцій — у разі потреби для підтримки політики Альянсу, операцій та заходів і для просування цілей НАТО [4].

Головною інституцією із розвитку спроможностей НАТО у сфері стратегічних комунікацій є Центр передового досвіду з питань стратегічних комунікацій (The NATO Strategic Communications Centre of Excellence). Центр проводить науково-аналітичну, навчально-методичну та інформаційно-комунікативну діяльність, зокрема розробив низку спеціальних навчальних курсів зі стратегічних комунікацій, видає журнал "Стратегічні комунікації у сфері оборони" (Defence Strategic Communications), проводить дослідження, конференції та семінари на теми ролі пропаганди в сучасному світі, російської інформаційної війни проти України, маніпулятивних технік, перетворення соціальних медіа на зброю, практики НАТО щодо стратегічних комунікацій тощо [5].

Ключовими компонентами процесу реалізації стратегічних комунікацій у НАТО, визначено:

розуміння владою суспільства, його інформування та залучення для просування інтересів і цілей через вплив на сприйняття, установки, переконання та поведінку;

узгодження дій, зображень, висловлювань на підтримку політики і планування з метою досягнення всеосяжних стратегічних цілей (overarching strategic objectives);

визнання того, що всі операції і види діяльності є важливими компонентами процесу комунікації, оскільки все, що говорить і робить НАТО або не спромігся сказати і зробити НАТО, має передбачувані й непередбачувані наслідки для цільових і нецільових аудиторій;

визнання того, що стратегічні комунікації — не додаткові дії, а невід'ємна складова планування та реалізації усіх воєнних операцій і видів діяльності [5; 6].

Аналіз організації та діяльності Центру стратегічних комунікацій НАТО у Ризі (Латвія) є актуальним питан-

ням, оскільки створення та організація навчально-наукових центрів стратегічних комунікацій у складових сектору безпеки і оборони України відповідно до принципів і стандартів, прийнятих у державах-членах НАТО, та впровадження наукових результатів в інтересах органів державної влади України на підтримку формування та реалізації політики у сфері безпеки і оборони України є нагальною потребою.

Реалії сьогодення вказують на те, що останнім часом НАТО активно створює центри передового досвіду різної спеціалізації, які отримують статус військово-наукових установ. На сьогоднішні в Альянсі функціонують 24 центри передового досвіду, витрати на забезпечення яких розподілено між "країнами-засновниками" і "країнами-спонсорами".

У 2013 р. Альянс офіційно підтримав пропозицію про створення Центру стратегічних комунікацій НАТО у Ризі, а вже у 2014 р. Велика Британія, Німеччина, Італія, Латвія, Литва, Польща та Естонія підписали "угоду про наміри", що припускала створення зазначеного центру в Латвії [7].

Бюджет центру складається з двох частин: 50 % вносить Латвія на утримання будівель та адміністративні витрати, 50% — держави НАТО, які є членами центру. Річний бюджет центру становить € 3,5 млн. У штаті Центру стратегічних комунікацій НАТО 32 особи — представники з 12 європейських країн і Канади. Особовий склад центру включає як військових, так і цивільних фахівців [7].

Центр досліджує розвиток конфліктів у глобальному інформаційному середовищі, а також моніторить соціальні мережі, потім на підставі отриманої інформації розробляє для держав-членів НАТО методи реагування на різні інформаційні конфлікти і на підставі цього тренує військових та цивільних осіб діяти в таких ситуаціях.

Головним завданням центру є не організація інформаційної конфронтації, а консультація тих, кому це необхідно. Центр також співпрацює з Королівським коледжем у Лондоні і Стенфордським університетом. Загалом держави-члени НАТО пропонують центру вирішити певні завдання, водночас 70 % інформації, що міститься у дослідженнях, перебуває у відкритому доступі, 30 % є спеціальними рекомендаціями з обмеженим доступом [7].

Створення Центру стратегічних комунікацій НАТО дало змогу державам — членам отримувати нові технології для планування узгодженої інформаційної діяльності в сучасних конфліктах, а також розробляти спільні підходи і методи в питаннях дипломатії, зв'язків з громадськістю, проведення інформаційно-психологічних операцій.

Робота Центру стратегічних комунікацій НАТО ґрунтується на таких принципах:

- відкритість для всіх держав-членів НАТО участі в діяльності центру і доступу до його продукції та послуг;
- виключення дублювання функцій інших органів блоку, а також поліпшення і розширення наявних можливостей у сфері стратегічних комунікацій;

- використання наявних і нових інформаційних технологій для досягнення успіху у віртуальному середовищі;

- отримання зацікавленими органами технічних, стратегічних та оперативно-спеціальних знань, які сприятимуть якісному проведенню інформаційних і психологічних операцій;

- проведення конференцій, семінарів, практикумів та інформаційних кампаній з метою вироблення політики НАТО у сфері стратегічних комунікацій;

- організація проведення курсів у сфері стратегічних комунікацій;

- розроблення посібників і довідників із відповідних питань;

- формування віртуального робочого середовища для залучення міжнародних експертів, а також підвищення гнучкості і доступності залежно від розвитку ситуації;

- формування інтернет-сайта, який дасть змогу експертам у сфері стратегічних комунікацій взаємодіяти за допомогою електронної пошти, соціальних мереж, блогів, довідників, веб-додатків і сайтів обміну відео;

- сприяння керівництву НАТО в організації мультимедійних конференцій та конференцій у соціальних мережах;

- виступ як посередника між НАТО, іншими країнами та зацікавленими сторонами (промисловістю, науковими колами, неурядовими організаціями) з питань, що стосуються стратегічних комунікацій [7].

Таким чином, використання досвіду організації та діяльності Центру стратегічних комунікацій НАТО сприятиме взаємодії складових сектору безпеки і оборони України завдяки організації навчально-наукових центрів стратегічних комунікацій для підготовки фахівців зі стратегічних комунікацій з метою протидії гібридній війні з боку Російської Федерації [8].

Згідно з рекомендаціями, описаними у посібнику НАТО зі стратегічних комунікацій 2015 року, існує три моделі організації стратегічних комунікацій [9].

Перша модель передбачає створення підрозділу радників зі стратегічних комунікацій у групі спеціальних радників (спеціальних штабних елементів). Модель застосовують у штабах командувань стратегічного та оперативного рівнів, наприклад, структурі союзного командування НАТО з операцій, що гарантує ефективний нагляд за веденням стратегічних комунікацій на стратегічному рівні.

Друга модель передбачає створення посади окремого заступника начальника штабу зі стратегічних комунікацій із відповідними підпорядкованими підрозділами, які опікуються військовими зв'язками з громадськістю, аналізують інформацію, що надходить від ЗМІ, взаємодіють зі ЗМІ для поширення власних меседжів (повідомлень), а також спрямовують і координують інформаційні, психологічні операції, операції із цивільно-військового співробітництва, впливають на важливих дійових осіб. Заступник начальника штабу зі стратегічних комунікацій також є радником командувача з цих питань.

Третя модель передбачає надання максимального обсягу повноважень начальнику зі стратегічних комунікацій, який при цьому обіймає посаду спеціального заступника командувача. Крім безпосереднього доступу до командувача, він має повну свободу нагляду за всією діяльністю стратегічних комунікацій. У кожній з моде-

лей очільник стратегічних комунікацій має безпосередній доступ до командувача. Ураховуючи найважливіше значення стратегічних комунікацій для протидії агресивним інформаційним впливам РФ, доцільно значно посилити роль елементів стратегічних комунікацій у структурі командування. Так, на стратегічному рівні (Генеральний штаб Збройних Сил України) достатньо задіяти першу модель зі спеціальним підрозділом радника зі стратегічних комунікацій у групі спеціальних радників для створення відповідного нарративу військово-політичного рівня та гарантування того, що стратегія щодо стратегічних комунікацій буде відображена у плануванні операцій. На оперативному рівні (об'єднаного оперативного штабу, оперативних командувань) доцільно віддати перевагу другій моделі зі створенням посади окремого заступника штабу, який керує зв'язками з громадськістю, інформаційними операціями, психологічними операціями та цивільно-військовим співробітництвом (ЦВС). Ураховуючи критичну необхідність зосередження, координації та синхронізації всіх зусиль із формування сприятливих для завдань АТО (або подальших операцій) переконань у цільових аудиторіях, головному штабу військ (сил) у зоні ведення операцій важливо ще більше централізувати командування стратегічних комунікацій через введення посади окремого заступника командувача, тобто використання третьої моделі [9].

Військові фахівці мобільного підрозділу J7 об'єднаного штабу об'єднаного комітету начальників штабів збройних сил США вивчали стан стратегічних комунікацій у військах, думки командирів та начальників і дійшли певних висновків про практику використання стратегічних комунікацій в об'єднаних бойових командуваннях (Combatant Commands) та штабах оперативно-тактичних угруповань об'єднаних сил. Вони виокремили п'ять основних практичних моментів, з якими зіштовхуються командири [10].

По-перше, необхідно постійно боротися з противником за сприйняття своїх дій як легітимних, вартих довіри та упевненості партнерів, за можливість завдати потрібного впливу. Важливо діяти активно, швидко і на випередження.

По-друге, потрібно розуміти середовище діяльності, різні аудиторії та зміст керівних вказівок вищого командування. Військові стратегічні комунікації підтримують більш масштабні дії загальнодержавних стратегічних комунікацій і є їх складовою.

По-третє, необхідно визначити відповідальний особовий склад штабу для допомоги командувачу в розробленні комунікаційної стратегії та синхронізації діяльності зі стратегічних комунікацій для досягнення синергії цих зусиль.

По-четверте, слід посилити можливості для навчання, інформування та впливу не тільки на тих, хто займається зв'язками із громадськістю, інформаційними операціями та організовує контакти з впливовими дієвими гравцями (key leader engagement), а й тих, хто застосовує сили і засоби проти противника.

По-п'яте, потрібно постійно аналізувати операційне середовище і важливі аудиторії для правильності та ефективності стратегічних комунікацій [11].

Часто сприйняття дій і слів тих, хто проводить військову операцію, державною, регіональною та

міжнародною аудиторією впливає на успіх цієї операції. Саме тому боротьба за розум і серця цих аудиторій та запобігання впливу меседжів противника є критично важливою частиною операції [9].

Фахівці зазначили, що розробленням інформаційної (комунікативної) стратегії на операцію керує командувач. Якнайменше вона має нарратив, теми, меседжі, візуальні продукти та основні аудиторії. Як нарратив розуміють всеохоплене висловлення контексту, причини та бажаних результатів комунікаційної стратегії або конкретної операції об'єднаних сил. Кожна стратегія має дві або більше різних теми, що об'єднують ідеї чи наміри на підтримку нарративу та розроблені для ширшого застосування, щоб досягнути конкретних цілей операції. Темі комунікаційних стратегій підпорядкованих командувачів об'єднаних сил мають бути узгоджені з темами їх вищих командирів, бути їх складовими та підтримувати всеохопний нарратив. Як меседжі розуміють вузько сфокусовані комунікації на підтримку конкретної теми, зазвичай спрямовані на конкретну аудиторію для створення конкретного впливу (ефекту) [11].

Нині НАТО здійснює моніторинг системи освіти та професійної підготовки, що сприятиме ефективним діям в інформаційному середовищі. Ключовим аспектом процесу підготовки до стратегічних комунікацій на всіх рівнях є інтегрування гнучких та адаптивних систем, що дасть змогу, по-перше, вносити зміни в політику стратегічних комунікацій, доктрину, стандарти і процедури, що еволюціонують, та, по-друге, встановити сталий процес, що відповідає довгостроковим потребам відповідної освіти і професійної підготовки [9]. Комунікаційні спроможності та штабні функції передбачають роботу відданого та професійно підготовленого особового складу, здатного ефективно виконувати спеціальні завдання. Відповідно весь особовий склад стратегічних комунікацій (військових зв'язків із громадськістю, інформаційних і психологічних операцій) потребує набуття кваліфікації у школі НАТО в Обераммергау або інших призначених для цього закладах у межах національних підготовчих програм, що сприятиме розумінню та здатності виконувати поставлені завдання. Навчання має передувати призначенню на посади у стратегічних комунікаціях НАТО, військових зв'язків із громадськістю, інформаційних та психологічних операціях. Політика та доктрини щодо військових зв'язків із громадськістю, інформаційних та психологічних операцій забезпечують подальше спрямування підготовки у спеціфичній сфері їх повноважень. Спеціалісти із комунікацій мають набувати індивідуальних умінь та навичок що сприяють кращому розумінню та створюють синергетичний вплив, завдяки ретельній підготовці, інтегрованому та загальновійськовому (всевидовому) підходу до виконання комунікаційних функцій.

Керівники-лідери та особовий склад на кожному рівні мають бути освіченими та підготовленими до стратегічних комунікацій, щоб розуміти вплив на політику Альянсу, його плани та дії в конкретному інформаційному середовищі, способи їх представлення цільовій аудиторії і сприйняття нею отриманої інформації. Такий підхід базується на підготовці освічених лідерів і особового складу, які розуміють інформаційне середови-

ще, стратегічні комунікації в їх широкому сенсі та проводять відповідне планування і діяльність.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Проаналізовано й узагальнено зарубіжний досвід розбудови системи стратегічних комунікацій в Організації Північноатлантичного договору в контексті можливості його використання в Україні. Який дає змогу стверджувати, що стратегічні комунікації НАТО є ефективним та сучасним інструментом у глобальному інформаційному просторі для розроблення чіткої інформаційної політики.

Література:

1. Дорожня карта Партнерства у сфері стратегічних комунікацій між Радою національної безпеки і оборони України та Міжнародним секретаріатом НАТО [Електронний ресурс]. URL: https://mfa.gov.ua/mediafiles/sites/nato/files/Roadmap_Ukr.pdf
2. Указ Президента України "Про нову редакцію Воєнної доктрини України" від 24.09.2015 № 555/2015 [Електронний ресурс]. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/555/2015>
3. Капштик О.В. Аналіз нормативно-правового забезпечення державних механізмів стратегічних комунікацій у секторі безпеки і оборони України. Інвестиції: практика та досвід. 2018. № 15. С. 126—130.
4. NATO Strategic Communications Policy [Електронний ресурс]. URL: <http://info.publicintelligence.net/NATO-STRATCOM-Policy.pdf>
5. NATO Strategic Communication: More to be Done? / Steve Tatham, Rita Le Page; National Defence Academy of Latvia Center for Security and Strategic Research [Електронний ресурс]. URL: <http://www.naa.mil.lv/~media/NAA/AZPC/Publikacijas/DSPC%20PP%201%20-%20NATO%20StratCom.ashx>
6. Kapshtyk O. V. Foreign experience of the implementation of strategic communications: the European Union and NATO. European Applied Sciences. 2018. № 4. P. 5—6.
7. NATO Strategic Communications Centre of Excellence in Riga, Latvia [Електронний ресурс]. URL: <https://www.stratcomcoe.org/history>
8. Капштик О.В. Аналіз організації та діяльності Центру стратегічних комунікацій НАТО. Теорія та практика публічного управління та адміністрування у XXI сторіччі: матеріали I Всеукр. наук.-практ. конф. за міжнар. участю здобувачів вищої освіти та молодих вчених (Київ, 30 листопада 2018 р.). Київ: НАДУ, 2018. С. 132—134.
9. Гребенюк М.В. Основи стратегічних комунікацій за стандартами НАТО: навч. посіб. Київ: НУОУ ім. Івана Черняхівського, 2017. 180 с.
10. Joint Operation Planning: Joint Publication 5-0. Department of Defense, 2011. 263 p. [Електронний ресурс]. URL: http://www.dtic.mil/doctrine/new_pubs/jp5_0.pdf
11. Communication Strategy and Synchronization: Insights and Best Practices Focus Paper [May 2016].

Suffolk, VA: Joint Staff J7, 2016. 16 p. [Електронний ресурс]. URL: http://www.dtic.mil/doctrine/fp/fp_comm_strat_sync.pdf

References:

1. Ministry of Foreign Affairs of Ukraine (2019), "Strategic Communications Partnership Roadmap between the National Security and Defense Council and the NATO International Secretariat", available at: https://mfa.gov.ua/mediafiles/sites/nato/files/Roadmap_Ukr.pdf (Accessed 15 Oct 2019).
2. President of Ukraine (2015), Decree "On the new version of the Military Doctrine of Ukraine", available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/555/2015> (Accessed 15 Oct 2019).
3. Kapshtyk, O.V. (2018), "Analysis of the regulatory and legal support of the state mechanisms of strategic communications in the security and defense sector of Ukraine", Investytsii: praktyka ta dosvid, vol. 15, pp. 126-130.
4. NATO (2009), "Strategic Communications Policy", available at: <http://info.publicintelligence.net/NATO-STRATCOM-Policy.pdf> (Accessed 15 Oct 2019).
5. Tatham, S. and Le Page, R. (2014), "NATO Strategic Communication: More to be Done?", National Defence Academy of Latvia Center for Security and Strategic Research available at: <http://www.naa.mil.lv/~media/NAA/AZPC/Publikacijas/DSPC%20PP%201%20-%20NATO%20StratCom.ashx> (Accessed 15 Oct 2019).
6. Kapshtyk, O.V. (2018), "Foreign experience of the implementation of strategic communications: the European Union and NATO", European Applied Sciences, vol. 4, pp. 5—6.
7. NATO (2019), "Strategic Communications Centre of Excellence in Riga, Latvia", available at: <https://www.stratcomcoe.org/history> (Accessed 15 Oct 2019).
8. Kapshtyk, O.V. (2018), "Analysis of the organization and activities of the NATO Strategic Communications Center", Teoriia ta praktyka publichnoho upravlinnia ta administruvannia u XXI storichchi: materialy I vseukrains'koi naukovo-praktychnoi konferentsii za mizhnarodnoiu uchastiu zdobuvachiv vyschoi osvity ta molodykh vchenykh [Theory and Practice of Public Administration and Administration in the 21st Century: Proceedings of the First All-Ukrainian Scientific and Practical Conference with International Participation of Higher Education Applicants and Young Scientists], NADU, Kyiv, Ukraine, 30 November, pp. 132—134.
9. Hrebenuk, M.V. (2017), Osnovy stratehichnykh komunikatsij za standartamy NATO [Strategic Communication Basics for NATO Standards], NUOU im. Ivana Cherniakhovs'koho, Kyiv, Ukraine.
10. Department of Defense (2011), "Joint Operation Planning : Joint Publication 5-0.", available at: http://www.dtic.mil/doctrine/new_pubs/jp5_0.pdf (Accessed 15 Oct 2019).
11. Department of Defense (2016), "Communication Strategy and Synchronization : Insights and Best Practices Focus Paper", available at: http://www.dtic.mil/doctrine/fp/fp_comm_strat_sync.pdf (Accessed 15 Oct 2019).

Стаття надійшла до редакції 29.10.2019 р.

О. О. Акімов,
к. держ. упр., доцент, Заслужений економіст України, начальник відділу правового
забезпечення, Національна служба посередництва і примирення
ORCID ID: 0000-0002-9557-2276

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.21.90

СИСТЕМОГЕНЕЗНИЙ ПІДХІД ДО ЗДІЙСНЕННЯ ДЕРЖАВНО- УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ

O. Akimov,
PhD in Public Administration, Associate professor, Honored Economist
of Ukraine, Head of the legal department, National Mediation and Conciliation Service

SYSTEM-GENESIS APPROACH TO THE IMPLEMENTATION OF PUBLIC ADMINISTRATION
IN UKRAINE: PROBLEMS OF FORMATION

У статті здійснено обґрунтування системогенезного підходу до державно-управлінської діяльності. Проаналізовано теоретичні та інституційні передумови застосування системогенезного підходу до державно-управлінської діяльності, зокрема в частині виявлення формуючих чинників.

Визначено, що системогенезний підхід до державно-управлінської діяльності доцільно застосовувати комплексно як у контексті здійснення державно-управлінської діяльності, так і до її складових елементів. Передумовами до дослідження системогенезного підходу як підходу розвитку, еволюції основних складових її елементів визначено дослідження таких елементів: державно-службова діяльність (професійна діяльність державних службовців), державно-інституційна діяльність (діяльність органів державної влади). Щодо напряму дослідження державно-службової діяльності запропоновано розкрити професіоналізацію загалом державної служби, професійну компетентність державних службовців, формування специфічного комплексу функцій і професійних стандартів; інституціоналізацію трудових відносин у сфері державної служби; розвиток інститутів індивідуальної професіоналізації тощо.

Виявлено проблемні питання формування системогенезного підходу до здійснення державно-управлінської діяльності у гносеологічному аспекті. Запропоновано можливості застосування окремих методів дослідження державно-управлінської діяльності як системного утворення.

The article substantiates the systemogenetic approach to public administration. The theoretical and institutional prerequisites for the application of a systemogenetic approach to public administration are analyzed, in particular with regard to the identification of formative factors.

Indeed, the processes of development of public administration, its main parts, their interaction are in a constant evolutionary process, cause scientific interest of scientists in various industries. Public administration is multifaceted in its manifestations. Its main engines are human resources, institutions, knowledge, information, technical means that form a complex system education. Undoubtedly, such a complex systemic education cannot be in a static state; therefore, it is characterized by development, evolutionary changes, the study of which will reveal the most effective directions for the implementation of public administration.

Therefore, the systematization of public administration should be considered in the context of such formative factors as: legal factors; functional factors; organizational factors; institutional factors; competency factors; motivational factors; psychological factors. Since the subject of the concept of systemogenesis is government management, the interaction in it will occur between its

elements, namely: processes, conditions, prerequisites for their occurrence, mechanisms, methods, resources and ways to ensure the implementation of government management activity; as well as between the structural elements themselves (subsystems, individual constituent elements).

As a result of the study, it was determined that the system-genesis approach to public administration is advisable to be applied in a comprehensive manner, both in the context of public administration and to its constituent elements. The prerequisites for the study of the systemic genesis approach as an approach to the development, evolution of its main components are studies of such elements as: public service activities (professional activities of public servants), state and institutional activities (activities of public authorities). Regarding the direction of the study of public service activities, it is proposed to disclose the professionalization of the public service as a whole, the professional competence of civil servants, the formation of a specific set of functions and professional standards; institutionalization of labor relations in the field of public service; development of institutions of individual professionalization and the like.

In addition, the problematic issues of the formation of a systemogenetic approach to the implementation of state management activities in the epistemological aspect are identified. The possibilities of using individual research methods of public administration as a system of education are proposed.

Ключові слова: державно-управлінська діяльність, системогенез, публічне управління, державне управління, державна служба.

Key words: public administration, systemogenesis, public administration, public administration, public service.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Процеси розвитку державного управління, його основних елементів, їх взаємодія знаходяться у постійному еволюційному процесі, викликають науковий інтерес вчених різних галузей. Державно-управлінська діяльність багатогранна за своїми проявами. Її основними рушіями є людські ресурси, інституції, знання, інформація, технічні засоби, які утворюють складне системне утворення. Без сумніву, таке складне системне утворення не може перебувати у статичному стані, тому йому притаманні розвиток, еволюційні зміни, дослідження яких виявлять напрями ефективного здійснення державного управління.

Систематизацію державно-управлінської діяльності доцільно розглядати в контексті таких формуючих чинників: правові чинники; функціональні чинники; організаційні чинники; інституційні чинники; компетентнісні чинники; мотиваційні чинники; психологічні чинники. Оскільки предметом концепту системогенезу виступає державно-управлінська діяльність, то взаємодія у ній відбуватиметься між її елементами, а саме: процесами, станами, передумовами до їх виникнення, механізмами, методами, ресурсами та способами забезпечення здійснення державно-управлінської діяльності; а також між самими структурними елементами (підсистемами, окремими складовими елементами).

Отже, проблема виокремлення та подальшого розвитку системогенезного підходу до державно-управлінської діяльності, порядку організації органів державної влади обумовлена: відсутністю концептуальних засад системогенезного розвитку державно-управлінської діяльності; відсутністю врахування системогенезних аспектів розвитку загалом публічного управління, у тому числі і державного управління; розвитком вітчизняної практики здійснення державної служби, професійної діяльності державних службовців у системогенезному вимірі; відсутністю систематизованих, комплексних дослідження щодо проблематики застосування системогенезного підходу до публічного управління загалом, і до державного управління зокрема.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Проблеми державно-управлінської діяльності розглядаються з використанням як наукових праць вчених-адміністративістів, так і представників науки управління, конституційного, трудового, інших галузей права. Розвиток основних теоретичних положень щодо основних складових публічного управління як системного утворення характеризують сутність та зміст поняття системогенезу як еволюційного рушія їх функціонування.

Дослідники приділяють увагу різним поняттям, які формують цілісне утворення державно-управлінської діяльності. Проблематиці залучення системного підхо-

ду до проблем функціонування та розвитку державної служби та її складових присвячено праці вітчизняних дослідників: О.В. Антонової, С.А. Дубенко, В.Ю. Захарченка, С.В. Загороднюка, Н.А. Липовської, В.Я. Малиновського, Т.В. Мотренка, Н.Р. Нижник, О.Ю. Оболенського, В.М. Олуйка, Т.І. Пахомової, Л.А. Пашко, М.І. Рудакевич, А.С. Сіцінського, С.М. Серьогіна, Ю.П. Сурміна та ін. Теоретичною основою та аналізом практики реалізації основних аспектів державно-службової діяльності займалися такі вчені: В.Б. Авер'янов, Г.В. Атамчук, Л.Р. Біла, К.С. Бельський, І.П. Голосніченко, В.М. Горшеньов, І.Є. Данильєва, Є.В. Додін, М.І. Іншин, Д.П. Калаянов, Р.А. Калюжний, І.Б. Коліушко, В.К. Колпаков, В.Р. Кравець, О.Д. Крупчан, Є.Б. Кубко, Б.М. Лазарєв, В.К. Малиновський, В.М. Манохін, Т.В. Мотренко, В.Ф. Опришко, Р.С. Павловський, І.М. Пахомов, О.В. Петришин, Г.І. Петров, О.П. Рябенко, Ю.М. Старілова, В.М. Шаповал, Ю.С. Шемшученко, Л.С. Явич, О.М. Якуба, Ц.А. Ямпольська, М.К. Якимчук та ін. Питання формування та реалізації інституційності суб'єктів здійснення державно-управлінської діяльності розкриті у працях сучасних дослідників вітчизняної науки — В. Авер'янова, Е. Афоніна, С. Вирового, І. Грицяка, В. Малиновського, О. Оболенського, Г. Ситника та ін.; закордонної науки — В. Парсонса, Г. Колбеча, А. Сміта, Дж. Мілла, В. Данна, Л. Пала, П. Брауна, Л. Ганна та ін. Більш предметно проблематика розвитку системогенезу у публічному управлінні виокремлена у доробку Липовської Н.А., яка зазначає, що для життєдіяльності соціальної системи однаково важливі й управління, і самоорганізація, які є двома сторонами процесу системогенезу [1]. Запропонована авторська розробка концепту системогенезу до всіх елементів системи професійної діяльності державних службовців, в якій застосовано системний підхід як до психологічних, так і соціальних аспектів їх професійної діяльності [2].

Проблематику застосування системогенезного підходу виявлено і до окремих елементів державно-управлінської діяльності. До прикладу, складним та багатоаспектним є поняття посади державної служби, яке за своїм змістом, наповненням, характеристиками, місцем у системі державної служби та іншими особливостями вчені розкривають за допомогою різноманітних методологічних підходів. Функціональний підхід до посади державної служби можна вважати частиною більш широкого системогенезного підходу по вивченню цього поняття [3]. Дослідниками визначено на основі аналізу історичної традиції процеси становлення і функціонування систем державного управління окремих зарубіжних держав, принципи взаємодії складових такої системи та їх взаємозалежності [4], що дозволяє розкрити етапи розвитку державного управління, виявити системогенезний аспект його функціонування.

НЕ ВИРІШЕНІ РАНІШЕ ЧАСТИНИ ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

Загальною проблемою залишаються процеси систематизації у державному управлінні. Частинами цієї загальної проблеми, які потребують вирішення, є вибір формуючих критеріїв у державно-управлінській діяльності, взаємозв'язки складових елементів державно-

управлінської діяльності, формування визначальних факторів розвитку професійної діяльності державних службовців та органів державної влади. Формування концепту системогенезу державно-управлінської діяльності дозволяє систематизувати складові системи державно-управлінської діяльності, виявити їх особливості, встановити взаємозв'язки, розкрити розвиток, підвищувати ефективність державно-управлінської діяльності.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Мета статті — обґрунтувати системогенезний підхід до державно-управлінської діяльності. Об'єктом дослідження є державно-управлінська діяльність. Предметом дослідження є виявлення проблем формування системогенезного підходу до здійснення державно-управлінської діяльності.

Для цього поставлені такі завдання:

- виявити передумови застосування системогенезного підходу до державно-управлінської діяльності;
- виявити проблеми формування системогенезного підходу до здійснення державно-управлінської діяльності у гносеологічному аспекті;
- окреслити методологічні проблеми дослідження та можливості застосування окремих методів дослідження до системогенезного підходу державно-управлінської діяльності.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБґРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Системогенезний підхід доцільно застосовувати комплексно як у контексті здійснення державно-управлінської діяльності, так і до її складових елементів, серед яких основними є: державно-службова діяльність (професійна діяльність державних службовців), державно-інституційна діяльність (діяльність органів державної влади). З позиції такого складового елемента державно-управлінської діяльності, як державно-службова діяльність доцільно розкрити професіоналізацію загалом державної служби, професійну компетентність державних службовців, формування специфічного комплексу функцій і професійних стандартів; інституціоналізацію трудових відносин у сфері державної служби; розвиток інститутів індивідуальної професіоналізації тощо. Формування та розвиток професійної діяльності державних службовців як системного утворення потребує як наукового вивчення, зокрема у контексті методологічного забезпечення, так і ефективної реалізації. У роботі заявлений підхід базується на понятті системогенезу (генезис у перекладі з грец. — походження, виникнення) як процесу зародження та розвитку, еволюції систем від нижчих форм до вищих, тлумаченні етапів цієї еволюції [5].

Інституційний аспект здійснення державно-управлінської діяльності сфокусований на діяльність суб'єктів системи державного управління, формування їх організаційного, статусного, нормативно-правового навантаження [12]. Адже відомо, що система державного

управління — складне поняття, змістове наповнення якого зводиться до таких основних елементів [6]:

а) суб'єкти управління, тобто органи виконавчої влади;

б) об'єкти управління, тобто сфери та галузі суспільного життя, що перебувають під організуючим впливом держави,

в) управлінська діяльність, тобто певного роду суспільні, через які реалізуються численні прямі та зворотні зв'язки між суб'єктами і об'єктами управління [13].

Для формування нормативно-правової основи розвитку децентралізації, що створює передумови для визначення та розвитку державно-управлінської діяльності у територіальному та функціональному аспектах науковці та практики виокремлюють основні критерії:

— територіальні критерії (запровадження трирівневої системи адміністративно-територіального устрою — регіон, район, громада; визначення громади як адміністративно-територіальної одиниці, що включає один або декілька населених пунктів);

— функціональні критерії (передача функцій виконавчої влади від місцевих державних адміністрацій виконавчим органам відповідного рівня; розподіл повноважень за принципом субсидіарності; розмежування фінансових ресурсів).

— інституціональні критерії (наявність законодавчо закріпленого статусу суб'єктів державно-управлінської діяльності; створення інституційної структури публічного управління) [7].

Системогенезний підхід до державно-управлінської діяльності спрямований на вивчення, визначення та можливість застосування певного наукового та практичного інструментарію до розвитку державно-управлінської діяльності, у тому числі її складових елементів. Тому проблематика дослідження направлена у таких напрямках як:

— обґрунтування системогенезного підходу до державно-управлінської діяльності;

— розробка науково-методологічного забезпечення системогенезного підходу до державно-управлінської діяльності;

— визначення інституційності, суб'єктності, об'єктності, компетенцій у процесах розвитку державно-управлінської діяльності;

— визначення взаємозв'язків формуючих елементів здійснення державно-управлінської діяльності.

У площині розвитку складних систем беззаперечним є факт наявності та розвитку елементів системи, які по суті своїй являються теж системами. Тому органи виконавчої влади, об'єкти управління як елементи системи державного управління є підсистемою системи державного управління [9]. Організаційно-структурна, нормативно-правова, теоретико-методологічна на інші форми забезпечення їх діяльності перебувають у постійному розвитку та еволюції, які здійснюють відповідні впливи на діяльність органів виконавчої влади. Аналіз суспільних процесів, пов'язаних зі здійсненням державного управління вказує на можливість застосування системогенезного підходу до цієї сфери [10; 11].

Варто наголосити на тому, що зазначена проблематика торкається не лише здійснення державно-управ-

лінської діяльності, а й загалом сфери публічної служби. Карпа М.І. у статті "Основні складові публічної служби: тенденції розвитку" (2009 р.) наголошує на актуальності питань теоретико-методологічного переосмислення деяких напрямків владно-управлінських відносин. Зокрема зазначена необхідність визначення місця публічної влади у побудові нових взаємовідносин між суспільством та владою, що дозволить чітко формувати публічну адміністрацію та інші її складові. Також введення нових понять приводить до виникнення методологічних проблем, термінологічної плутанини, дублювання чи нашарування функцій та відповідальності окремих елементів, що створює конфлікт інтересів, наслідком чого є пошук нових механізмів інституційного та процедурного врегулювання [8].

У методологічному забезпеченні розробки заявленої проблематики доцільним видається використання комплексу загальнонаукових та спеціальних методів дослідження, що дозволило б забезпечити всебічне вивчення проблеми та отримання достовірних висновків та результатів. Основними методами дослідження визначено комплексний, оскільки з позиції вивчення системогенезного підходу як наукового дослідження використано як методологію наукових досліджень, так і методологію практичної діяльності. У контексті використання методології наукового дослідження доцільно сформулювати систему способів наукового дослідження системогенезного підходу у теорії публічного управління, а у контексті використання методології практичної діяльності — систему способів організацій та здійснення практичної діяльності щодо визначення, закріплення та практичної реалізації державно-управлінської діяльності.

Для формування системи способів наукового дослідження системогенезного підходу у теорії державного управління використано трирівневу схему методології наукових досліджень — філософська методологія, загальнонаукова та спеціальна методологія. Використання філософської методології сприяло вивченню загальних передумов і шляхів досягнення отримання знання. Результатом застосування філософської методології системогенезного підходу є розробка світоглядних орієнтацій, визначення загальних шляхів розкриття системогенезного підходу до державно-управлінської діяльності. Слід виокремити методологічну проблему формування на затвердження принципів системогенезного підходу, здійснення їх наукового та практичного розкриття, адже принципи визначають базові основи діяльності, напрями здійснення діяльності. Загальнонаукова методологія дозволить використати універсальні методологічні засоби, відпрацьовані на багатьох галузях науки. Ця методологія дає загальний інструментарій для розкриття системогенезного підходу. Конкретнонаукова методологія характеризується високоспеціалізованими характеристиками, здебільшого регламентційним характером. Іншою її особливістю є визначення у нормативному полі, що створює умови для безпосередньої регламентації пізнавального процесу. Тобто у визначенні методології пізнання системогенезного підходу використовується спеціально-методологічна основа політології, державного управління, публічного управління, соціології, психології, теорії держави та

права, адміністративного право, теорії соціального управління тощо.

У роботі використано системний підхід як напрям методології наукового пізнання, базовою характеристикою якого є розгляд об'єктів як систем. Залучення системного підходу до дослідження системогенезних аспектів у становленні та розвитку державної служби забезпечило систематизацію функціональних, соціально-психологічних, психогенних, комунікаційних та інших аспектів, що проявляються у процесах здійснення державно-управлінської діяльності як окремої системи. Структурний аналіз складових державно-управлінської діяльності дозволив визначити відношення та зв'язки між основними складовими, з'ясувати суб'єктно-об'єктний склад державно-управлінської діяльності, виокремити розвиток окремих як складових системи, так і загалом державно-управлінської діяльності. Найбільш проявляються у компетенційному контексті зв'язки управління між суб'єктами та функціональні зв'язки.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

На підставі здійсненого дослідження відповідно до поставлених мети та завдань можна зробити такі висновки:

1. Передумовами застосування системогенезного підходу до державно-управлінської діяльності визначено функціонування публічного управління як системного складного утворення; виявлення взаємозв'язків між елементами таких системних утворень, як публічне управління, державне управління, публічна служба, державна служба.

Визначено, що системогенезний підхід до державно-управлінської діяльності доцільно застосовувати комплексно як у контексті здійснення державно-управлінської діяльності, так і до її складових елементів. Передумовами до дослідження системогенезного підходу як підходу розвитку, еволюції основних складових її елементів визначено дослідження таких елементів: державно-службова діяльність (професійна діяльність державних службовців), державно-інституційна діяльність (діяльність органів державної влади). Щодо напрямку дослідження державно-службової діяльності запропоновано розкрити професіоналізацію загалом державної служби, професійну компетентність державних службовців, формування специфічного комплексу функцій і професійних стандартів; інституціоналізацію трудових відносин у сфері державної служби; розвиток інститутів індивідуальної професіоналізації тощо.

2. Формування та розвиток професійної діяльності державних службовців як системного утворення потребує як наукового вивчення, зокрема у контексті методологічного забезпечення, так і ефективної реалізації. Проблеми формування системогенезного підходу до здійснення державно-управлінської діяльності у гносеологічному аспекті можна окреслити як:

— науково-методологічне забезпечення системогенезного підходу до державно-управлінської діяльності, зокрема питання розробки основних принципів, мети, об'єктної та суб'єктної складових;

— виявлення основних напрямів застосування системогенезного підходу до державно-управлінської діяльності;

— вивчення впливу зарубіжного досвіду вивчення системних утворень у публічному управлінні з метою можливого застосування у вітчизняну наукову практику вивчення концепту системогенезу;

— розширення понятійно-категорійного апарату галузі знань "Публічне управління та адміністрування" щодо уточнення існуючих понять та пропонування авторських визначень у частині формування концепту системогенезу державно-управлінської діяльності в Україні;

— виявлення основних тенденцій формування системогенезного підходу у вітчизняному публічному управлінні, у тому числі у здійсненні державно-управлінської діяльності.

3. У методологічному забезпеченні заявленої проблематики визначено використання комплексу загальнонаукових та спеціальних методів дослідження, що дозволило б забезпечити всебічне вивчення проблеми та отримання достовірних висновків та результатів. Основними методами дослідження запропоновано комплексний метод, оскільки з позиції вивчення системогенезного підходу як наукового дослідження використано як методологію наукових досліджень, так і методологію практичної діяльності. Щодо питань вибору способів наукового дослідження системогенезного підходу у теорії державного управління запропоновано використати трирівневу схему методології наукових досліджень — філософську методологію, загальнонаукову та спеціальну методологію. У роботі частково використано системний підхід як напрям методології наукового пізнання, базовою характеристикою якого є розгляд об'єктів як систем. Щодо аналізу саме системогенезу як процесу розвитку, еволюції, зародження державно-управлінської діяльності, слід здійснити дослідження за допомогою процесного аналізу — тобто аналізу як загального процесу відношень та зв'язків між суб'єктами, так і сукупності більш конкретизованих процесів, що складають його суть. Дослідження за допомогою процесуального аналізу доцільно застосувати у контексті таких напрямів: функціонування зв'язків між елементами системогенезу державно-управлінської діяльності, процесуальне здійснення державно-управлінської діяльності; координаційні та субординаційні процеси як елементи системогенезу державно-управлінської діяльності; інші процеси, пов'язані з процесом відношень та зв'язків між суб'єктами у контексті системогенезного виміру.

Визначені у роботі можливості застосування окремих методів дослідження до системогенезного підходу державно-управлінської діяльності дозволять сформулювати відповідне методологічне забезпечення, виявити проблемні питання застосування системогенезного підходу, окреслити перспективи розвитку методології публічного управління у напрямі вивчення системних утворень.

Література:

1. Липовська Н.А. Системогенез державної служби: теоретичні підходи [Електронний ресурс]. — Режим

доступу: http://dridu.dp.ua/konf/konf_dridu/dums_konf_2015/pdf/510.pdf

2. Акімов О.О. Психологічні аспекти проявів корупції в державному управлінні / О.О. Акімов // Державне управління: теорія та практика. — 2014. — № 1. — С. 181—188.

3. Карпа М.І. Функціональний підхід до поняття посади державної служби / М.І. Карпа // Ефективність держ.управління (текст): зб.наук.пр. ЛРІДУ НАДУ, 2014. — Вип. 40. — С. 432—440.

4. Зарубіжний досвід державного управління: доцільність і можливості застосування в Україні: наук. розробка / авт. кол.: І.А. Грицяк, Л.А. Шереметьєва, К.К. Баранцева та ін. — К.: НАДУ, 2012. — 56 с.

5. Словник системного аналізу проблем державного управління. — Київ: вид-во НАДУ при Президентові України, 2006. — С. 71 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://academy.gov.ua/NMKD/library_nadu/Encycloped_vydanniy/f4a14404-2b5a-4031-968c-c95c5a50b4c5.pdf

6. Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні: Указ Президента України № 810/98 від 22.07.1998 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/810/98/ed20060528/find?text=%D1%E8%F1%F2%E5%EC%E0+%E4%E5%F0%E6%E0%E2%ED%EE%E3%EE+%F3%EF%F0%E0%E2%EB%B3%ED%ED%FF>

7. Місцеве самоврядування в умовах децентралізації влади в Україні: Колективна монографія / Кол. авт.; за заг. ред. Р.М. Плюща. — К.: РІДНА МОВА, 2016. — 744 с., С. 224.

8. Карпа М.І., Дудник А. Основні складові публічної служби: тенденції розвитку [Електронний ресурс] // Демократичне врядування: зб. наук. пр. ЛРІДУ — Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2009. — Вип. 3. — Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/e-journals/DeVr/2009_3/fail/+Karpa.pdf

9. Акімов О.О. Концепт системогенезу професійної діяльності державних службовців. Інвестиції: практика та досвід, 2018. № 23. С. 133—138.

10. Акімов О.О. Функціональні чинники системогенезу професійної діяльності державних службовців. Інвестиції: практика та досвід, 2018. № 24. С. 68—74.

11. Акімов О.О. Робастність системи професійної діяльності державних службовців: системогенезний контекст. Інвестиції: практика та досвід, 2019. № 5. С. 104—109.

12. Кринична І.П. Компетенційний підхід до професійної діяльності публічних службовців в умовах євроінтеграції / І.П. Кринична, О.О. Акімов // Публічна служба: системна парадигма: кол. моногр. / К.О. Ващенко, С.М. Сьєогін, Є.І. Бородін, Н.А. Липовська, Н.Г. Сорокіна [та ін.]; за заг. ред. С.М. Сьєогіна. — Дніпро: ДРІДУ НАДУ, 2017. — С. 132—143.

13. Клименко І.В. Сучасні моделі компетенцій державних службовців: монографія / І.В. Клименко, О.О. Акімов, Е.А. Афонін. — Київ: Центр учбової літератури, 2016. — 176 с.

References:

1. Lipovskaya, N.A. (2015), "System-generated service: theoretical approaches", available at: http://dridu.dp.ua/konf/konf_dridu/dums_konf_2015/pdf/510.pdf (Accessed 25 Oct 2019).

dridu.dp.ua/konf/konf_dridu/dums_konf_2015/pdf/510.pdf (Accessed 25 Oct 2019).

2. Akimov, O.O. (2014), "Psychological aspects of corruption in public administration", *Derzhavne upravlinnia: teoriia ta praktyka*, vol. 1, pp. 181—188, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Dutp_2014_1_23 (Accessed 25 Oct 2019).

3. Karpa, M.I. (2014), "Functional Approach to the Concept of Positions of the Civil Service", *Efektynist' derzh.upravlinnia: zb.nauk.pr. LRIDU NADU*, vol. 40, pp. 432—440.

4. Grytsyak, I.A. Sheremetyeva, L.A. and Barantseva K.K. (2012), *Zarubizhnyi dosvid derzhavnoho upravlinnia: dotsilnist i mozhlyvosti zastosuvannia v Ukraini: nauk. Rozrobka* [Foreign experience of public administration: expediency and possibilities of application in Ukraine: Sciences. development], NADU, Kyiv, Ukraine.

5. NADU under the President of Ukraine (2006), "A glossary of a systemic problem concerning management", available at: http://academy.gov.ua/NMKD/library_nadu/Encycloped_vydanniy/f4a14404-b5a-4031-968c-c95c5a50b4c5.pdf (Accessed 25 Oct 2019).

6. President of Ukraine (1998), Decree "On measures to implement the Concept of Administrative Reform in Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/810/98/ed20060528/find?text=%D1%E8%F1%F2%E5%EC%E0+%E4%E5%F0%E6%E0%E2%ED%EE%E3%EE+%F3%EF%F0%E0%E2%EB%B3%ED%ED%FF> (Accessed 25 Oct 2019).

7. Plusch, R.M. (2016), *Mistseve samovriaduvannia v umovakh detsentralizatsii vlady v Ukraini* [Local self-government in the conditions of decentralization of power in Ukraine], RIDNA MOVA, Kyiv, Ukraine.

8. Carpa, M.I. and Dudnik, A. (2009), "The main components of public service: trends in developmen", *Demokratychnе vriaduvannia*, vol. 3, available at: http://www.nbu.gov.ua/e-journals/DeVr/2009_3/fail/+Karpa.pdf (Accessed 25 Oct 2019).

9. Akimov, O. (2018), "The concept of the system genesis of the professional activities of public servants", *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 23, pp. 133—138.

10. Akimov, O. (2018), "Functional factors of the system genesis of the professional activities of civil servants", *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 24, pp. 68—74.

11. Akimov, O. (2019), "The robustness of the system of professional activity of public employees: systemogenesial context", *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 5, pp. 104—109.

12. Krynychna, I.P. and Akimov, O.O. (2017), "Competent approach to professional activity of public servants in the context of European integration", *Publicna sluzhba: systemna paradygma* [Public service: a systemic paradigm], DRIDU NADU, Dnipro, Ukraine, pp. 132—143.

13. Klymenko, I.V. Akimov, O.O. and Afonin, E.A. (2016), *Suchasni modeli kompetencij derzhavnykh sluzhbovtiv* [Modern models of civil servants' competences], *Centr uchbovoyi literatury*, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 29.10.2019 р.

О. О. Усаченко,
к. держ. упр., докторант, Інститут законодавства Верховної Ради України
ORCID ID: 0000-0002-5458-8976

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.21.96

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ФІНАНСОВИХ ПРАВОВІДНОСИН У СФЕРІ ОБОРОННОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

O. Usachenko,
PhD in Public Administration,
Doctoral student of the Legislation Institute of The Verkhovna Rada of Ukraine

FORMATION OF THE SYSTEM OF FINANCIAL LEGAL RELATIONS IN THE DEFENSE INDUSTRY

Зазначено, що попри різний юридичний зміст фінансових правовідносин, що складаний між державою і підприємствами оборонної промисловості, можна виділити ряд спільних рис, характерних для всіх названих видів фінансово-правових відносин. По-перше, однією зі сторін правовідносин є держава, в особі органів державної влади, наділених фінансовими повноваженнями, а другою — завжди юридична особа, що входить в оборонну промисловість. По-друге, об'єктом усіх правовідносин є рух грошових коштів між державою і підприємствами оборонної промисловості. По-третє, правовідносини є публічними, що обумовлено публічним характером державних фінансів. По-четверте, всі зазначені правовідносини регулюються нормами фінансового права.

Визначено, що фінансові правовідносини можуть бути класифіковані за різними підставами. В юридичній літературі наводяться такі основні види класифікацій: виходячи з основних функцій права правовідносини діляться на охоронні та регулятивні. Слід зазначити, що більшість правовідносин у фінансовій сфері відносять до регулятивних. Охоронні правовідносини є похідними від них. Вони виникають у зв'язку з порушенням фінансово-правової норми і на основі її санкції. Зазначені правовідносини необхідно відрізнити від адміністративних охоронних правовідносин, що виникають іноді в зв'язку з порушенням фінансово-правової норми, але на основі адміністративно-правової санкції. До регулятивних фінансових правовідносин у сфері оборонної промисловості відносять, наприклад, відносини з укладення державних контрактів на виконання науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт за державним оборонним замовленням, правовідносини, що складаються під час проведення ревізій (перевірок) організацій і підприємств оборонної промисловості; відносини зі створення в оборонній промисловості холдингових компаній у формі відкритих акціонерних товариств, правовідносини з ліцензування певних видів діяльності у сфері оборонної промисловості.

It is noted that despite the different legal content of the financial legal relations between the state and the enterprises of the defense industry, it is possible to distinguish a number of common features characteristic of all these types of financial and legal relations. First, one of the parties to the legal relationship is the state, represented by public authorities, endowed with financial powers, and the other is always a legal entity within the defense industry. Secondly, the object of all legal relations is the movement of funds between the state and the defense industry enterprises whose activities regulate (mediate) this movement. Third, legal relationships are public, which is conditioned by the public nature of public finances. Fourth, all of these relationships are governed by financial law.

It is determined that financial relationships can be classified on different grounds. In the legal literature the following basic types of classifications are given: on the basis of the basic functions of legal relations are divided into protective and regulatory. It should be noted that most legal relationships in the financial sector are regulatory. Security relationships are derived from them. They arise in connection with violation of the financial norm and on the basis of its sanction. These relationships should be distinguished from administrative security relationships that sometimes arise in violation of the financial law, but on the basis of an administrative sanction. Regulatory financial relationships in the defense industry include, for example, relations on the conclusion of state contracts for the implementation of research and development work on the state defense order, legal relations that are drawn up during the audit (inspection) of organizations and enterprises of the defense industry; relations on creation of holding companies in the defense industry in the form of open joint stock companies, legal relations on licensing of certain types of activity in the field of defense industry.

Ключові слова: фінансові правовідносини, оборонна промисловість, державне регулювання, фінансові повноваження, державні фінанси, публічність, санкції.

Key words: financial relations, defense industry, state regulation, financial powers, public finances, publicity, sanctions.

ВСТУП

Попри різний юридичний зміст фінансових правовідносин, що складаються між державою і підприємствами оборонної промисловості, можна виділити ряд спільних рис, характерних для всіх названих видів фінансово-правових відносин. По-перше, однією зі сторін правовідносин є держава, в особі органів державної влади, наділених фінансовими повноваженнями, а другою — завжди юридична особа, що входить в оборонну промисловість. По-друге, об'єктом усіх правовідносин є рух грошових коштів між державою і підприємствами оборонної промисловості. По-третє, правовідносини є публічними, що обумовлено публічним характером державних фінансів. По-четверте, всі зазначені правовідносини регулюються нормами фінансового права.

Зміст фінансових правовідносин як способу реалізації норм фінансового права в реалії фінансової діяльності виражається в таких трьох функціях:

1) фінансове правовідношення деталізує коло осіб, на яких поширює свою дію фінансово-правова норма, таким чином, у фінансовому правовідношенні беруть участь не абстрактні суб'єкти, а індивідуально визначені особи;

2) воно переводить абстрактні права і обов'язки в площину фінансово-правового статусу конкретних суб'єктів;

3) фінансове правовідношення створює конкретні ситуації для реалізації заходів державного примусу і реалізації фінансово-правових санкцій у випадках невиконання або неналежного виконання суб'єктами своїх обов'язків.

Таким чином, змістом фінансових правовідносин, сторонами яких є держава (в особі уповноважених органів) і підприємства, що входять до складу оборонної промисловості, є права і обов'язки суб'єктів зазначених правовідносин.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Серед дослідників у системі фінансових правовідносин у сфері оборонної промисловості слід відзначити

О. Ноздрачова, І. Коропатніка, О. Оліфірова, Н. Васюкову, В. Хміля, Р. Лимана та ін. Однак актуальність та проблематика теми статті потребують подальшого дослідження у сфері.

МЕТА СТАТТІ

У статті автор ставить за ціль дослідити системи фінансових правовідносин у сфері оборонної промисловості.

РЕЗУЛЬТАТ

Фінансові правовідносини можуть бути класифіковані за різними підставами. В юридичній літературі наводяться такі основні види класифікацій:

1. Виходячи з основних функцій права, правовідносини розподіляються на охоронні та регулятивні. Слід зазначити, що більшість правовідносин у фінансовій сфері відносять до регулятивних. Охоронні правовідносини є похідними від них. Вони виникають у зв'язку з порушенням фінансово-правової норми і на основі її санкції. Зазначені правовідносини необхідно відрізнити від адміністративних охоронних правовідносин, що виникають іноді в зв'язку з порушенням фінансово-правової норми, але на основі адміністративно-правової санкції.

До регулятивних фінансових правовідносин у сфері оборонної промисловості відносять, наприклад, відносини з укладення державних контрактів на виконання науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт за державним оборонним замовленням, правовідносини, що складаються під час проведення ревізій (перевірок) організацій і підприємств оборонної промисловості; відносини зі створення в оборонній промисловості холдингових компаній у формі відкритих акціонерних товариств, правовідносини ліцензуванню певних видів діяльності у сфері оборонної промисловості [3, с. 176].

До числа фінансових охоронних правовідносин у сфері оборонної промисловості можуть бути віднесені: відносини, що виникають у зв'язку з порушенням податкових зобов'язань підприємством оборонної промисловості, відносини, пов'язані з порушенням бюджетного

законодавства та застосуванням до підприємств оборонної промисловості заходів відповідальності, передбачених Бюджетним кодексом України (до них відносяться блокування витрат, вилучення бюджетних коштів, призупинення операцій по рахунках підприємств оборонної промисловості в кредитних організаціях та ін.), відносини, що виникають у зв'язку з порушенням фінансової дисципліни підприємствами оборонної промисловості.

2. Регулятивні фінансові правовідносини поділяються в теорії права на абсолютні і відносні. В абсолютних правовідносинах уповноваженій особі протистоїть всякий і кожен. До відносних правовідносин відносяться такі, в яких уповноваженій особі протистоїть цілком певний суб'єкт, який повинен робити або не робити певні дії [1].

До абсолютних правовідносин у сфері оборонної промисловості можна віднести правовідносини щодо встановлення податкових пільг для підприємств оборонної промисловості, з регулювання порядку погашення зобов'язаності держави по оборонним замовленням та ін.

Прикладом відносних фінансово-правових відносин в оборонній галузі промисловості є правовідносини, що стосуються встановлення підприємству, що входить до складу оборонної промисловості, фінансово-економічних нормативів, відносини по виділенню оборонному підприємству інвестиційного бюджетного кредиту, за висновком з підприємством контракту на поставку продукції для державних оборонних потреб та ін. [4, с. 89].

3. За характером норм фінансові правовідносини поділяють на матеріальні і процесуальні. У матеріальних фінансових правовідносинах проявляють конкретні права і обов'язки суб'єктів, а в процесуальних — порядок реалізації цих прав і обов'язків. Процесуальні фінансові правовідносини вторинні по відношенню до матеріальних, служать гарантією їх реалізації. До матеріальних відносять правовідносини, які містять, наприклад, обов'язок підприємства оборонної промисловості перераховувати частину прибутку до державного бюджету, право оборонного підприємства вимагати оплати продукції, виробленої в рамках оборонного замовлення, і обов'язок Міністерства оборони України виплатити відповідні суми [2, с. 34]. Процесуальними фінансовими відносинами є правовідносини по бюджетному процесу, правовідносини, що виникають у ході експортного контролю за діяльністю оборонних підприємств та ін.

4. Виходячи з особливостей об'єкта правовідносин, можна виділити майнові і немайнові фінансові правовідносини.

Об'єктом майнових правовідносин є грошова субстанція: податок, трансферт та тощо. Об'єкт немайнових правовідносин виділяють: проект бюджету, бюджет як закон і плановий акт, діяльність здійснення фінансового контролю і так далі. Майновими фінансовими правовідносинами у сфері оборонної промисловості є: відносини зі сплати частини прибутку підприємств оборонної промисловості в бюджет; відносини щодо бюджетного фінансування державних оборонних програм; відносини з оплати оборонного замовлення [6]. До немайнових фінансових правовідносин зараховуючи: твердження показників економічної ефективності під-

приємств оборонної промисловості, відносини з фінансового контролю за оборонним виробництвом; відносини з приводу застосування заходів бюджетної відповідальності.

5. За матеріальним змістом прийнято розрізняти такі види фінансових правовідносин:

- 1) бюджетні;
- 2) податкові;
- 3) у галузі страхування;
- 4) кредиту (державного і банківського);
- 5) розрахунків, регульованих фінансовим правом;
- 6) фінансові правовідносини з приводу регулювання грошового обігу та валютного регулювання;
- 7) контрольні.

Деякі вчені пропонують більш детальну класифікацію видів фінансових правовідносин, відповідно до якої правовідносини розподіляють за дванадцятьма групами:

- фінансово-контрольні;
- бюджетні;
- з приводу формування і виконання бюджетів державних позабюджетних фондів;
- з приводу фінансів державних і унітарних підприємств;
- податкові;
- щодо неподаткових платежів;
- з приводу державного і місцевого боргу;
- з приводу кошторисно-бюджетного фінансування;
- з приводу державного страхування;
- з приводу грошового обігу і розрахунків;
- з приводу валютного регулювання;
- з приводу банківського кредитування.

Значення цієї класифікації полягає в тому, що вона дозволяє охопити всі види відносин, що становлять предмет фінансового права [5, с. 78].

Між державою в особі її уповноважених органів і підприємствами, що входять до складу оборонної промисловості, складаються такі правовідносини, що підлягають фінансово-правовому регулюванню:

1. Правовідносини, пов'язані з фінансовою участю держави в діяльності підприємств оборонної промисловості, в тому числі шляхом надання бюджетних кредитів, бюджетних інвестицій, податкових кредитів, бюджетних субсидій і субвенцій, а також інвестицій в статутний капітал державних підприємств, фінансування діяльності казенних підприємств.

2. Правовідносини, що складаються в рамках державного оборонного замовлення.

3. Правовідносини, що виникають з приводу податкових платежів підприємств оборонної промисловості. Всі державні підприємства є комерційними юридичними особами, оподаткування яких здійснюється відповідно до податкового законодавства України. Податковий кодекс України не передбачає ніяких особливих податкових пільг чи преференцій для державних юридичних осіб, у тому числі і підприємств оборонної промисловості. Слід зазначити, що законодавство західноєвропейських країн вирішує це питання по-іншому. Казенні підприємства у Франції, ФРН, Англії не платять податків. Фактично вони не мають ані юридичної, ані господарської, ані фінансової самостійності, всі ці до-

ходи і витрати проходять через державний бюджет, тобто безпосередньо акумулюються в бюджетній системі.

4. Правовідносини, що стосуються перерахування частини прибутку унітарних підприємств до державного бюджету. Як уже було указано перерахування входять до складу неподаткових доходів державного бюджету.

5. Правовідносини з приводу встановлення фінансових нормативів (у тому числі норми відрахування прибутку), показників економічної ефективності і затвердження планів фінансово-господарської діяльності державних підприємств оборонної галузі. На відміну від усіх вищеназваних правовідносин, які відносяться до матеріальних, зазначені правовідносини є процесуальними і опосередковують фінансову діяльність держави одержання доходів від використання державної власності.

6. Правовідносини, що складаються між уповноваженими державними органами та підприємствами оборонної промисловості в ході здійснення фінансового контролю. Слід зазначити, що фінансова діяльність державних підприємств оборонної промисловості є об'єктом як загальнодержавного фінансового контролю, так і відомчого державного фінансового контролю, що не характерно для юридичних осіб з недержавною формою власності. Контроль здійснюється щодо дотримання законності, ефективності та доцільності використання унітарними підприємствами коштів, виділених у порядку бюджетного фінансування; щодо повного і своєчасного виконання унітарними підприємствами фінансових зобов'язань перед державою; щодо дотримання та виконання фінансових нормативів і показників економічної ефективності підприємств і інших аспектів їхньої фінансової діяльності [7].

ВИСНОВКИ

Таким чином, можна зробити висновок, що до фінансових правовідносин у сфері оборонної промисловості відносяться суспільні відносини майнового характеру, що складаються між державою, в особі уповноважених органів і підприємствами, що входять до складу оборонної промисловості, в процесі фінансової діяльності держави з приводу державного фінансування оборонної галузі економіки України і отримання доходів від використання майна оборонної промисловості.

Розглядалися різні варіанти реформування структури оборонної промисловості: від концентрації оборонного виробництва до його поділу на дві частини, одна з яких працювала б на потреби "цивільної" економіки, а інша створювала власне продукцію для потреб оборони. Проекти поступового перетворення значної частини оборонної промисловості в науково-виробничий комплекс виникли в рамках Національної академії наук України.

Література:

1. Концепція стратегічних комунікацій Міністерства оборони України та Збройних Сил України: затв. наказом Міністерства оборони України від 22.11.17 № 612 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.mil.gov.ua/content/mou_orders/612_nm_2017.pdf
2. Цивільно-військове співробітництво за стандартами НАТО: навчальний посібник. — К.: НУОУ ім. Івана Черняхівського, 2015. — 87 с.

3. Технологія аналізу воєнно-політичної обстановки / [В.П. Бочарніков, С.В. Свешніков, Р.І. Тимошенко, В.І. Павленко]. — К.: НУОУ ім. Івана Черняхівського, 2019. — 384 с.

4. Методологія комплексного використання військових і невійськових сил та засобів сектору безпеки і оборони для протидії сучасним загрозам воєнній безпеці України: монографія / [В.Ю. Богданович, І.С. Романченко, І.Ю. Свида, А.М. Сиротенко]. — К.: НУОУ ім. Івана Черняхівського, 2019. — 268 с.

5. Гребенюк М.В. Основи стратегічних комунікацій за стандартами НАТО: навчальний посібник. — К.: НУОУ ім. Івана Черняхівського, 2017. — 180 с.

6. Наказ Генерального штабу Збройних Сил України "Про затвердження Тимчасової настанови з цивільно-військового співробітництва у ході підготовки та застосування Збройних Сил України" від 02.04.19 № 131.

7. Наказ Генерального штабу Збройних Сил України "Тимчасова інструкція з оцінки цивільного середовища" від 24.04.19 № 159.

References:

1. Ministry of Defense of Ukraine (2017), "The Concept of Strategic Communications of the Ministry of Defense of Ukraine and the Armed Forces of Ukraine", available at: http://www.mil.gov.ua/content/mou_orders/612_nm_2017.pdf (Accessed 08 July 2019).

2. *Civilno-vijskove spivrobitnytstvo za standartamy NATO* [Civil-military cooperation on NATO standards], NUOU im. Ivana Chernjakhovskogho, 2015, Kyiv, Ukraine, P. 87.

3. Bocharnikov, V. P. Svjeshnikov, S. V. Tymoshenko, R. I. and Pavlenko, V. I. (2019), *Tekhnologhija analizu vojenno-politychnoji obstanovky* [Technology of analysis of military-political situation], NUOU im. Ivana Chernjakhovskogho, Kyiv, Ukraine, P. 384.

4. Boghdanovych, V. Ju. Romanchenko, I. S. Svyda, I. Ju. and Syrotenko, A. M. (2019), *Metodologhija kompleksnogho vykorystannja vijskovykh i nevijskovykh syl ta zasobiv sektoru bezpeky i oborony dlja protydiji suchasnym zaghrozam vojennij bezpeci Ukrajiny* [Methodology of integrated use of military and non-military forces and means of the security and defense sector for counteracting modern threats to Ukraine's military security], NUOU im. Ivana Chernjakhovskogho, Kyiv, Ukraine, P.268.

5. Ghrebenjuk, M.V. (2017), *Osnovy strateghichnykh komunikacij za standartamy NATO* [Fundamentals of Strategic Communications under NATO Standards], NUOU im. Ivana Chernjakhovskogho, Kyiv, Ukraine, P.180.

6. General Staff of the Armed Forces of Ukraine (2019), Order of the General Staff of the Armed Forces of Ukraine "On Approval of the Provisional Guidance on Civil-Military Cooperation in the Preparation and Use of the Armed Forces of Ukraine" of 02.04.19 № 131.

7. General Staff of the Armed Forces of Ukraine (2019), Order of the General Staff of the Armed Forces of Ukraine "Temporary Instruction on the Assessment of the Civil Environment" of April 24, 19, No. 159.

Стаття надійшла до редакції 02.09.2019 р.

О. В. Білозір,
к. ю. н., доцент кафедри публічного адміністрування,
Міжрегіональна Академія Управління персоналом
ORCID ID: 0000-0001-8326-3356

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.21.100

ФОРМИ ТА ІНСТРУМЕНТИ ДЕРЖАВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

O. Bilozir,
PhD in Law, Associate Professor, Department of Public
Administration, Interregional Academy of Personnel Management

FORMS AND INSTRUMENTS OF THE STATE SOCIAL POLICY

Зазначено, що розглядаємо державну соціальну політику в тій послідовності, виходячи з того, як у самому житті вона виникала, розвивалася і змінювалася в діалектичній єдності. Історичний аналіз показує, що розвиток йде від простого до складного, тому дослідження еволюції явищ передбачає виділення простих явищ, що виникають раніше інших і є основою виникнення більш складних. Складові елементи державної соціальної політики як системи, їх зміст, взаємозв'язок істотно змінювалися в залежності від загального стану економіки країни, також як і конкретного етапу її розвитку. Так, загальне обмеження прав і свобод окремої людини, людини праці, людини-підприємця, території, держави фактично знижувало реальний вплив кожного суб'єкта і видозмінювало державну соціальну політику. Можна виділити основні суб'єкти державної соціальної політики у вигляді ієрархічної послідовності, в якій кожен нижній рівень, що визначає соціально-економічну політику, розкривається вищим. Рівні державної соціальної політики представлено місцезнаходженням суб'єктів в ієрархічному ланцюжку суспільних відносин. Так, відносини представлено багатогранною економічно активною людиною, в цьому випадку — державним, яка діє на рівні держави, регіону і на рівні місцевої влади.

Визначено, що державна соціальна політика загалом спрямована на розвиток процесу все більшого задоволення потреб людини. А вся економічна діяльність людини пов'язана саме із задоволенням потреб. Для цього людина йде на все: видобуває, переробляє, створює нові продукти, обмінюється ними і водночас весь час впливає на інших, навколишнє середовище, на різноманітні економічні процеси в суспільстві. Направляти вплив людини на економіку покликана саме державна соціальна політика. Державний рівень соціальної політики визначає стратегію розвитку інтересів і потреб суспільства загалом. Але оскільки у соціально-економічні відносини люди вступають і на конкретній території, завдяки певним, відповідним конкретної території ресурсів, клімату, географічному положенню, остільки виникає наступний рівень державної соціальної політики — регіональний. Регіон — це соціально-економічна, просторова цілісність, що характеризується структурою виробництва, наявністю всіх форм власності, концентрацією населення, робочих місць, соціально-духовною сферою, умов життя і підприємництва людини, що має місцеві органи управління своєю територією.

It is stated that we consider state social policy in that sequence, based on how it emerged, developed and changed in dialectical unity in life itself. Historical analysis shows that development goes from simple to complex, so the study of the evolution of phenomena involves the selection of simple phenomena that occur before others and are the basis for the emergence of more complex. The constituent elements of state social policy as a system, their content, and interconnection have

significantly changed depending on the general state of the country's economy, as well as on a particular stage of its development. Thus, the general restriction of the rights and freedoms of an individual, a person of labor, a person-entrepreneur, territory, state actually reduced the real influence of each subject and changed the state social policy. It is possible to distinguish the main subjects of state social policy in the form of a hierarchical sequence in which every lower level that determines socio-economic policy is revealed higher. The levels of state social policy are represented by the location of subjects in the hierarchical chain of social relations. These relationships are represented by a multifaceted economically active person, in this case, a state man, who acts at the state, regional and local government levels.

It is determined that the state social policy as a whole is aimed at developing the process of increasing satisfaction of human needs. And all economic activity of a person is connected with satisfaction of needs. For this, a person goes for everything: extracts, processes, creates new products, exchanges them, and at the same time constantly influences others, the environment, various economic processes in society. State social policy is called to direct human influence on the economy. The state level of social policy determines the strategy of development of interests and needs of the society as a whole. But as people enter into socio-economic relations on a specific territory, thanks to certain resources, climate, geographical location corresponding to the given territory, the next level of state social policy — regional — is emerging. Region is a socio-economic, spatial integrity, characterized by the structure of production, the presence of all forms of ownership, concentration of population, jobs, socio-spiritual sphere, living conditions and entrepreneurship of a person, which has local authorities in its territory.

Ключові слова: державна соціальна політика, суспільні відносини, місцева влада, потреби людини, місцеві органи управління.

Key words: state social policy, public relations, local government, human needs, local authorities.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Державна соціальна політика має як внутрішнє, так і зовнішнє середовище. Наприклад, регіональна політика замкнута на регіон, але має вихід і на інші рівні соціально-економічної політики держави, тобто є тільки частиною більш великої і цілісної системи, якою виступає державна соціальна політика України.

Соціальна політика місцевого рівня влади також орієнтована на свої інтереси, які більшою мірою корелюють з інтересами регіональної політики, що входить у державну соціальну політику загалом. Як бачимо, системність властива державній соціальній політиці та принцип системності дуже важливі.

Розглядаємо державну соціальну політику в тій послідовності, виходячи з того, як у самому житті вона виникала, розвивалася і змінювалася в діалектичній єдності. Історичний аналіз показує, що розвиток йде від простого до складного, тому дослідження еволюції явищ передбачає виділення простих явищ, що виникають раніше інших і є основою виникнення більш складних. Складові елементи державної соціальної політики як системи, їх зміст, взаємозв'язок істотно змінювалися в залежності від загального стану економіки країни, також як і конкретного етапу її розвитку. Так, загальне обмеження прав і свобод окремої людини, людини праці, людини-підприємця, території, держави фактично знижувало реальний

вплив кожного суб'єкта і видозмінювало державну соціальну політику.

Можна виділити основні суб'єкти державної соціальної політики у вигляді ієрархічної послідовності, в якій кожен нижній рівень, що визначає соціально-економічну політику, розкривається вищим. Рівні державної соціальної політики представлені місцезнаходженням суб'єктів в ієрархічному ланцюжку суспільних відносин. Так, відносини представлено багатогранною економічно активною людиною, в цьому випадку — державною, яка діє на рівні держави, регіону і на рівні місцевої влади.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Наукові дослідження, пов'язані із з'ясуванням особливостей впливу форми та інструменти державної соціальної політики, проводила низка українських і зарубіжних учених, серед яких Л.І. Абалкіна, Є.В. Балацького, В.С. Барда, Л. Дж. Гітмана, Дж. Даннінга, Дж. М. Кейнса, Л. Крушвіца, Е. Лоувена, К. Макконелла, Г.М. Марковця, В.О. Мау, Я. Монкевича, Д. Норкотта, Ф.Р. Рут, Дж.Д. Сакса, П. Самуельсона, Дж.Е. Стігліца, С. Фішера, С. Хаймера, Е.Х. Хансена, Р.Ф. Харрода, У.Ф. Шарпа, Й.А. Шумпетера та ін. Хоча в роботах цих та інших авторів розглянуто різні теоретико-методологічні та практичні аспекти державної соціальної політики, залишається низка не повною мірою висвітлених питань, пов'язаних з особливостями формування та використання форм та інструментів державної соціальної політики в умовах євроінтеграції.

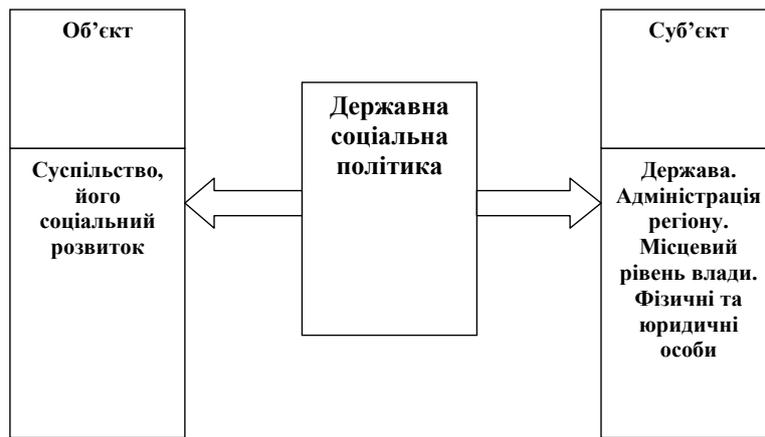

Рис. 1. Суб'єктно-об'єктна структура державної соціальної політики як системи

МЕТА СТАТТІ

У статті є визначення особливостей, системних проблем актуальних питань формування та використання форм, інструментів державної соціальної політики.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

З одного боку, суспільні відносини формуються на рівні індивіда та між індивідами. А з іншого боку, економічна політика визначає суспільно-економічні відносини за допомогою їх централізації або за допомогою держави і його структур — регіону і місцевої влади. Сама система державної соціальної політики передбачає діяльність суб'єктів на державних рівнях влади, сукупність відносин на кожному рівні і між ними з приводу цілеспрямованого розвитку суспільства (рис. 1).

Державна соціальна політика загалом спрямована на розвиток процесу все більшого задоволення потреб людини. А вся економічна діяльність людини пов'язана саме із задоволенням потреб. Для цього людина йде на все: видобуває, переробляє, створює нові продукти, обмінюється ними і при цьому весь час впливає на інших, навколишнє середовище, на різноманітні економічні процеси в суспільстві. Направляти впливу людини на економіку, покликана саме державна соціальна політика. Адже чим різноманітніше діяльність людини, тим більше можливостей він має для задоволення своїх потреб [1, с. 32]. Державна соціальна політика потрібна для того, щоб визначити цю діяльність людини, з одночасним розвитком її здібностей, направити її в потрібне русло. Таким чином, отримує розвиток система соціально-економічних відносин, яка виробляє стратегію більш повного задоволення людських потреб.

Державний рівень соціальної політики визначає стратегію розвитку інтересів і потреб суспільства в цілому. Але так як у соціально-економічні відносини люди вступають і на конкретній території, завдяки певним, відповідним даної території ресурсів, клімату, географічному положенню, остільки виникає наступний рівень державної соціальної політики — регіональний. Регіон — це соціально-економічна, просторова цілісність, що характеризується структурою виробництва, наявністю всіх форм власності, концентрацією населення, робочих

місць, соціально-духовною сферою, умов життя і підприємництва людини, що має місцеві органи управління своїй території.

На рівні регіону відбувається посилення інформаційного потоку, завдяки концентрації людей, що створює необхідність у міжрегіональних зв'язках і зв'язках — держава — регіон за допомогою загальної державної соціальної політики. З'являється і нова структура потреб, яка може бути задоволена за допомогою таких суб'єктів, як регіон і держава [2]. На рівні регіону державної соціальної політики передбачає здійснювати відтворення колективу; регіонально задовольняються потреби в житло, навчання, культурних заходах, медичному обслуговуванні, роботі, обміні, підтриманні екології тощо. Тоді як на рівні держави здійснюється національне відтворення і задовольняються потреби в управлінні, безпеки, науці, охороні здоров'я, освітній системі та тощо.

На рівні місцевої влади також спостерігається цілісність території і ще більш сконцентрований потік інформації, що забезпечує взаємодію всередині себе і на всіх рівнях влади, також і між рівнями.

Кожному рівню влади притаманне виконання певних соціальних функцій в задоволенні специфічних потреб, здійснення яких надає певний вплив на всіх учасників суспільного відтворення. Одна соціально-економічна політика місцевої влади є складовою регіональної політики, яка, в свою чергу, входить до політики України. З появою функціональної взаємозалежності елементів і відносин (відносини з приводу формування і проведення соціально-економічної політики складаються на кожному рівні влади, так само як і між рівнями) державної соціальної політики, яка характеризує цілісність її як системи, з'являється нова властивість державної політики — здатність до цілісного виконання [3, с. 8]. В цьому випадку слід вести мову про роль стимулювання такої цілісності на нижчестоящих структурних рівнях соціальної політики як системи.

Існує два діалектичних способи напряму функцій елементів та відносин державної соціальної політики на збереження і розвиток її цілісної системи: стрижневий і централістичний. Причому від одного структурного рівня до іншого структурному рівню простежується тенденцію до централізації на базі первинного розподілу праці і тенденцію до децентралізації — на основі роз-

виту самостійності регіонів і їх відповідного відокремлення. Якщо перша тенденція буде переважати, проявляючи її через накопичену інформацію, то керівний центр в особі України втрачає ефективність державної соціальної політики через достаток інформації, що надходить і необхідності позначити рішення за великою кількістю незначних проблем.

Якщо починається переважання другої тенденції за відсутності необхідної координації або орієнтирів державної соціальної політики в центрі, то це призведе до ослаблення внутрішнього зв'язку, порушення і зникнення соціальної політики як системи, оскільки "зростання різноманітності, що не врівноважений протилежним йому процесом, веде до повної дезорганізації". Фактично, кожен лежачий нижче структурний рівень влади буде своєю державну соціальною політику відносно самостійно, але з урахуванням гнучкого поєднання функцій елементів у системі.

Можна сказати, що кожен окремий рівень у системі державної соціальної політики має свій особливий тип внутрішньої рівноваги, який діалектично поєднує в собі централістичну і стрижневу форми зосередження їх функцій [4]. Першій притаманні принципи цілісної організації, другий — частково організації і самоорганізації. Вся державна соціальна політика як система працює завдяки взаємодії кожного рівня і всієї системи. Такий висновок можна зробити, спираючись на точку зору А.В. Колєватова, який стверджує, що проблему цілісності слід вирішувати, виявляючи загальні структурні закони системи [5, с. 1082]. Об'єктивність таких законів, на її думку, криється в тому, що в системі більш високого порядку незмінно присутні в якості підсистем і елементів, явища нижчого порядку. Ця ідея отримала розвиток у теорії синергетики. Діючи в одному напрямі всі рівні державної соціальної політики посилюють вплив і ефективність роботи всієї державної соціальної політики як системи, мультиплікативно збільшується. У цьому ефекті можна виділити важливу обставину: спрямованість дій суб'єктів усередину об'єкта обумовлюється присутністю людини на всіх рівнях державної соціальної політики. "І на всіх рівнях людина — це головна продуктивна сила в сукупності його сутності — потреб і здібностей, знань і навичок, бажань і волі. Незадоволення потреба спонукає людину мобілізувати свій розум для нелегкого перетворення навколишнього світу, породжує жагу до знань і розуміння необхідності активної діяльності [6, с. 123].

Кожна людина є індивідуальністю, має в своєму розпорядженні самобутній духовний світ, проходить стадії життєвого циклу, вбирає потоки інформації та енергію від сім'ї, суспільства і віддає ці потоки назад у утвореному вигляді. Попри свою індивідуальність, кожна людина може жити тільки в суспільстві, яке повне протиріч, співпраці і суперництва великої кількості людей. Тому в природі людини є два протилежні початки: індивідуальне і суспільне. Ця обставина також впливає на формування і виконання державної соціальної політики, бо потрібно визначити цю грань індивідуального і суспільного.

Оскільки економічно активна людина багатогранна (державна людина, людина-підприємець, людина праці), то вона діє і на рівні домашнього господарства, і

підприємства, і регіону, і, в кінцевому підсумку, держави. Формування пов'язаних з цим відносин, на нашу думку, неоднозначне і діалектичне: з одного боку, такі суспільно-економічні відносини формуються саме на рівні індивіда та між індивідами [7, с. 101]. Але, з іншого боку, на формування цих суспільно-економічних відносин істотно впливають централізовані механізми, тобто вони складаються і за участю держави та її структур.

На рівні домогосподарства економічно активна людина виступає як багатогранна особистість, відбувається формування і розвиток сімейних відносин, які передбачають спільне управління або ведення декількох індивідами господарства. У багатьох випадках суб'єкти домашніх господарств, з метою підвищення доходу і задоволення своїх зростаючих потреб, починають розвивати підприємницьку активність і через діяльність людини праці виходять на рівень підприємства.

На наступному рівні у разі появи більш упорядкованої виробничо-господарської діяльності регулярно позначається необхідність забезпечення і підтримки стабільного і чітко прогнозованого соціально-економічного порядку. Виникають складні взаємозв'язки між господарюючими суб'єктами, які поступово починають впливати і на формування ринкового регулювання загалом. Відбувається різноспрямований розвиток відносин суспільного розподілу праці, відокремлення виробників, їх об'єднання або розукрупнення.

У цих умовах, за твердженням Т.А. Говорушко, Н.І. Обушна: "Центральна проблема полягає в тому, щоб вирішити питання щодо того, як можна скоординувати економічну діяльність мільйонів господарюючих суб'єктів таким чином, щоб економічний процес, який наразі триває в умовах організаційної, тимчасової і просторової роз'єднаності, що ґрунтується на поділі праці та є високо спеціалізованим, по можливості не тільки протікав без перешкод, але і характеризувався б максимально можливою, ефективністю, і в наслідок цього, закономірно з'являється такий якісно новий, соціально і економічно активний суб'єкт вищого рівня як державна людина (чиновник)" [8, с. 93].

У своєму дослідженні в процесі пізнання концепції державної соціальної політики ми також обґрунтували такі методи: метафізичний, метод багатолінійності і нелінійності, метод руху від абстрактного до конкретного і навпаки, діалектичний метод, метод синергетики, метод системно-структурного аналізу, функціональний метод, соціологічний метод, метод порівняння, критичний метод, багаторівневий і моносуб'єктний методи пізнання державної соціальної політики.

До недавнього часу всі соціально-економічні явища, також як і державна соціальна політика, розглядалися з точки зору законів лінійної перспективи. В економічних категоріях закріплювалося розуміння стійкості, безперервності, лінійності і підкреслювався позитивний характер цих явищ.

Подібне розуміння економічних явищ дозволяло прогнозувати їх майбутнє стан, проектувати етапи подальшого розвитку суспільства за допомогою державної соціальної політики, дії якої, нібито, пояснюються впливом лінійних законів. Однак практично, державної соціальної політики, найімовірніше за все, багатолінійні, і кожна, так звана лінія (вибір з альтернативних варіан-

тів) може привести, на нашу думку, як до позитивного, так і до негативного результату.

Основною ідеєю методу дії нелінійних законів є розуміння державної соціальної політики як системи, що самоорганізується, що живе за нелінійними законами. Одна з найбільш характерних особливостей нелінійних систем: порушення в них принципу суперпозиції. Результат кожного з впливів у наявності іншого виявляється не таким, яким би він був, якби іншого впливу не було.

ВИСНОВКИ З НАВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Ми не вважаємо, що державну соціальну політику завжди можна досліджувати як систему, що самоорганізується. Форму і зміст державної соціальної політики можна вивести як за допомогою руху від абстрактного — сутності до конкретного явлення, так і за допомогою руху від конкретного — явища, інструменту, способу до абстрактного — сутності.

Рух від конкретного, наприклад, інструментів державної соціальної політики держави, привело до формування певних теоретичних концепцій державної соціальної політики, а оскільки теоретичні концепції формуються на основі синтезу, то часом вони виглядають досить суперечливо.

Рух від абстрактного до конкретного, тобто від сутності державної соціальної політики до її складових, інструментів і інститутів, наводить на думку про те, що форма державної соціальної політики — це сукупність інститутів, інструментів, напрямів державної соціальної політики. У разі угруповання інструментів та інститутів, необхідних для проведення державної соціальної політики передусім необхідно виділяти більше істотні з них за певними, притаманними їм властивостям.

Література:

1. Киян Є. Прогрес, регрес чи статус-кво: економічні підсумки та перспективи України / Є. Киян // WDM Chrematistic. — № 219 від 20.01.2019. — 64 с. [Електронний журнал]. — Режим доступу: <http://www.afo.com.ua/doc/WDM-Chrematistic-2019-01-20.pdf>
2. Указ Президента України "Про Стратегію сталого розвитку "Україна — 2020" від 12 січня 2015 р. — Режим доступу: <https://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>
3. Богдан Т.П. Аналіз управління державним боргом України у I півріччі 2018 року / Т.П. Богдан. — К.: Експертно-аналітичний Центр "Оптіма", 2018. — 26 с.
4. Стратегія сталого розвитку України до 2030 року. Проект-2017. — К.: Інститут географії, Інститут демографії та соціальних досліджень М.В. Птухи, 2017. — 112 с. — Режим доступу: <https://igu.org.ua/sites/default/files/Стратегія-сталого-розвитку.pdf>
5. Колеватова А.В. Сучасний стан залучення іноземних інвестицій в економіку України / А.В. Колеватова // Глобальні та національні проблеми економіки [Електронне наукове фахове видання]. — 2018. — № 22. — С. 1080—1084. — Режим доступу: <http://globalnational.in.ua/archive/22-2018/200.pdf>
6. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004—2015 роки) "Шляхом Європейської

інтеграції" / А.С. Гальчинський [та ін.]; Нац. ін-т стратег. дослідж., Ін-т екон. прогнозування НАН України, М-во економіки та з питань європ. інтегр. України. — Офіц. вид. — Київ: [ІВЦ Держкомстату України], 2004. — 416 с.

7. Топчієв О.Г., Мальчикова Д.С., Яворська В.В. Регіоналістика: географічні основи регіонального розвитку і регіональної політики: навч. посіб. / О.Г. Топчієв, Д.С. Мальчикова, В.В. Яворська. — Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2015. — 372 с.

8. Говорушко Т.А., Обушна Н.І. Сутність прямих іноземних інвестицій та їх класифікація / Т.А. Говорушко, Н.І. Обушна // Теорії мікро-макроекономіки. — 2013. — Вип. 41. — С. 91—99. — Режим доступу: <http://dSPACE.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/10871/1/20134.pdf>

References:

1. Kyian, Ye. (2019), "Progress, regression or status quo: economic results and prospects of Ukraine", WDM Chrematistic, vol. 219, available at: <http://www.afo.com.ua/doc/WDM-Chrematistic-2019-01-20.pdf> (Accessed 26 August 2019).
2. President of Ukraine (2015), Decree "On the Sustainable Development Strategy" Ukraine 2020", available at: <https://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/5/2015> (Accessed 26 August 2019).
3. Bohdan, T.P. (2018), Analiz upravlinnia derzhavnym borhom Ukrainy u I pivrichchi 2018 roku [Analysis of the Public Debt Management of Ukraine in the First Half of 2018], Ekspertno-analitychnyj Tsentr "Optima", Kyiv, Ukraine.
4. UNDP in Ukraine (2017), "Ukraine's Sustainable Development Strategy until 2030. Project-2017", available at: <https://igu.org.ua/sites/default/files/Стратегія-сталого-розвитку.pdf> (Accessed 26 August 2019).
5. Koleyatova, A.V. (2018), "The current state of attraction of foreign investments in the economy of Ukraine", Hlobal'ni ta natsional'ni problemy ekonomiky, vol. 22, available at: <http://globalnational.in.ua/archive/22-2018/200.pdf> (Accessed 26 August 2019).
6. Galichynsky, A.S. (2004), Stratehiia ekonomichnoho i sotsial'noho rozvytku Ukrainy (2004-2015 roky) "Shliakhom Yevropejs'koi intehratsii" [Strategy for Economic and Social Development of Ukraine (2004—2015) "Towards European Integration"], Natsional'nyj instytut stratehichnykh doslidzhen', Instytut ekonomichnoho prohnozuvannia NAN Ukrainy, Ministerstvo ekonomiky ta z pytan' ievropejs'koi intehratsii Ukrainy, Kyiv, Ukraine.
7. Topchiiev, O.H. Mal'chikova, D.S. and Yavors'ka, V.V. (2015), Rehionalistyka: heohrafichni osnovy rehional'noho rozvytku i rehional'noi polityky: navch. posib. [Regionalism: geographical bases of regional development and regional policy], OLDI-PLYuS, Kherson, Ukraine.
8. Hovorushko, T.A. and Obushna, N.I. (2013), "The essence of foreign direct investment and their classification", Teorii mikro-makroekonomiky, vol. 41, available at: <http://dSPACE.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/10871/1/20134.pdf> (Accessed 26 August 2019).

Стаття надійшла до редакції 14.10.2019 р.

УКД 35.073.515.3

І. М. Перестюк,
к. держ. упр., доцент кафедра публічного адміністрування,
Міжрегіональна Академія Управління персоналом
ORCID ID: 0000-0003-1692-9247
М. М. Мельник,
провідний інженер ТОВ "БЮРО ЛИТЕР" М"
ORCID ID: 0000-0003-0324-6068

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.21.105

ОСОБЛИВОСТІ МЕХАНІЗМУ ОПОДАТКУВАННЯ ОБ'ЄКТІВ ЖИТЛОВОЇ НЕРУХОМОСТІ В УКРАЇНІ

I. Perestyuk,
PhD in Public Administration, Associate Professor, Department of Public Administration,
"Interregional Academy of Personnel Management"
M. Melnyk,
Lead Engineer of LLC "BUREAU LITER" M "

FEATURES OF TAXATION MECHANISM OF RESIDENTIAL PROPERTY OBJECTS IN UKRAINE

У статті проаналізовано особливості механізму оподаткування об'єктів житлової нерухомості в Україні. Зосереджено увагу на особливостях функціонування системи нарахування податків на об'єкти житлової нерухомості в Україні. Визначено основні недоліки системи оподаткування об'єктів житлової нерухомості в Україні. Запропоновано зміни системи оподаткування об'єктів житлової нерухомості в Україні, зокрема розроблено модель та формулу нарахування податків на об'єкти житлової нерухомості, на основі вартості відтворення майна з врахуванням фізичного зносу (інвентаризаційна вартість) та з застосуванням системи реєстру об'єктів, що пройшли інвентаризаційну оцінку. З'ясовано, що запропоновані зміни дозволять: органам місцевого самоврядування своєчасно реагувати на стан матеріальної спроможності домогосподарств, з можливістю встановлювати коефіцієнт оподаткування; знизити суму фактичного нарахування податку на об'єкти житлової нерухомості з урахування платоспроможності населення; показати реальні економічні характеристики.

The article analyzes the peculiarities of the mechanism of taxation of residential real estate in Ukraine. The focus is on the peculiarities of the functioning of the tax system for residential real estate in Ukraine. The main shortcomings of the system of taxation of residential real estate in Ukraine are identified. In particular, it has been found that the implementation of the taxation of residential real estate in Ukraine today has several disadvantages, including: incomplete data in the electronic State Register of Real Estate Rights (available only as of January 1, 2013); Outside the legal sector there are residential real estate objects that have declarations of readiness (based on the technical passport) of the object for operation and have concluded contracts for the supply of resources; lack of obligation of citizens to report the presence of property; large amounts of taxation are provided for in Article 266 of the Tax Code, without taking into account real indicators of the solvency of the population based on residential real estate, which does not show the real economic characteristics of real estate such as market and cost of housing, age, etc. The proposed changes to the system of taxation of residential real estate in Ukraine, in particular, developed a model and formula for

calculating taxes on residential real estate, based on the cost of reconstruction of property, taking into account physical wear and tear (inventory cost) and using the system of the register of passed objects inventory assessment. It is found that the proposed changes will allow: local governments to respond in a timely manner to the financial status of households, with the ability to set the tax rate; to reduce the amount of actual tax on residential real estate, taking into account the solvency of the population; show real economic performance. It is established that there is a need to develop a methodology for calculating residential property tax based on the cost of reproduction, which will allow to unify information about real estate objects in one database and to find out the real economic characteristics of residential real estate objects, which will allow to expand capacity of territorial communities.

Ключові слова: механізм оподаткування, об'єкти житлової нерухомості, приватна власність, вартість відтворення, інвентаризаційна вартість, технічна інвентаризація.

Key words: taxation mechanism, residential real estate, private property, cost of playback, inventory cost, technical inventory.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Забезпечення функціонування демократичних інститутів неможливе без підтримки фінансової системи країни. Ефективна та справедлива система збору податків є важливим елементом спроможності державних інститутів. Оподаткування об'єктів житлової нерухомості може стати суттєвою частиною фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування, оскільки зазначені об'єкти є сталими та забезпечують пасивними доходами органи місцевого самоврядування. Проте механізм оподаткування об'єктів житлової нерухомості в Україні на сьогодні є несправедливим і неефективним, зв'язку з тим, що інформацію про об'єкти житлової нерухомості розпорошено, поза легальним сектором залишається значна частина об'єктів житлової нерухомості, оподаткування здійснюється на основі площі об'єктів житлової нерухомості, що не дає достовірної інформації про реальні економічні характеристики таких об'єктів та ін. Тому розробка нової системи оподаткування об'єктів житлової нерухомості є актуальною, що дозволить усунути ці недоліки.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Інформаційною основою статті слугували: нормативно-правові акти, що регламентують систему і механізм оподаткування об'єктів житлової нерухомості в Україні [1—3; 5], та Національні стандарти, що регламентують особливості здійснення технічної інвентаризації в Україні [6; 13—15].

Теоретичною основою статті слугували праці вчених, що досліджували особливості механізму оподаткування об'єктів житлової нерухомості, зокрема: Сото Е. де [7], Короткевич О. [10], Багрій О. [10], Гончаренко М. [11], Дубровський В. [12], Черкашин В. [12].

Незважаючи на доробок вчених, розгляд особливостей механізму оподаткування об'єктів житлової нерухомості та можливостей удосконалення зазначеної сфери в Україні не достатньо розроблено.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є встановити особливості оподаткування об'єктів житлової нерухомості в Україні та запропонувати зміни, що дозволять усунути наявні недоліки в системі нарахування податків на об'єкти житлової нерухомості.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Встановлення особливостей механізму оподаткування об'єктів житлової нерухомості в Україні потребує аналізу поточного стану. Так, Податковим кодексом України визначено, що об'єктом оподаткування є об'єкт житлової та нежитлової нерухомості, в тому числі його частка (266.2.1), за виключенням об'єктів, що не є об'єктами оподаткування (266.2.2). Базою оподаткування є загальна площа об'єкта житлової та нежитлової нерухомості, в тому числі його часток (266.3.1) [1].

Обчислення бази оподаткування об'єктів житлової нерухомості здійснюється контролюючим органом на підставі даних Державного реєстру речових прав на нерухоме майно (266.3.2). А ставки податку для об'єктів житлової та/або нежитлової нерухомості, що перебувають у власності фізичних та юридичних осіб, встановлюються за рішенням сільської, селищної, міської ради або ради об'єднаних територіальних громад, що ство-

рені згідно із законом та перспективним планом формування територій громад, залежно від місця розташування (зональності) та типів таких об'єктів нерухомості у розмірі, що не перевищує 1,5 відсотка розміру мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня звітного (податкового) року, за 1 квадратний метр бази оподаткування (266.5.1) [1]. Мінімальна заробітна плата станом на 2019 рік у місячному розмірі становить 4173 гривні (стаття 8) [2]. Відповідно максимальна ставка (1,5%) в 2019 р. буде становити — 63 гривні, за кожен надлишковий метр. Оскільки встановлюються пільги для об'єктів житлової нерухомості, зокрема, база оподаткування зменшується: а) для квартири/квартир незалежно від їх кількості — на 60 кв. метрів; б) для житлового будинку/будинків незалежно від їх кількості — на 120 кв. метрів; в) для різних типів об'єктів житлової нерухомості, в тому числі їх часток (у разі одночасного перебування у власності платника податку квартири/квартир та житлового будинку/будинків, у тому числі їх часток), — на 180 кв. метрів (266.4.1.) [1].

Відповідно обрахунок надлишкових оподаткованих метрів здійснюється так: (загальна площа — пільгова площа) x ставка податку.

Для прикладу власник квартири площа якої становить 100 квадратних метрів, з максимальною ставкою податку 1,5% (63 гривні) заплатить: $(100 - 60) \times 63 = 2520$ гривні максимально на рік. Відповідно Податковий кодекс передбачає можливість органів місцевого самоврядування встановлювати достатньо велику ставку податку для власників житлової нерухомості.

Якщо мова йде про оподаткування об'єктів житлової нерухомості, у тому числі його частки, що перебуває у власності фізичної чи юридичної особи — платника податку, загальна площа якого перевищує 300 квадратних метрів (для квартири) та/або 500 квадратних метрів (для будинку), сума податку, збільшується на 25000 гривень на рік за кожен такий об'єкт житлової нерухомості (його частку) (266.7.1. г) [1].

Відповідно у цьому випадку, якщо особа одноосібно придбала ще одну квартиру (а пільгова площа використана до іншої житлової нерухомості) загальною площею понад 300 квадратних метрів, обрахунок здійснюється так: загальна площа x ставка податку + 25000 гривень, тобто: $300 \times 63 + 25000 = 43900$ гривні максимально за дану площу без пільгової площі, за рік.

Підставою для нарахування податку є зареєстроване право власності, що внесено в реєстр. Саме відповідно до даних Державного реєстру речових прав на нерухоме майно і відбувається обрахунок площі (бази оподаткування) об'єктів нерухомості контролюючим органом (266.3.2) [1], проте не всі об'єкти нерухомості внесені в цей реєстр, та не всі об'єкти нерухомості, що введені в експлуатацію реєструють право власності.

Не всі об'єкти нерухомості внесені Державний реєстр речових прав на нерухоме майно, оскільки Закон України "Про державну реєстрацію прав на нерухоме майно та їх обтяжень", передбачає, що Речові права на нерухоме майно та їх обтяження, що виникли до 1 січня 2013 року, визнаються дійсними за певних умов та не потребують внесення в Державний реєстр речових прав на нерухоме майно (стаття 3) [3].

А громадянин платник податку, в свою чергу, не має обов'язку звертатися у контролюючий орган щодо податку на майно в разі неотримання податкового повідомлення-рішення (стаття 16) [1]. Відповідно до правового порядку в Україні, встановленого Конституцією України, ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством [4].

Поширеним явищем залишається ситуація з приватними будинками з правом власності на землю, коли власники об'єктів нерухомості, що введені в експлуатацію не реєструють право власності. Цьому сприяють прогалини в законодавстві. Так, Закон України "Про регулювання містобудівної діяльності", не зобов'язує реєструвати право власності, зразу після отримання декларації про готовність об'єкта до експлуатації (або сертифікат), проте дозволяє підключення необхідних ресурсів, зокрема: зареєстрована декларація про готовність об'єкта до експлуатації є підставою для укладення договорів про постачання на прийнятій в експлуатацію об'єкт необхідних для його функціонування ресурсів — води, газу, тепла, електроенергії, включення даних про такий об'єкт до державної статистичної звітності та оформлення права власності на нього (стаття 39.9) [5]. Підставою для введення в експлуатацію є технічний паспорт з подальшим поданням його для реєстрації права власності (підставою для підключення до інженерних мереж є документ, що підтверджує введення в експлуатацію, який неможливий без технічного паспорта). Зазначений технічний паспорт виготовлюється згідно з "Інструкцією про проведення технічної інвентаризації об'єктів нерухомого майна" [6]. В зазначеній інструкції надані терміни, визначено зберігач-юридична особа публічного права, яка здійснює зберігання інвентаризаційної справи за місцем розташування об'єкта нерухомого майна (особою публічного права є орган самоврядування). Отже, для забезпечення рівномірного та справедливого податкового навантаження на власників нерухомого майна доцільно на етапі виготовлення технічного паспорта ідентифікувати такі об'єкти нерухомості, за допомогою створення електронного реєстру технічної інвентаризації об'єктів нерухомості та зобов'язати суб'єктів господарювання, що виготовляють технічні паспорта вносити дані в електронний реєстр. Ідентифікація об'єктів нерухомості різного стану готовності дозволить об'єднати розпорошену інформацію.

Об'єднання та інтеграція розпорошеної інформації в одній системі (ідентифікація і оцінка), як один з ефектів приватної власності, дозволяє громадянам розвинутих країн бути включеним в легальний сектор економіки. Як зазначає Сото Е.: "Завдяки уніфікації та інтеграції систем реєстрації, громадянам розвинутих країн не потрібно виїжджати на місце, щоб отримати адекватний опис економічних і соціальних характеристик будь-якого об'єкта нерухомості. Законна уніфікована система інформації містить відомості про готівкові активи і про їх потенційну прибутковість. Це полегшує оцінку об'єктів нерухомості та операції з ними, створює вигідні умови для породження капіталу" [7, с. 60]. В Україні присутні всі ознаки розпорошеності інформації про право власності на об'єкти житлової нерухомості, як зазначалося вище стаття 3 Закону України "Про державну

реєстрацію прав на нерухоме майно та їх обтяжень", не передбачає внесення в Державний реєстр речових прав на нерухоме майно, даних до 1 січня 2013 року [3]. Що само по собі, унеможлиблює забезпечення справедливого розподілу податкового навантаження на домогосподарства, оскільки ані Державна фіскальна служба України, ані органи місцевого самоврядування не мають повної інформації в електронних реєстрах. Поза легальним сектором залишаються об'єкти житлової нерухомості, що мають декларації про готовність об'єкта до експлуатації (або сертифікат) та мають укладені договори про постачання ресурсів, але не оформлюють право власності і закон їх не зобов'язує це робити [5]. Прогалини законодавства, дозволяють не сплачувати податки на об'єкти житлової нерухомості, тим самим органи місцевого самоврядування недоотримують кошти в місцеві бюджети.

Крім того, суми податків, що встановлені [1] та обраховані вище, часто не враховують платоспроможності населення. Так, у 2015 році "реальний ВВП України скоротився на 9,9 %, а річний темп зниження обсягів експорту товарів і послуг досяг 30 % — найнижчого значення за часи незалежності. У 2014—2015 рр. сумарний показник інфляції наблизився до 80 % — найвищого показника з моменту введення гривні" [8]. Стабілізація економічних показників спостерігалася в 2016—19 рр. на рівні реального ВВП близько 2,7. Реальна заробітна плата у 2018 році зросла на 12,5%. Після чотирьох років скорочення у 2018 році, відбулося підвищення пенсій в реальному вимірі на 22,2%. У результаті бідність зменшилася до 4,0% у 2018 році після 4,9% у 2017 році та 6,4% у 2016 році. Проте рівень бідності за паритетом купівельної спроможності залишається в середньому 4—8 доларів на день [9], що не дозволяє говорити про реальне збільшення платоспроможності населення. Тим самим, доцільно враховувати показники бідності при оподаткуванні об'єктів житлової нерухомості.

Представлений механізм оподаткування об'єктів житлової нерухомості, що представлений в Україні будується на основі оподаткування площі нерухомості (area-based property tax systems) та прив'язаний до мінімальної заробітної плати, що встановлює уряд. Така методика притаманна країнам з недостатнім рівнем об'єднання та інтеграції розпорошеної інформації в одній системі та знижує економічний та соціальний потенціал країни. Країни, що мають достовірну систему ідентифікації та оцінки власності притаманне оподаткування об'єктів власності на основі вартості нерухомості (value-based property tax systems) [10].

Отже, реалізація оподаткування об'єктів житлової нерухомості в Україні на сьогодні має ряд недоліків, зокрема:

— Неповні дані в електронному Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно (наявні дані лише з 1 січня 2013 року).

— Поза легальним сектором залишаються об'єкти житлової нерухомості, що мають декларації про готовність (на основі технічного паспорту) об'єкта до експлуатації та мають укладені договори про постачання ресурсів.

— Відсутність обов'язку громадян повідомляти про наявність майна.

— Завеликі суми оподаткування передбачені статтею 266 Податкового кодексу, пункті 5.1. та 7.1. г., без врахування реальних показників платоспроможності населення.

— Оподаткування на основі площі житлової нерухомості, що не показує реальні економічні характеристики нерухомості, як-от: ринкова і вартість відтворення житла, вік та ін. Крім того, "чинний підхід оподаткування площі нерухомого майна не враховує ступінь його фізичного зносу, що порушує принципи справедливості та економічної обґрунтованості оподаткування" [11].

Отже, оподаткування об'єктів власності на основі вартості нерухомості (value-based property tax systems), виявляється більш доцільним, з огляду на можливість врахування реальних характеристик об'єктів оподаткування безпосередньо. "Обов'язковою умовою реалізації такого переходу повинно стати впорядкування інформаційної бази щодо наявності та вартості об'єктів нерухомого майна, а також представлення та оновлення такої інформації у відкритому доступі" [11].

Оцінка майна на основі вартості може здійснюватися так:

— на основі ринкової вартості майна. "Але справжню ринкову вартість можна визначити тільки в процесі продажу через відкритий та прозорий аукціон, при цьому вона за кілька років застаріває. Вочевидь, неможливо періодично у примусовому порядку виставляти усе майно в країні на аукціон, тому використання цього методу є дуже обмеженим" [12]. Або ж встановлювати ринкову вартість за допомогою сертифікованих оцінювачів майна, така процедура потребує розвинутого ринку оціночних послуг та додаткових витрат. Крім того, оцінка на основі ринкової вартості може мати як завищену вартість в умовах підвищеного попиту (спекуляціях), так і занижену в умовах економічного спаду, зниження попиту. Наведені фактори ускладнюють встановлення стабільних показників для розрахунку податкового навантаження;

— на основі вартості відтворення майна. Так, вартість відтворення — це визначена на дату оцінки поточна вартість витрат на створення (придбання) в сучасних умовах нового об'єкта, який є ідентичним об'єкту оцінки [13]. Вважаємо, що при нарахуванні податку на нерухоме майно (земельні поліпшення) [14] слід виходити з вартості відтворення з врахуванням фізичного зносу [15], тобто — інвентаризаційної вартості. Законодавчо розрахунок вартості відтворення з врахуванням фізичного зносу врегульований, а саме: вартість відтворення, фізичний знос — викладено у Національному стандарті № 1 [13]; земельні поліпшення — викладено у Національному стандарті № 2 [14]; правила визначення фізичного зносу житлових будинків — у СОУ ЖКГ 75.11-35077234.0015:2009 [15].

Оподаткування нерухомості на основі вартості з врахуванням фізичного зносу (інвентаризаційна вартість) має ряд переваг, зокрема: не залежить від кон'юнктури ринку, враховує фізичний знос майна в залежності від використаних матеріалів, охоплює все май-

но, дає можливість врахування підвищення вартості майна в разі його реконструкції та поділу (виділу), виключає можливість маніпулювання термінами як будівельними, так і правовими, забезпечує справедливість у довгостроковій перспективі (забезпечує систему податкового планування).

Оцінка на основі вартості відтворення майна з врахуванням фізичного зносу (інвентаризаційна вартість) для України може виявитися найбільш прийнятним, бо дозволить забезпечити стабільними показниками для розрахунку податкового навантаження. Крім того, в архівах БТІ вже наявна інформація про вартість відтворення об'єктів житлової нерухомості та вимагає лише індексації.

Отже, для розрахунку податкового навантаження на об'єкти житлової нерухомості на основі вартості відтворення майна з врахуванням фізичного зносу (інвентаризаційна вартість), пропонуємо здійснювати з урахуванням понижувальних коефіцієнтів, що встановлюється Кабінетом Міністрів України та органами місцевого самоврядування (з врахуванням матеріальної спроможності домогосподарств або під окремі категорії).

Розрахунок податкового навантаження на об'єкти житлової нерухомості на основі вартості відтворення майна з врахуванням фізичного зносу (інвентаризаційна вартість) здійснюється за формулою:

$$\text{Інвентаризаційна вартість} = K1 \times K2 \times K3;$$

K1 — максимальний понижувальний коефіцієнт вартості, що встановлюється Кабінетом Міністрів України.

K2 — вартість відтворення майна з врахуванням фізичного зносу.

K3 — понижувальний коефіцієнт вартості, що встановлюється органом місцевого самоврядування.

Запропонована формула дозволить:

— органам місцевого самоврядування своєчасно реагувати на стан матеріальної спроможності домогосподарств, з можливістю встановлювати 0% коефіцієнт оподаткування;

— знизити суму фактичного нарахування податку на об'єкти житлової нерухомості з урахування платоспроможності населення (за рахунок понижувального коефіцієнта вартості, що встановлює КМУ);

— показати реальні економічні характеристики нерухомості (за рахунок врахування вартості відтворення майна з врахуванням фізичного зносу (інвентаризаційна вартість)).

Виявленні проблеми, що представлені вище, зокрема розпорошена інформація про об'єкти житлової власності (неповні дані в електронному Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно, поза легальним сектором залишаються об'єкти житлової нерухомості, що мають декларації про готовність об'єкта до експлуатації на основі технічного паспорту та мають укладені договори про постачання ресурсів, відсутність обов'язку громадян повідомляти про наявність майна), потребують вирішення. Зокрема для забезпечення рівномірного та справедливого податкового навантаження на власників нерухомого майна доцільно, впровадження таких змін:

— на етапі виготовлення технічного паспорту — ідентифікувати такі об'єкти нерухомості, за допомогою

створення електронного Реєстру технічної інвентаризації об'єктів нерухомості (РТІОН);

— на етапі виготовлення технічного паспорту — здійснювати оцінку об'єктів житлової нерухомості на основі вартості відтворення майна з врахуванням фізичного зносу (інвентаризаційна вартість);

— дозволити суб'єктам господарювання, що здійснюють виготовлення технічного паспорту, здійснювати оцінку житлової нерухомості на основі вартості відтворення майна з врахуванням фізичного зносу (інвентаризаційна вартість);

— зобов'язати суб'єктів господарювання, що здійснюють виготовлення технічного паспорту, вносити дані про оцінку житлової нерухомості на основі вартості відтворення майна з врахуванням фізичного зносу (інвентаризаційна вартість) до технічного паспорту та Реєстру технічної інвентаризації об'єктів нерухомості (РТІОН);

— зобов'язати Державну фіскальну службу України за поданням органу місцевого самоврядування здійснювати нарахування податків на основі даних з Реєстру технічної інвентаризації об'єктів нерухомості (РТІОН);

— встановити оподаткування об'єктів житлової нерухомості лише після масової інвентаризації на конкретній самоврядній території органом місцевого самоврядування.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Отже, запропоновані зміни дозволять, вирішити низку питань: ідентифікувати розпорошену інформацію про об'єкти житлової власності (за рахунок створення Реєстру технічної інвентаризації об'єктів нерухомості); показати реальні економічні характеристики нерухомості (за рахунок встановлення вартості відтворення майна з врахуванням фізичного зносу (інвентаризаційна вартість)); знизити суму фактичного нарахування податку на об'єкти житлової нерухомості з урахування платоспроможності населення (за рахунок введення понижувальних коефіцієнтів вартості).

У подальшому вважаємо слушним розробити методику нарахування податку на об'єкти житлової власності на основі вартості відтворення.

Література:

1. Податковий кодекс України: Податковий кодекс України від 01.07.2019 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення: 10.08.2019).

2. Про Державний бюджет України на 2019 рік: Закон України від 23.03.2019 р. № 2629-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2629-19> (дата звернення: 10.08.2019).

3. Про державну реєстрацію прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Закон України від 04.02.2019 р. № 1952-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1952-15> (дата звернення: 10.08.2019).

4. Конституція України: Конституція України від 21.02.2019 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.ra>

da.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80 (дата звернення: 10.08.2019).

5. Про регулювання містобудівної діяльності: Закон України від 22.05.2019 р. № 3038-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17> (дата звернення: 10.08.2019).

6. Інструкції про проведення технічної інвентаризації об'єктів нерухомого майна: від 15.01.2019 р. № z0582-01. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0582-01> (дата звернення: 10.08.2019).

7. Сото Эрнандо де. Загадка капитала. Почему капитализм торжествует на Западе и терпит поражение во всем остальном мире: Москва: ЗАО "Олимп-Бизнес", 2004. 272 с.

8. УКРАЇНА 2030: Доктрина збалансованого розвитку: Львів: Кальварія, 2017. 164 с. URL: <http://econom.chnu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/03/E-Book-Doctrine-2030.pdf> (дата звернення: 10.08.2019).

9. Економічний огляд 23 травня 2019 року: Світовий банк Україна: URL: <http://pubdocs.worldbank.org/en/724161558601576209/Ukraine-Economic-Update-Spring-2019-uk.pdf> (дата звернення: 10.08.2019).

10. Короткевич О.В., Багрій О.О. Формування системи оподаткування нерухомого майна фізичних осіб. Економіка і прогнозування. 2010. № 1. С. 54—66.

11. Гончаренко М.В. Розвиток механізму оподаткування нерухомого майна, відмінного від земельної ділянки. Державне будівництво. 2018. № 1. URL: http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2018-1/doc/2/2_3.pdf (дата звернення: 10.08.2019).

12. Дубровський В. Черкашин В. Як удосконалити податок на нерухоме майно в Україні? (Policy Research). Європейський інформаційно-дослідницький центр. Київ: 2016. 39 с. URL: <http://euinfocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/28998.pdf> (дата звернення: 10.08.2019).

13. Національний стандарт №1 Загальні засади оцінки майна і майнових прав: Постанова КМУ від 10.10.2003 р. № 1440. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1440-2003-%D0%BF> (дата звернення: 10.08.2019).

14. Національний стандарт № 2 Оцінка нерухомого майна: Постанова КМУ від 28.10.2004 р. № 1442. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1442-2004-%D0%BF> (дата звернення: 10.08.2019).

15. СОУ ЖКГ 75.11-35077234.0015:2009 Правила визначення фізичного зносу житлових будинків. Київ: Міністерство житлово-комунального господарства України, 2009. 46 с. (Стандарт Мінжитлово-комунального господарства України).

References:

1. Verkhovna Rada of Ukraine (2010), "Tax Code of Ukraine", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (Accessed 15 Oct 2019).

2. Verkhovna Rada of Ukraine (2018), The Law of Ukraine "On State Budget of Ukraine for 2019", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2629-19> (Accessed 15 Sept 2019).

3. Verkhovna Rada of Ukraine (2004), The Law of Ukraine "On state registration of real estate rights and their encumbrances", available at: <https://zakon.ra>

da.gov.ua/laws/show/1952-15 (Accessed 15 Sept 2019).

4. Verkhovna Rada of Ukraine (1996), "The Constitution of Ukraine", available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/en/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (Accessed 15 Sept 2019).

5. Verkhovna Rada of Ukraine (2011), The Law of Ukraine "On regulation of town-planning activity", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17> (Accessed 15 Sept 2019).

6. State Committee for Construction, Architecture and Housing Policy of Ukraine (2001), "Instructions for technical inventory of real estate objects", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0582-01> (Accessed 15 Oct 2019).

7. Jernando de Soto (2004), Zagadka kapitala. Pochemu kapitalizm torzhestvuet na Zapade i terpit porazhenie vo vsem ostal'nom mire [The mystery of capital. Why capitalism triumphs in the West and is defeated throughout the rest of the world], ZAO "Olimp-Biznes", Moscow, Russia.

8. Zhylyns'ka. O. (2017), UKRAYNA 2030: Doktryna zbalansovanoho rozvytku [UKRAINE 2030: The Doctrine of Balanced Development], Kal'variia, L'viv, Ukraine, available at: <http://econom.chnu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/03/E-Book-Doctrine-2030.pdf> (Accessed 15 Oct 2019).

9. The World Bank (2019), "Economic Review May 23, 2019", available at: <http://pubdocs.worldbank.org/en/724161558601576209/Ukraine-Economic-Update-Spring-2019-uk.pdf> (Accessed 15 Oct 2019).

10. Korotkevych, O.V. and Bahrij, O.O. (2010), "Formation of system of taxation of real estate of physical persons", Ekonomika i prohnozuvannia, vol. 1, pp. 54—66.

11. Honcharenko, M.V. (2018), "Development of a mechanism for taxation of real estate other than land", Derzhavne budivnytstvo, vol. 1, available at: http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2018-1/doc/2/2_3.pdf (Accessed 15 Oct 2019).

12. Dubrovs'kyj, V. and Cherkashyn, V. (2016), Yak udoskonalyty podatok na nerukhome majno v Ukraini? (Policy Research) [How to improve real estate tax in Ukraine? (Policy Research)], Yevropejs'kyj informatsijno-doslidnyts'kyj tsentr, Kyiv, Ukraine, available at: <http://euinfocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/28998.pdf> (Accessed 15 Oct 2019).

13. Cabinet of Ministers of Ukraine (2003), Resolution "National Standard # 1 General Principles of Property and Property Valuation", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1440-2003-%D0%BF> (Accessed 15 Oct 2019).

14. Cabinet of Ministers of Ukraine (2004), Resolution "National Standard # 2 Real Estate Valuation", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1442-2004-%D0%BF> (Accessed 15 Oct 2019).

15. Ministry of Public Housing and Utilities (2009), Pravyla vyznachennia fizychnoho znosu zhytlovykh budynkiv [Rules for determining the physical demolition of residential buildings], Ministry of Public Housing and Utilities, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 28.10.2019 р.

УДК 308(316.4)

*Н. В. Тілікіна,
к. е. н., заступник директора з наукової роботи,
Державна установа "Державний інститут сімейної та молодіжної політики"
ORCID ID: 0000-0002-5755-5301*

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.21.111

НАЦІОНАЛЬНІ ПОКАЗНИКИ СТАНОВИЩА МОЛОДІ ЯК ІНСТРУМЕНТ МОНІТОРИНГУ Й ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ МОЛОДІЖНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

*N. Tylikina,
PhD in Economics, deputy director of scientific
work State Institution "State Institute of Family and youth policy"*

THE NATIONAL INDICATORS OF YOUTH CONDITION AS A TOOL FOR MONITORING AND EVALUATING THE EFFECTIVENESS OF YOUTH POLICY IMPLEMENTATION IN UKRAINE

Статтю присвячено розробці загальної системи МіО у сфері молодіжної політики та національних показників, які дають змогу виміряти реальний вплив молодіжної політики на молодіжне середовище. Визначено поняття "моніторинг", "оцінка", "оцінювання". Доведено, що в Україні проводиться моніторинг й оцінка, але це традиційний МіО, який зосереджується на дослідженні залучених ресурсів і на реалізації заходів, проектів чи програми, тоді як МіО, орієнтований на результат, стане корисним інструментом державного управління та поєднує традиційний підхід до моніторингу з оцінкою середньострокових результатів і впливу від реалізації заходів, проектів та/або програм. У статті розглянуто основні підходи впровадження моніторингу й оцінки (далі – МіО), виділено три рівні МіО, а саме: загальна система МіО; програмний МіО; моніторинг та оцінка проектів та/або заходів. Доведено необхідність проведення системного моніторингу й оцінки молодіжної політики на національному рівні. У загальній системі МіО молодіжної політики виділено п'ять основних складових: внесок, процес, короткострокові (результат); довгострокові (наслідки) і довгострокові (вплив) результати. На етапі внеску виявлено основні ресурси і фінанси, які було залучено до реалізації молодіжної політики. На етапі процесу виокремлено види діяльності та активності, що впроваджуються в рамках реалізації програм, проектів, заходів у сфері молодіжної політики. Визначено індикатори для короткострокових, середньострокових і довгострокових результатів, за допомогою яких можна оцінити ефективність впровадження молодіжної політики на різних рівнях результативності і виконання програми чи реалізації проекту чи заходу, визначати проблеми, які виникають, та шукати шляхи розв'язання цих проблем. Обґрунтовано показники моніторингу становища молоді в Україні як базового інструменту впровадження цієї системи.

The article is dedicated to the elaboration of the M&E (Monitoring and Evaluation) General System in the sphere of youth policy and national indicators enabling to measure a real influence of youth policy upon the youth environment. The terms "monitoring", "assessment", "evaluation" are

determined. It is proven that monitoring and evaluation is performed in Ukraine, however, this is traditional M&E being focused on the research of the involved resources and on the realization of the events, projects or program, meanwhile, M&E being oriented on the result will be a useful tool of governmental management combining a traditional approach to monitoring with evaluation of the intermedium-term outcomes and influence from the events, projects and/or programs implementation. The article examines the main approaches in monitoring and evaluation introduction (hereinafter – M&E), there are three level of M&E distinguished, in particular: M&E General System; software-based M&E; monitoring and evaluation of projects and/or events. The necessity of system monitoring and evaluation of the youth police on the national level is proven. There five principal components in the M&E General System of youth policy: impact, process, short-term (outcome); long-term (consequences) and long-term (influence) results. The main resources and finances are revealed at the impact stage, which are involved in the youth policy implementation. The types of work and activity are identified at the process stage, which are introduced within the frames of programs, projects, events realization in the sphere of youth policy. The indicators are determined for long-term, intermediated-term and short-term results by means of which it is possible to evaluate the efficiency of youth policy introduction on the various levels of performance and program implementation or realization of the project or event, determine the issues arisen and look for the ways to solve these issues. The indicators of youth state monitoring in Ukraine are reasons as a base tool of this system introduction.

Ключові слова: моніторинг, оцінка, оцінка ефективності, моніторинг і оцінка, МіО, молодіжна політика, національні показники становища молоді, молодь.

Key words: monitoring, evaluation, performance evaluation, monitoring and evaluation, M&E, youth policy, national indicators of the status of youth, youth.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Моніторинг і оцінка у сфері молодіжної політики забезпечує цілеспрямованість та ефективність програм і заходів, що реалізуються усіма учасниками молодіжної політики на національному, регіональному рівнях і рівні територіальних громад, і є важливою складовою забезпечення сталого розвитку та самореалізації молоді. Наразі у сфері молодіжної політики проводиться моніторинг проектів і заходів, що реалізуються структурними підрозділами з питань молоді та спорту, громадськими організаціями, яким надається фінансова підтримка за рахунок коштів Державного бюджету України за відповідними бюджетними програмами [1].

У рамках реалізації Державної цільової соціальної програми "Молодь України" на 2016—2020 роки передбачена оцінка виконання Програми Мінмолодьспорт спільно з науковими установами та визначені показники, які вимірюють очікуваний результат реалізації цієї Програми [2]. Проте ці показники відображають переважно оцінку короткострокових результатів та не дають змогу виміряти наслідки і вплив реалізації Програми, оцінити ефективність її виконання, простежити її вплив на розв'язання молодіжних проблем. Крім того, відсутня загальна національна система моніторингу й оцінки (далі — МіО) молодіжної політики, яка б дала змогу всім учасникам, задіяним у процесі формування та реалізації молодіжної політики на всіх рівнях, використовувати однакові базові засоби, інструменти і ре-

сурси. Тому постає нагальне питання у розробці загальної системи МіО у сфері молодіжної політики та національних показників, які дадуть змогу виміряти реальний вплив молодіжної політики на молодіжне середовище.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Обґрунтуванню теоретичних основ методики оцінювання присвячені роботи зарубіжних науковців Дж. Гоуменс, Н. Хілл, Лінда Дж. Морра Імас, Рей К. Питанням оцінки ефективності державних цільових програм присвячені наукові праці Е. Ведунг і К. Вайса [4—6]. Теоретичні принципи і технології розробки соціального проекту, оцінку його життєдіяльності та організаційні основи його реалізації розглядає в своїх працях В. Луков [7]. Сучасні методики моніторингу й оцінювання стратегій, програм і проектів описані у працях М. Лендшел, Б. Винницького, Ю. Ратейчак, І. Санжаровського [8]. Дослідженнями проблем оцінювання державних цільових програм у соціальній сфері займалися Н. Галайко [9], В. Геєць [10], Ф. Журавка та ін. [11]. Методику моніторингу й оцінювання соціальних послуг висвітлювали у своїх працях О. Макарова [12], Ю. Горемікіна [13], В. Саріогло [14].

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є побудова загальної системи моніторингу й оцінки молодіжної політики України та

обґрунтування показників моніторингу становища молоді в Україні як базового інструменту впровадження цієї системи.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Молодіжна політика, яка впроваджується як державною, так і громадським сектором, може бути ефективною або неефективною. Оцінити ефективність і результативність завдань, основних напрямів, заходів і механізмів реалізації молодіжної політики можливо лише за умов проведення моніторингу та оцінки її ефективності. Основними інструментами моніторингу й оцінки ефективності реалізації будь-якої політики є індикатори та показники ефективності, що дають змогу отримати інформацію про зміни і тенденції, що відбуваються у цій сфері.

Упродовж тривалого часу методик оцінки ефективності реалізації молодіжної політики в Україні на національному і на регіональному рівнях не існувало. Ефективність реалізації молодіжної політики оцінювалася, і в більшості випадків продовжує оцінюватися, кількістю проведених масових заходів (фестивалів, таборів, конкурсів тощо), кількістю, залученої до цих заходів молоді, та обсягами фінансування, спрямованого, переважно, на підтримку діяльності певних громадських організацій.

На першому етапі розробки системи МiO молодіжної політики та визначення показників оцінки її ефективності, потрібно зрозуміти, що являє собою молодіжна політика, які напрями має реалізувати та які молодіжні проблеми вирішувати. Так, за визначенням М. Головатого, метою державної молодіжної політики є створення необхідних "соціально-економічних, політико-правових та організаційних умов для соціального становлення, вільного розвитку, вдосконалення і самореалізації як окремої молодої людини, так і всього молодого покоління" [15].

У Декларації "Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні" зазначено, що "державна молодіжна політика — це системна діяльність держави у відносинах з особистістю, молоддю, молодіжним рухом, що здійснюється в законодавчій, виконавчій, судовій сферах і ставить за мету створення соціально-економічних, політичних, організаційних, правових умов та гарантій для життєвого самовизначення, інтелектуального, морального, фізичного розвитку молоді, реалізації її творчого потенціалу як у власних інтересах, так і в інтересах України" [16].

Головними напрямами державної молодіжної політики в Україні визначено розвиток інтелектуального потенціалу молоді; створення умов для здобуття якісної освіти; отримання гідного професійно-кваліфікаційного рівня; розширення можливостей працевлаштування; надання прав і соціальних гарантій; створення умов духовного та культурного розвитку; охорона здоров'я та формування здорового способу життя; розвиток підприємництва та самозайнятості серед молодого покоління.

Щоб зрозуміти наскільки задекларовані завдання і напрями молодіжної політики відповідають потребам і запитам сучасної молоді, а реалізовані програми та проекти впливають на їх розв'язання важливо проводити

постійний моніторинг і оцінку реалізації молодіжної політики.

Запровадження системи моніторингу й оцінки дає змогу приймаючим рішення і керівникам програм моніторити проекти та/або заходи, які реалізують в рамках виконання Програм; досліджувати ефективність виконання програми; виявляти відмінності між запланованими і досягнутими результатами (оцінка), зміни, які спостерігаються в молодіжному середовищі, та чинники, що їх спричинили (оцінка впливу).

Розглянемо основні підходи впровадження МiO. Існує три рівні МiO: загальна система МiO; програмний МiO; моніторинг та оцінка проектів та/або заходів [17].

Загальна система МiO має бути складовою молодіжної політики, бо без точних даних, зібраних у процесі проведення досліджень, неможливо виміряти реальний вплив молодіжної політики. Єдина національна система МiO означає, що для оцінки ефективності діяльності усіх суб'єктів, задіяних у процесі формування та реалізації молодіжної політики на національному, регіональному рівні та/або рівні територіальних громад, використовуються однакові базові засоби, інструменти та ресурси МiO.

Програмний моніторинг і оцінка (МiO) є невід'ємним компонентом загальної системи МiO, яка здійснюється на різних рівнях і за допомогою різних засобів. Завданням програмного МiO є максимально повне та об'єктивне оцінювання процесу і результатів окремої програми. Він дає змогу працівникам програм та особам, які ухвалюють рішення, за допомогою засобів операційної оцінки, що застосовуються на стадіях планування та реалізації, порівнювати відповідність досягнутих результатів встановленим цілям та корегувати заходи у процесі реалізації програм [17]. Програмний МiO, зазвичай, здійснюється на етапі процесу та результату реалізації програми та вимірює якісні та кількісні показники.

Моніторинг і оцінка проектів та/або заходів є дещо простішим процесом, ніж моніторинг програми, проте кроки проведення МiO проектів та/або заходів будуть здійснюватися на етапі проведення заходу або чи реалізації проекту.

Для ефективного здійснення моніторингу й оцінки потрібно вміти відрізнати поняття "моніторинг" і "оцінка". Так, за тлумачним словником термінів, пов'язаних із моніторингом та оцінкою ефективності, термін "моніторинг" трактується як "постійна діяльність з використання систематичного збору даних щодо певних показників розвитку з метою надання керівництву та основним зацікавленим особам відомостей про перебіг виконання проекту, досягнення цілей та освоєння наданих коштів" [18]. Моніторинг — це постійний і безперервний процес збору й аналізу інформації за програмою, проектом чи заходом з метою виявлення правильності їх реалізації і виконання, відстеження фактичних результатів порівняно з очікуваними [17]. Якщо зібрана у процесі моніторингу інформація щодо діяльності, результатів і наслідків програми є надійною, то й оцінювання дасть змогу правильно визначити актуальність, доцільність і результативність програми або проектів/заходів та їх вплив на добробут і становище молоді.

У різних науках терміни "оцінка" або "оцінювання" дещо різняться. Відповідно до тлумачного словнику

термінів, пов'язаних із моніторингом та оцінкою ефективності, термін "оцінка" визначаються як характеристика ефективності виконання дослідження згідно з попередньо закладеними очікуваними результатами [3]. Тоді як термін "оцінювання" трактують як сукупність різнобічних оцінок, що характеризують стан досліджуваного процесу, з метою виявлення його якісних і кількісних характеристик [3]. Крім того, термін "оцінка" визначають як "аналіз актуальності, ефективності, результативності заходів програми, її впливу і стійкості цього впливу", "систематичний процес, який охоплює всі елементи та етапи програми, а саме, її розробку, реалізацію та досягнуті результати" [17]. Тобто оцінка — це періодичний процес, який проводиться з метою виявлення актуальності, ефективності і результативності заходів, проектів або програм, демонструє вплив діяльності в рамках реалізації цих заходів або програми та дає змогу отримати інформацію для підвищення результативності програм і заходів.

Як такий моніторинг й оцінка в Україні проводиться, наприклад, збір та узагальнення інформації про програмні та проектні заходи, про кількість учасників, обсяги наданих послуг і вироблених товарів, обсяги фінансування тощо. Але це традиційний МіО, який зосереджується на дослідженні залучених ресурсів та на реалізації заходу, проекту чи програми. Натомість МіО, орієнтований на результат, є корисним інструментом державного управління та поєднує традиційний підхід до моніторингу з оцінкою середньострокових результатів і впливу від реалізації заходів, проектів та/або програм [3].

Глобальну систему моніторингу й оцінки у сфері молодіжної політики можна зобразити базуючись на "теорії змін", яка змістовно описана К'юзеком та Рістом у 2004 р. [19], та дає змогу усвідомити яким чином і як саме внесок (ресурси) та процес (активності) призвели до ефективних результатів за допомогою орієнтованого на результат МіО [3]. Зазвичай моделі теорії змін включають п'ять основних складових: внесок (залучені ресурси та затрати, які були інвестовані в певний процес), процес (види діяльності, які впроваджуються, наприклад, кількість проведених тренінгів, розповсюджених матеріалів чи наданих послуг), короткострокові (результат); середньострокові (наслідки) і довгострокові (вплив) результати.

На рисунку 1 представлена загальна система МіО у сфері молодіжної політики, де зображено всі рівні, на яких може здійснюватися моніторинг та оцінки.

Отже, на рівні внеску нами було визначено такі ресурси:

- фінанси (бюджет) — це обсяг бюджетного фінансування, який виділяється на реалізацію молодіжних заходів і програм з Державного бюджету, місцевого бюджету, фінансування за рахунок міжнародних донорів тощо;

- кадрове забезпечення — молодіжні працівники, фахівці, які працюють з молоддю, волонтери, науковці, державні службовці, представники громадських організацій тощо;

- матеріали — це наукові і методичні розробки у сфері молодіжної політики;

- інформаційними ресурсами молодіжної політики є, наприклад, сайти ДУ "Державний інститут сімей-

ної та молодіжної політики" (www.dismp.gov.ua), ДУ "Всеукраїнський молодіжний центр", Програма "Молодіжний працівник" (www.youth-worker.org.ua), сайт "Моя кар'єра", опитування U-report через безкоштовні СМС та Твітер на важливі теми для молоді, щорічні соціологічні дослідження "Молодь України" та інші матеріали;

- інфраструктура — це ДУ "Всеукраїнський молодіжний центр", молодіжні центри, молодіжні центри праці, клуби за місцем проживання, бібліотеки тощо;

- форми молодіжної участі — це молодіжні та дитячі громадські організації, молодіжні консультативно-дорадчі органи, органи студентського та учнівського самоврядування.

Рівень процесу або активності являє собою діяльність, яка складається із завдань програми або проекту, що потребує вхідних даних або внеску (фінансових і кадрових ресурсів, які залучені для реалізації цієї діяльності), продуктом якої є відповідні заплановані результати. На цьому рівні нами визначені такі активності:

- неформальна освіта або навчання — тренінги, семінари, навчання у рамках Програми "Молодіжний працівник" та підвищення кваліфікації фахівців, які працюють з молоддю;

- заходи — фестивалі, майстер-класи, організація таборування тощо;

- конкурси проектів — щорічний конкурс Мінмолодьспорт проектів, розроблених молодіжними та дитячими громадськими організаціями, реалізація яких фінансується з державного бюджету; конкурс з визначення проектів національно-патріотичного виховання, розроблених інститутами громадянського суспільства; Всеукраїнський конкурс бізнес-планів підприємницької діяльності серед молоді, інші міжнародні, національні та регіональні проекти;

- гранти — гранти Президента України для обдарованої молоді; Премії Кабінету Міністрів України за особливі досягнення молоді в розбудові України; гранти міжнародного і регіонального рівня;

- волонтерська діяльність — залучення молоді до волонтерської роботи, наприклад, шляхом створення Національної волонтерської служби в Україні, впровадження волонтерських проектів для молоді тощо;

- послуги — створення і розширення переліку послуг, які надаються молодіжними центрами, молодіжними громадськими організаціями та іншими суб'єктами молодіжної і соціальної політики в усіх сферах життя молоді людини (консультації, переадресації, профорієнтація, молодіжне кредитування тощо);

- інтервенції — механізм державного регулювання, спрямований на запобігання негативним наслідкам у молодіжному середовищі, формування державного замовлення до потреб національного й регіональних ринків праці, контроль виконання програм, стратегій, планів дій тощо у сфері молодіжної політики та національно-патріотичного виховання;

- законодавчі ініціативи — підготовка проектів нормативно-правових документів у сфері молодіжної політики, внесення відповідних змін до законодавства;

- міжнародне співробітництво — проекти і програми, що реалізуються за підтримки міжнародних органі-

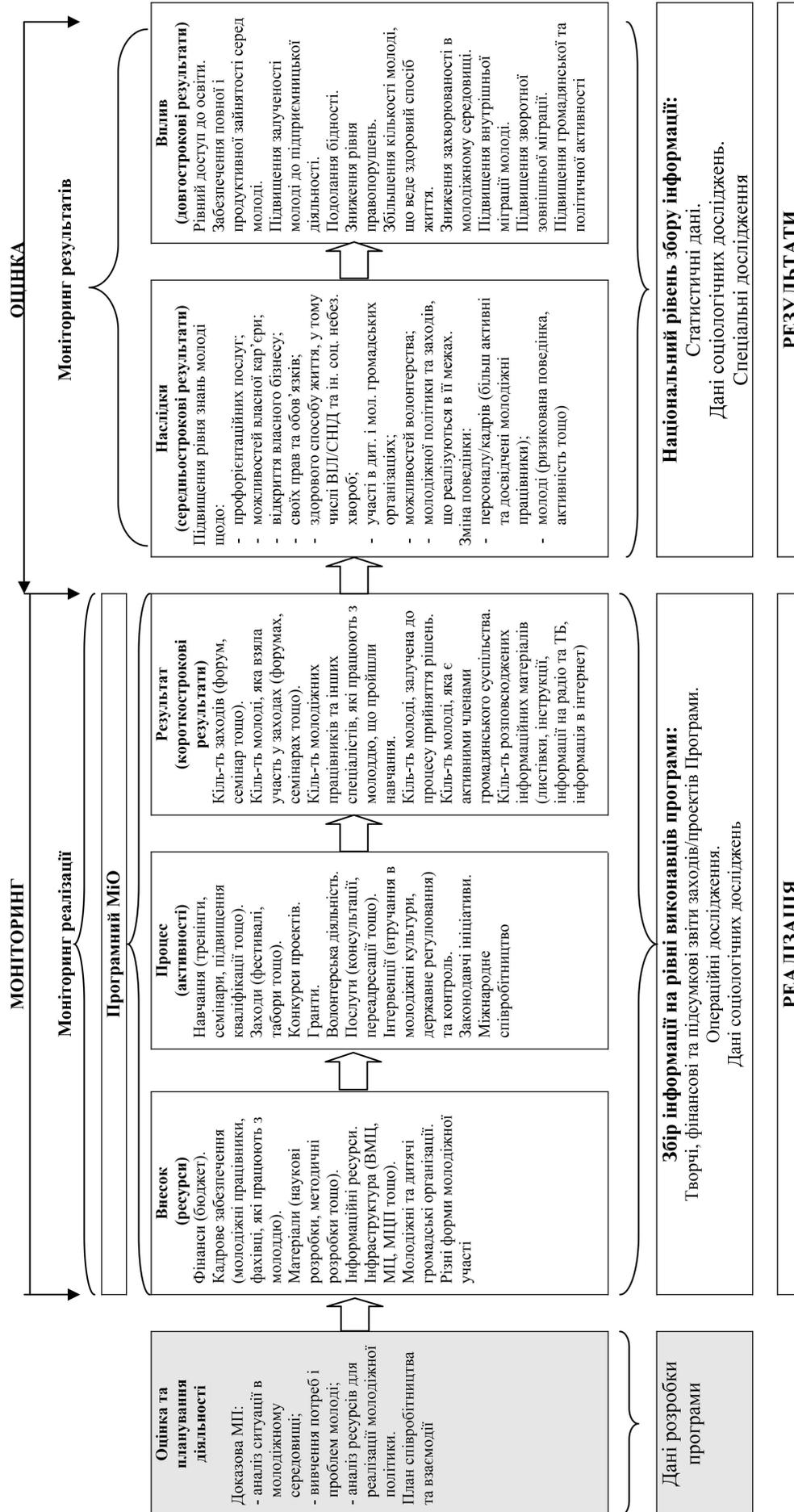

Рис. 1. Загальна система моніторингу й оцінки молодіжної політики

Джерело: адаптовано автором за [17].

зації; організація навчальних візитів та обмінів молоддю у рамках Угоди про асоціацію між Україною та ЄС у молодіжній сфері, Програми ЄС "Еразмус+" та "EU4Youth", Рамкової програми співробітництва між Міністерством молоді та спорту України і Радою Європи у сфері молодіжної політики на 2016—2020 рр., здійснення Українсько-Польських обмінів молоддю та обмінів молоддю України та Литви тощо.

Безпосередньою продукцією програмної діяльності або проекту чи заходу є результати, які мають бути під постійним контролем виконавців. Результати бувають короткострокові (1—3 роки), які отримують відразу після закінчення Програми /проекту/ заходу, середньострокові (3—5 років) та довгострокові (більше 5 років), які мають довгостроковий ефект від певної діяльності.

Середньострокові (наслідки) і довгострокові (вплив) результати демонструють зміни на трьох рівнях: індивідуальному, інституційному (домогосподарства, організації, установ), відомчому (сфера охорони здоров'я, освіти, молодіжна сфера). Результати індивідуального рівня демонструють користь і переваги, які може отримати молодь внаслідок реалізації процесу (активності). Наприклад, це можуть бути нові знання або навички, отримані молодими людьми під час навчання, проходження тренінгу або участі у фестивалі, таборуванні тощо. Результати інституційного або відомчого рівнів досягаються на рівні організацій або секторів і впливають на відповідну соціальну, економічну або організаційну інфраструктуру [20]. Наприклад, посилення наукової і методичної складової державних установ, громадських організацій та інших структур, які працюють з молоддю, розширення доступу до неформальної чи формальної освіти для молоді з малозабезпечених сімей.

Успішне досягнення середньострокових результатів (наслідків) є дуже важливим для забезпечення досягнення довгострокових результатів — впливів. Контроль реалізації програми або проекту чи заходу та оцінка досягнення запланованих результатів здійснюється за відповідними індикаторами результатів, які мають бути сформовані на етапі планування, а на етапі реалізації та завершення збираються виконавцями програми, персоналом проекту чи організаторами заходу. У разі реалізації програми, мають бути визначені проміжні цілі упорядковані усього періоду реалізації для кожного виду діяльності і відповідні індикатори оцінки їх досягнення. Це дасть змогу на кожному етапі реалізації оцінювати і контролювати ефективність виконання програми чи реалізації проекту або заходу, визначити проблеми, які виникають, та робити корективи.

Індикатори визначаються для короткострокових, середньострокових і довгострокових результатів.

На рівні короткострокових результатів реалізацію молодіжної політики можна оцінити за таким індикатором, як: кількість заходів (форумів, семінарів тощо); кількість молоді, яка взяла участь у заходах (форумах, семінарах тощо); кількість молодіжних працівників та інших спеціалістів, які працюють з молоддю, що пройшли навчання; кількість молоді, залученої до процесу прийняття рішень; кількість молоді, яка є активними членами громадянського суспільства; кількість розповсюджених інформаційних матеріалів (листки, інструк-

ції, інформації на радіо та ТБ, інформація в інтернеті); кількість розроблених і прийнятих законодавчих актів.

На рівні середньострокових результатів внаслідок реалізації програми, проекту чи заходу відбуваються чи проявляються наслідки: підвищення знань молоді (професійних послуг, можливостей власної кар'єри, відкриття власного бізнесу, своїх прав та обов'язків, здорового способу життя, участі в молодіжних громадських організаціях, можливостей волонтерства, молодіжної політики і заходів, що реалізуються в її межах) та зміна поведінки як персоналу/кадрів (більш активні та досвідчені молодіжні працівники), так і самої молоді (як ризикованої поведінки, так і активної громадянської позиції тощо).

До довгострокових результатів (вплив) програм, проектів або заходів у сфері молодіжної політики можна віднести, наприклад: рівний доступ молоді до освіти; забезпечення повної і продуктивної зайнятості молоді; підвищення рівня підприємництва серед молоді; подолання бідності; зниження рівня правопорушень; збільшення кількості молоді, яка веде здоровий спосіб життя; зниження захворюваності в молодіжній середовищі; підвищення мобільності молоді; зростання громадянської і політичної активності (рис. 1).

Трирівневий підхід (короткострокові, середньострокові і довгострокові результати) до оцінки результативності молодіжної політики передбачає певну частоту збору даних для системи МіО молодіжної політики. Для внеску (ресурсів) і процесу (активності) це має бути постійний моніторинг інформації на рівні виконавців Програми, для короткострокових результатів — щорічний (щоквартальний, раз на півроку) збір інформації на рівні виконавців Програми, для середньострокового результату (наслідки) — збір інформації один раз на 1—3 роки на національному рівні (дані офіційної статистики, результати соціологічних досліджень, звіти за результатами діяльності установ і закладів, які реалізують молодіжну політику та працюють з молоддю), для довгострокового результату (вплив) — збір інформації один раз на 3—5 років на національному рівні (дані офіційної статистики, результати соціологічних досліджень) [17].

Запровадження системи моніторингу й оцінки молодіжної політики в Україні потребує розробки на національному рівні відповідного інструментарію: індикаторів і ключових показників оцінки результатів, єдиної технології збору даних і методики підрахунку цих результатів.

Оцінити ефективність реалізації молодіжної політики можна за результатами моніторингу стану молодіжного середовища як за результатами статичних даних, так і даних соціологічних досліджень, які відображають думку молоді. Оцінка молоддю державної молодіжної політики є вагомим індикатором ефективності її реалізації як в окремому регіоні, так і в країні в цілому.

Дані статистики є офіційним джерелом інформації про становище молоді. Однак сучасна статистика України має певні недоліки. Одним із найважливіших статистичних джерел про населення є перепис населення, який має проводитися через однакові проміжки часу (5 або 10 років). В Україні останній перепис населення проводився у 2001 р. Наступним раундом перепису на-

Таблиця 1. Перелік Національних показників становища молоді

№ /	Показник 2	Одиниця виміру 4	Метод збору 5
Індикатор 1. ДЕМОГРАФІЧНІ ПОКАЗНИКИ			
1.1	Чисельність постійного населення у віці 14–34 роки	Осіб	Статистика
1.2	Частка осіб у віці 14–34 роки у загальній чисельності постійного населення	%	Статистика
1.3	Смертності населення віком 14–34	осіб, осіб на 100 тис. нас/ в.в.п.	Статистика
1.4	Сальдо міграції населення віком 15–34 роки	Осіб	Статистика
Індикатор 2. ОСВІТА МОЛОДІ			
2.1	Кількість населення 15–34, яке є студентами закладів вищої освіти I–IV рівнів акредитації	Осіб	Статистика
2.2	Частка населення віком 24–34 роки, яка має вищу освіту	%	Соціологічне дослідження
2.3	Кількість населення віком 15–29 років, яке навчається у закладах професійної (професійно-технічної освіти)	Осіб	Статистика
2.4	Частка населення віком 24–34 роки, яка має професійно-технічну освіту	%	Соціологічне дослідження
2.5	Частка молоді віком 14–34 роки, яка бере/брала участь упродовж останніх трьох років у неформальній освіті або навчанні	%	Соціологічне дослідження
2.6	Частка молоді віком 14–34 роки, яка має або здобуває кілька професій	% від усіх опитаних	Соціологічне дослідження
2.7	Частка молоді віком 14–34 роки, яка послідує/послудувала навчання та роботу	% від молоді віком 14–34 роки, яка навчається	Соціологічне дослідження
2.8	Частка молоді 14–34 роки, яка задоволена рівнем своєї освіти	%	Соціологічне дослідження
Індикатор 3. ЗАЙНЯТИСТЬ І ПРАЦЕВЛАНШТУВАННЯ МОЛОДІ			
3.1	Рівень зайнятості молоді віком 15–34 роки	% до кількості населення в.в.г.	Статистика
3.2	Рівень безробіття молоді (за методологією МОП) віком 15–34 роки	% до кількості економічно активного населення в.в.г.	Статистика
3.3	Неформальна зайнятість молоді 15–34 роки	% до загальної кількості зайнятого населення в.в.г.	Статистика
3.4	Рівень економічної неактивності молоді віком 15–34 роки	% до кількості населення в.в.г.	Статистика
3.5	Частка молоді 16–34 роки, яка займається підприємницькою діяльністю	%	Соціологічне дослідження
3.6	Частка молоді віком 14–34 роки, яка бажає займатися підприємницькою діяльністю	%	Соціологічне дослідження
3.7	Частка молоді віком 14–34 роки, яка працює за професіями, що відповідають отриманому рівню освіти та кваліфікації	% від працездатної молоді	Соціологічне дослідження
3.8	Частка молоді віком 14–34 роки, яка обрала свою нинішню професію під впливом спеціальних профорієнтаційних заходів	%	Соціологічне дослідження
Індикатор 4. МАТЕРІАЛЬНЕ СТАНОВИЩЕ МОЛОДІ			
4.1	Частка населення у віці 15–34 роки відповідно до розподілу домогосподарств, яке за оцінку матеріального добробуту відносить себе до бідних	%	Статистика (домогосподар.)
4.2	Частка молоді віком 14–34 роки, які задоволені своїм теперішнім матеріальним становищем	%	Соціологічне дослідження
4.3	Частка молоді віком 14–34 роки, яка мешкає окремо від батьків	%	Соціологічне дослідження
4.4	Частка молоді віком 18–34 роки, яка має власне житло (будинок / квартиру)	%	Соціологічне дослідження
Індикатор 5. ЗДОРОВ'Я МОЛОДІ			
5.1	Частка молоді віком 1–34 роки, яка позитивно оцінює стан власного здоров'я	%	Соціологічне дослідження
5.2	Частка молоді віком 14–34 роки, яка вважає, що дотримується здорового способу життя	%	Соціологічне дослідження
5.3	Частка молоді віком 14–34 роки, що вживала алкоголь хоча б один або декілька разів упродовж останніх 30 днів	%	Соціологічне дослідження
5.4	Частка молоді віком 14–34 роки, що курила одну або декілька цигарок упродовж останніх 30 днів	%	Соціологічне дослідження
5.5	Частка молоді віком 14–34 роки, яка повідомила про те, що займалася будь-якими фізичними виравами або будь-яким активним видом спорту хоча б 60 хвилин упродовж останніх семи днів	%	Соціологічне дослідження
5.6	Частка молоді віком 14–34 роки, яка вживала наркотики упродовж життя один або декілька разів	%	Соціологічне дослідження
5.7	Захворюваність на наркологічні розлади серед молоді віком 15–35 роки	на 100 тис. населення в.в.п.	Статистика
5.8	Поширеність наркологічних розладів серед молоді віком 15–35 роки	на 100 тис. населення в.в.п.	Статистика
5.9	Захворюваність на ВІЛ-інфекції серед населення віком 15–39 років	Осіб, на 100 тис. населення в.в.п.	Поточна статистика
5.10	Захворюваність на СНІД серед населення віком 15–39 років	Осіб, на 100 тис. населення в.в.п.	Поточна статистика

Продовження таблиці 1

1	2	3	4
5.12	Частка молоді віком 14–34 років, які правильно визначають шляхи запобігання передачі ВІД-інфекції та інших інфекцій, що передаються статевим шляхом	%	Соціологічне дослідження
Індикатор 6. МОБІЛЬНІСТЬ МОЛОДІ			
6.1	Частка молоді віком 14–34 роки, яка впродовж останніх 12 місяців виїздила зі свого населеного пункту в межах України	%	Соціологічне дослідження
6.2	Частка молоді віком 14–34 роки, яка впродовж останніх 12 місяців виїздила за кордон	%	Соціологічне дослідження
6.3	Частка молоді віком 14–34 роки, яка працювала за кордоном упродовж останніх 12 місяців	%	Соціологічне дослідження
6.4	Частка молоді віком 14–34 роки, яка проходила навчання в закладах освіти за кордоном та має диплом про завершення професійного навчання	%	Соціологічне дослідження
6.5	Частка молоді віком 14–34 роки, яка бажає виїхати зі свого населеного пункту в межах України	%	Соціологічне дослідження
6.6	Частка молоді віком 14–34 роки, яка бажає емігрувати з України за кордон	%	Соціологічне дослідження
6.7	Частка молоді віком 14–34 роки, яка бажає виїхати на тимчасові заробітки за кордон	%	Соціологічне дослідження
6.8	Частка молоді віком 14–34 роки, яка бажає навчатися за кордоном	%	Соціологічне дослідження
Індикатор 7. БЕЗПЕКА ТА ЗАХИЩЕНІСТЬ МОЛОДІ			
7.1	Частка молоді віком 14–34 роки, яка особисто пережила будь-яку форму фізичного (пограбування, побиття, нанесення тілесних ушкоджень тощо) або сексуального (Зґвалтування, сексуальні домагання тощо) насильства упродовж останніх 12 місяців	%	Соціологічне дослідження
7.2	Частка молоді віком 14–34 роки, яким доводилося стикатися з переслідуванням або знущанням з боку однолітків під час навчання	%	Соціологічне дослідження
7.3	Кількість кримінальних правопорушень серед молоді віком 14–29 років	Осіб	Статистика
7.4	Коефіцієнт смертності серед молоді віком 15–34 роки внаслідок транспортних нещасних випадків	на 100 тис. в.в.г.	Статистика
Індикатор 8. ГРОМАДЯНСЬКА АКТИВНІСТЬ ТА ЗАЛУЧЕННЯ МОЛОДІ			
8.1	Частка молоді віком 14–34 роки, яка заявила, що є активними членами організації громадянського суспільства	%	Соціологічне дослідження
8.2	Частка молоді віком 14–34 роки, яка була залучена до волонтерської діяльності впродовж останніх 12 місяців	%	Соціологічне дослідження
8.3	Частка молоді віком 14–34 роки, яка є членом будь-яких дитячих або молодіжних громадських організацій	%	Соціологічне дослідження
8.4	Рівень патріотизму молоді 14–34 роки	%	Соціологічне дослідження
8.5	Частка молоді віком 14–34 роки, яка спілкується тільки українською мовою в усіх сферах життя (в сім'ї, на роботі та навчанні, з друзями)	%	Соціологічне дослідження
8.6	Частка молоді віком 14–34 роки, яка відносить себе до української національності	%	Соціологічне дослідження
8.7	Частка молоді віком 18–34 роки, яка брала участь у виборах на місцевому, регіональному, національному рівні впродовж останніх 5 років	%	Соціологічне дослідження
8.8	Частка молоді віком 21–34 роки серед депутатів ВРУ	%	-
Індикатор 9. РЕАЛІЗАЦІЯ МОЛОДІЖНОЇ ПОЛІТИКИ			
9.1	Рівень охоплення молоді віком 14–34 роки дитячими та молодіжними громадськими організаціями	%	Соціологічне дослідження
9.2	Частка молоді віком 14–34 роки, яким відомо про державну молодіжну політику	%	Соціологічне дослідження
9.3	Кількість діючих установ, які працюють з молоддю (молодіжних центрів, молодіжних бізнес-інкубаторів, клубів, молодіжних центрів праці)	одиниць	Річна звітність
9.4	Кількість працівників, що працюють з молоддю, із числа державних службовців молодіжної сфери і представників молодіжних громадських організацій, що пройшли навчальну програму «Молодіжний працівник»	осіб	Річна звітність
9.5	Обсяг державного фінансування молодіжної сфери	млн грн	Річна звітність
9.6	Кількість соціологічних досліджень з молодіжної проблематики	одиниць	Річна звітність
9.7	Кількість розроблених методичних рекомендацій та стандартів у сфері молодіжної політики	одиниць	Річна звітність
9.8	Кількість молодіжних і дитячих громадських організацій, які отримали підтримку для реалізації проєктів у поточному році	одиниць	Річна звітність

селення мав стати 2010 р., проте цього не відбулося. У 2015 р. відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України "Про внесення змін до розпорядження Кабінету Міністрів від 9 квітня 2008 р. № 581" перепис населення було перенесено з 2016 р. на 2020 р. [21]. Перепис населення надає оновлену інформаційну базу щодо основних демографічних і соціальних характеристик населення, від чого залежить подальша достовірність і зниження помилок у розрахунку та зборі іншої як статистичної, так і соціологічної інформації. Проте офіційна статистика не надає інформації про певні процеси, які відбуваються в молодіжному середовищі, а також не дає змогу виявити причинно-наслідкові зв'язки. Ці дані можуть дати результати соціологічних досліджень серед молоді, що дають змогу визначити їхні основні соціальні потреби, а саме: рівень їхнього матеріального забезпечення; зайнятість і працевлаштування молоді; доступність якісної освіти; житлові проблеми і рівень забезпечення житлом; стан здоров'я та спосіб життя молоді; причини асоціальних проявів в молодіжному середовищі тощо.

Таким чином, збір і розрахунок показників оцінки ефективності молодіжної політики має ґрунтуватися на статистичних та соціологічних даних, що характеризують становище молоді в Україні за певними сферами життя та відображати проблемні питання, які виникають в молодіжному середовищі.

Національні показники становища молоді (далі — НПСМ) — це інструмент для вимірювання ефективності в досягненні результатів (мети і завдань) реалізації молодіжної політики. Вони представлені набором статистичних і соціологічних даних, що характеризують становище молоді за певними сферами життя.

Проект НПСМ розроблено з метою впровадження системи МіО молодіжної політики в Україні (див. табл. 1). Їхня розробка базується на міжнародному досвіді оцінки молодіжної політики: теоретико-методологічних засадах оцінки молодіжної політики країн Європейського Союзу [22]; Рекомендаціях Економічної та соціальної ради ООН "Пропонований набір показників для Всесвітньої програми дій, що стосується молоді" [23]; 40 індикаторах молодіжної політики Європейського Союзу [24]; 11 індикаторах (національної) молодіжної політики [25]; Цілях сталого розвитку на 2016—2030 роки [26], а також на національному досвіді.

Показники об'єднані за певними групами, кожна з яких характеризує певний пріоритет молодіжної політики: демографічні показники, освіта молоді, зайнятість і працевлаштування, здоров'я молоді, безпека і захищеність молоді, мобільність молоді, громадянська активність і залученість молоді, реалізація молодіжної політики (див. табл. 1). Кожен з наборів цих індикаторів представлено чотирма та більше показниками у двох форматах — об'єктивні (адміністративні статистичні дані; обстеження підприємств, відомств; перепис населення; вибіркове обстеження домогосподарств) і суб'єктивні показники (соціологічні дослідження). Здійснювати збір і розрахунок Національних показників становища молоді потрібно щорічно (окремі раз на два роки), що дасть змогу відстежувати динаміку змін у молодіжному середовищі та моніторити ефективність заходів, які проводяться у сфері молодіжної політики.

Під час розрахунку Національних показників становища молоді враховується вікова, статевая і регіональна особливості молодіжного контингенту. Таким чином, розподіл по кожному з показників, якщо це дозволяють дані статистики, можна буде оцінити за статтю (жінки/чоловіки), віком (14—17, 18—19, 20—24, 25—29, 30—34) та типом поселення (міське, сільське).

Узагальнення цих індикаторів і показників дає можливість формувати певний портрет і становище української молоді, а також відстежувати динаміку і зміни, які відбуваються в молодіжному середовищі.

ВИСНОВКИ

Впровадження системи збору і розрахунку Національних показників молодіжної політики дасть змогу досліджувати становище молоді в Україні за усіма сферами життєдіяльності; аналізувати зміни, які відбуваються в молодіжному середовищі; виявляти недоліки та неузгодження у формуванні молодіжної політики на національному рівні; порівнювати українські та міжнародні показники становища молоді та реалізації молодіжної політики; проводити моніторинг та оцінку ефективності впровадження молодіжної політики, яку реалізує Міністерство молоді та спорту України; формувати цілеспрямовану (обґрунтовану) молодіжну політику в усіх сферах життя молодого покоління та вносити корективи в плани реалізації молодіжної політики.

Збір і аналіз показників будуть впливати на обґрунтування напрямів заходів, які реалізують Міністерства та відомства, що опікуються молодіжної проблематикою; розробку та прийняття обґрунтованих рішень щодо заходів, які необхідно впроваджувати для ефективної реалізації молодіжної політики на національному і регіональному рівнях; визначення тематики проектів (грантів), які надаються молодіжним громадським організаціям; міжсекторальну і міжгалузеву взаємодію усіх інституцій молодіжної сфери; розробку рекомендацій Міністерствам і відомствам, що опікуються молодіжними питаннями, щодо пріоритетних напрямів молодіжної роботи (міжвідомча координація).

Література:

1. Про затвердження Порядку подання творчих звітів про реалізацію проекту, проведення заходу та підсумкових звітів про виконання договору та здійснення їх моніторингу: Наказ Міністерства молоді та спорту України від 12.06.2014 № 1919 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0736-14> (дата звернення: 10.05.2019).
2. Про затвердження Державної цільової соціальної програми "Молодь України" на 2016—2020 роки та внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України: Постанова Кабінету Міністрів України від 18.02.2016 № 148 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/148-2016-%D0%BF> (дата звернення: 10.05.2019).
3. Морра Імас Л.Дж., Ріст Р.К. Шлях до результатів: планування та проведення ефективних оцінювань розвитку. — Київ: МБФ "Міжнародний Альянс з ВІЛ/СНІД в Україні", 2015. — 580 с.
4. Ребало В.А. Оцінювання державної політики і програм: Конспект лекцій до навч. дисципліни / уклад.

В.А. Ребкало, Ю.Д. Полянський. — Київ: Вид-во НАДУ, 2005. — 72 с.

5. Вайс К.Г. Оцінювання: Методи дослідження програм та політики / Пер. з англ. Р. Ткачука, М. Корчинської; наук. ред. пер. О. Кілієвич. — К.: Основи, 2000. — 671 с.

6. Ведунг Е. Оцінювання державної політики і програм / Пер. з англ. В. Шульга. — К.: Всеуито, 2003. — 350 с.

7. Луков В.А. Социальное проектирование: учеб. пособие. — 7-е изд. — Москва: Изд-во Московского гуманитарного университета Флипта, 2007. — 240 с.

8. Лендьял М., Винницький Б., Ратейчак Ю., Санжаровський І. Посібник з моніторингу та оцінювання програм регіонального розвитку / За ред. Санжаровського І., Полянського Ю. — Київ: К.І.С., 2007. — 80 с.

9. Галайко Н. В. Методичні підходи до оцінки ефективності державних цільових соціальних програм / Вісник Львівського університету. — Серія екон. — 2010. — Вип. 43. — С. 149—154.

10. Геєць В.М. Державні цільові програми та упорядкування програмного процесу в бюджетній сфері. — Київ: Наукова думка, 2008. — 383 с.

11. Журавка Ф.О., Овчарова Н.В. Оцінка ефективності реалізації державних цільових програм у соціальній сфері / Бізнес Інформ. — 2014. — № 6. — С. 202—206.

12. Макарова О.В. Державні соціальні програми: теоретичні аспекти, методика розробки та оцінки: монографія. — Київ: Ліра-К, 2004. — 328 с.

13. Горемікіна Ю.В. Класифікація підходів до оцінювання соціальних послуг / Демографія та соціальна економіка. — 2015. — № 1. — С. 79—89.

14. Саріогло В.Г. Оцінювання результатів державних соціальних програм: актуальність, методологія, інструментарій // Демографія та соціальна економіка. — 2013. — № 1. — С. 57—66.

15. Головатий М.Ф. Молодіжна політика в Україні: проблеми оновлення: монографія. — Київ: Наукова думка, 1993. — 236 с.

16. Декларації "Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні" від 15 грудня 1992 р. № 2859-XII [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2859-12> (дата звернення: 10.05.2019).

17. Морозова О., Варецька О., Джонс Д. та ін. Моніторинг та оцінка програм і проектів. Практичний посібник. — Київ, "Оранта", 2008. — 144 с.

18. OECD Glossary of Key Terms in Evaluation and Results-Based Management. Development Assistance Committee, Paris. — 2002. — pp. 27—28.

19. Kusek J., Rist. R. Ten Steps to Building a Results-Based Monitoring and Evaluation System. — Washington, DC: The World Bank, 2004. — 268 p.

20. Мониторинг и оценка программ молодежной занятости: учебные материалы / Группа технической поддержки по вопросам достойного труда и Бюро МОТ для стран Восточной Европы и Центральной Азии. — Москва: ILO, 2016. — 274 с.

21. Про внесення змін до розпорядження Кабінету Міністрів від 9 квітня 2008 р. №581: Розпорядження

Кабінету Міністрів України від 16.12.2015 № 1323-р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ukrcensus.gov.ua/ukr/laws/2016/kmu_1323-r.pdf (дата звернення: 10.05.2019).

22. Заключительный доклад экспертов Совета Европы по показателям молодежной политики (2003 г.) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.coe.int/t/dg4/youth/Source/Resources/Documents/2003_YP_indicators_en.pdf (дата звернення: 12.06.2016).

23. Предлагаемый набор показателей для Всемирной программы действий, касающейся молодежи. Доклад Генерального секретаря. Комиссия социального развития. Пятдесят первая сессия 6—15 февраля 2013 года [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://undocs.org/R/CN.5/2013/8> (дата звернення: 10.05.2017).

24. Commission Staff Working Document on EU Indicators in the Field of Youth [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ec.europa.eu/youth/library/publications/indicator-dashboard_en.pdf http://ec.europa.eu/youth/library/publications/indicator-dashboard_en.pdf (дата звернення: 10.05.2017).

25. 11 Indicators of a (National) Youth Policy [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.un.org/esa/socdev/unyin/documents/CoE_indicators.pdf (дата звернення: 03.04.2017).

26. Цілі сталого розвитку 2016—2030 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/tsili-staloho-rozvytku> (дата звернення: 10.04.2018).

References:

1. Ministry of Youth and Sports of Ukraine (2014), "Order Ministry of Youth and Sports of Ukraine "On approval of the Procedure for submitting creative reports on the project implementation, holding the event and final reports on the implementation of the contract and their monitoring", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0736-14> (Accessed 15 Oct 2019).

2. Cabinet of Ministers of Ukraine (2016), Resolution "On approval of the State Target Social Program "Youth of Ukraine" for 2016-2020 and amending some resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/go/148-2016-%D0%BF> (Accessed 15 Oct 2019).

3. Morra Imas, L.J. and Rist, R.K. (2015), Shliakh do rezul'tativ: planuvannia ta provedennia efektyvnykh otsiniuvan' rozvytku [The Road to Results: Designing and Conducting Effective Development Evaluations], ICF "International HIV / AIDS Alliance in Ukraine", Kyiv, Ukraine.

4. Rebkalo, V.A. (2005), Otsiniuvannia derzhavnoi polityky i proham [Assessment of State Policy and Programs], NADU, Kyiv, Ukraine.

5. Vajs, K.H. (2000), Otsiniuvannia: Metody doslidzhennia proham ta polityky [Evaluation: Methods for Program and Policy Research], Osnovy, Kyiv, Ukraine.

6. Vedunh, E. (2003), Otsiniuvannia derzhavnoi polityky i proham [Evaluation of public policies and programs], Vseuvyto, Kyiv, Ukraine.

7. Lukov V.A. (2007), Sotsyal'noe proektyrovanye [Social designing], 7nd ed, Flypta, Moscow, Russia.

8. Lend'el, M. Vynnyts'kyj, B. Ratejchak, Yu. and Sanzharovs'kyj I. (2007), Posibnyk z monitorynhu ta otsiniuvannia prohram rehional'noho rozvytku [Handbook on monitoring and evaluation of programs for regional development], K.I.S., Kyiv, Ukraine.

9. Halajko, N.V. (2010), "Methodical approaches to assessing the effectiveness of state targeted social programs", Visnyk L'vivs'koho universytetu, vol. 43, pp. 149—154.

10. Heiets, V.M. (2008), Derzhavni tsil'ovi prohramy ta uporiadkuvannia prohramnoho protsesu v biudzhetni sferi [State target programs and streamlining of the program process in the budget sphere], Naukova dumka, Kyiv, Ukraine.

11. Zhuravka, F.O. and Ovcharova, N.V. (2014), "Assessment of the effectiveness of the implementation of state targeted programs in the social sphere", Biznes Inform, vol. 6, pp. 202—206.

12. Makarova, O.V. (2004), Derzhavni sotsial'ni prohramy: teoretychni aspekty, metodyka rozrobky ta otsinky [State social programs: theoretical aspects, methods of development and evaluation], Lira-K, Kyiv, Ukraine.

13. Horemykina, Yu.V. (2015), "Classification of approaches to the evaluation of social services", Demohrafiia ta sotsial'na ekonomika, vol. 1, pp. 79—89.

14. Sarihlo, V.H. (2013), "Assessment of results of state social programs: relevance, methodology, tools", Demohrafiia ta sotsial'na ekonomika, vol. 1, pp. 57—66.

15. Holovatyj, M.F. (1993), Molodizhna polityka v Ukraini: problemy onovlennia [Youth policy in Ukraine: problems of renewal], Naukova dumka, Kyiv, Ukraine.

16. The Verkhovna Rada of Ukraine (1992), "Declaration "On the General Principles of State Youth Policy in Ukraine", available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/lavs/show/2859-12> (Accessed 15 Oct 2019).

17. Morozova, O. Varets'ka, O. Dzhons, D. Chikukva, P. and Salyuk T. (2008), Monitorynh ta otsinka prohram i proektiv. Praktychnyj posibnyk [Monitoring and evaluation of programs and projects. A practical guide], Oranta, Kyiv, Ukraine.

18. OECD (2019), "Glossary of Key Terms in Evaluation and Results-Based Management. Development Assistance Committee", [Online], available at: <https://undg.org/wp-content/uploads/2002/09/OECD-Glossary-of-Key-Terms-in-Evaluation-and-Results-based-Management-Terminology.pdf> (Accessed 15 Oct 2019).

19. Kusek, J. (2004), Ten Steps to Building a Results-Based Monitoring and Evaluation System, The World Bank, Washington, DC.

20. ILO (2016), Monitorynh y otsenka prohramm molodezhnoj zaniatosty: uchebnye materyaly [Monitoring and evaluation of youth employment programmes. Learning package], Hruppa tekhnicheskoy podderzhky po voprosam dostojnoho truda y Biuro MOT dlia stran Vostочноj Evropy y Tsentral'noj Azyy, ILO, Moscow, Russia.

21. Cabinet of Ministers of Ukraine (2016), Decree "On Amendments to the Cabinet of Ministers' Decree No. 581 of April 9, 2008", available at: http://vvv.ukrtsensus.gov.ua/ukr/lavs/2016/kmu_1323-p.pdf (Accessed 15 Oct 2019).

22. Council of Europe (2003), "Experts on Youth Police Indicators, Final Report", [Online], available at: vvv.tsoe.int/t/dg4/youth/Sourtse/Resourtses/Dotsuments/2003_YP_inditsators_en.pdf (Accessed 15 Oct 2019).

23. UN (2013), "Proposed set of indicators for the World Programme of Action for Youth. Commission for Social Development Fifty-first session 6-15 February", [Online], available at: <https://undocs.org/E/CN.5/2013/8> (Accessed 15 Oct 2019).

24. European Commission (2011), "Commission Staff Working Document on EU Indicators in the Field of Youth", [Online], available at: http://ec.europa.eu/youth/library/publications/indicator-dashboard_en.pdf (Accessed 15 Oct 2017).

25. UN (2002), "11 Indicators of a (National) Youth Policy", [Online], available at: http://www.un.org/esa/socdev/unyin/documents/CoE_indicators.pdf (Accessed 15 Oct 2019).

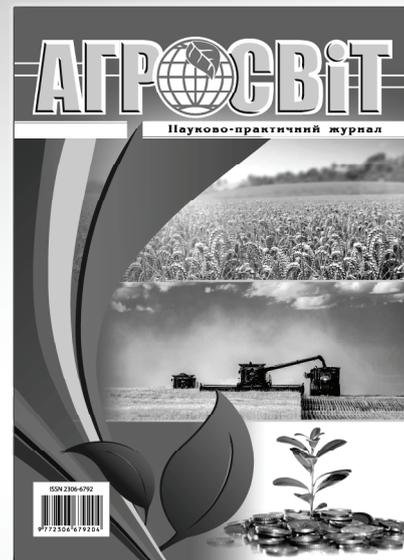
26. UN (2017), "The Sustainable Development Goals 2016—2030", [Online], available at: <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/tsili-staloho-rozvytku> (Accessed 15 Oct 2019).

Стаття надійшла до редакції 24.10.2019 р.

АГРОСВІТ

www.agrosvit.info

Передплатний індекс: 23847

Виходить 24 рази на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

А. Д. Барзилович,
к. м. н., директор, МЦ "KinderKlinik"
ORCID ID: 0000-0002-0330-5147

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.21.122

ПРИНЦИПИ ТА ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ МЕДИЧНИХ ПОСЛУГ — ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

A. Barzylovych,
PhD in Medical Sciences, mc KinderKlinik director

PRINCIPLES AND FUNCTIONS OF STATE REGULATION OF THE MEDICAL SERVICES MARKET — THEORETICAL ASPECT

У статті наведено завдання та особливості державного регулювання ринку медичних послуг. Розглянуто головні функції регуляторного впливу на ринок медичних послуг, серед яких виділено такі функції: планування; стимулювання активності та розвитку учасників ринку; розроблення оптимальної системи оподаткування; контролю за дотриманням медичних стандартів; інформаційна. Систематизовано принципи державного регулювання ринку медичних послуг на загальні та спеціальні. До загальних принципів віднесено: цілеспрямованості, обґрунтованості, науковості, контрольованості, оперативності, стабільності, реалістичності та інші. До спеціальних принципів віднесено: законності, прозорості, системності, оптимальності, прогнозованості, соціальної відповідальності, ефективності. Встановлено, що дотримання вказаних принципів усіма учасниками ринку сприятиме покращенню ефективності функціонування механізму державного регулювання ринку медичних послуг, враховуючи його реформування.

The interpretation of the essence of the concept of "state regulation" by different authors is given. It is established that this term should mean the optimal combination of various activities that have a deliberate impact on the health care market in order to realize the main priorities of public health policy.

The main functions of regulatory influence on the market of medical services are considered. It is noted that apart from state systemic regulation of the market, it is important to create conditions for self-regulation, which should support a fair competitive environment for all participating entities. It is established that the main goal of state regulation of the market of medical services is to ensure access of the population to quality medical services at any time. And the purpose of self-regulation of the medical services market is, as already stated, to support a fair competitive environment for participants and to establish fair competitive market prices for services.

It has been found out that the state authorities, in the process of regulating the market of medical services, must adhere to certain principles, such as: legality, optimality, predictability, transparency, social responsibility, systematicity, efficiency. It is established that adherence to these principles by all market participants will help to improve the functioning of the mechanism of state regulation of the market of medical services, taking into account its reform. It is noted that no national regulatory commission has yet been set up on health-related issues, including health and pharmaceuticals. In other areas, for example, in the energy sector in Ukraine such a commission exists. This helps to monitor the quality of services provided to the public and businesses. This is the first and not a good enough feature of the national healthcare market.

The healthcare market is very closely linked to related markets that are directly or indirectly related to the healthcare industry, such as the pharmaceutical market, the market for medical equipment,

technology, intangible assets, labor, etc. In view of this, the effects of the regulatory influence of the state on one market will be immediately reflected, thus causing some changes in other adjacent markets. In view of this, the second major feature of the functioning of the health care market is its close interconnection with the adjacent markets, primarily on price. This trend is characteristic of both the global health care market and the light of national medical reform in recent years and Ukraine.

Ключові слова: сфера охорони здоров'я, державне регулювання, ринок медичних послуг, державна політика, регуляторний вплив, принципи державного регулювання, принципи державного регулювання ринку медичних послуг.

Key words: public; state regulation, the market for medical services, regulatory energy, state policy in the field of health protection, principle, principle of sovereign regulation, principle of sovereign regulation of the market for medical services.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК З АКТУАЛЬНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Одним з ключових напрямів діяльності держави У сфері охорони здоров'я є забезпечення доступу населення до гарантованого та якісного медичного обслуговування. Для його досягнення в сучасних умовах в Україні є необхідно забезпечити виконання двох стратегічних завдань. По-перше — це реалізація зобов'язань держави з надання безкоштовної медичної допомоги населенню, у тому числі шляхом запровадження медичної реформи та страхової медицини. По-друге — створення передумов для справедливої конкуренції на ринку медичних послуг та суміжних з ним сегментах — фармацевтичному ринку, ринку праці фахівців у медичній сфері, медичного обладнання, технологій тощо. Згідно з думкою багатьох фахівців з медичних питань та державного управління охороною здоров'я, результатами виконання цих завдань має стати поява ринку медичних послуг із медичними закладами різних організаційно-правових форм, впровадження принципів приватно-державного партнерства і розширення практики добровільного медичного страхування. Для реалізації цих стратегічних завдань, необхідним є вироблення концепції державного регулювання, яка має ґрунтуватись на низці базових принципів.

ОСТАННІ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ПУБЛІКАЦІЇ, НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ДАНА СТАТТЯ

Проблеми державного регулювання, у тому числі базових і специфічних принципів державного регулювання досліджували науковці: В.Б. Авер'янов [4], О.Ф. Андрійко [4] Ю.П. Битяк [4], З.М. Бурик [1], М.К. Галабурда [5], В.М. Гриньова [2], М.І. Дибя [5], Ю.О. Капітанець [3], Є.Б. Кубко [4], І.Й. Малий [5], В.Л. Міненко [6], В.П. Нагребельний [7], Н.О. Саніхаметова [10], Д.М. Стеченко [12], Є.І. Харитонова [13], О.М. Чечель [14] та інші. Водночас у дослідженнях науковцями недостатньо висвітлені принципи регулювання у медичному секторі.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження та узагальнення наукових уявлень щодо принципів та функцій державного регулювання ринку медичних послуг.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Інструментом, що допомагатиме у реалізації стратегічних завдань на основі моніторингу та контролю виконання певних етапів реформ на ринку медичних послуг, а також у галузі охорони здоров'я загалом є система державного регулювання, що складається з відповідних державних інституцій, які здійснюють моніторингово-контролюючі функції діяльності суб'єктів господарювання з метою дотримання визначених та затверджених на законодавчому рівні норм, стандартів та показників відповідності.

Регулювання є суспільним явищем, що характерне для всіх держав світу, за його допомогою вони здійснюють вплив на формування і розвиток економічних і соціальних систем. Термін "регулювання" (лат. — "regularare" — підпорядковувати відповідному порядку, правилу, впорядковувати) у науковій літературі розглядається, як здійснення цілеспрямованого впливу на соціально-економічну систему чи окремі її ланки [6, с. 2].

Державне регулювання — це здійснення державою комплексних заходів (організаційних, правових, економічних тощо) у сфері соціальних, економічних, політичних, духовних та інших процесів із метою їх упорядкування, встановлення загальних правил і норм суспільної поведінки, а також запобігання негативним явищам у суспільстві [7, с. 118].

Державне регулювання ринків як елементів економічної системи є складовою частиною процесу відтворення. На думку С.М. Чистова, державне регулювання можна вважати чистим суспільним товаром, споживачами якого виступають усі суб'єкти господарювання, громадські організації та населення. Цей товар перетворюється у суспільне благо в тому разі, коли державне регулювання забезпечує економічну ефективність і соціальну справедливість [5, с. 37].

За визначенням Н. Саніхметової, державне регулювання — це заснована на законодавстві одна з форм державного впливу, що реалізується за допомогою встановлення державними органами правил, спрямованих на коригування господарської діяльності фізичних і юридичних осіб, підкріплених можливістю застосування правових санкцій у разі їх порушення [10, с. 3].

Є.Б. Кубко зазначає, що державне регулювання створює умови для діяльності суб'єктів та об'єктів управління в напрямі, що є бажаним для держави і за яким відбуватиметься розвиток системи управління загалом. Саме тому, на його думку, державне регулювання не можливе без державного управління [4, с. 66].

А на думку Е.І. Харитонової, під державним регулюванням слід розуміти загальний благоустрій суспільних відносин у певній галузі, що проводиться відповідно до вимог законодавства шляхом непрямого впливу на господарську діяльність суб'єктів економічних відносин, встановлення загальних правил, нормативів, стандартів щодо певного виду господарської діяльності, а також правових засад юридичної відповідальності за їх порушення, контролю за їх виконанням, створення та забезпечення ефективного функціонування фінансової системи, обмеження монополізму, сприяння конкуренції тощо [13, с. 13].

Таким чином, на основі вищезазначених трактувань сутності поняття "державне регулювання" можна дійти висновку, що під цим терміном слід розуміти оптимальне поєднання різноманітного роду заходів, які здійснюються для цілеспрямованого впливу на ринок медичних послуг з метою реалізації головних пріоритетів державної політики в сфері охорони здоров'я.

У свою чергу, здійснення регуляторного впливу державними органами та інституціями має здійснюватись через низку функцій, серед яких найважливішими є:

- планування, що означає проведення моніторингу стану здоров'я населення та, за його результатами, формування програм покращення стану здоров'я нації;

- стимулювання активності та розвитку учасників ринку, що передбачає фінансову підтримку державою медичних закладів та установ, модернізацію та оновлення їх матеріально-технічної бази тощо;

- розроблення оптимальної системи оподаткування для клінік різних форм власності, у тому числі визначення доцільності надання певних податкових пільг приватним клінікам та окремим лікарям загальної практики з метою зниження навантаження на державні медичні заклади та підвищення рівня якості медичного обслуговування;

- застосування сучасних гнучких форм оплати праці для профільних фахівців, лікарів і допоміжного медичного персоналу з урахуванням інтенсивності роботи та умов праці;

- контролю за дотриманням стандартів і належного рівня надання медичних послуг, виконанням санітарних правил медичними установами (розрізняють внутрішньовідомчий та позавідомчий види контролю щодо професіоналізму роботи медичних закладів);

- інформаційна — висвітлені в засобах масової інформації як позитивних, так і негативних подій, що є важливими та заслуговують на увагу суспільства, зокрема тих, що мають популярність у населення — у тому числі через соціальні мережі, інтернет-майданчики, що публікують новини тощо. Особливої уваги потребує обговорення результатів діяльності медичних установ і фахівців, які надають медичні послуги. На офіційних сайтах медичних установ повинні бути розміщені результати акредитації та ліцензування їх діяльності.

Завдання щодо регулювання ринку медичних послуг більш загального характеру пов'язані зі створенням умов для підтримки і зміцнення здоров'я нації, зниженням захворюваності та збільшенням тривалості життя людей.

Водночас окрім державного системного регулювання ринку важливо створити умови для саморегуляції, що повинно підтримувати справедливе конкурентне середовище для всіх суб'єктів-учасників. Проте не слід забувати, що цілі державного регулювання та саморегу-

лювання ринку медичних послуг дещо відрізняються. Так, головна мета державного регулювання ринку медичних послуг полягає в забезпеченні доступу населення до якісних медичних послуг у будь-який час [6].

Метою саморегулювання ринку медичних послуг є, як вже було зазначено, підтримка справедливого конкурентного середовища для стейкхолдерів та встановлення справедливих конкурентних ринкових цін на послуги.

Тепер розглянемо основні принципи, на засадах яких здійснюється державне регулювання ринку медичних послуг в Україні. Однак спершу розглянемо сам термін "принцип".

Термін "принцип" походить від латинського "principium", яке означає [11]:

- центральне пояснення, особливість, що є основою створення або здійснення чого-небудь;

- внутрішнє переконання, погляд на речі, які зумовлюють норми поведінки;

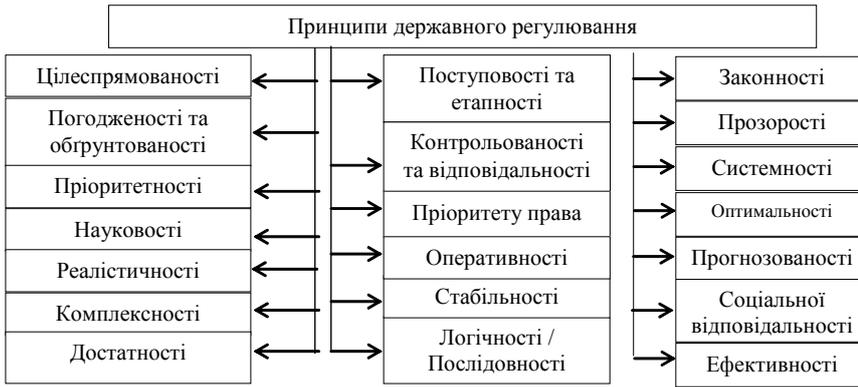
- основа якого-небудь пристрою, приладу.

Саме дотримання принципів є своєрідною інституційною гарантією від непрогнозованого втручання в сферу державного регулювання. Принципи повинні доповнювати дію економічних законів і закономірностей, розкривати притаманні їм сутнісні риси та постійно повторювані зв'язки між елементами системи. Принципи мають бути каркасом при моделюванні конкретних елементів організаційно-економічного механізму державного регулювання, забезпеченні його цілісності та синхронності у взаємодії всіх блоків [3].

Існує чимало думок щодо загальних (основоположних) принципів державного регулювання. Так, Д.М. Стеченко розподіляє дані принципи на загальні (принцип пріоритету права над економікою; ефективності, справедливості, стабільності, системності державного впливу; адекватності, оптимального поєднання адміністративно-правових і економічних важелів; поступовості та етапності, забезпечення єдності стратегічного і поточного державного регулювання та його оперативності; дотримання вимоги матеріально-фінансової збалансованості) та нові (бюджетної політики та податкового регулювання, регулювання зовнішньоекономічної діяльності) [12, с. 46].

Натомість В.М. Гриньова вважає, що принципами державного регулювання є цілеспрямованість, погодженість та обгрунтованість усіх дій у системі державного регулювання, відповідальність за прийняття рішень і кінцеві результати, високий професіоналізм суб'єктів державного регулювання економіки, ефективне використання ресурсів, пріоритетність вирішуваних проблем, орієнтованість на забезпечення економічного розвитку та на його основі соціального благополуччя для всього населення [2, с. 78].

На думку О.М. Чечель, визначальними принципами державного регулювання є науковість, погодження інтересів, цілеспрямованість, пріоритетність та доцільність, системність, комплексність, принцип гнучкості й адаптації, достатності, принципи організаційно-правового й економіко-організаційного забезпечення, а також принципи поступовості та етапності здійснення державного регулювання, пріоритету права над економікою, прозорості, відповідальності [14, с. 6].

Рис. 1. Принципи державного регулювання

Джерело: складено та систематизовано автором.

На думку З. Бурик, можна систематизувати основні принципи державного регулювання за такими складовими: реалістичності (реальні засади); оптимального поєднання інтересів (поєднання галузевих та територіальних інтересів); систематичності та безперервності; ефективності та цілеспрямованості; логічності / послідовності / структурної довершеності (визначення пріоритетів і встановлення конкретних цілей, завдань, визначення шляхів їх послідовної реалізації, що мають урахувати сучасний стан, а також визначення засобів та критеріїв реалізації); контрольованості та відповідальності (визначення індикаторів моніторингу, відстеження досягнення критеріїв, можливість оперативного коригування) [1, с. 42].

Зазначені вище принципи державного регулювання характерні для всіх сфер господарської діяльності,

Таблиця 1. Характеристики принципів державного регулювання ринку медичних послуг

№	Принцип	Сутність / Стисла характеристика принципу
1.	Законність	Регулювання здійснюється на підставі нормативно-правового забезпечення функціонування ринку, шляхом застосування комплексу законів та нормативно-правових актів, що встановлюють певні правила на ринку для всіх стейкхолдерів та принципи регулювання їх діяльності
2.	Прозорість	Передбачає прозорість та зрозумілість встановлених правил для всіх стейкхолдерів, забезпечення доступності інформації, шляхом опублікування звітів діяльності Регулятора, результатів розгляду важливих питань та порушень, залучення до обговорення проблемних питань широкого кола стейкхолдерів через ЗМІ, соціальні мережі та інші загальнодоступні засоби
3.	Системність	Регуляторна діяльність має носити системний характер, а регуляторний вплив здійснюватися за певною послідовністю, релевантній вертикальній ієрархічній структурі та системі взаємозв'язку, встановленій між ними
4.	Оптимальність	Регуляторна діяльність повинна бути спрямована на оптимізацію ринку та забезпечення рівних, умов «здорової» конкуренції на вигідних умовах для всіх стейкхолдерів
5.	Прогнозованість	Для забезпечення очікуваного результату від торгів на ринку (зокрема, для суміжних сегментів – фармацевтики та торгівлі медичним обладнанням) обсяги торгівлі повинні бути прогнозованими; те саме стосується й обсягів медичних послуг, що пропонуються населенню медичними закладами різної форми власності
6.	Соціальна відповідальність	Характер регуляторного впливу має бути орієнтованим на потреби населення, зокрема на покращення якості надання медичних послуг, забезпечення необхідними ліками у достатньому обсязі та мати стратегічну мету – здорову націю
7.	Ефективність	Передбачає ефективність прийнятих рішень, що задовольняють інтереси всіх стейкхолдерів

Джерело: складено та систематизовано автором.

у том у числі сфери медичних послуг, систематизовано на рисунку 1.

Вважаємо, що органи державної влади в процесі здійснення регулювання ринку медичних послуг мають дотримуватися таких принципів: законність, оптимальність, прогнозованість, прозорість, соціальна відповідальність, системність, ефективність, характеристики яких наведено в таблиці 1. Дотримання цих принципів всіма учасниками ринку сприятиме покращенню ефективності функціонування механізму державного регулювання ринку медичних послуг, враховуючи його реформування.

Варто зазначити, що й досі не створено національної регуляторної комісії з питань, пов'язаних із охороною здоров'я, зокрема в сфері медичних послуг та фармацевтики. В інших сферах, наприклад, в енергетиці в Україні така комісія існує, що допомагає слідкувати за якістю надаються послуг населенню та підприємствам. Це є одним із недоліків національного ринку медичних послуг і першою його особливістю.

Ринок медичних послуг дуже тісно пов'язаний з суміжними ринками, що мають пряме чи опосередковане відношення до медичної галузі, зокрема фармацевтичним ринком, ринком медичного обладнання, технологій, нематеріальних активів, праці тощо. З огляду на це, регуляторний вплив держави на один ринок зумовлює відповідні зміни на інших суміжних ринках. Враховуючи це, другою з головних особливостей функціонування ринку медичних послуг є: його тісна взаємопов'язаність із суміжними ринками передусім за ціновим фактором. Ця тенденція характерна наразі як для світового ринку медичних послуг, так і світлі національної медичної реформи останніх років й для України.

Відповідно до положень Національної стратегії реформування системи охорони здоров'я в Україні на період 2015—2020 рр. [8], Закону України "Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення" [9] та інших нормативно-правових актів, прийнятих у ході здійснення медичної реформи можна стверджувати, що базисом для покращення ефективності функціонування та створення підґрунтя для розвитку ринку медичних послуг має стати трансформація концепції управління видатками до управління за результатами.

ВИСНОВКИ З ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

За результатами дослідження дісталось подальшого розвитку визначення поняття "державне регулювання", яке слід розуміти, як оптимальне поєднання різноманітних заходів, що цілеспрямова-

но впливають на ринок медичних послуг для реалізації головних пріоритетів державної політики в сфері охорони здоров'я. На нашу думку, головними принципами державного регулювання в сфері медичних послуг є законність, оптимальність, прогнозованість, прозорість, соціальна відповідальність, системність, ефективність тощо. Перспективами подальших розвідок у цьому напрямі є розкриття механізму державного регулювання в сфері медичних послуг та застосування встановлених принципів у практичній діяльності.

Література:

1. Бурик З.М. Принципи забезпечення сталого розвитку держави. Публічне управління та митне адміністрування: наук. збірник. Дніпро, 2017. № 2 (17). С. 40—46.
2. Гриньова В.М. Державне регулювання економіки: підручник. Київ: Знання, 2008. 398 с.
3. Капітанець Ю.О. Особливості державного регулювання аграрної економіки в умовах ринкових відносин. Інноваційна економіка. URL: http://www.nbuu.gov.ua/portal/Soc_Gum/inek/2010_4/169.pdf (дата звернення 03.10.2019).
4. Державне регулювання і державне управління: співвідношення понять. Адміністративне право України. В 2 т. Т. 1. Загальна частина / Кубко Є.Б. та ін.; за ред. В.Б. Авер'янова. Київ: Видавництво "Юридична думка", 2004. С. 63—67.
5. Малий І.Й., Діба М.І., Галабурда М.К. Держава і ринок: філософія взаємодії; за заг. ред. І.Й. Малого. Київ, 2005. 340 с.
6. Міненко В.Л. Теоретико-методичні засади узгодження взаємодії механізмів державного регулювання і саморегулювання ринку праці. Теорія та практика державного управління. 2013. Вип. 3 (42). С. 1—8.
7. Державне регулювання. Юридична енциклопедія: енциклопедія: в 6 т. Т. 2: Д-Й. Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України; ред. Ю. Шемшученко. Київ: Укр. енциклопедія ім. М.П. Бажана, 1999. С. 118—119.
8. Національна стратегія реформування системи охорони здоров'я в Україні на період 2015—2020 рр. Вебсайт. URL: <https://moz.gov.ua/uploads/0/691-strategiya.pdf> (дата звернення 07.10.2019).
9. Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення: Закон України від 19.10.2017 р. № 2168-VIII. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2018. № 5. ст. 31.
10. Саніхаметова Н.О. Регулювання підприємницької діяльності в Україні (організаційно-правові аспекти): автореф. дис... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.07 "Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право" / Н.О. Саніхаметова. Одеська державна юридична академія. Одеса, 1998. 32 с.
11. Словник іншомовних слів: 23 000 слів та термінологічних сполучень / уклад. Л.О. Пустовіт та ін. Київ, 2000. С. 762.
12. Стеченко Д.М. Державне регулювання економіки: навч. посіб. / Д.М. Стеченко. 3-тє вид., випр. Київ: Знання, 2006. 262 с.
13. Харитонова Е.И. Хозяйственный кодекс Украины: Научно-практический комментарий. Харьков: Одиссей, 2007. 751 с.
14. Чечель О.М. Принципи та механізм державного регулювання економіки. Демократичне врядування. 2014. Вип. 13. С. 1—10.

References:

1. Buryk, Z.M. (2017), "Pryntsypy zabezpechennia staloho rozvytku derzhavy", Publichne upravlinnia ta mytne administruvannia, vol. 2 (17), pp. 40—46.
2. Hryn'ova, V.M. (2008), Derzhavne rehuliuвання ekonomiky [State regulation of Economy], Znannia, Kyiv, Ukraine.
3. Kapitanets', Yu.O. (2010), "Osoblyvosti derzhavnoho rehuliuвання ahrarnoiekonomiky v umovakh rynkovykh vidnosyn", available at: http://www.nbuu.gov.ua/portal/Soc_Gum/inek/2010_4/169.pdf (Accessed 16 August 2019).
4. Kubko, Ye.B. Aver'ianov, V.B. Andrijko, O.F. and Bytiak, Yu.P. (2004), Derzhavne rehuliuвання i derzhavne upravlinnia: spivvidnoshennia poniat' [Public regulation and public administration: the relation of concepts], Yurydychna dumka, Kyiv, Ukraine.
5. Malyj, I.J. Dyba, M.I. and Halaburda, M.K. (2005), Derzhava i rynek: filosofiiia vzaiemodii [State and market: a philosophy of interaction], KNEU, Kyiv, Ukraine.
6. Minenko, V.L. (2013), "Teoretyko-metolohichni zasady uzghodzhennia vzaiemodii mekhanizmiv derzhavnoho rehuliuвання i samorehuliuвання rynku pratsi", Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia, vol. 3 (42), pp. 1—8.
7. Nahrebel'nyj, V. (1999), Derzhavne rehuliuвання. Yurydychna entsyklopediia [State regulation. Legal Encyclopedia], Ukr. entsyklopediia im. M.P. Bazhana, Kyiv, Ukraine.
8. Ministry of Healthcare of Ukraine (2015), "National strategy of reforming the health care system in Ukraine for the period 2015—2020", available at: <https://moz.gov.ua/uploads/0/691-strategiya.pdf> (Accessed 15 Oct 2019).
9. The Verkhovna Rada of Ukraine (2017), The Law of Ukraine "Pro derzhavni finansovi harantii medychnoho obsluhovuvannia naseleennia", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2168-19> (Accessed 15 Oct 2019).
10. Sanikhametova, N.O. (1998), "Regulation of business activity in Ukraine (organizational and legal aspects)", Abstract of Ph.D. dissertation, Administrative law and process; finance law; information law, Odes'ka derzhavna iurydychna akademiia, Odesa, Ukraine.
11. Pustovit, L.O. (2000), Slovyk inshomovnykh sliv: 23 000 sliv ta terminolohichnykh spoluchen' [Foreign Words Dictionary: 23,000 words and terminology], Kyiv, Ukraine.
12. Stechenko, D.M. (2006), Derzhavne rehuliuвання ekonomiky [State regulation of Economy], Znannia, Kyiv, Ukraine.
13. Kharytonova, E.Y. (2007), Khoziajstvennyj kodeks Ukrainy: Nauchno-praktycheskyj kommentaryj [Commercial Code of Ukraine: Scientific and Practical Commentary], Odyssey, Khar'kov, Ukraine.
14. Chechel', O. (2014), "Pryntsypy ta mekhanizm derzhavnoho rehuliuвання ekonomiky", Demokratychne vriaduvannia, vol. 13, pp. 1—10.

Стаття надійшла до редакції 31.10.2019 р.

УДК 351

О. В. Александров,
старший викладач кафедри публічного адміністрування,
Міжрегіональна Академія Управління персоналом, м. Київ
ORCID ID: 0000-0002-5093-9644

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.21.127

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ЕФЕКТИВНОСТІ ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНИХ ЗАСАД ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ЗРОСТАННЯ ЯКОСТІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ: СВІТОВИЙ ДОСВІД

A. Aleksandrov,
Senior Lecturer of the Department of Public Administration, Interregional Academy of Personnel Management, Kyiv

THE RELATIONSHIP BETWEEN THE EFFECTIVENESS OF ORGANIZATIONAL FOUNDATIONS
OF INFORMATION AND ANALYTICAL ACTIVITIES AND GROWTH OF QUALITY OF PUBLIC
ADMINISTRATION

У статті розглянуто принципи питання щодо особливостей взаємозв'язку ефективності формування організаційних засад інформаційно-аналітичної діяльності та зростання якості публічного управління у країнах світу. Розгляд наявних науково-теоретичних засад засвідчив, що за сучасних умов аби подолати ефект суб'єктивного фактору в інформаційно-аналітичній діяльності необхідно обрати декілька способів. Наприклад, щоб розширити спектр інформації працюють з інформаційно-аналітичними підрозділами із вузькою спеціалізацією для вирішення важливих завдань, водночас різноманітний рівень узагальнення дає змогу охарактеризувати загальні закономірності та тенденції розвитку. Зрештою, необхідно долучати всі можливості до аналізу інформації, щоб все максимально відповідало стандартним процесам у певній галузі.

Таким чином, лише управління та підрозділи, які мають відповідні повноваження та засоби роботи з інформаційно-аналітичного забезпечення працюють в органах державної влади. Але на різних рівнях управління не вдається контролювати дотримання цілей та приймати рішення про забезпечення їх досягнення, бо немає узгодженої системи показників та задекларованих методик їх розрахунку, навіть за наявності об'ємної законодавчо-правової бази.

У рамках зазначеної тематики автором статті було здійснено комплексний аналіз етапів прийняття управлінських рішень в інформаційно-аналітичній діяльності в органах влади Німеччини. Визначено, що влада Німеччини у прийнятті управлінських рішень має певні обмеження та критерії оцінювання їх ефективності. Критеріями прийняття управлінських рішень є: корисність; фінансовий аспект виконання рішень (економія витрат); кількість та якість рішень; час, необхідний для реалізації рішення та ін. Система прийняття управлінських рішень урядом Німеччини та створення організаційних засад інформаційно-аналітичної діяльності дає можливість приймати обгрунтовані та продумані кроки для забезпечення державно-управлінських відносин, що відповідають потребам громадян та інтересам держави.

Обгрунтовано, що значна кількість зовнішніх факторів впливає на державно-управлінську систему кожної держави в умовах глобалізаційних процесів сьогодення. Саме тому розробля-

ються альтернативні засоби розвитку інформаційно-аналітичної діяльності як специфічної сфери дії для ідентифікації, обробки, захисту та поширення інформації, особливо, у сфері адміністративної, політичної та економічної діяльності.

The article deals with the fundamental questions about the peculiarities of the relationship between the effectiveness of organizational foundations of information and analytical activity and the quality of public administration in the countries of the world. Consideration of the available scientific and theoretical principles has shown that in modern conditions in order to overcome the effect of the subjective factor in the information and analytical activity, there are several ways to choose. For example, to widen the range of information, they work with information-analytical units with a narrow specialization to solve important tasks, while a diverse level of generalization allows to characterize the general patterns and trends of development. Ultimately, it is necessary to include all the possibilities in the analysis of information in order to fully comply with the standard processes in a particular industry.

Thus, only the departments and units that have the relevant powers and means of work on information and analytical support work in public authorities. However, at different levels of government, it is not possible to monitor compliance with the objectives and make decisions to ensure that they are achieved, because there is no harmonized system of indicators and declared methods of their calculation, even in the presence of a large legislative framework.

Within the framework of the mentioned topic, the author of the article made a comprehensive analysis of the stages of managerial decision-making in information and analytical activity in the German authorities. It is determined that the German authorities, when making managerial decisions, have certain limitations and criteria for evaluating their effectiveness. The criteria for managerial decision making are: utility; financial aspect of decision making (cost savings); quantity and quality of decisions; the time it takes to implement the solution, etc. The system of administrative decision-making by the German Government and the creation of organizational foundations for information and analytical activity make it possible to take well-reasoned and thought-out steps to ensure government-management relations that meet the needs of citizens and the interests of the state.

It is substantiated that a considerable number of external factors influence the state-administrative system of each state in the conditions of globalization processes of today. That is why alternative means of development of information and analytical activity as a specific sphere of action are being developed for the identification, processing, protection and dissemination of information, especially in the field of administrative, political and economic activities.

Ключові слова: організаційні засади інформаційно-аналітичної діяльності, публічне управління, демократичне врядування становлення громадянського суспільства, світовий інформаційний простір.

Keywords: organizational foundations of information-analytical activity, public administration, democratic governance of the emergence of civil society, world information space.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Проведення політичних реформ на сучасному етапі розвитку державотворення України досягається лише ефективними механізмами інформаційно-аналітичного забезпечення цих реформ, що в умовах становлення громадянського суспільства та подолання наслідків світової економічної кризи може базуватися на інформаційно-комунікаційних технологіях сьогодення.

Влада готова демонструвати свою відкритість, але це можливо тільки завдяки сприянню вільному доступу громадськості до її дій та рішень. Адже завдяки створенню в українській спільноті таких умов, які сприяють відповідному інформаційно-аналітичному забезпеченню державного управління, суспільство наближається до сучасних політичних, соціальних та економічних перетворень. Як відомо, інформація є предметом управ-

лінської праці та має інформаційний характер, що діє на об'єкт завдяки застосуванню важелів впливу суб'єктом управління. За відсутності, чи недостатності доступу до світового інформаційного простору, місцеве самоврядування та органи державної влади дуже гостро відчувають нестачу інформаційно-аналітичного забезпечення своєї діяльності.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Наукові дослідження у сфері державного регулювання інформаційно-аналітичної діяльності органів державної влади досліджували: О. Воробйова [4], І. Жукова, Д. Котенок [6], Н. Євдокимова [6], Є. Романенко, О. Сопільник [5], Д. Терещенко [1] та інші вчені. Питаннями інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади, ролі інформації у процесі прийняття державно-управлінських рішень активно займалися такі науковці: А. Дегтяр, Р. Коваль, С. Телешун та ін.

Однак, незважаючи на значну кількість приділеної дослідниками уваги питанню ефективності та якості інформаційно-аналітичного забезпечення державних структур, залишається необхідність у ескалації підходів та методів адаптації світового досвіду проведення аналітичної роботи щодо формування нової парадигми публічного управління.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті є аналіз деяких аспектів взаємозв'язку ефективності формування організаційних засад інформаційно-аналітичної діяльності та зростання якості публічного управління у країнах світу.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Ефективні управлінські рішення в системі державного управління в країнах Європейського Союзу викликають зацікавлення в українських дослідників для можливості втілення та упорядкування механізмів реалізації управлінських рішень та одночасно для розробки системи інформаційно-аналітичного забезпечення їх підготовки, а також з'ясування об'єктивних передумов прийняття дійсних рішень. Інколи країни повторюють та втілюють традиції інших держав у своїх управлінських школах, що не дає можливості вивчення організації цього процесу [1, с. 153].

Із них організаційним універсалізмом відрізняється система Великої Британії з її найдавнішими традиціями державного управління. Це наводить на роздуми про формування та втілення організаційних засад інформаційно-аналітичної діяльності в органах влади, які організовані із врахуванням багатого власного досвіду та глибоких морально-етичних та ідеологічних настанов. Відрізняється від такої системи, що вказує на прагматичність англо-саксонського світу, французька адміністративна школа, що заснована на суперечливому поєднанні поваги до прав людини з преклонінням перед державницькою ідеологією.

Відміна між сумлінням та потужністю бюрократичного апарату у французьких чиновників є дуже специфічним явищем для формування та втілення організаційних засад інформаційно-аналітичної діяльності в органах влади Франції. Хоча така система французької організації прийняття рішень є настільки успішною, що стала справжнім архетипом, яку активно запозичують інші країни [1, с. 153]. Серед таких держав зустрічаються достатньо успішні країни, а не тільки країни-"позичальники", що належать до французьких колоній, це так звана адміністративна система Італії. Вона містить багато запозичень, скопійованих із Французької Республіки, а саме від організації територіального устрою до здійснення окремих процедур та формування організаційних засад інформаційно-аналітичної діяльності. Тому немає сенсу окремо по Італії розглядати організацію процесу прийняття управлінських рішень в органах влади. Одночасно така країна, як Німеччина, значно відрізняється від Франції та Італії, хоч і знаходиться з ними в одному континентально-європейському ментальному просторі, що обумовлено подіями останньої Світо-

вої війни та наступної за нею окупацією, після яких зазнала значної корекції в організації адміністративної системи. Таким чином, співіснування англо-саксонського прагматизму та континентально-європейського раціоналізму є цікавим фактом в управлінських структурах різних країн.

Розглядаючи досвід Великої Британії, варто зазначити, що Концепція "організаційної кібернетики" є однією із ключових для функціонування влади у даній країні. Відповідно до такої Концепції, складність та різноманітність управлінських ситуацій настільки великі, що органи влади не можуть заздалегідь підготуватися до вирішення всіх реальних проблем. У цьому контексті, повноваження органів влади повинні бути "рівноваженою системою", яка сприятиме вирішенню різноманітних проблем, перебуваючи при цьому у стані "різновидності". Це дає можливість бути наготові до різних державно-управлінських ситуацій у їх досить широкому діапазоні складності [2, с. 72].

Варто зазначити, що, нещодавно, для формування організаційних засад інформаційно-аналітичної діяльності та прийняття управлінських рішень в органах влади Великої Британії почали використовуватись положення Концепції New public management та Good governance [3].

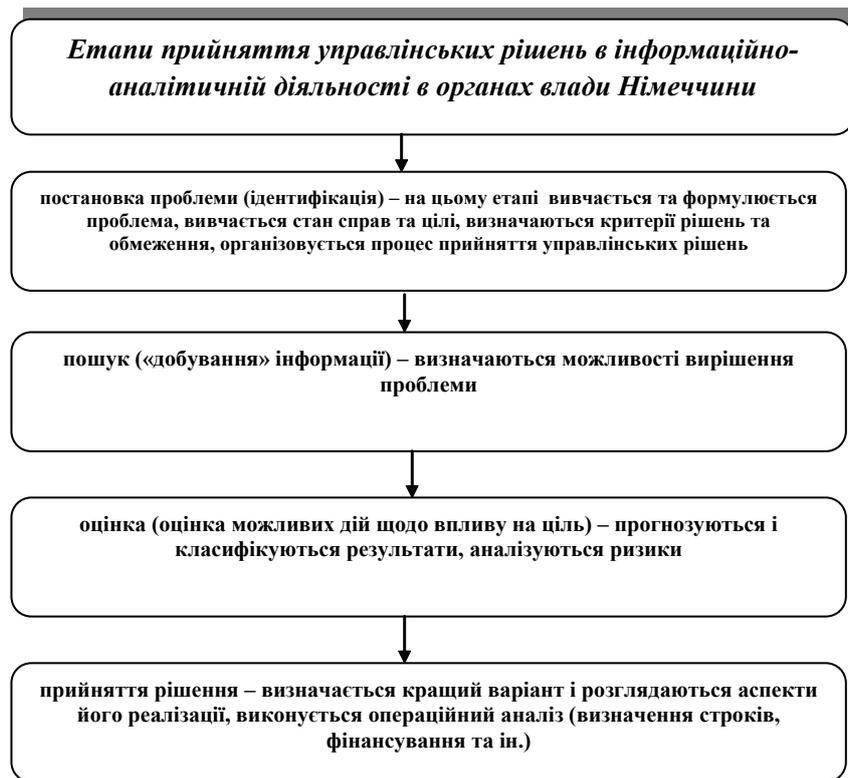
Відомо, що у різних країнах світу провідними моделями модернізації державного управління є New Public Management (NPM — нове державне управління) та Good Governance (GG — "ефективне" управління). Понад 70 країн світу впроваджують державні реформи на основі принципів New Public Management, а найбільш економічно розвинені країни світу використовують цю модель для управління як на державному, так і на муніципальному рівнях.

Основний зміст New Public Management обумовлюється започаткуванням у роботі представників державного управління найкращих теорій та методів управління, що застосовуються у діловому світі. Слід зазначити, що це нестандартна модель, яка працює у всіх країнах. Часто це загальні підходи та правила і кожна країна шукає власні шляхи їх реалізації, відповідно до існуючих потреб та переконань. Метою New Public Management є зменшення державного втручання в економіку, але, водночас здійснення контролю у інших сферах промисловості [4, с. 232].

Розглянемо концепцію "Good governance", яка є досить подібною за змістом до New Public Management. "Good governance" передбачає, що управління базується на принципах раціонального поділу влади, демократії, вибору та зміни вищих посадових осіб, підзвітності органів виконавчої влади, верховенства права, політичного плюралізму та прозорості, незалежності засобів масової інформації та ін. [4, с. 232].

Проаналізуємо більш детально утворення організаційних засад інформаційно-аналітичної діяльності в органах влади у країнах Європейського Союзу.

Переважна більшість усіх управлінських процесів в органах влади Франції є високо формалізованими та мають чіткі процедури реалізації. Тривале існування французької системи адміністративного контролю центральної влади дозволило встановити чіткий і всебічний перелік повноважень для кожної посадової особи, а це,

Рис. 1. Етапи прийняття управлінських рішень в інформаційно-аналітичній діяльності в органах влади Німеччини

в свою чергу, призвело до можливості встановити чіткі технічні стандарти щодо впровадження всіх процесів управління. Тому для кожної окремої процедури існують свої часові критерії. Для прикладу, у дозвільній системі Франції є процедури, відповідно до яких несвоєчасне повідомлення про заборону певної дії — означає автоматичний дозвіл на її виконання (схожа норма існує і в Україні, так зване "правило мовчазної згоди"). Взагалі, формалізація такого високого рівня може значно зменшити вплив людського фактора на прийняття управлінського рішення.

В органах влади Німеччини процес прийняття управлінських рішень вважається невід'ємною частиною планування і контролю та включає певні етапи, представлені на рисунку 1.

Як видно із рисунка 1, влада Німеччини у прийнятті управлінських рішень має певні обмеження та критерії оцінювання їх ефективності. Критеріями прийняття управлінських рішень є: корисність; фінансовий аспект виконання рішень (економія витрат); кількість та якість рішень; час, необхідний для реалізації рішення та ін. [5, с. 74]. Система прийняття управлінських рішень урядом Німеччини та створення організаційних засад інформаційно-аналітичної діяльності дає можливість приймати обгрунтовані та продумані кроки для забезпечення державно-управлінських відносин, що відповідають потребам громадян та інтересам держави.

Водночас німецька адміністративна система не має гарантій щодо суб'єктивності та волюнтаризму осіб, які приймають рішення. Однак ця проблема вирішується в умовах широкої демократії та шляхом об'єднання зусиль урядів і громадянського суспільства у прийнятті державно-управлінських рішень. У цілому, прийняття

управлінських рішень в органах влади Німеччини представляє собою "взірець" раціонально організованої процедури, яка дозволяє успішно виконувати завдання державного управління для формування організаційних засад інформаційно-аналітичної діяльності [1, с. 149].

Не можна не відмітити, що всі розвинені країни світу мають свої особливості організації процесу прийняття управлінських рішень певним органом державної влади. Ці особливості є не тільки результатом ідеологічних відмінностей, чи історичних традицій змісту діяльності державних органів влади, а й результатом успішної адаптації універсальних технологій до конкретних національних умов. Тому метод адаптації добре описує успішні системи державного управління у кожній країні. Саме через це потрібно детально аналізувати не лише загальні риси функціонування адміністративних систем країн, а і їх відмінності.

Як вже було обгрунтовано, характерною особливістю організації процесу прийняття державно-управлінських рішень органами влади Великої Британії є спроби урізноманітнити діяльність уряду шляхом активного залучення до процесу прийняття державно-управлінських рішень якомога більшої кількості працівників. Для органів влади Німеччини також характерний високий рівень формалізації процедур.

Відразу необхідно зазначити, що існують певні відмінності між "західним" та "східним" способами організації процесу прийняття управлінських рішень, способами формування організаційних засад інформаційно-аналітичної діяльності у державному управлінні. Тому наступні особливості є природними для західних шкіл управління [1, с. 150]:

— керівник повинен координувати цілі працівників, які беруть участь у прийнятті колективного управлінського рішення;

- роз'яснення щодо вирішення проблем;
- організація колективу для вирішення проблем;
- керівник повинен володіти сучасними технологіями управління.

Вступ України у світову систему економічних відносин створює нові вимоги до якості управління соціально-економічним розвитком країни. Вивчаючи сучасні етапи розвитку України, які впливають на процес євроінтеграції, слід зазначити, що економічний, соціальний, екологічний, інформаційний, політичний та правовий простори формуються під впливом результатів роботи Європейського Союзу.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

На сьогодні в Україні створюється нова модель формування відносин між усіма зацікавленими сторонами процесів державного управління на основі інтеграції та узгодження їх інтересів для отримання відповідної інформації з урахуванням значного розширення як просторових кордонів, так і управлінських рівнів взаємовпливу. Вирішення такого типу проблем та масштабу вимагає активного перегляду результатів роботи багатьох організацій державного управління та критеріїв ефективності традиційних інформаційно-технологічних підходів [6].

На цьому етапі, Європейський Союз має суттєвий досвід реформування та вдосконалення державного управління та державної служби. На відміну від бізнес-сектору, державне управління не ставить суворих вимог щодо інформаційної та аналітичної підтримки щодо прийняття рішень. У сфері організації державного управління та державної служби переважають "м'які" стандарти Білі книги та комунікації Європейської Комісії (White Paper on a European Communication Policy), рекомендації засідань рад міністрів, відповідальних за питання державного управління [7].

Інформаційно-комунікаційна діяльність Європейського Союзу здійснюється через основні органи та спеціальні структури державних організацій. Радою Європи та Європейського Союзу визначено основні положення і принципи для створення інформаційного суспільства в Європі, які пропонується систематизувати так:

- створення єдиної системи комп'ютерних мереж для вільного руху інформації;
- сприяння соціальному та суспільному розвиткам європейських країн;
- започаткування концепції інформаційної економіки, розвитку глобального ринку інформаційних послуг та електронної торгівлі;
- захист основних прав і свобод особистості та засобів масової інформації;
- вивчення проблем щодо негативного впливу нових інформаційно-комунікативних технологій на соціальний захист і трудові права населення Європи;
- повага до культурної та національної ідентичностей;
- захист прав інформаційної інтелектуальної власності.

Література:

1. Терещенко Д.А. Прийняття управлінських рішень у діяльності органів державної влади: аналіз світового досвіду / Д.А. Терещенко // Актуальні проблеми державного управління. — 2018. — № 1. — С. 143—152. — С. 153.
2. Василенко И. А. Административно-государственное управление в странах Запада: США, Великобритания, Франция, Германия: учеб. пособие. — Москва: Логос, 2001. — 200 с. — С. 72.
3. Klijn Erik Hans "New Public Management and Governance: A Comparison 2012/01/01 // The Oxford Handbook of Governance". — С. 72.
4. Воробйова О.П. Сучасні управлінські моделі New Public Management і Good Governance та їх запровадження в Україні / О.П. Воробйова // Ефективність державного управління. — 2015. — Вип. 42. — С. 230—234. — С. 231.
5. Сопільник О.В. Технологія прийняття управлінських рішень: навч. посіб. / Дніпропетр. нац. ун-т. Ін-т. довуз. підгот. та післядип. освіти. — Дніпропетровськ: РВВДНУ, 2002. — 108 с. — С. 74.
6. Котенок Д.М., Євдокимова Н.М. Розвиток інформаційно-аналітичного забезпечення управлінських рішень // Науковий огляд, Том 5, № 48, 2018, <http://oaji.net/articles/2017/797-1532518740.pdf>
7. White Paper on a European Communication Policy [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://europa.eu/documents/comm/white_papers/pdf/com2006_35_en.pdf

References:

1. Tereschenko, D.A. (2018), "Management decision-making in the activities of public authorities: an analysis of world experience", Aktual'ni problemy derzhavnoho upravlinnia, vol. 1, pp. 143-152.
  2. Vasilenko, I.A. (2001), Administrativno-gosudarstvennoe upravlenie v stranah Zapada: SShA, Velikobritaniya, Franciya, Germaniya [Administrative and public administration in Western countries: USA, UK, France, Germany], Logos, Moscow, Russia.
  3. Klijn, E.H. (2012), New Public Management and Governance: A Comparison, The Oxford Handbook of Governance, Oxford, UK.
  4. Vorobjova, O.P. (2015), "Modern management models of New Public Management and Good Governance and their implementation in Ukraine", Efektyvnist' derzhavnoho upravlinnia, vol. 42, pp. 230—234.
  5. Sopil'nyk, O.V. (2002), Tekhnolohiia pryjniattia upravlins'kykh rishen' [Management decision-making technology], RVVDNU, Dnipropetrovsk, Ukraine.
  6. Kotenok, D.M. and Yevdokymova, N.M. (2018), "Development of information and analytical support of management decisions", Naukovyj ohliad, vol. 5, no. 48, available at: <http://oaji.net/articles/2017/797-1532518740.pdf> (Accessed 15 Oct 2019).
  7. European Commission (2006), "White Paper on a European Communication Policy", available at: http://europa.eu/documents/comm/white_papers/pdf/com2006_35_en.pdf (Accessed 15 Oct 2019).
- Стаття надійшла до редакції 30.10.2019 р.*

М. Ю. Березін,
здобувач, Міжрегіональна Академія Управління персоналом, м. Київ
ORCID ID: 0000-0002-9026-0003

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.21.132

ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ КРИМІНОГЕННИХ ЗАГРОЗ

М. Berezin,
applicant of the Interregional Academy of Personnel Management

BASIC PRINCIPLES OF PROVIDING THE PROTECTION OF PUBLIC ORDER IN CURRENT CONDITIONS OF CRIMINAL THREATS

Надано характеристику системі принципів забезпечення охорони громадського порядку. Визначено, що систему принципів забезпечення охорони громадського порядку складають соціально-правові та організаційно-правові. До групи соціально-правових входять принципи, що мають загальносоціальний характер і реалізуються в забезпеченні громадського порядку незалежно від місця того чи іншого суб'єкта охорони громадського порядку. Соціально-правові принципи є основоположними правилами забезпечення громадського порядку та безпеки. До організаційно-правових відносяться принципи, на основі яких практично організовується забезпечення громадського порядку, тобто принципи єдності і взаємозв'язку всіх видів безпеки, їх підконтрольності відповідним державним органам і громадським інститутам. Керуючись зазначеними принципами, можна обрати найбільш оптимальні варіанти охорони громадського порядку, раціонально розподілити компетенцію між суб'єктами безпеки, усунути дублювання в реалізації функцій забезпечення громадської безпеки.

Розглянуто сутність соціально-правових принципів забезпечення охорони громадського порядку, які мають найбільш важливе практичне значення в сучасних умовах криміногенних загроз. Досліджено сутність та зміст основного принципу забезпечення охорони громадського порядку, а саме принципу "законності". Визначено заходи, спрямовані на посилення охорони прав і свобод особистості в діяльності органів виконавчої влади з організації охорони громадського порядку. Запропоновано сучасні завдання з охорони громадського порядку, які вирішуються на національному, регіональному і місцевому рівнях.

The system of principles for ensuring the protection of public order is characterized. It is determined that the system of principles for ensuring the protection of public order is social-legal and organizational-legal. The group of socio-legal includes principles that are of a general social character and are implemented in ensuring public order, regardless of the place of a subject of public order protection. Social and legal principles are fundamental rules for ensuring public order and security. The organizational and legal principles include the principles on the basis of which public order is practically organized, that is, the principles of the unity and interconnection of all types of security, their control over the relevant state bodies and public institutions. Guided by these principles, it is

possible to choose the most optimal options for protecting public order, rationally distribute competencies among security entities, and eliminate duplication in the implementation of public safety functions.

The essence of the socio-legal principles of ensuring the protection of public order, which are of the most important practical importance in modern conditions of criminogenic threats, is considered. The essence and content of the basic principle of ensuring the protection of public order, namely the principle of "legality", is investigated. The content of legality largely depends on the composition of its subjects. Most scholars associate the very concept of legality with the activities of all participants in public relations, that is, the state, its bodies, public organizations, officials and citizens.

Measures aimed at enhancing the protection of the rights and freedoms of the individual in the activities of executive bodies to organize the protection of public order are determined. Modern tasks for the protection of public order, which are being addressed at the national, regional and local levels, are proposed. Having studied the basic principles of ensuring the protection of public order in the current conditions of criminogenic threats, it was determined that at the national level it seems necessary to solve the following problems: to determine the general principles for organizing the activities of executive authorities with local authorities in the field of public order protection; establish measures of legal liability for violation of public order; create the legal basis for the protection of public order within certain powers; create a system of accumulation and use of domestic and foreign experience in protecting public order; provide methodological services to regional and local law enforcement forces; identify the system and sources of funding for national programs and public order forces.

Ключові слова: громадський порядок, органи виконавчої влади, охорона громадського порядку, законність, принцип, соціально-правові принципи, криміногенні загрози, свобода особистості.

Key words: public order, executive authorities, the protection of public order, the rule of law, principle, social and legal principles, criminogenic threats, personal freedom.

ВСТУП

Громадський порядок є системою вольових суспільних відносин, що складаються і розвиваються в громадських місцях на основі дотримання норм права та інших соціальних норм, спрямованих на забезпечення безпеки особистості та суспільства, на створення сприятливих умов для нормального функціонування підприємств та об'єднань, для праці і відпочинку громадян, поваги їх честі, людської гідності і суспільної моралі. Сьогодні в процесі організації взаємодії органів виконавчої влади, органів внутрішніх справ та місцевого самоврядування по організації і охороні громадського порядку повинен враховуватися принцип сумісності елементів. Він означає, що всі служби і підрозділи, а також заходи щодо організації взаємодії повинні бути сумісні один з одним, а загалом сумісні з соціальним управлінням як системою більш високого рівня. Принцип сумісності передбачає, що жоден захід з організації взаємодії не повинно суперечити визнаній суспільством системи цінностей, навіть якщо вона і ефективна з точки зору місцевих інтересів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питаннями дослідження ролі та місця державних органів, також правоохоронних, громадських органі-

зацій у сфері охорони громадського порядку та забезпечення безпеки громадян займалися багато вчених і практиків, серед яких треба виділити: В.Б. Авер'янова, О.Ф. Андрійко, О.М. Бандурку, Ю.П. Битяка, Є.В. Додіна, Р.А. Калюжного, К.М. Костовську, О.П. Костюшко, М.Н. Курка, В.Л. Наумова, А.М. Подоляку, І.М. Пахомова, А.О. Селіванова, Ю.С. Шемшученка та ін. Водночас дослідженню питань забезпечення охорони громадського порядку та визначенню основних принципів забезпечення охорони громадського порядку в сучасних умовах криміногенних загроз приділено недостатньо уваги.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Охорона громадського порядку та забезпечення громадської безпеки, дотримання законності та зміцнення правопорядку в країні немислимі без участі громадян. Опора на підтримку громадян і громадських об'єднань — одна з неодмінних умов ефективної діяльності правоохоронних органів щодо попередження та усунення правопорушень, та чинників, що їх породжують. В організаційних формах участі громадян в охороні громадського порядку закладено діалектичну єдність: з одного боку, через них громадяни беруть участь в управлінні справами суспільства і держави, а з іншого — ці форми сприяють розвитку політичної і правової свідомості громадян.

Принципи забезпечення охорони громадського порядку утворюють систему, в якій вони, так чи інакше, пов'язані між собою. Ефективність забезпечення громадського порядку досягається використанням всієї системи принципів і кожного з них окремо. Водночас виділення того чи іншого принципу із системи дозволяє конкретно визначити роль кожного принципу, що полегшує їх практичне застосування. Тому в роботі ставиться завдання дослідити наукові підходи до визначення основних принципів забезпечення охорони громадського порядку в сучасних умовах криміногенних загроз.

РЕЗУЛЬТАТИ

Питання про забезпечення прав і свобод людини і громадян фактично виникло одночасно з появою самого права. Причому в усі періоди і на усіх етапах суспільних формацій воно асоціювалося з такими поняттями, як законність і справедливість.

За кожною людиною і громадянином закріплюється право вільної поведінки в межах, встановлених законодавством, що цілком відповідає відомим принципам регулювання суспільних відносин у правовій державі: дозволено все, крім того, що заборонено законом, і в цьому сенсі правоздатність громадянина (в тому числі і адміністративну) можна розглядати як поєднання в собі юридичних прав і обов'язків; вона традиційно є здатністю конкретної особи мати суб'єктивні права і юридичні обов'язки. Важливо, що правоздатність не можна довільно відняти у громадянина, її наявність або відсутність не повинна залежати (а в правовій державі і не залежить) від волі законодавця або будь-яких посадових осіб. В юридичній літературі права і свободи громадян зазвичай розглядаються як матеріально обумовлені і юридично закріплені можливості індивіда мати і користуватися конкретними соціальними благами — соціально-економічними, політичними та особистими.

Права та свободи людини і громадянина реальні тоді, коли вони забезпечуються належною поведінкою з боку держави, яка, будучи органом публічної влади, законодавчо закріплює як власні обов'язки щодо захисту прав і свобод громадян, так і обов'язки інших суб'єктів щодо недопущення порушень цих прав і свобод. Зазначимо і те, що держава має у своєму розпорядженні можливості при необхідності примусити до виконання цих обов'язків.

Виходячи з нових умов і цілей розвитку української держави, вважаємо, що найменування "соціально-правові" принципи, а не "соціально-політичні", як це було раніше, більш точно характеризує сучасний прояв і розвиток основної групи принципів.

Систему принципів забезпечення охорони громадського порядку складають соціально-правові та організаційно-правові. До групи соціально-правових входять принципи, що мають загальносоціальний характер і реалізуються в забезпеченні громадського порядку незалежно від місця того чи іншого суб'єкта охорони громадського порядку. Соціально-правові принципи є основоположними правилами забезпечення громадського порядку та безпеки.

До організаційно-правових відносяться принципи, на основі яких практично організовується забезпечен-

ня громадського порядку, тобто принципи єдності і взаємозв'язку всіх видів безпеки, їх підконтрольності відповідним державним органам і громадським інститутам. Керуючись зазначеними принципами, можна обрати найбільш оптимальні варіанти охорони громадського порядку, раціонально розподілити компетенцію між суб'єктами безпеки, усунути дублювання в реалізації функцій забезпечення громадської безпеки.

Розглянемо сутність соціально-правових принципів забезпечення охорони громадського порядку, які мають найбільш важливе практичне значення в сучасних умовах криміногенних загроз. До таких, на наш погляд, слід віднести: законність; розмежування компетенції; рівноправність населення щодо встановлення адміністративної відповідальності в сфері охорони громадського порядку; гуманізм; соціальна справедливість; об'єктивність; конкретність; ефективність; поєднання централізації і децентралізації; участь громадян в охороні громадського порядку.

Принципу законності присвячено багато робіт, в яких даються різні його визначення. Термін "законність" набув поширення не тільки в науковій літературі, а й широко використовується на буденному, побутовому рівні і в різнобічній практичній діяльності. Найчастіше термін "законність" застосовується для характеристики людської діяльності і результатів цієї діяльності, причому мова може йти про різні рівні — від актів індивідуальної поведінки, до складних видів діяльності, що здійснюються великими групами суб'єктів (відповідність законності в діяльності державних органів, законність дій міліції і т.д.). Також термін "законність" вживається в різних сферах впровадження механізму правового регулювання (законність прийняття нормативного акта, законність акта правозастосування) [1, с. 100].

Так, законодавець у своїй діяльності зобов'язаний керуватися правовими нормами, які визначають порядок підготовки та прийняття нормативно-правових актів, основні вимоги до їх змісту і т.д., тобто точне дотримання цих вимог у процесі нормотворчої діяльності та визначеність законності прийнятого нормативного акта. У всіх зазначених випадках єдиною ознакою людської діяльності є її відповідність (або невідповідність) правовим нормам. Така універсальність законності, що охоплює всю політичну систему суспільства, діяльність всіх учасників суспільних відносин дозволяє розглядати її як специфічний, своєрідний правовий "суперпринцип".

Сьогодні законність треба розглядати через призму філософських і правових категорій: принцип, метод, вимога, режим, явище. Законність треба розглядати як суворе і неухильне дотримання і виконання законів усіма органами держави, усіма установами і громадськими організаціями, посадовими особами та громадянами. Законність є принципом або вимогою суворого дотримання, виконання правових норм, або системою таких вимог. Ці визначення характеризують найважливішу рису законності — вимога до всіх учасників суспільних відносин строго дотримуватися законів держави. Однак етимологія категорій принципу переносить саму законність зі сфери практичної діяльності до сфери ідеології, тому що проголошення будь-якого принципу

ще не означає його втілення у життя. Інші автори, з метою підкреслити реальність законності, зробили акцент на те, що законність — це стійкий суспільний (або правовий) режим неухильного виконання, що виражає волю народу, законів і заснованих на них правових актах. Відзначаючи переваги трактування законності як режиму, треба зазначити, що це дозволяє чітко відмежувати законність від реалізації норм права [3, с. 340].

Істотно відрізняються від наведених вище ті визначення законності, які розглядають її як метод державного керівництва суспільством, що складається в організації суспільних відносин за допомогою видання і неухильного здійснення законів та інших правових актів. Тим самим зміст поняття законність істотно розширюється, оскільки в нього включаються процеси нормотворчості і правореалізації. Це призводить до ототожнення законності з іншим соціальним феноменом — правовим регулюванням суспільних відносин, яке нерідко розглядається як створення державою правових норм і забезпечення їх реалізації. Законність, безсумнівно, бере участь у правовому регулюванні суспільних відносин, пронизує зміст соціального права, його дії, і реалізації суб'єктивних юридичних прав і обов'язків.

Аналіз різних точок зору на поняття законність не дає підстави протиставляти одне визначення іншому, оскільки всі вони відображають реально існуючі риси і властивості цього складного і багатогранного соціального явища. Законність як специфічне соціальне явище має складну структуру і проявляється в різних аспектах, різні підходи до розуміння законності є обґрунтованими і правильними.

Погоджуючись з доцільністю створення комплексного визначення законності, що відображає всі її основні риси та властивості, слід підкреслити наукову позицію Костюшко О.П., яка відзначала, що ця задача навряд чи може бути вирішена чисто механічним поєднанням різнопланових дефініцій. Визначення виходять громіздкими, недостатньо чіткими та ускладнені для використання в науковій, та іншій практичній діяльності. Але практично в кожному визначенні виділяється те головне, що і утворює суть, основу законності, — суворе, неухильне дотримання, виконання норм права учасниками суспільних відносин [2, с. 300].

Для держави законність є одним із засобів управління суспільством. Для громадян вона — один із засобів захисту від порушення їх прав і свобод. Говорячи про роль законності, слід відзначити передусім її сутність і зміст. У конкретних історичних умовах сутність наповнюється конкретним змістом. Розглядаючи зміст законності, можна виділити три її сторони (елемента) — предметну, суб'єктну і нормативну, а в кожній з них ідеальну (належну) і реальну, фактичну складові. Предметна сторона це ті об'єкти (явища, процеси), які повинні володіти (і реально володіють) властивістю відповідності нормам права, тобто поведінку, діяльність, нормативні та правозастосовні акти та ін.; суб'єктивна — склад суб'єктів, зобов'язаних дотримуватися (і реально дотримуються) правових приписів, а також мають право (і реальну можливість) вимагати такого дотримання від інших; нормативна — зміст і обсяг правових норм, які підлягають загальному дотриманню, виконанню (і

дійсно виконуються). Саме в цих сторонах законності і кореняться відмінності.

Зміст законності значною мірою залежить від складу її суб'єктів. Більшість вчених пов'язують саме поняття законності з діяльністю всіх учасників суспільних відносин, тобто держави, її органів, громадських організацій, посадових осіб і громадян.

Отже, законність є показником забезпечення прав людини в державі і найважливішим критерієм оцінки демократизації суспільства, а також результативності діяльності всіх державних органів. Все це відноситься як до діяльності органів виконавчої влади, так і до правоохоронних структур. Правоохоронні органи повинні виступати гарантом прав і законних інтересів усіх громадян без їх соціального розмежування і в своїй діяльності підкорятися лише закону.

Слід зазначити, що в умовах, що склалися, органам внутрішніх справ відводиться роль буфера. Вони, поряд з іншими правоохоронними органами, покликані приводити до дії механізм правової охорони, забезпечувати застосування заходів державного примусу з метою усунення перешкод у реалізації прав і обов'язків, відновлення порушеного права, притягнення винних осіб до юридичної відповідальності. Використовуючи охоронні правові засоби, органи внутрішніх справ зобов'язані викоринювати порушення законності.

Всебічне вивчення причин порушення законності — важлива умова їх подолання. Для зручності дослідження причин порушень законності їх умовно можна поділити на два види.

До першого належать об'єктивні причини: економічні негаразди, соціальна напруженість, регіональний сепаратизм, морально-психологічна нестійкість суспільства, недоліки у виховній роботі керівників і кадрового апарату, виражені в слабкій вимогливості до виконавців. Другий вид включає суб'єктивні причини, які безпосередньо пов'язані з індивідуальними особливостями. Наприклад, це може бути низький рівень правової свідомості та правової культури, недостатнє або викривлене розуміння громадського обов'язку, відмінні риси характеру, шкідливі звички, грубість, егоїзм і т.д. Не можна не відзначити, що роль об'єктивних обставин у скоєнні правопорушень незмірно зросла, тому що в суспільстві виник такий стан, коли матеріальні передумови під впливом суб'єктивістських прорахунків, помилок, а в ряді випадків і прямих зловживань починають генерувати "зіпсовану свідомість", коли не спрацьовує колись налагоджена роками, в інших конкретних умовах виробництва і рівня суспільної свідомості, ефективна система управління суспільними процесами.

Таким чином, позначення кола причин, що сприяють порушенню законності, дозволяє визначити заходи, спрямовані на її зміцнення і посилення охорони прав і свобод особистості в діяльності органів виконавчої влади з організації охорони громадського порядку. Звісно ж, що найбільш ефективними серед них є:

- а) контроль за виконанням посадовими особами і громадянами законів та інших нормативно-правових актів, що діють у сфері охорони громадського порядку;
- б) дотримання всіма посадовими особами законодавчих та інших нормативних актів, що регулюють застосування заходів державного примусу.

Соціально-правові принципи є основоположними правилами забезпечення громадського порядку та безпеки органами виконавчої влади України.

Принцип законності є пріоритетним для всіх напрямків, форм і методів діяльності органів виконавчої влади. Сьогодні і громадянам, і правозастосовчим органам потрібна інформація про діюче на сьогоднішній момент законодавство, про адміністративні правопорушення, потрібні роз'яснення його принципів і окремих положень. Ця потреба в інформації особливо посилюється в умовах формування правової держави, коли має бути забезпечено панування закону, а у суспільства з'явиться впевненість у тому, що воно живе в координатах законності і справедливості.

Розмежування компетенції. Це означає, що жоден суб'єкт взаємовідносин у сфері охорони громадського порядку не повинен виконувати невластивні йому функції. Таким чином, виключається можливість дублювання суб'єктами взаємовідносин один одного, підвищується ефективність їх спільної діяльності з охорони громадського порядку.

На основі аналізу повноважень виконавчих органів державної влади, а також органів місцевого самоврядування в сфері охорони громадського порядку представляється можливим згрупувати завдання з охорони громадського порядку, які вирішуються на національному, регіональному і місцевому рівнях.

Отже, на місцевому рівні для впровадження принципів забезпечення охорони громадського порядку в сучасних умовах криміногенних загроз слід вирішувати такі завдання: організувати охорону громадського порядку на території міста, району, селища; забезпечити нормативно-правове регулювання в сфері охорони громадського порядку в межах повноважень органів місцевого самоврядування; сформувати місцеві сили і структури охорони громадського порядку і забезпечити безпосереднє керівництво ними; розробити і реалізувати місцеві програми охорони громадського порядку і громадської безпеки, забезпечити участь у розробці регіональних програм охорони громадського порядку; створити умови для функціонування місцевої системи інформації в сфері охорони громадського порядку; визначити джерела фінансування місцевих сил охорони громадського порядку.

ВИСНОВКИ

Дослідивши основні принципи забезпечення охорони громадського порядку в сучасних умовах криміногенних загроз, ми дійшли висновку, що на національному рівні представляється необхідним вирішення таких завдань: визначити загальні засади організації діяльності органів виконавчої влади з органами місцевого самоврядування в сфері охорони громадського порядку; встановити заходи юридичної відповідальності за порушення громадського порядку; створити правові основи охорони громадського порядку в межах визначених повноважень; організовувати безпосереднє здійснення охорони громадського порядку силами національного підпорядкування, допомоги регіональним і місцевим силам охорони громадського порядку; створити систему накопичення і використання вітчизняного та зарубіжного досвіду охорони гро-

мадського порядку; забезпечити методичне обслуговування регіональних і місцевих сил охорони громадського порядку; визначити систему і джерела фінансування національних програм і сил охорони громадського порядку.

Сьогодні в сучасних умовах криміногенних загроз на регіональному рівні потрібно вирішення таких завдань: створити правові основи охорони громадського порядку в межах повноважень місцевої влади; удосконалити діяльність регіональних сил охорони громадського порядку при взаємодії із місцевими органами правопорядку; розробити регіональні цільові програми в сфері охорони громадського порядку. Взяти участь у підготовці національних програм охорони громадського порядку; розробити план надання допомоги органам місцевого самоврядування в сфері охорони громадського порядку; удосконалити забезпечення функціонування регіональної системи інформації в сфері охорони громадського порядку; створити регіональну систему накопичення, використання і поширення позитивного досвіду органів виконавчої влади з органами місцевого самоврядування в цій сфері діяльності; забезпечити методичне обслуговування сил охорони громадського порядку на місцевому рівні; здійснювати управління місцевими силами охорони громадського порядку і надавати їм допомогу в їх правоохоронній діяльності; здійснювати взаємодію з правоохоронними органами, силами охорони громадського порядку, правоохоронними організаціями.

Література:

1. Костовська К.М. Організація та здійснення громадського контролю у сфері забезпечення охорони громадського порядку та громадської безпеки / К.М. Костовська // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. — 2015. — Вип. 34 (2). — С. 98—101.
2. Костюшко О.П. Адміністративно-правове забезпечення реалізації права громадян на участь в охороні публічної безпеки та порядку / О.П. Костюшко // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. — 2017. — № 1. — С. 298—311.
3. Подоляка А.М. Повноваження, компетенція та принципи діяльності суб'єктів охорони громадського порядку / А.М. Подоляка // Форум права. — 2008. — № 1. — С. 339—346.

References:

1. Kostovska, K. M. (2015), "Organization of large control at the sphere of care for the protection of large order and huge security", *Naukovij visnik Uzhgorodskogo naczionalnogo universitetu. Seriya: Pravo*, vol. 34 (2), pp. 98—101.
  2. Kostyushko, O.P. (2017), "Administrative law protection of the realization of the rights of the population to participate in public safety and order", *Yuridichnij chasopis Naczionalnoyi akademiyi vnutrishnikh sprav*, vol. 1, pp. 298—311.
  3. Podolyaka, A. M. (2008), "Powers, competence and principles of activity of subjects of protection of public order", *Forum prava*, vol. 1, pp. 339—346.
- Стаття надійшла до редакції 23.10.2019 р.*

Я. М. Біляєв,
аспірант Національної академії державного управління при Президенті України
ORCID 0000-0002-5848-6790

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.21.137

АНАЛІЗ ГРАНТОВИХ ПРОГРАМ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ, ЩО СПРИЯЮТЬ СОЦІАЛЬНІЙ МОБІЛЬНОСТІ МОЛОДІ

Y. Bilyaev,
postgraduate student of the National Academy for Public Administration under the President of Ukraine

ANALYSIS OF EUROPEAN UNION GRANTS PROGRAMS TO PROMOTE YOUTH SOCIAL MOBILITY

У статті зазначається, що в Україні для сприяння мобільності молоді і, зокрема, для соціальної мобільності студентів, важливе значення має участь в Європейських програмах. Наголошено про необхідність удосконалення механізмів державної політики, зокрема грантових програм, щодо соціальної мобільності молоді. Акцентується увага на тому, що головною проблемою для університетської освіти є формування та розвиток підприємницьких навичок, які включають прийняття відповідальності та ризику, також вибір правильних кроків для забезпечення високих результатів і успіху в бізнесі. Розповідається про програму "Еразмус+", яка дозволяє студентам формувати свої ключові навички та компетенції для розвитку кар'єри; програму "Дії Марії Склодовської-Кюрі" — це частина програми "Горизонт 2020", найбільшої рамкової програми Європейського Союзу, спрямованої на дослідження й інновації, фінансову підтримку осіб, зайнятих у цій сфері та інші. Узагальнено пояснюється, що концепція постійного навчання людини, навчання впродовж всього життя є обов'язковою і необхідною умовою соціальної мобільності.

The article points out that participation in European programs is important in Ukraine for promoting youth mobility and, in particular, for social mobility of students. The need to improve public policy mechanisms, including grant programs, on youth social mobility was emphasized. Emphasis is placed on the fact that the main challenge for university education is the formation and development of entrepreneurial skills, which include taking responsibility and risk, as well as choosing the right steps to ensure high results and success in business. It talks about the Erasmus + program, which allows students to develop their key skills and competences for career development; Maria Skłodowska-Curie Action Program is part of Horizon 2020, the European Union's largest framework program for research and innovation, financial support for people involved in the field and others. Generally speaking, the concept of continuous human learning, lifelong learning is a necessary and necessary condition for social mobility.

Currently, in the process of conducting internal and external evaluations of the quality of education, statistical information on the current state of the education system should be analyzed, and adequate and timely clarification of legal and financial issues should be provided.

Youth policy should be a priority in the activities of central government. A specialized department for youth policy development in the President's office will ensure that he has the authority to manage this area. This specialized department should perform the functions of monitoring the implementation of youth policy, as well as its improvement depending on the state of development of the country. Educational mobility is an effective way for young people to increase their chances of getting a job in the future, as well as to gain new professional qualifications, while supporting civic engagement. Ukraine should become more involved in EU mobility programs, in particular the Erasmus + program. Through student exchange programs, young people gain valuable experience and skills that they can then apply effectively in life.

Ключові слова: мобільність молоді, державна політика, соціальна мобільність, грантові програми, державне регулювання, органи державної влади, забезпечення мобільності, державне управління, "Еразмус +", професійний розвиток.

Key words: youth mobility, public policy, social mobility, grant programs, government regulation, public authorities, mobility support, public administration, "Erasmus +", professional development.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Необхідність удосконалення механізмів державної політики, зокрема грантових програм, щодо соціальної мобільності молоді зумовлена не лише прогалинами та недоліками молодіжної політики, а й соціальної та економічної сфери загалом. Ми не говоримо про те, що існування молодіжної політики приносить якісь немислимі вигоди, але відсутність такої політики, або ж існування її лише в документах, спричиняє колосальні втрати і в сьогоденню житті держави, і в майбутньому.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Станом на сьогодні дослідження процесів соціальної мобільності молоді є актуальним та набирає широкого поширення. Серед науковців, які в своїх працях займалися дослідженнями соціальної мобільності молоді є Машков О., Кучабський О., Бакуменко В., Біль М. та інші. Зокрема на державному рівні відбувається формування та становлення грантових програм, що сприяють мобільності молоді.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є аналіз грантових програм Європейського Союзу, які забезпечують сприяння соціальній мобільності молоді, визначення переваг, недолік та перспектив розвитку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

В Україні для сприяння мобільності молоді і, зокрема, для соціальної мобільності студентів, важливе значення має участь в Європейських програмах. Європейський Союз надає громадянам країн ЄС, а також окремих країн, що не входять до ЄС, доступ до ряду освітніх, наукових і культурних програм. Протокол до Угоди про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами про Рамкову угоду між Україною та Європейським Співтовариством про загальні принципи участі України в програмах Співтовариства (01 листопада 2011 р.) [4] створив юридичну основу для укладення двосторонніх меморандумів про доступ України до окремих програм ЄС.

Соціальна мобільність молоді характеризується обсягом, інтенсивністю і напрямками найважливіших потоків руху, певним соціальним механізмом, рушійними силами, прямими наслідками для суспільства [9].

Наразі молоді українці можуть брати участь у таких основних офіційних програмах ЄС: "Еразмус +" (Erasmus+), "Дії Марії Складовської-Кюрі" (Marie Sklodowska-Curie Actions), "Євростудент VI", "Креативна Європа" ("Creative Europa"). Для українських студентів, молодих фахівців, вчених це — можливість отримати досвід міжнародного спілкування та співпраці.

Рис. 1. Завдання міжнародної програми "Erasmus+"

Джерело: створено автором.

Програма "Еразмус+" розрахована на 2014—2020 роки. Вона має на меті підтримку проектів, співпраці, мобільності та діалогу у сферах вищої освіти, професійного навчання, молоді і спорту. Ця програма міжнародно-орієнтована, тому відкриває нові перспективи для ЗВО, окремих осіб, студентів, викладачів, випускників, працівників міністерств освіти [3].

Основною метою програми "Еразмус+" є сприяння освіті та навчанню. У рамках співпраці у сфері вищої освіти в "Еразмус+" виділені такі основні напрями:

Key Action 1: Learning Mobility of Individuals — нові можливості мобільності для студентів і викладачів.

Key Action 2: Cooperation for innovation and good practice — співпраця для розвитку потенціалу університетів і обміну кращими практиками.

Jean Monnet Activities — широкі можливості розвитку європейських досліджень у рамках підпрограми Jean Monnet.

У 2014 році Україна приєдналася до Програми ЄС "Еразмус+" в якості країни-партнера. Програма передбачає налагодження міжнародної міжуніверситетської та академічної співпраці, здійснення навчальних обмінів

між вищими навчальними закладами, заохочення до навчання за кордоном. Для моніторингу оголошень та подачі конкурсних заявок Єврокомісія створила інформаційний портал програми www.ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/, який містить всю необхідну інформацію для української молоді.

Програма "Еразмус+" дає студентам можливість розвивати ключові компетенції для розвитку кар'єри. Студентська мобільність — це навчання за кордоном у партнерському університеті; проведення стажування (роботи з метою навчання) за кордоном на підприємстві або на іншому відповідному робочому місці. Період навчання за кордоном може також включати стажування.

Сьогодні головною проблемою для університетської освіти є формування та розвиток підприємницьких навичок, які включають прийняття відповідальності та ризику, також вибір правильних кроків для забезпечення високих результатів і успіху в бізнесі. Прийняття відповідальності за свої дії, встановлення цілей та стратегії дій, внутрішня мотивація до успіху — це деякі з ключових вимог роботодавців до професіоналів. Програма "Еразмус+" дозволяє студентам формувати свої

ключові навички та компетенції для розвитку кар'єри. Згодом вони будуть дійсно корисними у професійному розвитку. Крім того, студенти навчаються спілкуватися з людьми різного етнічного походження; вони розвивають комунікативні навички, стають більш терпимими до людей різного походження, поведінки та культурних особливостей.

Отримання нових знань і навичок допоможе в подальшому випускникам ЗВО в пошуку хорошої роботи, розвитку самооцінки, дає впевненість у тому в успіху на ринку праці. Працедавців приваблюють кандидати на роботу, які брали участь у проєктах "Еразмус+".

Створено доступні платформи, які підтримують програму "Erasmus+", зокрема:

- Network of Higher Education Reform Experts — сприяння розвитку політики і діалогу, спілкуванню щодо проєктів "Erasmus+", а також навчання і консультування в країнах-партнерах;

- Eurydice Network — надає інформацію про національну політику і систему освіти;

- EPALE — електронна платформа для навчання дорослих в Європі — це співтовариство для співробітників і фахівців, працюючих у цьому секторі;

- Euroguidance — мережа національних ресурсів і інформаційних центрів для фахівців-практиків і політиків, працюючих у сфері освіти і зайнятості;

- eTwinning — спільна онлайн платформа для персоналу школи, яка також надає інструменти, підтримку і послуги;

- National Academic Recognition Information Centres (NARIC) — забезпечення інформацією про визнання дипломів і періодів навчання за кордоном, а також консультації з питань навчання за кордоном;

- SALTO — Youth Resource Centres — забезпечення роботи з молоддю, навчання і мережеві ресурси і заходи, що підтримують "Erasmus+" проєкти, а також хостинг інструменти партнерів по встановленню фактів "Erasmus+";

- National Teams of ECVET Experts — сприяння прийняттю, застосуванню і використанню Європейської кредитної системи професійної освіти і підготовки кадрів;

- Eurodesk network — надання інформаційних послуг для молоді з питань освіти, навчання й інших можливостей для молоді.

Програма "Дії Марії Склодовської-Кюрі" — це частина програми "Горизонт 2020", найбільшої рамкової програми Європейського Союзу, спрямованої на дослідження й інновації, фінансову підтримку осіб, зайнятих у цій сфері. Загальний бюджет програми — близько 80 млрд євро, розрахована на 2014—2020 роки. Надає можливість скористатися перевагами міжнародної мобільності та привабливими умовами праці для близько 65 тисяч українських дослідників. Ця програма ЄС реалізується для підтримки кандидатських тренінгів, у ній фінансується тисячі кандидатських програм. У 2015 році Україна стала асоційованим членом програми ЄС "Горизонт 2020". Це членство надало українським учасникам рівноправний статус з європейськими партнерами, також відкрило можливості впливу на формування змісту Програми.

Українські установи, організації з кожним роком беруть все активнішу участь у програмі "Горизонт 2020".

Починаючи з 2014 року і на початок 2019 року для 117 українських організацій-учасників програми "Горизонт 2020", було передбачено фінансування у сумі 17,2 млн євро для 90 проєктів, 9 з них координуються українськими організаціями. За цей час 1190 українських установ та організацій підготували та подали на розгляд 915 проєктних пропозицій. Загальна вартість проєктів, у яких беруть участь українські організації — 465,85 млн євро [5].

Програма "Горизонт 2020" відкриває нові можливості для України: мобільність у цілях навчання — стипендії за напрямком Марії Склодовської-Кюрі, сприяння розвитку малого та середнього бізнесу, інноваційні гранти для підтримки наукового супроводження проєктів.

З 2015 року, коли Україна стала асоційованим членом Горизонту 2020, наші розробники отримали можливість брати участь у конкурсі для малого та середнього бізнесу (Small and Medium-sized Enterprises Instrument) — SME Instrument. Перша фаза конкурсу передбачає отримання заявниками до 50 тис. євро для розвитку бізнес-плану. У другій фазі — розробники можуть претендувати на отримання понад 1 млн євро для реалізації плану і комерціалізації розробки. Наразі учасниками першої фази SME Instrument є 10 українських організацій, а другій — 2 [2]. Українські проєкти вже отримали близько 2 млн євро грантів для реалізації великих бізнес-стартапів у межах програми ЄС Горизонт 2020.

Україна добре інтегрована в "Горизонт 2020". На кінець травня 2019 року 189 українських організацій беруть участь у 139 проєктах програми Горизонт 2020. Загалом українські учасники вже отримали 22,2 млн євро на свої проєкти. Міністерство науки та освіти України подаватиме заявку на асоційовану участь в наступній рамковій програмі ЄС з досліджень та інновацій "Horizon Europe", розрахованій на 2021—2027 роки. Її бюджет може становити до 100 млрд євро [8].

Програма "Євростудент". У жовтні 2015 року Україна приєдналася до шостого циклу дослідницької програми "Євростудент VI", ідея якої полягає в організації довгострокових соціологічних досліджень шляхом опитування та здійснення контент-аналізу щодо соціально-економічних умов навчання в Європі, забезпеченні регулярного моніторингу відмінностей у системах освіти та пошуку оптимальних рішень з усунення перешкод для формування єдиного європейського простору освіти [10].

Програма "Креативна Європа" ("Creative Europa"). Співпраця у сфері культури передбачає тісніше співробітництво між Україною та ЄС з метою покращення взаєморозуміння та розширення культурних обмінів, а також мобільності об'єктів мистецтва та митців. Пріоритети програми "Креативна Європа":

- міжнародна мобільність;
- розширення аудиторії;
- нові бізнес-моделі;
- перехід до використання цифрових технологій;
- тренінги та освіта;
- культурна спадщина;
- мігранти та біженці [7].

З 2017 року Україна приймає активну участь у Програмі ЄС "Креативна Європа". У 2017 році Національним бюро програми ЄС "Креативна Європа" в Україні за підтримки Мінкультури проведено близько 70 заходів; розроблено проект веб-ресурсу бази даних українських культурних і креативних індустрій; проведена робота щодо налагодження співпраці з партнерами в Україні. Проекти європейського співробітництва, відібрані для надання підтримки в рамках програми "Креативна Європа": "Polyphony", фестиваль "Brave Kids", арт-резиденція "Територія натхнення", Проект видавництва "Астролябія", Tbilisi Architecture Biennial — "Buildings are Not Enough", "Colab Quarter", Emergence: Living Heritage/Reframing Memory, Програма мобільності для митців та спеціалістів у сфері культури "i-Portunus" [7]. Усі проекти передбачають залучення до них молоді.

З 2017 року Міністерству освіти і науки вдалося зробити важливі кроки для реформування науки. Зокрема, створено Національну раду з питань розвитку науки і технологій та Національний фонд досліджень. Одним із найважливіших пріоритетів Міністерства освіти і науки за останні роки було збільшення підтримки молодих науковців та університетської науки. Підтримка молодих вчених зросла з 0,5% від загального фінансування науки до 1,5%, запроваджуються механізми базового фінансування науки в університетах, фінансування науки з 2018 року і до 2019 зросло на 77 % [6].

Запроваджено базове фінансування науки в університетах. На 2019 рік для цього в бюджеті передбачено 100 млн грн. Розподілятися ці гроші мають за результатами державної атестації закладів вищої освіти в частині провадження ними наукової діяльності. Кабмін затвердив порядок проведення цієї атестації. Необхідно затвердити методик і порядок використання коштів. Запровадження базового фінансування і атестація дозволять університетам більш якісно формувати свою довгострокову дослідницьку політику [6].

Наразі в Україні в процесі проведення внутрішніх і зовнішніх оцінок якості освіти, слід аналізувати статистичну інформацію про поточний стан системи освіти, а також забезпечувати адекватне і своєчасне роз'яснення правових і фінансових питань. Як мінімум, кожні 2—3 роки на підставі узагальненої інформації необхідно складати прогноз розвитку системи освіти і ринку праці.

Значимим чинником стають узгодженість банків даних і використання різних методик і показників. Наприклад, працевлаштування випускників слід вивчати як якісними методами, такими як інтерв'ювання працевлаштувачів і професійних організацій, так і з використанням кількісних показників (zareєстроване безробіття, рівень заробітку і так далі). Слід враховувати статистичні дані, звіти про самодослідження і зовнішні експертні оцінки, інформацію державної освітньої інспекції, дані соціологічних досліджень і опитувань.

Фінансування системи освіти має бути засноване на угодах безпосередньо між освітньою установою (університетом або коледжем) і Міністерством освіти і науки. Основні показники освітньої діяльності установ і їх якісна оцінка в щорічних звітах можуть служити базисом для контролю виконання угод. Угода має укладатися на декілька років і, у разі потреби, переглядати-

ся на основі виявлених показників ефективності. Основний принцип може бути таким: адекватне фінансування освітньої установи для забезпечення успішного навчання кожного студента (фінансування відповідно до кількості студентів) плюс обов'язкове фінансування загальних завдань установи — наукова робота, підтримка інфраструктури, розвиток тощо.

На державному рівні необхідно забезпечити зв'язок освіти з ринком праці, сприяти удосконаленню комунікацій між суб'єктами освіти та ринку. Державні та приватні навчальні заклади — середні, професійно-технічні, вищі — мають навчати, зважаючи на рекомендації суб'єктів ринку праці. Профілі освіти повинні бути адаптовані до потреб професій на ринку праці.

Суспільно-політичні та соціально-економічні трансформації здійснюють серйозний вплив на процеси соціального становлення та розвитку молоді. Соціальна мобільність потребує серйозних знань щодо основних політичних та суспільних процесів, поглибленого вивчення політичної культури та традицій свого народу і механізмів залучення індивідів до цієї культури. Саме вони пояснюють витоки, характер і особливості конкретної політичної системи, що склалася в суспільстві, політичний режим, політичну свідомість і поведінку суспільних груп й відповідну спрямованість політичних процесів. Стабільне функціонування політичної системи суспільства, збереження цілісності соціального організму потребує постійного відтворення і розвитку політичної культури суспільства, що здійснюється шляхом засвоєння її норм, цінностей і моделей політичної поведінки, тобто, як вже йшлося раніше, політичної соціалізації [1].

ВИСНОВОК

Молодіжна політика має стати пріоритетною в діяльності органів центральної державної влади. Спеціалізований відділ розвитку молодіжної політики в офісі президента забезпечить виконання його повноважень з управління цією сферою. Цей спеціалізований відділ має виконувати функції щодо контролю реалізації молодіжної політики, а також її удосконалення залежно від стану розвитку країни.

Освітня мобільність є для молодих людей ефективним способом збільшення шансів на працевлаштування в майбутньому, а також здобуття нових професійних кваліфікацій, за одночасної підтримки громадянської активності. Україна має активніше долучатися до програм мобільності ЄС, зокрема програми "Erasmus+". Завдяки програмам студентських обмінів молоді люди здобувають цінний досвід і вміння, які потім зможуть ефективно застосувати у житті.

Наразі сучасний світ вимагає постійного оновлення життєвих навичок, розширення кола / можливостей діяльності. Концепція постійного навчання людини, навчання впродовж всього життя є обов'язковою і необхідною умовою соціальної мобільності.

Література:

1. Годован Ю.В. Соціальна мобільність молоді як стратегічна складова політичної соціалізації молоді / Ю.В. Годован, Н.О. Ніколаєнко // Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса. — 2017. — С. 76—78.

2. Горизонт 2020: Українські проекти отримали найбільше великих грантів для малого та середнього бізнесу серед країн східного партнерства [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/news/gorizont-2020-ukrayinski-proekti-otrimali-najbilsh-velikih-grantiv-dlya-malogo-ta-serednogo-biznesu-sered-krayin-shidnogo-partnerstva>

3. Можливості освітніх та наукових програм ЄС в Україні [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://openeurope.in.ua/subjects/uznayte-o-vozmozhnostyakh-programm-es-v-ukraine-11>

4. Протокол до Угоди про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами про Рамкову угоду між Україною та Європейським Співтовариством про загальні принципи участі України в програмах Співтовариства № 994_a41. Набрання чинності для України 01.11.2011 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [v3250321-11](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a41)

5. Результати участі України та країн Східного Партнерства в конкурсах програми Горизонт 2020 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/tag/gorizont-2020>

6. Реформа науки потребує ще багато роботи, однак, уже запущено нацраду та нацфонд досліджень, зросла підтримка молодих вчених, змінюються підходи до фінансування [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [https://mon.gov.ua/ua/news/reforma-nauki-potrebuye-she-bagato-roboti-odnak-uzhe-zapusheno-nacradu-ta-nacfond-doslidzhen-zroslo-pidtrimka-molodih-vchenih-zminuyutsya-pidhodi-do-finansuvannya-liliya-grinevich](https://mon.gov.ua/ua/news/reforma-nauki-potrebuye-she-bagato-roboti-odnak-uzhe-zapusheno-nacradu-ta-nacfond-doslidzhen-zroslo-pidtrimka-molodih-vchenih-zminuyutsya-pidhodi-do-finansuvannya)

7. Сайт Національного Еразмус+ Офісу в Україні [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://erasmusplus.org.ua/>

8. Україна має амбіції 2021-го стати асоційованим членом "HORIZON EUROPE" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/news/ukrayina-maye-ambiciyi-2021-go-stati-asocijovanim-chlenom-horizon-europe-do-kincyu-roku-mi-podamo-zayavku-zastupnik-ministra-maksim-striha>

9. Чернуха Н. Інтеграційні процеси у сучасному освітньому просторі як передумова успіху соціальної мобільності сучасної особистості / Н.М. Чернуха // Науковий часопис НПУ імені П. М. Драгоманова. Серія 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка: [зб. наук. праць]. — Вип. 14 / К.: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2012. — С. 12—21.

10. EUROSTUDENT Social and Economic Conditions of Student Life in Europe [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.eurostudent.eu/>

References:

1. Kyian, Ye. (2019), "Progress, regression or status quo: economic results and prospects of Ukraine", WDM Chrematistic, vol. 219, available at: <http://www.afo.com.ua/doc/WDM-Chrematistic-2019-01-20.pdf> (Accessed 26 August 2019).

2. President of Ukraine (2015), Decree "On the Sustainable Development Strategy" Ukraine 2020", available at: <https://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/5/2015> (Accessed 26 August 2019).

3. Bohdan, T.P. (2018), Analiz upravlinnia derzhavnym borhom Ukrainy u I pivrichchi 2018 roku [Analysis of the Public Debt Management of Ukraine in the First Half of 2018], Ekspertno-analitychnyj Tsentr "Optima", Kyiv, Ukraine.

4. UNDP in Ukraine (2017), "Ukraine's Sustainable Development Strategy until 2030. Project-2017", available at: <https://igu.org.ua/sites/default/files/Стратегія-сталого-розвитку.pdf> (Accessed 26 August 2019).

5. Kolevatova, A.V. (2018), "The current state of attraction of foreign investments in the economy of Ukraine", Hlobal'ni ta natsional'ni problemy ekonomiky, vol. 22, available at: <http://globalnational.in.ua/archive/22-2018/200.pdf> (Accessed 26 August 2019).

6. Galichynsky, A.S. (2004), Stratehiia ekonomichnoho i sotsial'noho rozvytku Ukrainy (2004—2015 roky) "Shliakhom Yevropejs'koi intehratsii" [Strategy for Economic and Social Development of Ukraine (2004—2015) "Towards European Integration"], Natsional'nyj instytut stratehichnykh doslidzhen', Instytut ekonomichnoho prohnozuvannia NAN Ukrainy, Ministerstvo ekonomiky ta z pytan' ievropejs'koi intehratsii Ukrainy, Kyiv, Ukraine.

7. Topchiiev, O.H. Mal'chukova, D.S. and Yavors'ka, V.V. (2015), Rehionalistyka: heohrafichni osnovy rehional'noho rozvytku i rehional'noi polityky: navch. posib. [Regionalism: geographical bases of regional development and regional policy], OLDI-PLYuS, Kherson, Ukraine.

8. Hovorushko, T.A. and Obushna, N.I. (2013), "The essence of foreign direct investment and their classification", Teorii mikro-makroekonomiky, vol. 41, available at: <http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/10871/1/20134.pdf> (Accessed 26 August 2019).

Стаття надійшла до редакції 28.10.2019 р.

www.economy.nauka.com.ua

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

**Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)
Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292**

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

Р. Ю. Прав,
аспірант, Міжрегіональна Академія Управління персоналом, м. Київ
ORCID ID. 0000-0001-8064-2836

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.21.143

РОЛЬ МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА У РОЗВИТКУ КІБЕРБЕЗПЕКИ УКРАЇНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

R. Prav,
postgraduate student, Interregional Academy of Personnel Management, Kyiv

THE ROLE OF PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP MECHANISM IN THE DEVELOPMENT OF UKRAINE'S CYBER SECURITY AT THE CURRENT STAGE

У статті проаналізовано необхідність впровадження механізму ДПП у сферу кібербезпеки України. Визначено поняття кібербезпеки та державно-приватного партнерства на сучасному етапі, основні суб'єкти та принципи кібербезпеки, її комплементарні категорії. Розглянуто основні кібератаки України за останній період та напрями кібербезпекових проєктів у сфері ДПП.

Висвітлено завдання державно-приватного партнерства у сфері кібербезпеки та чинники, що впливають на рівень впровадження кібербезпеки у Європейському Союзі. Розглянуто досвід розвинутих країн щодо застосування ДПП у сфері кібербезпеки, виділено основні напрями діяльності громадських інститутів-учасників ДПП у сфері кібербезпеки.

Сформульовано основні завдання діяльності громадської організації "Українська академія кібербезпеки" та запропоновано заходи, необхідні для подальшого впровадження механізмів державно-приватного партнерства у сфері забезпечення кібербезпеки.

The widespread use of computer and Internet technologies in all spheres of human life has many advantages, with increasing volume of threats that harm the country and the world. The article proved the need to address these issues with the aim to minimize, eliminate and prevent cyber threats. The necessity of introduction of the public-private partnership mechanism in the sphere of cybersecurity of Ukraine is analyzed.

The concepts of cybersecurity and public-private partnerships at the present stage, the main subjects and principles of cybersecurity, its complementary categories, and the regulatory frameworks for ensuring cybersecurity in domestic law are defined. The main cyberattacks of Ukraine in the recent period; the directions of cyber security projects in the field of public-private partnership and the new principles of public-private partnership are considered. It is determined that the main task of the government in the field of public-private partnerships is to give local communities the opportunity to solve their own problems and control the quality of public services.

The objectives of the public-private partnership in the field of cybersecurity and the factors affecting the level of implementation of cybersecurity in the European Union are highlighted, as well as two directions of cybersecurity projects in the field of public-private partnerships are considered.

The experience of developed countries on the application of public-private partnerships in the field of cybersecurity (USA, Germany, Estonia) is considered, the main directions of activity of public institutes — participants of public-private partnerships in the field of cybersecurity are highlighted.

The main tasks of the activity of the public organization "Ukrainian Cyber Security Academy" and the directions of activity of public institutes — participants of public-private partnerships in the field of cybersecurity are formulated. It is justified that public-private partnerships become the mechanism, that can improve the effectiveness of cyber defense, organize a wide range of private and civic structures. The public-private partnership addresses the following cybersecurity challenges: technical security and data protection, secure internet access, sharing of threats and attacks, assistance in resolving emerging issues in the Internet. The measures necessary for the further implementation of public-private partnership mechanisms in the field of cybersecurity are proposed.

Ключові слова: кібербезпека, державно-приватне партнерство, кіберризик, кібератака, інформаційні технології, принципи ДПП, комплементарні категорії, національна безпека, інноваційність.

Key words: cybersecurity, public-private partnership, cyber risk, cyberattack, information technology, public-private partnership principles, complementary categories, national security, innovation.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Останнім часом напрям розвитку нашої країни спрямований на технологічний прогрес та впровадження інформаційних технологій, які суттєво полегшують процеси пошуку та обміну інформацією. Широке використання в усіх сферах суспільного життя комп'ютерних і телекомунікаційних технологій, особливо інтернет-технологій має безліч переваг разом зі збільшенням обсягу загроз. Реалізація яких шкодить на рівні держави та на міжнародній арені. Що призводить до необхідності вирішення цих проблем з метою мінімізації, ліквідації та попередження кіберзагроз. Сьогодні кіберзлочинність, для якої не існує державних кордонів, загрожує не лише суспільству, а й посягає на національні інтереси. Спостерігається висока активність кібератак, діяльність злочинних угруповань, промислово-фінансових груп та осіб, працюючих у системі при здійсненні службової діяльності (інсайдерів). Випадки кіберзагроз стають частішими, краще організованими, легкими та дешевими в підготовці і реалізації. Саме тому потрібно шукати нові шляхи протидії, вдосконалювати механізми кібербезпеки країни, в тому числі впроваджуючи концепцію державно-приватного партнерства.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Розвиток державно-приватного партнерства досліджували вітчизняні й зарубіжні вчені: В.Г. Варнавський, М. Джеррард, А.С. Корчагіна, К.В. Павлюк, С.М. Павлюк, О.М. Полякова, В.В. Пучков, В.І. Якунін та ін., у працях яких проблеми взаємодії влади і бізнесу аналізуються з різних позицій. Значна кількість наукових публікацій з питань державно-приватного партнерства аналізує різноманітність форм, моделей і сфер його застосування — від соціальних та державних проектів до роз-

робки перспективних технологій та освоєння інноваційних технологій. Але сьогодні залишаються дискусійними питання участі та ролі бізнесу у боротьбі з кібератаками та сприянні інноваційного розвитку держави. Дослідженням питань кібербезпеки займалися такі відомі вчені: А. Клімбург, К. Мін, М. Хан, В.Г. Кіютін, А.П. Новіков, Д. Робинсон, В. Сомерс та ін.

Однак, незважаючи на значну кількість наукових досліджень у цій сфері, високий рівень опрацювання загальнотеоретичних питань, проблематика застосування механізмів державно-приватного партнерства у сфері кібербезпеки вимагає подальших досліджень.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Мета дослідження — дослідити та проаналізувати можливості впровадження та вдосконалення кібербезпеки шляхом використання механізмів державно-приватного партнерства.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Після надбання Україною незалежності практично усі органи влади використовують новітні інноваційні технології, формуючи електронний простір. Загалом "цифрова революція" разом з перевагами, має низку негативних аспектів, одним з яких є низький рівень кібербезпеки. Сьогодні забезпечення кібербезпеки України як захисту життєво важливих інтересів людини, суспільства та держави в інтернет-просторі, досягається за допомогою організаційно-правових, інформаційних, технічних заходів, у відповідності до концепції держави: захищений національний сегмент кіберпростору; нейтралізація посягань на внутрішні справи України з боку інших держав, посилення її обороноздатності; протидія кіберзлочинності; гарантії повноправної участі Ук-

раїни в загальноєвропейській системі забезпечення кібербезпеки; участь у боротьбі з кібертероризмом [3, с. 110]. Вибір інструментів і шляхів забезпечення кібербезпеки залежать від діяльності відповідальних суб'єктів, визначених у законодавстві, а саме взаємодії держави та населення.

Термін "кібербезпека" зазвичай стосується корпоративного управління, менеджменту та зосереджується на особливих формах складних атак й охоплює їх технічний і соціальний аспекти. Розглянемо кілька визначень цього поняття. ЄС офіційно визнає, що "кібербезпека зазвичай стосується заходів і дій, спрямованих на захист кіберпростору в цивільній і військовій сферах від загроз, які можуть завдати шкоди взаємозалежним мережам та інформаційній інфраструктурі або є пов'язаними з ними. Кібербезпека спрямована на збереження доступності та цілісності мереж та інфраструктури, а також конфіденційності інформації, яка міститься в них" [1].

В.Н. Фурашев визначає кібербезпеку як стан, здібності людини, суспільства і держави щодо запобігання та уникнення спрямованого, передусім — несвідомого, негативного впливу (управління) інформації [2, с. 168]. На думку О.Г. Корченко, кібербезпека — це сукупність активних захисних і розвідувальних дій, що в процесі інформаційного протиборства зусиллями поодиноких інсайдерів або організованих кібергрупуювань розгортаються навколо інформаційного ресурсу, інформаційно-комунікаційних технологій та інформаційно-телекомунікаційних систем [4, с. 7] та які спрямовані на досягнення і утримання потенційними протиборчими сторонами переваги у протидії новим загрозам безпеці для власних об'єктів критично важливої інформаційної і кіберінфраструктури [4, с. 41].

У сучасних умовах кібербезпека та її забезпечення — необхідний актуальний комплексний вектор проведення виваженої державної політики в контексті реалізації Стратегії кібербезпеки України, затвердженої Указом Президента України від 15 березня 2016 р. № 96/2016 [5]. З набуттям чинності цієї Стратегії кібербезпеки Україна зробила важливий крок по створенню національної системи кібербезпеки. На державному рівні зафіксовано, що пріоритетами й напрямками забезпечення кібербезпеки є: розвиток безпечного, стабільного та надійного кіберпростору; кіберзахист державних електронних інформаційних ресурсів і критичної інформаційної інфраструктури; розвиток потенціалу сектору безпеки і оборони у сфері забезпечення кібербезпеки; боротьба з кіберзлочинністю тощо [6].

Нормативні основи забезпечення кібербезпеки закріплено у Законі України "Про основні засади забезпечення кібербезпеки в Україні", а також в інших законодавчих актах. Напрями забезпечення кібербезпеки у роботі різних органів державної влади також відображені у законодавстві, наприклад, у статті 10 Закону України "Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах" відображена роль державних органів влади у сфері захисту інформації в інформаційних, телекомунікаційних та інформаційно-телекомунікаційних системах. У законі зазначено, що спеціальний центральний орган виконавчої влади з питань організації спеціального зв'язку та захисту інформації має такі

повноваження:

- розробляє пропозиції щодо державної політики у сфері захисту інформації та забезпечує її реалізацію в межах своєї компетенції;

- визначає вимоги та порядок створення комплексної системи захисту;

- здійснює контроль за забезпеченням захисту державних інформаційних ресурсів або інформації з обмеженим доступом, вимога щодо захисту якої встановлена законом;

- здійснює заходи щодо виявлення загрози державним інформаційним ресурсам від несанкціонованих дій в інформаційних, телекомунікаційних та інформаційно-телекомунікаційних системах та дає рекомендації з питань запобігання такій загрозі [7].

Спеціальними суб'єктами забезпечення кібербезпеки є державні органи, які, крім загальних функцій, уповноважені на здійснення боротьби з кіберзлочинністю та кібертероризмом, а також на забезпечення кібернетичного захисту об'єктів національної критичної інфраструктури. До таких суб'єктів належать: Міністерство внутрішніх справ України; Служба безпеки України; Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України; Міністерство юстиції України; Генеральна прокуратура України [8]. Необхідно також відмітити діяльність Національного банку України у сфері забезпечення кібербезпеки [9].

Суб'єкти системи забезпечення кібернетичної безпеки перебувають у тісній взаємодії між собою, але при цьому кожен із них спеціалізується на вирішенні конкретних завдань відповідно до своєї предметної компетентності та в межах повноважень, визначених законодавством. Незважаючи на це, загрози кібербезпеці актуалізуються через дію таких чинників, як недостатній рівень координації, взаємодії та інформаційного обміну між суб'єктами забезпечення кібербезпеки [5].

Забезпечення кібербезпеки України як стану захищеності життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства та держави в кіберпросторі, що досягається комплексним застосуванням сукупності правових, організаційних, інформаційних заходів, має базуватися на принципах:

- верховенства права і поваги до прав та свобод людини і громадянина;

- забезпечення національних інтересів України;

- відкритості, доступності, стабільності та захищеності кіберпростору;

- державно-приватного партнерства, широкої співпраці з громадянським суспільством у сфері забезпечення кібербезпеки та кіберзахисту;

- пропорційності та адекватності заходів кіберзахисту реальним та потенційним ризикам;

- пріоритетності запобіжних заходів;

- невідворотності покарання за вчинення кіберзлочинів;

- пріоритетного розвитку та підтримки вітчизняного наукового, науково-технічного та виробничого потенціалу;

- міжнародного співробітництва з метою зміцнення взаємної довіри у сфері кібербезпеки та вироблення спільних підходів у протидії кіберзагрозам, консолідації зусиль у розслідуванні та запобіганні кіберзлочинам,

Таблиця 1. Основні принципи державно-приватного партнерства

№	Принцип
1.	проектування і моделювання
2.	впровадження технологій випереджаючого розвитку
3.	відкритості і суспільної участі
4.	безперервності інноваційного розвитку
5.	пріоритетності і стратегічного інвестування

недопущення використання кіберпростору в протиправних та воєнних цілях;

— забезпечення демократичного цивільного контролю над утвореними відповідно до законів України військовими формуваннями та правоохоронними органами держави, що діють у сфері кібербезпеки [3].

Останнім часом збільшується кількість кібератак в Україні. Визначимо головні з них: у 2017 році хакери атакували українські банки, компанію "Київенерго", "Запоріжжяобленерго", "Дніпроенерго" та Дніпровські електроенергетичні системи, державний "Ощадбанк", аеропорт — "Бориспіль" та комп'ютерні сервери Кабінету Міністрів, "Укрпошта" і "Укртелеком" теж зазнали хакерської атаки, комп'ютерні системи підприємств не працювали [12].

Жертвою вірусу Petya 27 червня 2017 року стали: аеропорт "Бориспіль", ЧАЕС, Укртелеком, Укрпошта, Ощадбанк, Укрзалізниця та низка інших великих підприємств, Кабінет Міністрів України, медіахолдинг ТРК "Люкс", до складу якого входять "24 канал", "Радіо Люкс FM", "Радіо Максимум", різні інтернет-видання, а також сайти Львівської міської ради, Київської міської державної адміністрації, кіберполіції та Служби спецзв'язку України [13].

Реалізація кібербезпеки шляхом використання ДПП передбачає залучення в якості приватного партнера суб'єктів господарської діяльності, що використовують елементи критичної інфраструктури, які залежать від ІКТ; виробників серверного обладнання, розробників програмних продуктів, операторів платіжних розрахунків. Необхідним є напрацювання відносин, пов'язаних з розкриттям конфіденційної, комерційної та персональної інформації, досягнення співвідношення інтересів партнерів, розробка контрольних та наглядових процедур [14, с. 57].

Термін "державно-приватне партнерство" відображає провідну роль держави у впровадженні проектів ДПП. Термін "державно-приватне партнерство" можна розглядати в широкому та вузькому розумінні. У широкому розумінні державно-приватне партнерство — це "система відносин держави та бізнесу, яка широко використовується як інструмент національного, міжнародного, регіонального, міського, муніципального, економічного і соціального розвитку" [1, с. 12]. У вузькому розумінні державно-приватне партнерство — це "конкретні проекти, що реалізуються спільно державними органами і приватними компаніями на об'єктах державної та муніципальної власності" [1, с. 12].

Державно-приватне партнерство є одним з принципів сучасної моделі публічного управління "New Public Management", яку провідні західні країни почали впроваджувати в кінці ХХ ст. Концепція "нового державного менеджменту", на думку М.В. Пасічника, — це модель державного управління, в основу якої покладено запо-

зичення методів корпоративного управління, які застосовуються в бізнесі та некомерційних організаціях, вона орієнтована на підвищення гнучкості прийняття рішень у державному апараті, зниження його ієрархічності, делегування повноважень на нижчий рівень прийняття рішень і посилення механізмів зворотного зв'язку між державою та громадянами [15].

Закон України "Про державно-приватне партнерство" від 1 липня 2010 р. № 2404-VI визначає державно-приватне партнерство як "співробітництво між Україною, територіальними громадами в особі відповідних органів державної влади та органів місцевого самоврядування (державними партнерами) та юридичними особами, крім державних та комунальних підприємств, або фізичними особами — підприємцями (приватними партнерами), що здійснюється на основі договору в порядку, встановленому цим Законом та іншими законодавчими актами" [17].

Сьогодні державно-приватне партнерство (далі — ДПП) визнається як державами, так і недержавними суб'єктами ключовим елементом побудови дійсно ефективної системи кібербезпеки держави. Майже кожна стратегія кібербезпеки (національного чи наднаціонального рівня) або ж відомчий візійний документ (який стосується кібербезпеки) містить згадки про бажання розвивати ДПП [18].

Основні принципи ДПП представлено у таблиці 1.

Поряд з розмаїттям форм реалізації, у міжнародній практиці визначають основні етапи ДПП: оцінка можливостей для надання послуг у рамках державно-приватного партнерства; підготовка до надання послуги або реалізації проекту в рамках державно-приватного партнерства; вибір партнера; переговорний процес та укладання договору; виконання та моніторинг контракту [5, с. 81].

Сьогодні впровадження концепції ДПП в Україні відбуваються повільно, незважаючи на те, що влада визначила ДПП одним з ключових механізмів реалізації політики модернізації економіки та вирішення важливих соціально-економічних проблем. Основними причинами можна назвати: слабку політичну координацію, корупцію, недоліки у нормативно-правовому регулюванні, економічну нестабільність, застарілість об'єктів інфраструктури, низкий рівень інвестицій, відсутність досвіду взаємодії держави та бізнесу у сфері кібербезпеки.

Завдання державно-приватного партнерства у сфері кібербезпеки:

- регулювати технічну безпеку та обробку даних;
- забезпечити надійний доступ до Інтернет-мережі;
- проводити обмін інформацією щодо загроз і вразливостей;
- здійснювати допомогу щодо вирішення ситуацій, пов'язаних із загрозами або незаконним контентом в Інтернет-мережі.

Таблиця 2. Напрямки діяльності громадських інститутів — учасників ДПП у сфері кібербезпеки

Напрями діяльності	Завдання
Сприяння державним органам	У здійсненні діяльності, пов'язаної із забезпеченням захисту інформації та інформаційної безпеки України У здійсненні науково-методичного управління підготовкою кадрів у сфері кібербезпеки, інформаційних технологій та захисту інформації В організації та створенні відповідної науково-дослідної бази, створенні підручників, іншої науково-методичної літератури, кіно- і відеофільмів
Удосконалення нормативної бази	Внесення пропозицій щодо розробки нормативно-правових актів у сфері захисту національного і міжнародного кіберпростору
Удосконалення ІТ-технологій	Внесення пропозицій щодо розробки, впровадження і застосування захищених інформаційних технологій і систем, передусім чергу на об'єктах критичної інформаційної інфраструктури, у сферах криптографічного та технічного захисту інформації
Внесення пропозицій держорганам і суб'єктам господарювання	Щодо заходів підвищення захищеності інформаційних технологій і систем
	Щодо тимчасового припинення розробки і впровадження технологій і систем, які не відповідають вимогам рівня захисту інформації
	Щодо розробки та проведення незалежних громадських експертиз
Наукова, освітня, юридична, консультативна допомога	Надання допомоги державним органам, науковим установам, ЗВО, підприємствам, установам усіх форм власності, громадським організаціям, окремим громадянам щодо розробки, впровадження, застосування захищених інформаційних технологій і систем, передусім на об'єктах критичної інформаційної інфраструктури, захисту кіберпростору, криптографічного та технічного захисту інформації
Підготовка фахівців	Надання допомоги у підвищенні кваліфікації співробітників органів державної влади, фахівців-практиків
	Надання допомоги у підготовці наукових і науково-технічних кадрів, обдарованої молоді, виявлення і підтримка талановитих дослідників і спеціалістів-практиків, сприяння творчому зростанню молодих фахівців і науковців
Міжнародне співробітництво	Сприяння розвитку міжнародного співробітництва у сфері кібербезпеки

Принципи ДПП у сфері кібербезпеки базуються на основі економічної ефективності та інноваційності; забезпеченні цілісності та доступності; приватності та свободи; відповідальності та прозорості; справедливості.

Сучасне відношення країн ЄС до проблематики кібернетичної безпеки пройшло доволі тривалий шлях — від розуміння до комплексного бачення систем захисту. На нього значною мірою вплинуло кілька чинників, які визначили засади, пріоритети і сучасні горизонти. Основними з яких є:

- новизна, складність і чисельність викликів та загроз, що постали на початковому етапі при формуванні основоположних засад кібернетичної безпеки ЄС;
- позитивне сприйняття ЄС орієнтирів щодо поточного і майбутнього розвитку правового забезпечення кібернетичної безпеки, окреслених низкою універсальних і регіональних міжнародних організацій;
- зосередження на правових питаннях, пов'язаних із кібернетичною і інформаційною безпекою, переважно на позиціях захисту загальноновизнаних прав людини;
- поступове поширення різноманітних злочинів, пов'язаних із використанням нових цифрових технологій і необхідністю попередження злочинності та створення кримінального правосуддя у боротьбі із "високотехнологічною" та "комп'ютерною" злочинністю;
- наявність переважно норм soft law ("м'якого права") з питань кібернетичної та інформаційної безпеки, що містились у резолюціях міжнародних органів та організацій, у спільних заявах, деклараціях, комюніке [19].

Розвиток державно-приватного партнерства у сфері кібербезпеки є одним з основних та ефективних інструментів створення систем кібербезпеки/кіберзахисту. Цей інструмент застосовується в міжнародній практиці. Сучасну модель ДПП формує Департамент внутрішньої безпеки США (DHS). Для швидкого і своєчасного обміну індикаторами інформації про загрози між державним і приватним секторами у Департаменті створено автоматизовану програму з кіберзагроз [20].

Федеральний уряд Німеччини на реалізацію завдання захисту критичної інфраструктури (Національна стратегія для захисту критичної інфраструктури, CIP) на стратегічному та операційному рівні розробив План державно-приватного партнерства КРІТІС (Umsetzungsplan KRITIS). З 2007 р. державно-приватне співробітництво "UP KRITIS" почало реалізовуватися урядом у співпраці з операторами критичної інфраструктури. Головна мета Плану КРІТІС — покращення захисту критичної інфраструктури у різних секторах безпеки [18, с. 78].

В Україні під час формування Планів дій з реалізації Стратегії кібербезпеки теж слід зосередитися на розширенні заходів по реалізації ДПП. Зокрема слід розробити план, аналогічний КРІТІС, і визначити в ньому такі завдання:

- проведення тренінгів для сторін державно-приватного партнерства;
- підготовка спільних рекомендацій для обох секторів у сфері кібербезпеки;
- кризові комунікації;
- взаємодія з міжнародними партнерами;

— інформування вітчизняних партнерів про європейські інститути щодо захисту критичної інфраструктури;

— визначення механізму приєднання інших учасників до плану ДПП.

Позитивним для України у сфері кібербезпеки є досвід Естонії. У цій країні створена Ліга кібербезпеки, яка має повноваження від імені держави відбивати кібератаки. До неї входять добровольці-фахівці, які працюють в IT-сфері, але у вільний час моніторячи кіберпростір, допомагають державі формувати кібербезпеку.

Досвід іноземних країн та особливості українських реалій свідчать, що розв'язання основних завдань кібербезпеки неможливе без створення:

1) міжвідомчого структурного органу, який на постійній основі забезпечував би координацію діяльності певних відомств, правоохоронних і силових структур України з питань забезпечення кібернетичної безпеки;

2) центральних органів у структурі певних відомств, правоохоронних і силових структур України з функціями виявлення та оцінювання рівня (визначення ступеня) критичності стороннього кібервпливу, розроблення концептуальних засад та надання рекомендацій щодо протидії його проявам, а також активної протидії кібератакам протиборчих сторін та впливу на їх ІТС;

3) органів власної інформаційної і кібербезпеки — державних установ (відомств) та комерційних структур, які повинні тісно взаємодіяти із зазначеними центральними органами з питань вироблення єдиної політики щодо захисту як власного, так і спільного національного інформаційного кіберпростору [21, с. 8—9].

У 2016 році на основі державно-приватного партнерства було засновано громадську організацію "Українська академія кібербезпеки". Згідно із статутом, основна мета організації — вивчення, узагальнення і розповсюдження національних і міжнародних наукових, освітніх і науково-технічних досягнень у сфері кібербезпеки, захисту інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах, безпечного використання інформаційних технологій і систем, зокрема на об'єктах критичної інформаційної інфраструктури, сприяння найбільш повному використанню цих досягнень в інтересах забезпечення інформаційної безпеки України та її соціально-економічного розвитку, сприяння розвитку і відтворенню інтелектуального потенціалу українського суспільства [22].

Основні завдання діяльності громадської організації "Українська академія кібербезпеки":

— сприяння державно-приватному партнерству у сфері кібербезпеки, розвитку та інтеграції науки, освіти й виробництва в сфері захисту національного і міжнародного кіберпростору, розробки, впровадження і застосування захищених інформаційних технологій і систем на об'єктах критичної інформаційної інфраструктури, криптографічного та технічного захисту інформації;

— об'єднання зусиль вчених і спеціалістів наукових установ, вищих навчальних закладів, державних органів, підприємств, установ і організацій усіх форм власності, професійна діяльність яких пов'язана із забезпеченням кібербезпеки та захистом інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах з впровадженням, засто-

суванням та безпечним використанням інформаційних технологій і систем, в інтересах забезпечення інформаційної безпеки України;

— інформування громадськості про необхідність забезпечення захисту кіберпростору України, її членства у відповідних міжнародних інституціях, що опікуються заходами проти кіберзагроз [22].

Загалом можна виділити такі напрями діяльності громадських інститутів-учасників ДПП у сфері кібербезпеки (табл. 2).

Наразі громадська організація "Українська академія кібербезпеки" здійснює організацію заходів з підвищення кваліфікації працівників органів державної влади. Налагоджено взаємодію зі структурними підрозділами Служби безпеки України, Держслужби спеціального зв'язку та захисту інформації, Національної поліції, Генерального штабу Збройних Сил України. Мета і завдання, які ставить Громадська організація "Українська академія кібербезпеки" спрямовані на досягнення основного завдання — створення Національної системи кібербезпеки [22]. Дослідники вказують, що ДПП означає ринковий підхід до кібербезпеки, яка є частиною національної безпеки [23, с. 49]; спосіб передачі обов'язків безпеки приватному сектору на ринкових принципах [24, с. 299]. Державно-приватне партнерство передбачає партнерську взаємодію приватних організацій з державними органами, за якої вони мають добровільно обмінюватися знаннями про національну безпеку, брати на себе відповідальність за забезпечення ефективної протидії кіберзагрозам [23, с. 50].

Ми вважаємо, що для забезпечення подальшого впровадження механізмів державно-приватного партнерства у сфері забезпечення кібербезпеки необхідні такі заходи:

— проведення в нашій країні реформ, які перетворять її на сучасну конкурентоспроможну європейську державу та виведуть з кризи;

— боротьба з корупцією на всіх рівнях державної влади та місцевого самоврядування;

— усунення недоліків у нормативно-правовому регулюванні ДПП та кібербезпеки;

— інформаційно-аналітичне забезпечення суб'єктів кібербезпеки та підвищення ефективності моніторингу у цій сфері;

— забезпечення тісної співпраці держави, приватного сектору та суспільства для стратегічного планування забезпечення кібербезпеки;

— підготовка рекомендацій щодо реалізації проектів ДПП для усіх суб'єктів забезпечення кібербезпеки;

— посилення прогностичної функції системи управління кібернетичною безпекою;

— підготовка кваліфікованих спеціалістів з державного управління для практичної реалізації проектів ДПП;

— вивчення позитивного міжнародного досвіду ДПП та можливостей його застосування в Україні.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Можемо зробити висновок, що сьогодні держава приділяє достатню увагу вдосконаленню процесів кібер-

безпеки, але регулювання безпеки залишається неефективним. Тому особливо актуальним стає залучення до вирішення цих питань бізнесу та громадян, використовуючи модель державно-приватного партнерства. Бізнес як приватний учасник має технічний, фінансовий, інтелектуальний, людський капітал, який може допомогти державі у вирішенні певних ринкових проблем. Державно-приватне партнерство вирішує такі завдання у сфері вдосконалення кібербезпеки: технічна безпека та захист даних, надійний доступ до інтернету, обмін даними щодо загроз та атак, допомога у вирішенні виникаючих проблем у інтернет-просторі. Політика кібербезпеки засновується на таких принципах: інноваційності та ефективності, цілісності та доступності, свободи та справедливості, відповідальності та прозорості. Сьогодні розвиток механізму взаємодії бізнесу і держави цілком залежить від вітчизняної законодавчої бази по питанням кібербезпеки та впровадженні інноваційних підходів. Подальші дослідження, на нашу думку, повинні бути спрямовані на наукове обґрунтування інноваційних форм впровадження механізму ДПП у сфері кібербезпеки України.

Література:

1. Європейська комісія, Спільне звернення до Європейського парламенту, Ради, Європейського соціально-економічного комітету та Комітету регіонів — Стратегія ЄС із кібербезпеки: відкритий, надійний і безпечний кіберпростір, Брюссель, 2 липня 2013 р., с. 3. URL: http://ec.europa.eu/information_society/newsroom/cf/dae/document.cfm?doc_id=166 (дата звернення 10.10.2019).
2. Баранов О.А. Про тлумачення та визначення поняття "кібербезпека". *Правова інформатика*. 2014. № 2 (42). С. 1—9.
3. Діордіца І.В. Система забезпечення кібербезпеки: сутність та призначення. *Інформаційне право*. 2017. № 7. С. 109—110.
4. Корченко О.Г., Бурячок В.Л., Гнатюк С.О. Кібернетична безпека держави: характерні ознаки та проблемні аспекти. *Ukrainian Scientific Journal of Information Security*. 2013. № 19. С. 40—44.
5. Стратегія кібербезпеки України: затверджена Указом Президента України від 15 берез. 2016 р. № 96. *Офіційний вісник України*. 2016. № 23.
6. Концепція розвитку сектору безпеки і оборони України: затверджена Указом Президента України від 14 берез. 2016 р. № 92. *Офіційний вісник України*. 2016. № 23.
7. Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах: закон від 05.07.1994 № 80/94 ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 31. Ст. 286.
8. Діордіца І.В. Поняття та зміст національної системи кібербезпеки, *Інформаційне право*. URL: <http://goal-int.org/ponyattya-ta-zmist-nacionalnoi-sistemi-kiberbezpeki/> (дата звернення 10.10.2019).
9. Про Національний банк України: закон від 11.10.2017 № 679 XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 29. Ст. 238.
10. Herring M.J., Willett K.D. Active cyber defense: a vision for real-time cyber defense. *J Inform Warfare*, 2014. 13 (2). P. 46—55.

11. Marvell S. The real and present threat of a cyber breach demands real-time risk management. *Acuity Risk Management*. 2015. P. 26—27.
12. Кібератака на Україну: СБУ залучила міжнародних експертів, 27 червня 2017 р. URL: http://espresso.tv/news/2017/06/27/kiberataka_na_ukrayinu_sbu_zaluchyla_mizhnarodnykh_ekspertiv (дата звернення 10.10.2019).
13. Хакерські атаки на Україну. 2017. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Хакерские_атаки_на_Украину_ (дата звернення 10.10.2019).
14. Круглов В.В. Державно-приватне партнерство у сфері кібербезпеки. *Вчені записки ТНУ ім. В.І. Вернадського. Серія: Державне управління*. 2018. № 3, т. 29 (68). С. 57—61.
15. Пасічник М.В. Механізми впровадження нового публічного менеджменту: досвід США. *Державне управління: теорія та практика*. 2009. № 1. URL: http://www.academy.gov.ua/ej/ej9/doc_pdf/Pasichnyk_MV.pdf. (дата звернення 10.10.2019).
16. Трофимова И.Н. Трансформация отношений центральной и местной власти в процессе децентрализации управления (опыт европейских стран). *ARS ADMINISTRANDI*. 2011. № 2. URL: http://ars-administrandi.com/article/Trofimova_2011_2.pdf (дата звернення 10.10.2019).
17. Закон України "Про державно-приватне партнерство": від 1 лип. 2010 р. № 2404-VI. — URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2404-17> (дата звернення 10.10.2019).
18. Державно-приватне партнерство у сфері кібербезпеки: міжнародний досвід та можливості для України: аналітична доповідь / за заг. ред. Д. Дубова, Київ: НІСД, 2018. 84 с.
19. Забара І.М. Формування сучасних правових заasad кібернетичної безпеки Європейського Союзу в умовах поширення нових інноваційних технологій. *Журнал європейського і порівняльного права*. 2017. Вип. 3. С. 1—13.
20. *Cyber Resilience. Playbook for Public Private Collaboration*. WEF, 2018. 71 p.
21. Бурячок В.Л. Характерні ознаки та проблемні аспекти забезпечення кібернетичної безпеки. *Інформаційна безпека: виклики і загрози сучасності: зб. матеріалів наук.-практ. конф., 5 квіт. 2013 р.* Київ: Наук.-вид. центр НА СБ України, 2013. 416 с.
22. Офіційний сайт "Українська академія кібербезпеки". URL: <https://uacs.kiev.ua> (дата звернення 10.10.2019).
23. Carr M. Public-private partnerships in national cyber-security strategies. *International Affairs*. 2016. № 92 (1). P. 43—62.
24. Bures O. Contributions of private business to the provision of security in the EU: beyond public-private partnerships. *Crime, Law and Social Change*, 2017, no 67 (3). P. 289—312.

References:

1. European Commission (2013), "Joint Statement to the European Parliament, the Council, the European Social and Economic Committee and the Committee of the Regions — EU Cybersecurity Strategy: Open, Reliable and

- Secure Cyberspace", available at: http://ec.europa.eu/information_society/newsroom/cf/dae/document.cfm?doc_id=166 (Accessed 10 October 2019).
2. Baranov, O.A. (2014), "About interpreting and defining "cybersecurity", *Pravova informatyka*, vol. 2 (42), pp. 1—9.
  3. Diorditsa, I.V. (2017), "Cybersecurity system: essence and purpose", *Informatsiine pravo*, vol. 7, pp. 109—110.
  4. Korchenko, O.H. Buriachok, V.L. and Hnatiuk, S.O. (2013), "State Cyber Security: Characteristics and Problem Aspects", *Ukrainian Scientific Journal of Information Security*, vol. 19, pp. 40—44.
  5. President of Ukraine (2016), Decree "Ukraine's cybersecurity strategy", *Ofitsiyni visnyk Ukrainy*, vol. 23.
  6. President of Ukraine (2016), Decree "The concept of development of the security and defense sector of Ukraine", *Ofitsiyni visnyk Ukrainy*, vol. 23.
  7. Verkhovna Rada of Ukraine (1994), The Law of Ukraine "On the protection of information in information and telecommunication systems", *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, vol. 31, p. 286.
  8. Diorditsa, I.V. (2016), "The concept and content of the national cyber security system", *Informatsiine pravo*, available at: <http://goal-int.org/ponyattya-ta-zmist-nacionalnoi-sistemi-kiberbezpeki/> (Accessed 10 October 2019).
  9. Verkhovna Rada of Ukraine (1999), The Law of Ukraine "About the National Bank of Ukraine", *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, vol. 29, p. 238.
  10. Herring, M.J. and Willett, K.D. (2014), "Active cyber defense: a vision for real-time cyber defense", *J Inform Warfare*, vol. 13 (2), pp. 46—55.
  11. Marvell, S. (2015), "The real and present threat of a cyber breach demands real-time risk management", *Acuity Risk Management*, pp. 26—27.
  12. *espresso.tv* (2017), "Cyberattack on Ukraine: SBU attracts international experts", available at: http://espresso.tv/news/2017/06/27/kiberataka_na_ukrayinu_sbu_zaluchyla_mizhnarodnykh_ekspertiv (Accessed 10 October 2019).
  13. *wikipedia* (2017), "Hacker attacks on Ukraine", available at: https://ru.wikipedia.org/wiki/Khakerskye_ataky_na_Ukraynu_ (Accessed 10 October 2019).
  14. Kruhlov, V.V. (2018), "Public-Private Partnership in Cybersecurity", *Vcheni zapysky TNU im. V.I. Vernadskoho. Seriya: Derzhavne upravlinnia*, vol. 3, no. 29 (68), pp. 57—61.
  15. Pasichnyk, M.V. (2009), "Mechanisms for implementing new public management: US experience", *Derzhavne upravlinnia: teoriia ta praktyka*, vol. 1, available at: http://www.academy.gov.ua/ej/ej9/doc_pdf/Pasichnyk_MV.pdf. (Accessed 10 October 2019).
  16. Trofymova, Y.N. (2011), "Transformation of central and local government relations in the process of decentralization of governance (experience of European countries)", *ARS ADMINISTRANDI*, vol. 2, available at: http://ars-administrandi.com/article/Trofimova_2011_2.pdf (Accessed 10 October 2019).
  17. Verkhovna Rada of Ukraine (2010), The Law of Ukraine "On Public-Private Partnership", available at: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2404-17> (Accessed 10 October 2019).
  18. Dubov, D. (2018), *Derzhavno-privatne partnerstvo u sferi kiberbezpeky: mizhnarodnyi dosvid ta mozhlyvosti dlia Ukrainy [Public-Private Partnership in Cybersecurity: International Experience and Opportunities for Ukraine]*, NISD, Kyiv, Ukraine.
  19. Zabara, I.M. (2017), "Formation of modern legal foundations of European Union cyber security in the conditions of diffusion of new innovative technologies", *Zhurnal yevropeiskoho i porivnialnoho prava*, vol. 3, pp. 1—13.
  20. WEF (2018), *Cyber Resilience, Playbook for Public Private Collaboration* WEF, Cologny, Switzerland.
  21. Buriachok, V.L. (2013), "Characteristic features and problematic aspects of cyber security", *Informatsijna bezpeka: vyklyky i zahrozy suchasnosti: zbirnyk materialiv naukovo-praktychnoi konferentsii [Information Security: Challenges and Threats of the Present: Collection of Proceedings of the Scientific and Practical Conference]*, *Naukovo-vydavnychyj tsentr NA SB Ukrainy*, Kyiv, Ukraine, 5 Apr.
  22. Official site of the "Ukrainian Cybersecurity Academy" (2019), available at: <https://uacs.kiev.ua> (Accessed 10 October 2019).
  23. Carr, M. (2016), "Public-private partnerships in national cyber-security strategies", *International Affairs*, vol. 92 (1), pp. 43—62.
  24. Bures, O. (2017), "Contributions of private business to the provision of security in the EU: beyond public-private partnerships", *Crime, Law and Social Change*, vol. 67 (3), pp. 289—312.
- Стаття надійшла до редакції 31.10.2019 р.*

ПЕРЕДПЛАТА

ВИДАННЯ МОЖНА ПЕРЕДПЛАТИТИ З БУДЬ-ЯКОГО МІСЯЦЯ!

— ЧЕРЕЗ РЕДАКЦІЮ (ТЕЛ. 458-10-73);

— ЧЕРЕЗ ДП "ПРЕСА"
(У КАТАЛОЗІ ВИДАНЬ УКРАЇНИ);

— ЧЕРЕЗ ПЕРЕДПЛАТНІ АГЕНТСТВА